

UKDE

**Bu Kitap *KAHRAMANMARAŞ KAĞIT SAN. VE TİC. A.Ő*'nin Bir
Kültür Hizmetidir**

UKDE KİTAPLIĞI: 49
MARAŞ TARIĞI SERİSİ: 20

Yayına Hazırlayan:
Yaşar ALPARSLAN
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:
FA AJANS
0 344 235 02 74 – 235 37 75

Görsel Yönetmen:
Alaaddin ORĐAN

Kapak ve Sayfa Düzeni:
Recep US

Baskı Tarihi :
Haziran 2008

YazıŐma ve Dağıtım:
Vefa Kitap Kırtasiye
İsmetpaŐa Mah. Borsa Cad.
Buket B Sitesi Altı No 17/C
KAHRAMANMARAŞ

VII-XVI. Asırlarda
MARAŞ
EMÎRLERİ

(Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi)

Editörler:

İlyas GÖKHAN / Selim KAYA

UKDE
Kahramanmaraş 2008

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Önsöz	9
Giriş	11
Maraş Emîrleri	19
Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç / Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA	
Maraş Haçlı Senyörlüğü	64
Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN	
Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey	111
Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN	
Dulkadir Beyleri	161
Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA	

Osmanlı Taşra Yönetimi ve XVI. Yüzyılda Maraş Kazası Yöneticileri	169
Yrd. Doç Dr. Alaaddin AKÖZ / Yrd. Doç. Dr. İbrahim SOLAK	
Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın Hayatı ve Eserleri.....	194
Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA	
Maraş Yöneticileri Listesi	209
Bölge Devletlerinin Hükümdar Listesi	213
Osmanlı Eğemenliğinde Zülkadriye Eyaleti Valileri.....	217
Sözlük	223

TAKDİM

Mükrimin Halil Yinanç'ın "Maraş Emirleri"ni birkaç yıl evvel Selim Kaya Beye vermiştik. O da Osmanlıca Türkçesinden yeni Türkçeye aktarmıştı. Biz de elimizden geleni yapmıştık. Bilgisayar çıktısı üzerinden kitaplaştırmıştık. Bir şekil birine de bastırırız diye düşünüyor, hesap yapıyorduk.

Fakat sonradan bizim kitap çıkarma, yayınlama işimiz ortaya çıktı. Bu defa yeniden kitap üzerinde çalışıldı. Selim Kaya Bey kitaba yeniden uzun süre emek verdi. Kitabı mükemmelleştirdi.

Kitap biraz Maraş Emirleri olmakla beraber biraz da Maraş târihi idi. O bakımdan çok önemli idi. Maraş'ımızın yük akı büyük târihçi Merhum Mükrimin Halil Yinanç Beyefendinin idi. Birinci derecede kaynak kullanımı ile beraber ortaya çıkarılmıştı, yazılmıştı.

Ancak bugünün şartlarında üzerine ilaveler yapılabilirdi. Yeni yeni çalışmalarla güçlendirilebilirdi. Bütünlük içine sokulabilirdi. Kaldığı yerden biraz daha ötelere götürülebilirdi.

Onun için de konuya bu işlerin uzmanı muhterem İlyas Gökhan Beyefendi de çekildi. Onun da çalışmaları vardı, ilave edildi. Hem bu çalışmalar çok da orijinal idi. Severece konuldu. Ayrıca İlyas Bey her konuda kitabın olgunlaşması için elinden gelen yardımı esirgemedi. Fikirlerinden istifade edildi.

Selim Kaya Bey kitap mütemmim hale gelsin için yeni yeni çalışmalar yaptı. Bulunan başka çalışmalar da kitaba ilave edildi. Elden ne geliyorsa yapıldı. Bu noktaya kadar getirildi. Kitap bugünün şartlarında olması mümkün en iyi şekle sokuldu.

Maraş'ımızda hizmetin her çeşidinin içerisinde olan Kahramanmaraş Kağıt San. ve Tic. A.Ş'ti bu kitabın basılmasını üstlendi. Konuya severece yaklaştı. Şehrimiz târihini biraz daha aydınlatacak bu çalışmaya destek verdi.

Biz bu şirket içinde hizmet eden asâlet sahibi bütün yöneticilere sonsuz teşekkür ediyoruz. Teşekkürlerimizi bütün şehir namına yapıyoruz. Onlar bizi ürettiğimiz her hizmette destekliyorlar. Biz de Allah da onlara her işlerinde muîn olsun diye düâ ediyoruz. Yerine daha fazla versin istiyoruz.

Muhterem büyükleri rahmet-i rahmâna kavuşmuş olan Nûri CİĞER ağabeyimize Allah'tan rahmet diliyoruz. Vaktiyle onun yardımları sâyesinde çok yol aldık. Bugünlere gelişiminde onun payı var. Onu unutmadık, unutmuyoruz.

Âilesinin de aynı hizmetler içerisinde olmasından memnun oluyoruz. Memleket nâmına gurur duyuyoruz. Kolu kanadı altında büyüdüğümüz Mehmet CİĞER ağabeyimize hürmetlerimizi sunuyoruz. Her zaman yakın alâkasını gördüğümüz Muhammed CİĞER kardeşimize şükranlarımızı sunuyoruz.

Biz bu hizmetleri inşâallah devam ettireceğiz. Târîhi bitireceğiz, edebiyâta başlayacağız. Geçmişte yazılmış, klasikleşmiş, Maraş'lı yazarlara ait eserlere yöneleceğiz. Örf ve âdete geçeceğiz vs. Memleket insanımıza duyuruyoruz. Alâka bekliyoruz. Allah'ın bize yardım edeceğine inanıyoruz.

Yaşar ALPARSLAN

ÖNSÖZ

Tarih içinde bulunduğu bölgenin en önemli şehirlerinden biri olan Maraş'ın Müslümanlar tarafından fethinden sonra başlayan süreçte kimler tarafından yönetildiğini ortaya koymak için bir çalışma yaptık. VII.yy.dan XVI.yy.a kadar emîr, bey, melik, senyör, beylerbeyi, sancakbeyi, alaybeyi, kadı ve subaşı unvanları ile şehirde yöneticilik yapanları tespit etmeye ve onlar ile ilgili makaleleri bir araya getirmeye gayret ettik. Yaklaşık olarak dokuz asır boyunca şehre yöneticilik yapanlar hakkında bilgiler sunmaya çalıştık.

Kitabın ismi ve düzenleniş biçimi bazı açıklamalara ihtiyaç göstermektedir: Saygıdeğer hocamız Yaşar ALPARSLAN'ın teklifi ile kitabın başlığının *Maraş Emîrleri* olmasına karar verdik. Hiç şüphesiz bu tanımlamayı ilk kullanan Ord. Prof. M.Halil Yinanç'tır. O, Osmanlıca olarak kaleme aldığı ve TTEM'da makaleler halinde neşrettiği Maraş tarihi ile ilgili çalışmalarına *Maraş Emîrleri* ismini vermişti.

Emîr kelimesinin etimolojisi incelendiğinde, sözlük ve terim anlamı üzerinde araştırmalar yapıldığında görülecektir ki *Emîr*; kumandan, vali, bey anlamına gelen bir terimdir. Daha çok ordu kumandanlarına verilen bu isim (sıfat) fetihleri gerçekleştiren valilere de verilmiştir. Türk-İslâm devletlerinde emîr olarak tayin edilen kimse; hem ordu kumandanlığı yapardı, hem savaşa karar verirdi, hem antlaşmalar yapardı, hem fethedilen topraklarda siyasî-iktisadî hayatı şekillendirirdi, hem adlî işleri yönetirdi, hem kadıları tayin ederdi, hem de namazlarda cemaate imamlık yapardı. Görev ve yetkileri çok genişti. Bir bölgeye veya bir şehre emîr olarak atanan kimse, kendisini oraya tayin eden adına, yani bağlı bulunduğu yönetici adına idârecilik yapardı.

Biz de, hem M.Halil Yinanç'ın kıymetli eserinden esinlenerek, hem de Maraş şehir tarihinde etkin rol oynayan bütün yöneticilerin geniş anlamlar içeren “emîr” teriminin şemsiyesi altına alınabileceğini

düşünerek kitabın başlığını *Maraş Emîrleri* koyduk. Maraş'a hâkim olan ve bu şehre idareci olarak tayin olunan yöneticilerin bu başlık altında takdim edilmesinin uygun olacağını düşündük.

Şehrin hangi yıllarda hangi devletin hâkimiyetinde olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için kitabın sonuna, hükümdârların saltanat dönemlerini ekledik.

Kitap kendi alanında bir "ilk" olma özelliği taşımaktadır. Şehirde yöneticilik yapan şahıslar esas alınarak hazırlanmış ilk çalışmadır. Bu sebeple bazı tenkitler olacaktır. Tenkitler de bizi daha iyi çalışmalar yapmaya teşvik edecektir.

Son olarak değerli insan, muhterem büyüğümüz Yaşar ALPARSLAN hocamıza ve Serdar YAKAR Bey'e teşekkür ediyoruz.

Bu eserin Maraş tarihi çalışmalarına katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Maraş 2008

Editörler

GİRİŞ

Maraş tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar içinde Mükrimin Halil Yinanç tarafından 1924'te yazılan Maraş Emîrleri ayrı bir önem taşır. Maraş Emîrleri; Maraş'ta yöneticilik yapan şahısları, Maraş şehri için yapılan savaşları ve faaliyetleri, siyasî ve kısmen de iktisadî-sosyal olayları anlatan muhtasar bir şehir târihidir. Bu eser, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç tarafından birbirini takip eden üç makale olarak; ilki 1 Eylül 1340 (1 Eylül 1924)'te; ikincisi 1 Teşrîni Sâni 1340 (1 Kasım 1924)'te; üçüncüsü de 1 Mart 1341 (1 Mart 1925) târihinde olmak üzere TTEM'nin 82, 83 ve 85. sayılarında, daha sonra da bir bütün halinde yayımlandı (Matbaa-i Âmire, İst.1341/1925). Şehrin Dulkadir Beyliği öncesi Ortaçağ'daki siyasî tarihinin kısa bir özeti olarak adlandırılabilir bu eser; Cumhuriyet döneminde yazılan ve şehrin tarihine ışık tutan nâdir çalışmalardan biri olduğu gibi şehir tarihi alanındaki çalışmaların da ilk örneklerindedir. Bu kıymetli Dr. Selim KAYA tarafından 2004 yılında Türkçe harflerle neşredilmişti. Ancak çok kısa bir sürede tükenen ve mevcudu bulunamayan bu eseri yeniden neşretmek zaruret haline gelmiştir. Bu çalışma bu kitapta yeniden neşredilmiştir.

Kitapta yer alan ilk çalışma Maraş Emîrleri olup, 7. asrın ikinci yarısı ile 13. asrın sonlarına kadar olan dönemde Maraş şehri ve şehirde yöneticilik yapanlar ile ilgili bilgiler içermektedir. Maraş şehrinin 6,5 asırlık siyasî tarihinin bir özeti mahiyetinde olan bu eser, Hulefâ-i Râşidîn'den Hz.Ömer döneminde Maraş'ın Müslümanlar tarafından fethi ile başlamakta ve daha sonraki asırlarda bu şehir için yapılan mücadeleler ve faaliyetler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Eser kaleme alınırken geçmiş dönemde yazılmış yerli-yabancı tarih kitapları da tetkik edilerek yararlanılan kaynakların tamamı dipnotta veya yeri geldikçe metin içerisinde belirtilmiştir. Maraş Emîrleri, ağdalı sözler, karışık ifadeler ve tamlamalar içermemektedir. Bu anlamda metnin oldukça sade ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Bu sebeple eserin sadeleştirilmesine gerek görülmemiştir. Ancak metinde geçen bazı kelimelerin bugünkü anlamının okuyucu tarafından bilinememe ihtimali de gözardı edilmemiş ve kitabın

sonuna bir sözlük eklenmiştir. Eser, neşre hazırlanırken Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun okunması gereken harflerin yazılışı ile ayın ve hemze işaretlerine dikkat edilmiş, ancak okuyucuya külfet oluşturmaması için çeviri-yazı işaretleri (tam transkribe) yapılmamıştır. Metinde verilen hicrî tarihlerin miladî karşılıkları parantez içinde belirtilmiştir. Şahıs isimleri asıl metinde olduğu gibi hem okunan-telaffuz edilen şekliyle, hem de Ortaçağ Türk tarihçilerinin eserlerinde kaydedilen şekilde yazılmıştır.

Kitap içindeki ikinci çalışmada Maraş Haçlı Senyörleri hakkında bilgiler verilmekte ve Maraş'ın haçlı istilasını altında geçirdiği dönem anlatılmaktadır. Sultan I.Kılıç Arslan döneminde Eskişehir Ovası'nda Türk ordusuna karşı başarı kazanan Haçlılar Anadolu içerilerinde Antakya ve Kudüs'e doğru ilerlerken 15 Ekim 1097'de Maraş'ı işgal etmişler ve bir müddet şehre hâkim olmuşlardır. Maraş'ı Ermeni asıllı bir Bizans valisine terk eden Haçlılar Antakya, Urfa ve Kudüs gibi şehirleri alıp Suriye- Filistin ve Anadolu'da kontluklar ve senyörlükler kurdular. Haçlılar ile Bizanslılar arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde Maraş Haçlılar tarafından yeniden işgal edilip burada bir senyörlük kuruldu. Haçlılar döneminde Maraş'ı bir ara Ermeniler de işgal ettilerse de bu uzun süreli olmadı. Haçlılar döneminde Maraş senyörlüğünün sınırları Besni, Keysun, Elbistan taraflarına kadar genişledi. Haçlı kökenli dört senyör Maraş'ı yönetti. Bunlar Richard de Salerne, Baudouin, Geoffroy ve Renaud'du. Son Maraş senyörü Renaud, Antakya'da Nureddin Zengî tarafından öldürülünce Selçuklu sultanı I.Mesud 1149'da Maraş'ı fethetti. 52 yıl devam eden Maraş Haçlı Senyörlüğü Urfa ve Antakya Haçlıları ile yakın ilişkiler içinde bulundu. Danişmendli, Selçuklu ve Zengi gibi Türk devletleri ile savaştı.

Kitapta yer alan üçüncü makalede Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey oğulları hakkında bilgi verilmiştir. Stratejik ehemmiyeti sebebiyle Selçuklu sultanlarının, fethinden sonra büyük önem verdikleri için hanedana mensup bir melik ya da en seçkin komutanlarını Maraş ve Elbistan'a göndermekteydi. I.Mesud, oğlu II.Kılıç Arslan'ı Maraş ve Elbistan valisi yaptı. II.Kılıç Arslan da oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ı Elbistan melikliğine atadı ve Kilikya Ermeni Prensiği, Antakya Haçlı Prinskepliği ve Suriye Eyyûbî Melikleri

arasında kalan Maraş ve çevresine özel bir önem verdi. Maraş-Adana-Kayseri arasındaki üçgenin dağlık mntikasında kurulan ve merkezi Sis olan Ermeni Prenslığı kuvvetleri sürekli Selçuklu topraklarına saldırılar yapıyorlardı. Bunlara karşı koymak için düzenlenen seferlerde bölgenin dağlık olmasından dolayı kesin netice alınmaması yüzünden sultan, Maraş'ta bir uç beyliği kurmak için harekete geçti. Maraş konum olarak güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya yapılacak askeri seferlerin veya ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu bakımdan Maraş sınırlarından veya yakınından dört önemli kervan yolu geçmekteydi. I.Gıyâseddin Keyhüsrev zamanından itibaren ise Elbistan doğrudan doğruya Konya merkeze bağlanarak buradan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Maraş Uç beyliği'nin ilk beyi Hüsameddin Hasan Bey'dir. Onun görevinin ne zaman sona erdiği bilinmemektedir. 1186'dan sonra Maraş birkaç defa Selçukluların elinden çıkmış, ancak 1208–1209 tarihinde I.Gıyâseddin Keyhüsrev Maraş'ı yeniden Ermenilerden almış ve Nusretüddin Hasan Bey'i Maraş Emîri olarak atamıştı. 1211'de I.Gıyâseddin Keyhüsrev şehit olduktan sonra iki oğlu arasındaki taht mücadelesinde, Nusretüddin Hasan Bey I.İzzeddin Keykâvus'u sultan seçtirecek kadar nüfuz sahibi bir emîr idi. Claude Cahen, Sultan I.Keykâvus'un Suriye'nin kuzeyinde yapılan savaşlarda kazandığı başarılarını Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'e borçlu olduğunu belirtmiştir. Büyük bir nüfuzu olmasına rağmen Nusretüddin Hasan, I.Keykâvus'un saltanatı sırasında makam ve menfaat peşinde koşmamış ve devlete sadakatle hizmet etmişti. Onun Eyyûbîlere karşı düzenlediği Halep seferinin mağlubiyetle sonuçlanması ve bundan dolayı da kardeşi ve damadının sultan tarafından öldürülmesine rağmen bir ses çıkarmamış ve devlete de bir küskünlüğü olmamıştı. I.Keykavus'tan sonra Selçuklu tahtına çıkan I.Alâeddin Keykubad, ağabeyini destekleyerek sultan yapan ve kendisinin en büyük muhalifi olan Maraş emîrine bir müddet dokunmadı. Nusretüddin Hasan Bey, 1234 yılında I.Keykubad'ın Eyyûbîlerin Anadolu'ya yürüyüşünü durdurmak için çıktığı sefere iştirak etti. Eyyûbîlerin Akçaderbend'e yürümeleri sırasında I.Keykubad'a büyük yararlıkları dokundu. Onun bölgeyi çok iyi tanımının Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü oldu. Nusretüddin Hasan Bey'in bir süre sonra I.Keykubad ile arası açıldı.

Bundan dolayı I.Keykubad, önce onun elinden Pertus kalesini aldı daha sonra da bilinmeyen bir sebeple bu devlet adamını idam ettirdi. I.Keykubad, muhtemelen böylesine nüfuzlu bir komutandan kurtulmak istemişti.

I.Keykubad, Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra oğullarının dönemi başladı. Onun oğullarından önce Muzaffereddin Maraş Emîri oldu. 1234–1241 arasında Maraş'ı yöneten Muzaffereddin, Selçuklu Devleti'ne sadakatle hizmet ederek babasının ve akrabalarının öldürülmesinden dolayı sultana herhangi bir düşmanlık beslemedi. I. Keykubad'ın ölümü sonrası yerine geçen oğlu II.Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında (1237-1246) Nusretüddin Hasan Bey'in oğullarının Maraş hâkimiyeti devam etti. Muzaffereddin'in 1241 tarihinde ölümü üzerine, Nusretüddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin Maraş Emîrliğine atandı. Onun Maraş valiliği 1258'e kadar devam etti. İmadeddin zamanında Maraş bölgesinde çok etkili olan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanması görüldü. Ağaçeriler sebebiyle Maraş ve Elbistan yöresinde asayiş sarsılıp ticaret yollarının emniyeti kalmayınca İmadeddin, II. İzzeddin Keykâvus'tan yardım istedi. Selçuklu Sultanı en önemli komutanlarından biri olan Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Bir yandan Ali Bahadır'ın komutasındaki merkez kuvvetler diğer yandan İmadeddin'in mahalli kuvvetleri Ağaçerileri yurtlarında kısıtlayarak ağır bir yenilgiye uğrattığı gibi liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar kalesine hapsedtiler. Bu olayla Anadolu'da asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları denetim altına alınmış oldu. Ancak bir süre sonra Kilikya Ermenileri Maraş'a saldırdı. Emîr İmadeddin, Konya'dan tekrar yardım istedi. Ancak bu defa II.Keykâvus yardım gönderemedi. Tek başına Kilikya Ermenilerinin saldırısına karşı koyamayacağını bilen ve bölgesinin de onların eline geçmesine mani olmak isteyen İmadeddin, Eyyübîlerin Dımaşk Meliki en-Nâsır Salaheddin Yusuf'a başvurdu. Ancak Eyyübîlerden de ümit edilen yardım gelmedi. Bunun üzerine Kilikya Ermenilerin saldırılarına karşı koyamayan Maraş valisi İmadeddin bölgeyi terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Bir daha da kendisinden haber alınmadı. Maraş 1298 yılına kadar Kilikya Ermenilerinin işgalinde kaldı ve söz konusu tarihte kesin olarak Memluklar tarafından fethedilerek bölgede yaşayan Türkmenlere ikta edildi. Bu

Türkmenler daha sonra Dulkadir Beyliğini kuracak olan Oğuzların Bozok koluna mensup Avşar, Beydilli ve Bayat boyları idi.

Hüsameddin Hasan Bey tarafından oluşturulan Maraş uç beyliği onun soyundan gelenler tarafından 1258'e kadar devam ettirildi. Bu dönemde adı Maraş Emîri olarak geçen Melik İbrahim hariç, dört emîr görev yaptı. Ancak bunlardan Nusretüddin Hasan Bey haricindekilerin Maraş ve çevresinde herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. Bu uç beyliğinin en önemli beyi olan Nusretüddin Hasan, hâkim olduğu toprakların azlığına rağmen diğer Selçuklu ümerasası gibi hırsla kapılmamış, devamlı sultanların yanında ve devletinin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. Nusretüddin Hasan Bey'in nüfuzu I.Gıyâseddin'in son zamanlarında doruğa çıkmış ve sultanın ölümü ile oğulları arasından hangisinin tahta çıkacağına o karar vermiştir. Nusretüddin Hasan Bey'in uzun süre bu görevde bulunması ve zamanının en güçlü ümeralarından biri olması nedeniyle sürekli saldırılara ve tahribatlara uğrayan Maraş'ı ve çevresini yeniden imar ettirdi. Ancak Uç Beyliğinden günümüze kalan en önemli kültür varlığı ise Afşin'deki Ashabü'l-Kehf külliyesidir.

Kitap içindeki dördüncü makalede Dulkadir Beyleri hakkında çok kısa bilgi verilmiştir. Aslında bu çalışma bir makale değil kısa bir bilgilendirme / hatırlatma yazısıdır. Dulkadir Beyleri'ni anlatan, şehrin Dulkadir Beyliği dönemindeki durumunu ortaya koyan teferruatlı bir makaleye bu kitap içinde gerek görülmemiştir. Çünkü bu konuda yapılan çalışmalar editörlüğünü Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş ve Serdar Yakar'ın yaptığı *Maraş Tarihi'nden Bir Kesit: Dulkadir Beyliği Araştırmaları* isimli iki ciltlik eserde yayımlanmıştır. Ayrıca hocamız Prof. Dr. Refet Yinanç'ın *Dulkadir Beyliği* kitabı mevcuttur. Bu konuda ihtiyaç duyanlar bu eserlere bakabilirler. Bizim burada bu çok kısa yazı ile amacımız konu bütünlüğünün bozulmaması, Maraş yöneticilerinin anlatıldığı bu eserde Dulkadir beylerinin de kısaca zikredilmesidir.

Kitapta yer alan beşinci makalede XVI Asırda Maraş Yöneticileri hakkında bilgi verilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı Sultanları bir bölgeye iki yönetici göndermişlerdir; Yürütmenin temsilcisi bey (beylerbeyi-sancakbeyi) ve yargının temsilcisi kadı,

birbirine muhtaç ve birbirini tamamlayan iki kurum. Yerel yönetimin başı olan idarecilerin yanlarına yardımcı olarak subaşı, şehir kethüdası, dizdar, miralay, çeribaşı (serasker) gibi farklı görevler icra eden alt yöneticiler diyebileceğimiz insanlar da atanmıştır. Bu çalışmada Maraş ve çevresinde XVI. yüzyıl içerisinde görev yapan idareci zümre tespit edilmiştir. Osmanlı Devletinde temel idarî birim sancaktır, sancaklardan beylerbeylik ya da eyalet denilen büyük idarî birimler oluşmuştur. Eyaletlerde padişahın mutlak otoritesini temsil eden en yüksek yönetici beylerbeyidir. Beylerbeyi'ne kaynaklarda mîri mirân, emîrî'l-ümerâ ve vali de denilmektedir. Eyaletin her sancağına ayrı ayrı sancakbeyleri atanmıştır. Maraş ve çevresi Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra müstakil bir eyalet kurulmadan önce 1522 yılında Rum Eyaleti'ne ilhak edilir. Kısa bir süre Rum Eyaleti'ne bağlanan Maraş ve Elbistan bir süre sonra, Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne bağlanır. Maraş 1523 yılından 1531 yılına kadar Karaman Eyaleti'ne bağlı kalır. 1531 yılına kadar kaynaklarda Maraş veya Dulkadir Beylerbeyine rastlanmazken 1531 yılından itibaren Dulkadir beylerbeyinin isminin bazı kayıtlarda geçtiği görülmektedir. Bu durumda Dulkadir Beylerbeyliğinin 1531 yılından sonra kurulduğu görülmektedir. Maraş'ta Dulkadirli eyaleti kurulduktan sonra 39 beylerbeyi Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeylik yapmıştır. Bunlardan bazılarının göreve başlama tarihleri ve ne kadar süre görev yaptıkları tespit edilebilirken, bir kısmının ise görev tarihleri belli değildir. İsimleri tespit edilebilen bu beylerin atanma tarihleriyle, ne kadar süre bu görevi ifa ettikleri hususunda da net bilgi bulunamamıştır. Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeyilik yapan beylerin daha önce devlet idaresinde önemli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu raya atananların bir kısmı daha önceden sancakbeyliği, kapıcıbaşılık, defterdarlık, baş defterdarlık, nişancılık ve beylerbeylik gibi çok önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bu da bize eyaletin Osmanlı merkezî yönetimi için önem taşıdığını göstermektedir. Çünkü buraya atanan görevlilerin çoğunluğu tecrübeli devlet adamlarıdır. Beylerbeylerinden başka sancakbeyleri vardır. Osmanlı Devleti'nde sancak, temel idarî birimin adıdır ve başında da yönetici olarak sancakbeyi bulunur. Padişahın kulları arasından yararlılık gösterenler bu makama atanırlar. Padişahın mutlak otoritesinin sancaktaki temsilcisi olan sancakbeylerinin askerî ve idarî

olmak üzere iki asli görevi bulunmaktadır. Bu görevlerden askerî olanı daha önemlidir. Sancakbeyi yönetimi altındaki tımarlı sipahilerin doğal komutanı olduğundan kendi kapı halkı, zaim, cebelü ve sipahilerle birlikte çağrıldığı seferlere katılmak zorundadır. İdarî görevi ise, maiyeti altındaki reâyanın her türlü huzur ve güven ortamında hayatını sürdürebilmesi için gerekli şartları sağlamaktır. Bu vesile ile şehrin düzen ve güvenliğinin sağlanması, adaletin uygulanması suçluların cezalandırılması, özel görevler için sancağına gelen devlet memurlarına gerekli yardımların yapılması, sınırda görevli ise komşu devletle ilişkilerin anlaşmalara uygun şekilde yürütülmesi, “şer’e” ve “örf’e” aykırı durumları önleme hususunda kadı ile birlikte hareket etmesi sancakbeyinin önemli görevleri arasındadır. Dulkadirli Beylerbeyliği kurulmadan önce Maraş ve civarında sancakbeyi olarak görev yapan üç sancakbeyi vardır. Sancakbeyinden sonra sancağın en yetkili askerî amiri olan alaybeyiler, vilayette bulunan sipahilerin arzuları dikkate alınmak şartıyla beylerbeyi ve sancakbeyi arzı üzerine tayin edilir ve kadının yahut beylerbeyinin arzı üzerine de görevlerine son verilir. Maraş’ta XVI. yüzyıl içerisinde oniki alaybeyi görev yapmıştır. Alaybeylerinden daha alt kadamede çeribaşılar görev yapmışlardır. Komutan, başbuğ, serdar, serasker gibi anlamlar taşıyan çeribaşı, Osmanlı Devleti’nde sipahi müselleme, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fatihin, voynuk ve akıncı gibi askerî teşekküllerin zabitlerinden birisine verilen isimdir. Serasker olarak zikredilen çeribaşılar sancakların bir nahiyelik bölgesinin amiridirler ve görevli oldukları yerin asayişini sağlamak, suçluları yakalamak, sefer zamanında gerekli askerleri toplamak, savaş sonrası gereken muafiyetleri tahsil etmek gibi vazifeleri ifa ederler. Sancakta alaybeyinden sonra en yüksek rütbeli sipahi subayı olan çeribaşılar serbest timar tasarruf ederler. Bundan başka Maraş kalesinde görev yapan dizdarlardan sadece Maraş’tan mazul Hızır Bey’in tespiti mümkün olmuştur. Hızır Bey haricindeki dizdarlar ile ilgili elimizde bilgi olmamakla birlikte sadece Maraş dizdarına gönderilen birkaç hükümden dizdarların varlığını öğrenebiliyoruz. Bunlardan başka Osmanlı taşra idaresi yukarıdan aşağıya doğru, eyalet, sancak, kaza, nahiyeye ve köy şeklinde teşkilatlanmıştır. İdarî teşkilatta en çok yere sahip birimler sancaklar ve kazalardır. Nahiyelere bağlı köyler ve bunların

oluşturduğu idari birlikten de kazalar meydana gelmektedir. Osmanlılarda kaza, hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi terim özelliği gösterir. Osmanlı taşra idaresinin yönetiminde çok önemli bir yere sahip olan yöneticilerden birisi de adlî ve idarî-sivil âmir olarak görev yapan kadıdır. Kadı, şer'î ve hukukî hükümleri tatbik edici, hâkim, demek olup aynı zamanda merkezî hükümetin emirlerinin uygulanmasını temin eden makamdır. Maraş Kadısı olarak sekiz kadı tespit edilebilmiştir. Maraş'ta ayrıca subaşılarda görev yapmıştır. Ordu kumandanı, asker başı ve emin gibi değişik tabirlerle anılan subaşı, Osmanlı Devleti'nde beylerbeyi veya sancakbeyinin kendi görev bölgesinde asayişini sağlamakla görevlendirdiği kimsedir. Bunlar vilayet merkezlerinde olup asayişini sağlamanın yanında savaş zamanlarında kazâ, nâhiye ve köylerdeki timarlı sipahilere de komutanlık etmektedirler. Subaşılarda görevleri mali ve kolluk olmak üzere iki noktada toplanmaktadır. Malî görevi, bâd-i havâ adı altında toplanan, resm-i arusâne, nıyâbet ve cürm-i cinayet vergilerinin toplanması. Kolluk görevi ise, hükümetin emirlerinin ve kadı hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, suç işlenmesine engel olmak, suç işleyenin gerekli cezayı alabilmesi için yakalanmasını sağlamaktır. Subaşılarda askerlerle birlikte bölgelerinde hem huzur ve sükûnu sağlıyorlar hem de toplanması gereken vergileri topluyorlardı. İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazası'nda görevli iki subaşının ismi tespit edilebilmiştir.

Kitap içindeki altıncı maddede ilk makalenin müellifi büyük Türk tarihçilerinden biri olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın hayatı ve eserleri anlatılmıştır. Bu makalenin elbette kitap başlığı ile ilgisi yoktur. Ancak bu kitapta yer alan ilk makale ile doğrudan ilişkilidir. Bu vesile ile bu kitaba da isim olan *Maraş Emîrleri* başlığını ilk defa kullanmış olan hocamızı rahmetle anmak, hayırla yâd etmek ve aynı zamanda da onun nasıl "büyük bir tarihçi" olduğunu bu çalışma ile ortaya koymak istedik. Bu vesileyle Cumhuriyet dönemi tarihçileri arasında ayrı bir yeri ve önemi olan, Ortaçağ tarihi alanındaki çalışmaları ile tanınan, *Maraş Emîrleri* müellifi M. Halil Yinanç'ın hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler vermenin bu büyük tarihçimizin daha iyi tanınmasına ve bilinmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz ve bir kez daha rahmetle yâd ediyoruz.

Bu kitabın birçok bilinmeyene kapı aralamasını ümit ediyoruz.

MARAŞ EMİRLERİ

Mükrimin Halil YINANÇ*
Selim KAYA**

Bizantînler zamânında Germanikeia nâmıyla yâd edilen Maraş şehri Hazret-i Ömer zamânında İslâmlar tarafından feth olunmuştu.

Ebû Ubeyde b. el-Cerrah Suriye kıt'asını baştan başa feth ettikten sonra Menbic'i karârgâh ittihaz etmiş ve maiyyetindeki kumandanlardan Hâlid b. Velid'i Maraş'ın zabtına me'mûr kılmıştı. Hâlid bu şehrin fethine muvaffak oldu, ahâlisini iclâ' ve kal'asını tahrib eyledi.

30. sene-i hicriyyede (milâdî 650-651) Süfyan b. Avf Anadolu'ya gazâ ettiği esnâda Maraş'a gelmiş ve oradan şimâle teveccüh eylemişti. Muaviye, Suriye şimâlinde Rumlara karşı hatt-ı müdâfaalar vücûda getirmek, müstahkem kal'alar te'sîs eylemekle iştiğal ettiği esnâda, hîn-i fethinden bu zamâna kadar harâb bir halde bırakılmış olan Maraş şehrini de binâ ve tahkîm etti, içine asker ve ahâlî iskân eyledi. Şehr-i mezkûr, Anadolu'ya gazâ eden mücâhidlerin üssü'l-hareketlerinden biri oldu.

Yezid b. Muâviye'nin vefâtını müteâkib İslâmlar arasında zuhûra gelen tefrikadan istifade eden Rumlar Maraş'a taarruz ettiler. Mukâvemetten âciz kalan asker ve ahâlî şehri tahliye eylediler.

Abdülmelik b. Mervan'ın zamân-ı hilâfetinde el-Cezîre vâliliğine –ki merkezi Harran şehri idi- ta'yîn etmiş olduğu Muhammed b. Mervan Sâife gazâsına¹ başladı. 74. (693-694) ve 75. (694-695) senelerde birbirini takiben iki kere Maraş tarîkıyla Anadolu'ya girerek icrâ-yı gâret eyledi. Rumlar da bil-mukâbele

---

¹ İslâmlar tarafından Rumlara karşı her sene iki kere gazâ yapılmak mu'tad idi. Yaz gazâsına "Sâife", kış gazâsına "Şâtıye" denilirdi. (M. Halil Yinanç)

*Merhum Ord. Prof.

** Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Antakya/Hatay

taarruza geçerek Maraş ovasına indiler; Kinnesrin Vâlisi Ebban b. el-Velîd onlara karşı çıktı; muhârebe Rumların hezîmetiyle neticelendi.

Velid b. Abdülmelik'in zamân-ı hilâfetinde oğlu Abbas, Maraş'ı yeniden imâr ve tahkîm ve derûnuna ahâlî iskân etti. Rumların taarruzuna karşı şehrin müdâfaası için her sene Kinnesrin'den imdâd gönderilmesi takarrür eyledi. Bu suretle Maraş metîn ve müstahkem bir İslâm beldesi oldu.

Mervân-ı sâninin zamânına kadar İslâmlar Rumlara karşı tefevvuklarını dâima muhâfaza ettiklerinden Maraş suğûr-u Rum'un en emîn beldelerinden biri halinde kaldı. Sâife ve Şâtîye gazâlarına iştirâk eden ser-dârlar ba'zen Malatya, ba'zen Maraş, ba'zen de Tarsus derbendlerinden geçerek Anadolu içerilerine girmekte devam ediyorlardı. Ezcümle 113 (731) senesinde Muaviye b. Hişam b. Abdülmelik, babasının zamân-ı hilâfetinde, Sâife gazâsına me'mûr olduğu vakit Maraş tarîkıyla Anadolu'ya girmişti.

İkinci Mervân'ın zamân-ı hilâfetinde ihtilâfât-ı dâhiliyeden istifade eden Rumlar memâlik-i İslâmiyeye taarruza başladılar. Mervân'ın Hıms ahâlîsiyle muhârebesi sırasında Maraş'ı muhâsara ettiler. Şehir ahâlîsi hicret eylemek şartıyla sulh ve emân istediler. Bu talepleri is'âf edildi. Ahâlî şehri terk ile el-Cezire'ye hicret ettiler. Asâkir muhâfazada Kinnesrin'e ve âileleri nezdine gittiler. Maraş Rumlar tarafından tahrîb olundu. O vakit Kevser b. Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî Mervan tarafından Maraş'ta âmil bulunmakta idi. Bizans İmparatorluğu'nda ise Konstantinos Koprunim? bulunuyordu. Rumlar Maraş'ı kâmilten tahrîb ederek çekildiler. Fakat şehir-i mezkûrun bu hâl-i harâbisi çok devam etmedi. İkinci Mervan, Hıms gâilesinden fâriğ olduktan sonra Maraş'ın yeniden binâsını emr etti. 130 (747-748) senesinde Sâife gazâsına me'mûr olan Velid b. Hişam bu şehri tekrar te'sîs ve tahkîm eyledi. Ebû Müslim ile İkinci Mervan arasında cereyân eden vakâyîi fırsat addeden Rumlar tekrar hurûc ederek şehri harâb eylediler.

Ebû Cafer Mansur'un hilâfeti zamânına kadar Maraş i'mâr edilmedi. Halîfe-i müşârün-ileyh amucası Salih b. Ali'ye şehri binâ ve tahkîm ettirdi. Halîfe de atâ yani ulûfe tahsis edeceğini va'd ederek

diğer şehirler ahâlîsini burada ikâmet ve iskâna teşvîk etti. Her taraftan bir çok kimseler nakl-i hâne ettiler.

Emevîler zamânında Maraş âmilleri Kinnesrin emîrlere tâbi' bulunuyorlardı; o zamân Şam suğûru addolunuyordu. Abbâsîler zamânında el-Cezîre yani Harran emâretine rabt edilmekle suğûr-ı Cezîre'den ma'dûd oldu.

Halîfe Mehdi, Maraş muhafızlarını teksîr etti. Bizans İmparatoru Hazar? Leon zamânında 161 (777-778) senesinde Rumlar Hades yani Göynük derbendinden hurûc ederek Maraş Ovası'na muvâsalat ve rast geldikleri kura ve kasabâtı ihrâk ettiler. O esnâda Âl-i Abbas'tan İsâ b. Ali Maraş âmili olup Sâife gazâsına çıkmış ve Anadolu içerilerine girmişti. Şehirde pek az asker ve ahâlî mevcut idi. Bizans ordusu kumandanı Mikhail şehri muhâsara ettiyse de zabt edemedi, muhâsarayı kaldırarak Ceyhan kenarına çekildi. Bu haber o sene Sâife gazâsına me'mûr olup Dâbık Ovası'nda ordu kuran Sümâme b. el-Velîd el-Absî'ye erişti. Mûmâ-ileyh süvâri askerini Maraş'ın imdâdına gönderdi; fakat bu askerın ekserisi Rumlar tarafından telef edildi. Halîfe Mehdi bu felaketten müteallim olarak ekâbir-i ümerâ-yı İslâmiyyeden Hasan b. Kahtebe'yi seksen bin kadar askerle gazâyâ gönderdi, diğer suğûr ümerâsını da onun maiyyetine verdi. Hasan, Anadolu içerilerine girdi ve hiçbir şehir zabt etmeksizin yalnız rast geldiği ma'mûreleri yaktı ve yıktı. Rumlar kal'alarda tahassun ederek karşı çıkmaya cesaret edemediler. Gazâdan avdet ettikten sonra, biraz evvel Rumlar tarafından harâb edilmiş olan Hades=Göynük beldesiyle Tarsus şehrinin yeniden inşâsı lüzûmunu halîfeye bildirdi. Halîfe de bu iki beldeyi yeniden binâ ettirdi.

Harun er-Reşid halîfe olduktan sonra Anadolu fütûhâtına çok ehemmiyet verdi. Suğûrdaki beldeleri tahkîm ettirdi, Horasan ve Maveraünnehir askerlerinden bir miktârını bu şehirlere yerleştirdi. Hudud kumandanları senede bir iki defa merkez-i Anadolu'yu gâret etmekte idiler. Halîfe de iki senede bir bizzat sefere iştirâk ediyordu. 191 (806-807) senesinde Herseme'yi büyük bir ordu ile Anadolu içerisine gönderirken kendisi de bizzat Maraş'ın sekiz fersah şark-ı cenûbisinde bulunan Hades'e kadar gelmişti. Halîfe, Ermeniye vâlisi Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhilî'yi Ermeniye vâlîliğinden kaldırarak Maraş âmilliğine ta'yîn etti; Tarsus, Hades, Malatya

beldelerinin âmillerini de azl ederek yerlerine daha muktedir olanlarını nasb etti. Suğûru ayrı bir vilâyet yaparak el-Cezîre ve Kınnesrin vilâyetlerinden ayırdı, vâililiğini meşâhir-i ümerâdan Sâbit b. Nasr el-Huzâî'ye verdi. Bundan sonra Maraş âmilleri suğûr vâililerine tâbi' olmaya başladılar. Aynı sene içinde Maraş âmili Said, Rumların tecâvüzüne uğradı. Fakat karşı çıkmaya cür'et edemeyerek şehirde tahassun eyledi. Halbuki ertesi sene suğûr vâlisi Sâbit, Rumlar üzerine sefer ederek ba'zı fütuhâtda bulundu.

Me'mun, Rum suğûruna son derece atf-ı ehemmiyet eyleyen, Anadolu'yu istîlâ etmeği kendisine gâye ittihâz etmiş olan bir halîfedir. Müşârün-ileyh burasını Horasanîlerle doldurdu. Hudud şehirlerinin kâffesini ta'mir ve tahkîm ettirdi; kendisi de evâhir-i ömrünü burada geçirdi, ba'zı seferlerde bulundu. Anadolu'nun vasatını zabt etmek maksadıyla Tuvâne -ki bu gün Nigde mülhakâtından Kilisehisar mevkiidir- şehrini yeniden inşâ ve derûnuna İslâm askerleri yerleştirdi. Fakat maksadına nâil olamadan vefât etti. Yerine geçen Mu'tasım bu tasavvurdan vazgeçti, Tuvâne'yi tahrib ettirdi, Toros'un cenûb eteklerine çekildi. Elinde bulunan memleketleri muhâfazaya ihtimâm ederek muhâfizlarını tezyîd etti; surları ve kal'aları tahkîm, derbendleri tarsîn ettirdi. Bu sâyede suğûr, bir asırdan ziyade Rumların istîlâsına uğramadı. Suğûr şehirleri de kesb-i cesâmet ve ma'mûriyyet etti. Bu müddet içinde suğûrdan bir çok ulemâ, mutasavvıf, muhaddis yetişti. Bununla beraber İslâmlarla Rumlar arasında devam edegelmekte olan muhârebâta katiyyen nihâyet verilmemişti. Her sene Sâife ve Şâtiye gazâları devam etmekte, memâlik-i Rum'a vuku' bulan tecâvüzlerin ardı arkası kesilmemekte idi.

Bu târihten sonra suğûr vilâyeti, ba'zen doğrudan doğruya halîfelere, ba'zen Mısır ve Suriye'de hükümrân olan Tolun ve Hamdân âilelerine tâbi' oldu. Suğûr vâilileri de ale'l-ekser Tarsus'ta ba'zen Maraş yahut Malatya'da ikâmet ediyorlardı.

Mu'tasım'ın devr-i hilâfetinden itibaren hilâfet-i Abbasiye'de Türk ümerâ ve asâkiri hâkim olmaya başladıkları gibi suğûrda da bunlar icra-yı emâret eylediler. 231'de (845-846'da) suğûr vâililiğine ta'yîn edilen Kuteybe b. Müslim ahfâdından sâlifü'z-zikr Said'in oğlu

Ahmed ve birkaç kişi istisnâ edilecek olursa bütün suğûr vâfleri Türk cinsine mensub kimselerdir.

Bütün üçüncü asır zarfında Maraş hiçbir istilaya uğramadı. Yalnız Ebü'l-Aşâyir'in suğûr vâfliliği zamânında 292 (904-905) senesinde Maraş havâlisi Rumların tecâvüzüne maruz kaldı. Halife el-Muktefi bu tecavüzü def' etmeye muvaffak olamayan suğûr vâlisini azl ederek yerine Rüstem b. Berdu'yu ta'yîn etti.

Dördüncü asırda Rumlarla İslâmlar arasındaki mücâdelât pek şiddetli bir şekil aldı; Rumlar Anadolu'ya girmiş olan İslâmları tarda çalışıyorlar, İslâmlar da ellerinde bulunan mevâzı'ı muhafazaya gayret ediyorlardı. 303 (915-916) senesinde Rumlar, Maraş havâlisini gâret ederek ba'zı tahrîbâtta bulundular.

320 (932) senesinden itibaren Rumlar İslâmlara galebe etmeğe başladılar. Evvela Anadolu'nun havâli-i şarkiyesinden İslâmları tard ettiler, Ondan sonra cenûba teveccüh ettiler. 322'de (934) Malatya'yı, 337'de (948-949) de Maraş'ı zabt ettiler. Bu defa da Maraş'ı tahrîb etmişlerdi. Âl-i Hamdân'dan Seyfûddeve birâderi Nâsîrûddeve nâmına Haleb hükümdârlığını elde ettiği zamân suğûr-ı Rum'un müdâfaasını da deruhde etmişti. Her sene Anadolu'ya gazâ yapmakta, ba'zen gâlib, ba'zen mağlub olmakta idi. 341'de (952-953) Maraş'ın yeniden binâsına mübâşeret etti ve amucazâdesi şâir Ebû Firas'ı bu işe me'mûr etti; şehir yeniden inşâ ve tahkîm edildi; fakat biraz sonra Rumlar tarafından tekrar zabt olundu. Seyfûddeve bidâyeten Rumlara karşı bir çok muzafferiyetler kazandıysa da bilâhere hezîmete uğradı, suğûr şehirleri birer birer Rumlar tarafından zabt olundu. 351'de (962) Aynı Zerbe ve Maraş'ı, 354'de (965) Misis ve Tarsus'u aldılar bunu takib eden seneler içinde de diğer suğûr beldelerini istilâ ettiler.

Bu târihten sonra İslâmlar Rumlara karşı fâikiyetlerini gâib eylediler. Âl-i Hamdân'a halef olan Merdas Ailesi de Fâtımî halîfeleri de suğûru istirdâda muvaffak olamadılar; Bu suretle Maraş beldesi bütün suğûr hattasıyla beraber bir asrı mütecâviz bir zamân Rumların elinde kaldı. Rumlar Antakya da Dük veya Katepanu (catépan) unvânını taşıyan vâflilerle bu havâliyi idâre ettiler; Maraş, Ayntab, Dülük ve Fırat havâlisi Antakya Dükaliği'na tâbi' idi.

420 sene-i hicrîyesinden (milâdî 1029) itibaren Oğuz Türkleri yahut Türkmenler Ceyhun Nehri'ni geçerek Horasan'a, Irak'a, Azerbaycan ve el-Cezire'ye doğru muhâcerete başladılar. Türkmenlerin başına geçen Selçûkî âilesi bu muhâcereti istîlâ ve fütuhât şekline soktu. 430'dan (1038-1039) itibaren Devlet-i Selçûkiye yani Türkmen İmparatorluğu teessüs eyledi. Pek az zamân içinde bütün İran kıtasıyla Azerbaycan, İran, Irak-ı Arab bu imparatorluğun müessisi olan Tuğrul Bey tarafından fetholundu. Göçebe Türkmenler sürüleriyle, âileleriyle birlikte garba doğru göç ediyorlardı. Sultan Tuğrul Bey'in zamânında 539 (1144) târihinden itibaren Türkmenler Anadolu'ya taarruz etmeğe, rast geldikleri bilâd ve kasabâtı yağma ve tahrîbe başladılar. Bu taarruzlar şarktan Anadolu içerilerine, Kızılırmak sâhalarına doğru uzanıyordu. Aynı zamânda Türkmenler Urfa havâlisini gâret ediyorlar, Fırat'ı geçerek Malatya'yı tahrîb ediyorlardı.

Sultan Alparslan zamânında Türkmenlerin taarruzu daha şiddet kesb etti. Sultanın ilk sene-i cülûsunda (1064) Ermenistan'ın fethinden sonra Türk orduları birkaç yoldan Anadolu'ya girdiler, Kızılırmak'ı geçerek Kayseri'ye geldiler, ahâlîsinin kısm-ı azamını öldürdüler, oradan Kilikya'ya yürüyerek önlerine geleni katl-i âmm ettiler ve bütün bu havâlîyi yağma eyledikten sonra Haleb yolunu tuttular. Anadolu'nun havâli-i cenûbiyyesindeki kuvvetli bir Rum ordusuna kumanda iden Nikefor Butunyat (Nikephoros Botaneiates) bu taarruzları tevkîfe muktedir olamadı; ordusu dağıldı; kendisi de İstanbul'a döndü. Anadolu'nun cenûb havâlisi Türklerin istîlâsına maruz kaldı.

Türkmenler bir taraftan Anadolu'ya muhaceret ederlerken diğer taraftan el-Cezire'ye ve Suriye'ye doğru göç ediyorlardı. 458 (1066) senesinde bir çok Türk kabileleri el-Cezire'yi işgal ettiler; bunların bir kısmı Anadolu cenûbundaki Rum memâlikini zabt ve tahrîbe başladılar; Maraş cenûbundaki Ra'bân ve Dülûk kasabalarıyla –ki 351 (962)'den itibaren Bizans İmparatorluğu'nun taht-ı idâresinde bulunuyorlardı- Menbic'i zabt eylediler. Bu Türkmenlerin başında Afşin b. Becki (Bekçi) nâmında bir zât bulunuyordu. Afşin, Sultan Tuğrul Bey'in kumandanlarından olup Bağdad şahneliğinde bulunmuştu. Sultan Alparslan zamânında da büyük manâsıba nâil

olmuş iken sultanın ümerâsından birini öldürmüş ve hükümdârın gazabına uğramaktan korkarak kendisine tâbi' olan askerleri ve aşîretleri maiyyetine alıp garba doğru kaçmış ve Fırat'ı geçerek rast geldiği memleketleri yağma ve zabt eylemişti. Anadolu fethi muhârebâtının en büyük sîmalarından biri olan Afşin, Maraş, Antakya havâlisini ve diğer Rum memleketlerini tahrîb ediyordu.

Romen Diojen (Romanos Diogenes) Bizans İmparatoru olduktan sonra Afşin'in taarruzlarına nihâyet vermek maksadıyla büyük bir ordu ile Kilikya'ya kadar geldi. Fakat o sırada Niksar şehrinin, Anadolu'nun şarkını zabt etmiş olan Türk ordusu tarafından tahrîb edildiğini işiterek evvela şarka müteveccih oldu. Divriği'de Türkleri ric'ate mecbûr ettikten sonra cenûba döndü, Göksun tarikiyle Maraş'a geldi. Ordusundan bir kısmını ayırarak o sırada Fırat sâhilini tehdîd etmekte olan Türk kumandanlarından emîr Has İnal'a karşı gönderdiyse de bu kuvvet münhezim oldu; Bunun üzerine imparator bizzat emîr-i müşârün ileyhin üzerine yürüyerek ricate mecbûr etti; İmparator bundan sonra Türkmenlerin elindeki şehirlerin en mühimlerinden biri olan Menbic'i harben aldı. Bu esnâda Emîr Afşin maiyyetine pek çok muhârib toplamış olduğu halde Malatya'dan Kayseri'ye gelmiş ve ondan sonra Galatya hıttasına muvâsalat eylemişti. İmparatora gücenen cenerallerden biri de müşârün-ileyh ile birlikte hareket ediyordu; Afşin Amûriye şehrini zabt ederek ahâlisini katl ve esîr etti. İmparator Menbic'den Kilikya'ya geri döndüğü zamân bunu haber aldı, Afşin üzerine yürümek istedi; fakat müşârün-ileyh gerisin geriye şarka döndü, Ondan sonra da cenûba teveccüh etti, Antakya'yı kuşatarak haraca bağladı ve tekrar Anadolu'ya girerek gazâvâtına devam eyledi.

Afşin, Sultan Alparslan nazarında ğâib etmiş olduğu teveccühü yeniden kazanabilmek için Anadolu gazâlarına devam etti. 461 (1068-1069), 462 (1069-1070), 463 (1070-1071) seneleri esnâsında mütemâdiyen Anadolu içerilerine taarruz etti; Likaonya (Lykaonia), Frigya hıttalarındaki şehirleri gâret etti ve nihâyet sultanın afv ve emânına nâil oldu, Malazgirt muzafferiyetini müteâkıb Anadolu içerilerini fethi me'mûr olan ümerâ meyânında bulundu, altı yedi sene kadar gazâ ve fütuhâta iştirâk etti. Afşin Anadolu içerilerinde iken rüfekâsından Ahmed Şah, Haleb şimâlindeki Türklere riyâset etmekte

idi. Ahmed Şah'ın Tâcüddevle Tutuş tarafından katlinden sonra Afşin Anadolu'dan Suriye'ye döndü (471=(1078-1079). Afşin'in akıbeti ve târih-i vefâtı hakkında ma'lumat bulamadım. Afşin'in Anadolu'dan avdetini icab ettiren sebep de meçhuldür; Anadolu'nun fâtihi ve Anadolu Selçûkîlerinin ilki olan Süleyman b. Kutalmış tarafından Anadolu'yu terke icbâr edilmiş olması muhtemeldir; her ne ise Anadolu havâli-i cenûbiyesinin fâtihi işbu Afşin'dir.

Vezîr Reşîdüddin'in *Câmi'u't-Tevârih*'inin Selçûkîler faslında ve ondan naklen *Mecmâu't-Tevârih-i Baysungurî* de ve *Lârî Târihi*'nde Sultan Alparslan'ın Malazgirt muzafferiyetini müteâkıb maiyyetindeki ümerâdan ba'zılarına Anadolu'ya gazâ etmelerini emr ettiği, zapt edecekleri memleketleri kendilerine bi-tarîkı'l-irs bahş edeceğini söylediği mezkûrdur; bu meyanda Emîr Saltuk'un Erzurum ve mülhakâtını; Emîr Artuk'un Mardin, Amid, Malatya ve muzâfâtını; Dânişmend'in Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya'yı; Çavuldur'un Maraş ve Serbus'i, Emîr Mengüç Gâzî'nin Erzincan, Kemah ve diğêr vilâyetleri zapt etmiş oldukları; bilâhere Sultan Melikşah zamânında bu emîrler arasında münâza'a zuhûr ettiği cihetle Vezîr Nizâmülmülk'ün tasvîbiyle taraf-ı sultanîden Süleyman b. Kutalmış'ın Anadolu ümerâsı arasındaki ihtilâfâtı ref' ve Anadolu'nun fethini itmâm etmeğe me'mûr kılınarak kıta-i mezkûra hükümdârlığına nasb olunduğu muharrerdir.

Bu ma'lûmâta i'timad etmek câiz ise Maraş, Malazgirt hareketinden yani 463 (1070-1071) senesinden sonra Emîr Çavuldur tarafından alınmış oluyor. Halbuki bu ma'lûmât şayan-ı nazardır. Zira Reşîdüddin'in eseri vukuâta ve mahall-i cereyânına zamânen ve mekânen pek uzaktır ve me'hazi yoktur. Bu ma'lûmâtı Anadolu fethine muâsır olan Rum, Ermeni ve Süryanî menâbii tekzîb eylemektedir.

Bu menba'lara nazaran Malazgirt muhârebesinden sonra öteye beriye dağılmış olan Rum generalleri bir takım sergüzeştler peşinde koşmağa başladılar; İmparator Romen Diojen (Romanos Diogenes)'in kumandanlarından olup *Domestikos* unvânını kazanmış olan Filaret (Philaretos) ki Ermeniyyü'l-asıldır- Bizans ordusunun bakıyyetü's-süyûfundan bir kısmını toplayıp imparatorluğa tâbi' ba'zı memâliki zapt ve i'lan etmek sevdasına kapıldı. 1072 milâdî 465 hicrî târihinde

Maraş'ı, Elbistan'ı, Malatya'yı zapt etti. Bilâhere Bizans İmparatoruna arz-ı itaat etti ve taht-ı idâresindeki memâlike ilâveten Antakya dükâlığına ta'yîn olundu. 476 sene-i hicrîyesinde (milâdî 1083-1084) Urfa'yı da zapt ederek oğlu Barsam'ı vâlî ta'yîn eyledi. Fakat biraz sonra Barsam pederiyle bozuştı ve Antakya'yı zapt için kendisine muâvenet etmek üzere Anadolu fâtihi olub İznik şehrini pâyitaht ittihâz etmiş olan Sultan Süleyman b. Kutalmış'dan istimdâd etti. 477'de (1084-1085) Sultan Süleyman Antakya'yı zapt etti. Filaret (Philaretos) Ceyhan havâlisinde vâki' Hunu'ya -ki bu gün yine bu nâm altında Elbistan'a tâbi' bir nahiye merkezidir- kaçtı. Fakat o esnâda Türk kumandanlarından Emîr Buldacı o havâliyi zapt etmiş idi, Ceyhan Nehri sâhasındaki şehirleri, Elbistan'ı, Göksun'u, Hunu'yu almıştı. Filaret (Philaretos) burada duramayarak Maraş'a geldi, fakat emîr-i müşârün-ileyh biraz sonra Maraş'ı da zapt etti. Filaret (Philaretos) arzu-yu vicdanisiyle din-i İslâm'ı kabul etmişti. Taht-ı idâresindeki memleketlerin Türk kumandanları tarafından birer birer zabtı üzerine büsbütün açıkta kalmış olan mûmâ-ileyh sultan-ı a'zam Melikşah nezdine girerek ikrâma nâil oldu ve din-i İslâm'ı kabul etmiş olmasına mükâfâten Maraş hâkimliğine nasb edildi. Filaret'in (Philaretos'un) biraz sonra vuku' bulan vefâtından sonra Maraş yine Ceyhan havâlisi Emîr Buldacı'nın taht-ı idâresine geçti.

Bu sıralarda Anadolu kıt'ası kâmilten feth edilmişti; Türklerin Ermenistan'ı zaptından sonra Ermeniler Kapadokya (Kappadokia) taraflarına ilticâ etmişlerdi. Fakat Türk istîlâsının gittikçe tevessü' etmesi ve Türkmenlerin akın akın Anadolu'ya muhâceret etmeleri üzerine, bunların taarruzlarından canlarını kurtarmak için Kilikya'nın dağlık mıntıkalarına muhâceret ettiler; istîlânın hitâmından ve sulh ve sükûnun te'sisinden sonra melce'lerinden çıkarak Kilikya şehirlerine yerleşmeğe ve yavaş yavaş Maraş, Göksun, Keysum taraflarına doğru yayılmaya başladılar. Ermeni rüesâsı gerek Kilikya'da ve gerekse Maraş havâlisinde bir takım kal'alar inşâ ettiler. Maa-mâ-fih kâmilten Anadolu Sultanına ve onun maiyyetindeki emîrlere tâbi' ve harâc-güzar bulunmakta idiler.

Salîbîler'in Anadolu'ya taarruzu esnâsında Sultan Kılıçarslan-ı evvelin bütün Anadolu ümerâsını maiyyetine topladığını biliyoruz. Godferva du Buvion (Godefroi de Bouillon) ve diğere rüesâ-yı ehl-i

Salıb'ın taht-ı idâresinde bulunan büyük Hristiyan ordusuyla Sultan Kılıçarslan'ın maiyyetinde bulunan Anadolu ordusu Eskişehir Ovası'nda muhârebe etmişlerdi. Yukarıda ismi geçen Emîr Buldacı Anadolu Sultanının maiyyetinde olarak bu harbe iştirâk eylemişti. İslâm ordusunun inhizâmıyla neticelenen bu muhârebeden sonra Salıbîler baştan başa Anadolu'yu kat' ettiler, bu meyanda Maraş'ı da aldılar (490 = (1097). Ehl-i Salıb rüesâsı, Bizans memâlikinden iken Türklerin taht-ı istilâsına geçmiş olan memleketleri, zabt eder etmez Rum İmparatorluğu'na iâde ve teslim etmeyi taahhüd etmişlerdi. Bu sebepten dolayı Maraş'ı Bizantinlere terk ettiler. Bizantinler nâmına Thatul (Thatul) isminde bir Ermeni, şehri idâreye başladı. Thatul, 494 (1100-1101) senesinde Antakya Prensi Buemon (Bohemund)'un taarruzuna mukâvemet etti 497'de (1103-1104) Bohemund taht-ı esâretinde bulunduğu Melik Dânişmend'in elinden yakasını kurtararak Antakya'ya avdet ettikten sonra Bizans İmparatorunun idâresindeki memleketlere taarruza başladı. İmparator Aleksis Komeninus (Aleksios Komnenos), Bohemund üzerine bir kuvve-i seferiye tertîb ederek kumandanlığına Butumit (Butumites)'i ta'yîn eyledi.

Butumites, refâkatinde Monastras olduğu halde Kilikya'ya dâhil oldu, Maraş'a kadar geldi. Bütün bu havâlîdeki Frankları hezîmete dûçâr etti, Monastras'ı kuvâ-yı kâfiye ile orada bırakıp kendisi İstanbul'a döndü Monastras ba'zı muvaffakiyetlere nâil olduysa da bilâhere İstanbul'a döndü. Bohemund'un Avrupa'ya avdeti üzerine Antakya Prensligini vekâleten idâre eden Tankred Kilikya'yı zabt etti. Maraş'a gelince şehri-i mezkûr hâkimi bulunan Thatul 499'da (1105-1106) memleketini o esnâda Tell-Bâşir senyörü olup bilâhere Urfa Kontu olan Joslin (Joscelin)'e terke mecbur oldu.

Fakat biraz sonra Keysum hâkimi olup Vasil Antakya prensi Kog=Hırsız (hayırsız) lakabıyla ma'rûf olan Bazil –ki Ermeniyyü'l asıldır- Maraş'ı zabt etti.

Bohemund'un fidye-i necâtının bir kısmını vererek onu Emîr Dânişmend'den kurtarmış idi. Bohemund'la hüsn-ü münasebâtını idâme etmiş olan Vasil, Tankred ile geçinemedi, onun tecâvüzüne karşı Musul Emîri Çavlı Sakav'dan imdâd istedi. Kog Vasil, ehl-i Salıb rüesâsı arasındaki münâzaâttan istifade ederek yavaş yavaş dâire-i hâkimiyetini genişletti; Ra'bân'ı Rumkale'yi zabt ettiği gibi

Urfa kontunun elinden de Hısnımansûr'u aldı. Kog Vâsil ölürken yerini veled-i manevisi Vasil Dıġâ'ya bıraktı. Bu Vasil 510 sene-i hicriyesinde (milâdî 1116-1117) memleketini Urfa Kontu Budven (Baudouin)'e terk etti.

İbnü'l-Esîr'e nazaran Maraş, Keysum ve Ra'bân ve diġer memleketlerin hâkimi Kog Vasil 508 (1114-1115) senesinde vefât etmiş ve zevcesi onun makâmına geçmişti; hâkime-i mezbûra askerlere hüsn-ü muamele etmiş ve Frankların taarruzuna karşı mütehasım olmuştu. O esnâda Büyük Selçûkî Sultanı Gıyâseddin Muhammed b. Melikşah tarafından Musul vâlisi ta'yîn ve Suriye ve el-Cezîre'deki Frankları tard etmeġe me'mûr edilen Aksungur Bursuki (Porsukî) Urfa'yı muhâsara eylemekte idi. Frankların taarruzundan korkan Maraş ve Keysum hâkimesi emîr-i müşârün ileyhe haber göndererek imdâd istedi. Emîr Aksungur, maiyyetinde bulunan ümerâdan Habur hâkimi Sungur Dizdâr'ı gönderdi. Maraş hâkimesi, Sungur'a ikrâm ederek mal ve hediye verdi. O sırada bir miktar Freng gelerek onun yüz atlıya bâliġ olan maiyyetiyle müsâdemeye tutuştular; şiddetli bir mukâteleden sonra Müslümanlar zafer kazanıp düşmanların ekserisini öldürdüler; Sungur Dizdâr Maraş hâkimesinin Melik Mesud b. Sultan Muhammed ve Emîr Aksungur Porsukî için göndermiş olduġu hedâyâyı hâmilten avdet etti.

Maraş ve Keysum Franklar yedine geçtikten sonra, bir müddet Urfa kontluġuna tâbi' oldu, bilâhere müstakil bir kontluk hâlini aldı. Bu küçük kontluk epeyce devam etti. Senyör veya kont unvânını taşıyan hâkimler ba'zen Antakya prensini, ba'zen de Urfa kontunu metbû' tanıyorlardı. Suriye'den Salîbîler'i tard etmek isteyen ümerâ-yı Selçûkiye'ye karşı müdâfaada bulunmak için Kudüs kralının taht-ı riyâsetinde tecemmu' eden Antakya, Trablus, Urfa kontlarının arasında Maraş senyörleri de bulunmakta idiler; İlgâzî'ye, Belek b. Behram'a, Aksungur Porsukî, Zengî'ye karşı vukû' bulan muhârebâtın ekserisine Maraş senyörleri de iştirâk etmişlerdi. Maraş senyörlerinin ilki Rişard (Richard)dır. Az bir müddet icrâ-yı hükûmet etmiştir. Ondan sonra gelen Jufra (Geoffroy) 528 (1133-1134) senesine kadar hâkim olmuştur. Bunun zamânında Kilikya Prensi Ermeni Lifon (Leon) gerek Türklerin ve gerekse Frankların zararına olarak tevsî-i fütuhât eylemekte idi. Antakya Prensi İkinci Bohemund, merkûmun

şân ve şöhretine hased ettiğinden Maraş kontuyla anlaştı ve bunun üzerine Maraş kontu, Lifon (Leon)u nezdine da'vet ederek habs etti ve iki sene taht-ı esârette tuttu. Lifon (Leon) ağır bir fidye-i necât i'tâsı, oğlunun rehine ittihâzı ve en mükemmel kal'alarının konta terki suretiyle yakasını kurtarabildi. İstirdâd-ı hürriyet eder etmez ilk işi ona i'lân-ı harb ederek verdiklerini istirdâd etmek oldu. Kudüs Kralı Fulk (Foulque) bile Lâtin prensine imdâda mecbur kaldı. Nihayet Urfa kontu Joslin (Joscelin)in tavassutuyla sulh akd edildi, Lifon (Leon)un rehineleri iâde olundu.

528 (1133-1134) senesinden sonra Maraş senyörlüğünde Baudouin'i görüyoruz. Bu üçüncü senyör 541 (1146-1147) târihine kadar icrâ-yı emâret etmiştir. Maraş kontluğu şarktan ve cenubtan Urfa Kontluğu ve Antakya prensliğine tâbi' olan memleketlerle çevrilmiş olub yalnız şimâlden Anadolu Türk hükûmetleriyle, garbdan da Kilikya Ermeni Baronluğu'yla muhât bulunuyordu. Maraş kontları ile Türkler arasında, arada sırada mücâdeleler vukû' bulmakta idi. 534'de (1139-1140) Baudouin Türk Meliklerine tâbi' araziye tecâvüz etmiş idi.

O esnâda Maraş'ın şimâli Anadolu'nun eâzim-i mülûkundan Muhammed b. Gâzî b. Dânişmend'e tâbi' bulunuyordu. Melik Muhammed sâha-i hükümrânisindeki memâlike vukû' bulan tecâvüzün intikâmını almak kastıyla 535 (1140-1141) senesinde maiyyetinde kalabalık bir ordu olduğu halde Maraş hittasına girdi, köyleri yaktı, yıktı ve Keysum'u muhâsara altına aldı. Şehre taarruz etmiyor, yalnız sularını kesiyor, civarını gâret ediyordu. Mahsûrîn korkularından surları terk ederek iç kal'aya çekildiler. Melik Muhammed şehri bilhassa kiliseleri yağma etti. O esnâda İstanbul İmparatoru Juannis (Ioannes) Komnenos Kilikya'yı Ermenilerden istirdâd için sefere çıkmış, bu havâliyi aldıktan sonra Antakya önüne gelmiş, ba'dehû Bizâa'yı (Nirâa'yı) Müslümanlar elinden zabt etmişti. İmparator Haleb'i almak için uğraşmış, buna muvaffak olamayınca Şeyzer'i muhâsara etmişti. Bu muhâsara devam ederken Melik Muhammed de Keysum'u muhâsara eylemekte idi. Maraş ve Keysum Senyörü Baudouin Rum İmparatoruna haber göndererek muâvenetini istihâm etti. İmparator Şeyzer muhâsarasını ref' ederek senyörün imdâdına şitâb eyledi. Melik Muhammed ise Keysum'un iç kal'asını

zabt etmekten ferâgat ederek pek çok ğanâim ve üserâyı hâmil olduğu halde Anadolu'ya döndü. Baudouin bu vak'adan biraz evvel Kilikya Prensi Ermeni Leon'la harb etmiş, fakat mağlub olmuştu.

539 (1144-1145) senesinde Musul ve Haleb Meliki İmadüddin Zengî Urfa'yı Salîbiler yedinden zabt etti. Hristiyanların bu hezîmetinden istifade etmek isteyen Anadolu Sultanı İzzeddin Mesud b. Kılıçarslan Maraş ve Fırat sâhilindeki memleketleri Lâtinler yedinden almak için harekete hazırlanıyordu. Hudud memâliki Urfa'dan Antakya'ya kadar mümtedd olan Maraş senyörü Baudouin ehl-i Salîb'in bu cephedeki müdâfaasını deruhde etmekte ve başlıca Ra'bân, Keysum ve Behisni kasabalarına hâkim bulunmakta idi. Baudouin, Zengî'nin oğlu ve halefi Nureddin Mahmud'un Urfa'yı ikinci defa olarak fethi sırasında yani 541 (1146-1147) senesinde vefât etti. Yerine birâderi Reno (Renaud) geçti. Bu yeni senyör Urfa kontu olub şehri-i mezkûrun Türkler tarafından zabtını müteâkıb makarr-ı hükûmetini Tell-Bâşir'e nakl eden İkinci Joscelin'in kerîmesi Anyas ile izdivâc etti. 542 (1147-1148) senesinde Anadolu tarafından vukû' bulan bir taarruzu def' eyledi. O esnâda Sultan Mesud Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile kanlı muhârebelere girişmiş olduğu için Anadolu havâli-i cenûbiyesi hakkındaki emellerini tatbîk edecek zamân bulamıyordu. Rumlarla muhârebe devam ederken Avrupa âleminin yeniden harekete geldiği ve Şark hristiyanlarını kurtarmak üzere yeniden ehl-i Salîb orduları teşekkül ettiği şâyi' oldu. Bu haber üzerine, Rum İmparatoruyla Sultan Mesud akd-i sulh ettiler. Fi'l-hakika biraz sonra biri Alman İmparatorunun diğeri Fransa Kralının kumandasında olmak üzere iki büyük ehl-i Salîb ordusu Anadolu'ya girdi. Fakat her ikisi de târ-u-mâr oldu. Aynı sene içinde Maraş kontu Renaud ecel-i mev'ûduyla ölmüş ve onun memleketi kâim-pederi Joscelin tarafından işgâl olunmuştu 543 (1148-1149). Hudud memâliki şimâlden, şarktan ve cenûbdan İslâm hükûmetleriyle muhât olan Joscelin, her taraftan tecâvüze ma'rûz kalabilmek ihtimalini düşünerek hükümdârların en kuvvetlisi olan Anadolu Sultanı Mesud ile akd-i sulh etti. Fakat bu sulh devam etmedi. 544 sene-i hicrîyesinde ve 1149 sene-i milâdîsi Eylül'ünde bizzat Sultan Mesud Maraş'a geldi, şehri zabt ve yağma etti; şövalyeleri, piskoposları ve Frankların ekserisini kılıçtan geçirdi. Ba'dehû Maraş'ın cenûbunda vâki' Dülük Kasabasını aldı. Bundan sonra Joscelin'in makarr-ı hükûmeti olan

Tell-Bâşir'i muhâsara eyledi. Joscelin Kudüs Kralı Üçüncü Baudouin'den istimdâd etti; Kral imdâd gönderdiği gibi Gerger kal'ası sâhibi kontun tâbi'lerinden Ermeni Bazil de imdâda geldi, sultan muhâsarayı kaldırmak mecburiyetini hissetti. Joscelin, Sultan Mesud'u metbû' tanımayı, yedindeki Müslüman esirlerini terhîs ve ba'zı hedâyâ takdîm etmeyi kabul ederek sulha tâlib oldu. O sene nihâyetine doğru Melik Nureddin Mahmud b. Zengî de Tell-Bâşir'e teveccüh ettiyse de fâhiş bir hezîmete giriftâr oldu.

Bunun üzerine Melik Nureddin, Hısnıkeyfa Meliki Artukîlerden Kara Arslan, Mardin Emîri Hüsâmeddin Timurtaş Sultan Mesud'un riyâseti altında ittifâk-ı akd ederek Joscelin'in memleketine tecâvüze hazırlandılar. 545 (1150-1151) senesinde Joscelin'in esâretini müteâkıb onun taht-ı idâresindeki memleketleri zapt ve aralarında taksîm eylediler. Kara Arslan, Gerger hâkimi Bazil'i esîr ederek şehir-i mezkûru ve Kahta, Hısnımansûr, Samsat –ki eskiden Sumeysat şeklinde yazılırdı- beldelerini aldı. Hüsameddin Timurtaş ise Bîre (Birecik), Kurus (Quris), Kefersud kasabalarını zapt etti. Âzâz (Î'zâz), Tel-Hâlid, Burcu'r-Rassâs, Râvendân gibi kasabalar Melik Nureddin'in hissesine düştü. Ayntab, Behisni, Ra'bân, Keysum, Merzuban (Marzbân) medineleri ise Sultan İzzeddin Mesud tarafından istîlâ edildi. Sultan Mesud, Joscelin yedinden aldığı bu kasabaların kâffesini Maraş'a rabt ederek bir vilâyet vücûda getirdi ve vilâyet-i mezkûrenin emr-i müdâfaa ve muhâfazası oğlu ve veliahdî Kılıçarslan'a tevdi' ederek Konya'ya avdet etti. İşte 491'de (1098) ehl-i Salîb tarafından alınan Maraş bu suretle istirdâd edildi. Şehr-i mezkûr 17 sene kadar Ermenilerin, 35 sene de Lâtinlerin taht-ı idâresinde kalmış ve nihayet bu sene içinde alınmıştı.

Sultan Mesud'un hükümdârlığının son yılı içinde, 550 (1155) senesinde Maraş şehri bir Ermeni çetesinin tecâvüzüne dūçâr oldu. Kilikya Ermeni Prensi Thoros birâderi İstefan (Stephanie)'ı Maraş'a gönderdi. Merkûm askerlerini geceleyin şehre sokarak kasabadaki Hristiyanların hanelerinde sakladı, güneş doğarken bu Ermeni çete efrâdı saklandıkları evlerden çıkararak uykuda bulunan Müslümanların hânelerine taarruz edüb bir çok fecâyî' irtikâb ettiler, ondan sonra şehre ateş verdiler. Fakat iç kal'ayı alamadılar, sonra Türk hükûmetinin asker gönderdiğini işitince şehir Hristiyanlarından

bir kısmını da beraberlerine alarak çekilip gittiler. Bunların avdetini müteâkıb Türk askeri şehre girdi, Hristiyanlara karşı intikâm-cûyane bir hareket şöyle dursun bilakis şehirdeki heyecanı teskîn etmekten, firârî Ermenilerden geri gelenlere hânelerini ve bütün mâ-meleklerini iâde eylemekten başka bir şey yapmadılar.

Yalnız çete ile teşrîk-i mesâî ederek Müslümanlara mezâlim yapanları cezalandırdılar. Stephanie Maraş'tan sonra Keysum'a gittiyse de bir şey yapamadan geri döndü. Hîn-i avdetinde Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un kumandanlarından Andronik Ufurben (Andronikos Euphorbenos)'in taht-ı emrindeki fırka-i askeriye tarafından ihâta edilüb maiyyetiyle birlikte esîr edildi, Türklere teslim olunarak yaptığı mezâlimin cezasını gördü.

Sultan İzzeddin Kılıçarslan-ı Sâni pederini istihlâf ettiği esnâda bir takım mühim gâileler tahaddüs etmişti. Da'va-yı saltanatta bulunan kardeşlerinden birini ber-taraf ettiyse de diğer birâderi Şehinşah firâra ve Kangrı (Çankırı) kal'asına kapanmaya muvaffak oldu. Sultan Mesud hayatta iken bu şehir ile Ankara'yı ve bütün Bahr-i Siyâh sâhiline kadar olan memâlikin emr-i idâresini ona vermişti. Sivas Meliki Yağıbasan b. Melik Gâzî b. Dânişmend, Şehinşah tarafını iltizâm ederek Kılıçarslan'a i'lân-ı harb etti. Kılıçarslan da askerini cem' ederek onun üzerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya geldiler. Fakat ulemâ ve eimmenin tavassutları sayesinde muhârebe vukûa gelmedi, mütâreke mün'akid oldu, her iki taraf yerli yerine döndüler.

Suriye hükümdârı Nureddin Mahmud b. Zengî tevsî'-i fütuhât için Anadolu dâhilindeki ihtilâfâtı yeniden canlandırdı. Kılıçarslan aleyhinde Yağıbasan ile ittifak akd etti. Yağıbasan Dânişmendî ailesine mensub Melikleri maiyyetine toplayarak Kılıçarslan'ın memâlikine tecâvüz ile Ceyhan havzasını ve Elbistan havâlisini zabt eyledi ondan sonra garba doğru ilerleyip Konya üzerine yürüdü. Kılıçarslan da ordusunu toplayarak karşı çıktı, Aksaray önünde vukûa gelen muhârebe Yağıbasan'ın inhizâmıyla bitti (Şa'ban ayı içinde) bu esnâda Melik Nureddin de ordusunu alarak Anadolu Sultanına ve Mardin Meliki Hüsameddin Timurtaş'a tâbi' olan memleketlere girmiş ve Ayntab, Tell-Bâşir, Merzuban (Marzbân), Kurus (Quris), Bîre (Birecik), Kefersud, Maraş ve Nehrülcevz kasabalarını kılıç veya emân ile almıştı. Nureddin, Tell-Bâşir'i muhâsara ettiği esnâda Ra'bân

ve Keysum Emîrlerine haber göndererek teslim olmalarını teklif eylemiş ise de onlar bunu reddedib Sultan Kılıçarslan'a karşı sadâkat ve tâbiyyetlerini muhâfaza etmişlerdi. Dânişmendî Melikleriyle meşgûl olan sultan, eniştesi ve pederinin müttefiki olan Nureddin'in Salîbîlerle mütâreke akd ederek Anadolu dâhilinde teşettüt ihdâsına çalışıp bundan istifade te'minine kalkmasını nazar-ı teessürle gördü ve bidâyeten sesini çıkarmadıysa da Yağıbasan'ın inhizâmından sonra Nureddin'e tehdîd-âmiz haberler gönderib işgâl ettiği memleketleri serîan tahliye etmediği takdirde şimdiye kadar aralarında cârî olan münâsebâta hitâm vererek teşebbüsât-ı husûmet-kârâneye başlayacağını bildirdi. Nureddin eline geçirdiği memleketleri iâde etmek istemiyordu. Fakat Frankların Haleb'e vuku' bulan bir taarruzu onu bu arzusundan vazgeçmeğe mecbur kıldı, Sultan Kılıçarslan'a arz-ı i'tizâr ederek zabt ettiği memleketleri tahliyeye muvâfakat etti ve geri dönerek Haleb'e ve oradan makarr-ı hükûmeti olan Dımşık'a geldi. Anadolu Sultanı Kılıçarslan'ın elçileriyle görüşerek sulh muâhedesini imza eyledi (Ramazan 551 = Ekim 1156).

Kılıçarslan, Nureddin ile ihtilâfâtı hallettikten sonra Yağıbasan'ın üzerine yürüyerek onun istilâ ettiği havâliyi istirdâda kıyâm eyledi. Yağıbasan derhal Elbistan ve Ceyhan havâlisini tahliye ve elde etmiş olduğu ğanâyim ve üserâyı istishâb ederek kendi memâlikine çekildi. Nihayet sulh mün'akid oldu (551 =(1156).

552 (1157) senesinde Sultan Kılıçarslan Kilikya'ya girerek Ermeni prensi Thoros'u sulh talebine mecbur eyledikten sonra sene-i mezkûra Temmuz'unun nihâyetine doğru Maraş'a geldi ve gerek orada gerekse Behisni ve Keysum'da hâkimiyetini yeniden te'sîs eyledikten sonra Nureddin'in memâlikine dâhil olarak Antakya önüne kadar ilerledi. Nureddin onun muhtemel bir tecâvüzüne karşı koyabilmek için muhâsım bulunduğu Antakya prensiyle barışmaya mecbur oldu. Bu devrin vakâyi'ini kayd ve zabt eden müverrihler bu meseleden ancak bu kadar bahsederek Nureddin ile Kılıçarslan arasında cereyân eden müzâkereyi meskût bırakmaktadırlar. Cereyân-ı ahvâlden istidlâl edildiğine nazaran Nureddin, Kılıçarslan'dan almış olduğu memleketlerin hepsini iâde etmemiştir. Bu memleketlerden Ayntab, Tell-Bâşir ve Merzuban (Marzbân) kasabaları onun elinde kalmış ve bu mevki'ler Anadolu Sultanı tarafından ona terk edilmiştir.

Zira bundan sonra mezkûr beldeleri dâima Suriye mülûkunun taht-ı hâkimiyetinde görüyoruz.

İstanbul İmparatoru Manuel ile Sultan Kılıçarslan muhârebe ettikleri esnâda imparator Anadolu'daki Türk kuvvetini tefrikaya düşürerek za'fa uğratmak maksadını ta'kib ederek ve sultana karşı dâhili düşmanlar çıkarıyordu. Bunun için Sivas Meliki Yağıbasan ile ittifak etti. Kılıçarslan Yağıbasan ile de harb etmek mecburiyetinde bulundu, fakat muhârebe kendi aleyhinde neticelendi, Kılıçarslan Elbistan kasabasıyla civârındaki bilcümle memâliki Yağıbasan'a terk edib onunla sulh akd etmeğe muztar kaldı.

Yedinci asr-ı hicrîde (miladî onüçüncü asırda) ber-hayât olan müverrihlerden Ebû'l-Muzaffer Yusuf Sıbt b. el-Cevzî *Mir'atü'z-Zamân*'ında ve ondan naklen Kemâleddin İbnü'l-Adîm *Târihu Haleb*'inde ve Ebû'l-Mehâsin Yusuf b. Tagriberdî *en-Nücûmu'z-Zâhire*'sinde 558 (1163) senesinde Suriye Meliki Nureddin Mahmud'un Kılıçarslan ile muhârib olduğundan bahsederler. Ermeni müverrihleri ise 556 (1161) senesinde Nureddin'in Kılıçarslan'a gâlib geldiğini ve Maraş, Keysum, Behisni ve Ra'bân kasabalarını ondan nez' eylediğini zikr etmektedirler. Bu devrin muâsırlarından olan ve Nureddin'in hayatını pek yakından tedkik eden İbnü'l-Esîr böyle bir şeyden bahsetmemekte ve yalnız 560 (1164-1165) senesi vakâyi'inde Nureddin ile Kılıçarslan'ın arasının açılmış olduğunu kayd eylemektedirler.

Yağıbasan'ın vefâtı Dânişmendli Devleti'nin za'fına sebep oldu. Bu hânedâna mensub Melikler onu istihlâf için birbirleriyle mücâdelele tutuştukları sırada Elbistan havâlisi Mahmud Muhammed b. Ma'di adlı bir emîrin taht-ı idâresine geçmişti. Sultan Kılıçarslan ise bütün Dânişmendli ülkesini zabt etmek maksadını ta'kib ediyor, Dânişmendî Meliklerinin aralarındaki nifâkı tezyîde çalışıyor idi. Kayseri'ye Meliki olup Sivas'ta hükümrân olan amuca-zâdelerine karşı iddia-yı rekâbet eylemekte bulunan Zünnûn b. Muhammed b. Gâzî b. Dânişmend, sultan ile birleşti. Sultan bunun muâvenet ve müzâheretini temîn ettikten sonra Emîr Mahmud Muhammed üzerine yürüyüb mûmâ-ileyhi mağlub ve Gedük, Darend ve Elbistan kasabalarını istilâ ve merkez-i saltanata rabt eyledi (560 =(1164-1165).

Anadolu'da dâhili muhârebelerin devam etmekte olduğu bu sırada Kilikya Ermeni Baronu Thoros da kendine istifade temîni düşünüyordu. Sene-i mezkûra içinde Maraş şehrini ve havâlisini gâret eyledi.

564'de (1168-1169) Sultan Kılıçarslan, Zünnûn ile olan muhabbet ve ittifâkını muhâsameye tebdîl ve onun memâlikini zabt etti, Kayseri ve Zamântı hittalarını aldı. Bunu ta'kib eden sene içinde de birâderi Şehinşah'ın mahall-i imâreti olan Ankara beldesiyle Kangrı (Çankırı) Kasabasını onun elinden nez' eyledi. Bundan sonra Anadolu'da bâkî kalan diğer Dânişmendli hükûmetlerine nihayet vermeğe çalıştı. Memleketleri istîlâ veya tehdîde uğrayan prensler o esnâda Avrupa cihetinde muhârebe ile meşğul olan İstanbul İmparatoru Manuel'i müdâhaleye davet edemedikleri cihetle Suriye hükümdârı Nureddin Mahmud'dan istiâneye mecbur oldular. Zünnûn ile sultanın birâderi Şehinşah onun dergahına ilticâ' ettikleri gibi Sivas Meliki İsmail ve Malatya Meliki Efridun da ona haberler göndererek Kılıçarslan'ın tecâvüzüne karşı himâye etmesini ricâ eylediler. Nureddin, Anadolu sultanının Malatya'yı alması takdirinde kendi ülkesine ve Fırat vâdilerine mümtedd olan en mühim yolları elde etmiş olacağını anlayarak onun şarka doğru tevessü'ünü durdurmak istedi. Musul, Mardin, Hartebirt (Harput) Melikleriyle Ermeni Baronu Mleh askerlerini toplayıp Nureddin'in emri mûcibince Sivas'a hareket ettiler (567 =(1171-1172). Sivas Meliki İsmail Dânişmendî ile birleştikten sonra Sultan Kılıçarslan'ın üzerine yürümeğe karar verdiler. Kayseriye'de bulunan Kılıçarslan bütün yaz mevsiminde düşmanlarını oyalamağa muvaffak olduysa da kış ibtidâsında işi kat'i bir neticeye bağlamak isteyen muhâsımlar onun üzerine yürüdüler. İki ordu Kayseriye Ovasında karşı karşıya geldi. Kılıçarslan, düşmanlarının kesretini görerek harbe girişmekten iskinkâf edib meseleyi sulhan halletmek istedi ve Nureddin'in kumandanlarıyla müzâkereye başladı. Onlar Şehinşah ile Zünnûn'un emâretlerini iâde ve nezdinde bulunan Şehinşah'ın oğullarını pederine teslim ve Malatya'ya taarruzu esnâsında aldığı esîrleri tahliye etmesini teklif ettiler. Kılıçarslan esîrleri bırakacağını, birâderine maaş ve tahsisat verebileceğini ve fakat zabt eylediği memleketlerin hiç birini iâde edemeyeceğini cevaben bildirdiğinden mâadâ birâderzâdelerini de teslimden imtinâ' eyledi. Bunun üzerine mükâleme münkatı' oldu,

fakat muhârebe de vukûa gelmedi. Kışın şiddeti bütün faaliyet-i harbiyeyi ta'til etti. O esnâda Sivas'ta bir ihtilâl zuhûra geldi, Sivas Meliki İsmail, zevcesi ve çocuklarıyla birlikte ahâlî tarafından itlâf edildi. Bu vak'adan haberdar olan Nureddin, Zünnûn'u Sivas hükümdârlığına ta'yîn ederek Kayseriye'nin istirdâdından vazgeçti ve ordusunun avdetini emretti.

Fakat biraz sonra Sultan Kılıçarslan Sivas üzerine yürüyerek şehri-i mezkûru zapt ve Zünnûn'u tard eyledi. Zünnûn tekrar Nureddin'e ilticâ'dan başka çare bulamadı. Nureddin büyük bir ordu ile bizzat Anadolu'ya girdi. Kılıçarslan'ın akrabasından olup evvelce Keysum Emîri iken emâretinden mahrum edilen Gök Arslan onun refâkatinde bulunmakta idi. Ermeni Baronu Mleh'de askeriyle beraber imdâda gelmişti. Nureddin Sivas'a gitti, Sultan Kılıçarslan şehri tahliye ederek geri çekilmeye mecbur oldu. Zünnûn'u tekrar Sivas hükümdârlığına ta'yîn eyleyen Nureddin hîn-i avdetinde Keysum, Behisni ve Maraş şehirlerini zabta muvaffak oldu (567 = (1171-1172). Suriye hükümdârı Ceyhan Nehri kenarında ordusunu kurduğu esnâda Kılıçarslan da ordusuyla gelib nehrin diğer sâhilinde tevakkuf eyledi. İki ordu hâl-i intizarda kaldılar. Kılıçarslan, hasmının fâik kuvvetlerine karşı harbe girişmeğe tereddüt ederek müzâkerât-ı sulhiyeye kapı açtı. Frankların kendi memâlikine taarruz ettiklerini işiten ve ale'l-acele Suriye'ye avdet lüzumunu hisseden Nureddin bu teklifi memnuniyetle karşıladı. Muâhede-i sulhiye imza edildi. Kılıçarslan Zünnûn'u Sivas Meliki ve Nureddin'in mahmûsi olarak tanıyacak ve ona karşı hasm-âne harekette bulunmayacak idi. Nureddin, Kılıçarslan'a tamamıyla emîn olmadığı için ümerâsından Fahreddin Abdülmesih'i bir miktar askerle Sivas'ta bırakmış ve Zünnûn'un himâye ve müdâfaasını ona havâle eylemişti. Nureddin Suriye'ye döndü, fakat yeni zapt etmiş olduğu Maraş, Keysum ve Behisni beldelerini Anadolu Sultanına iâde etmeyerek kendi memâlikine ilhâk ve Haleb'e rabt eyledi.

Ertesi sene Nureddin vefât etti, Sivas'ta bulunan Emîr Fahreddin askerlerini alarak geri gitti. Sultan Kılıçarslan ise derhal Sivas'a yürüyerek Zünnûn'u tard ve bütün Dânişmendî ülkesini zapt eyledi. Hâmîsiz kalan Zünnûn, Şehinşah ile birlikte Rum İmparatoru Manuel'e ilticâ etti.

Sultan Kılıçarslan ile Manuel arasında devam eden muhârebât bu havâlinin istirdâdını te'hîr etti. Türklerle Rumlar arasında musâlaha mün'akid olduktan sonra Kılıçarslan nazarını Anadolu'nun şarkına ve cenûbuna tevcîh eylemişti. Nureddin'e halef olan Melik Salih İsmail umûr-i devleti idâre edemeyecek bir sinnde idi. Mısır vâfisi olan Selahaddin Yusuf b. Eyyûb, saltanatı zabt etmek sevdâsına düşmüştü. Melik Salih bu ğâsıba karşı Melik-i mevrûsunu müdâfaa edebilmek için Anadolu sultanının dostluğunu kazanmak istiyor ve pederinin Anadolu'dan aldığı yerleri iâdeye mütemâyil görünüyordu. Fi'l-hakika Sultan Kılıçarslan Maraş'ı istirdâd etti. Fakat biraz sonra Selahaddin bütün Suriye'yi zabt etti, Haleb mülhakâtında bulunan kal'alar onun eline geçtiği gibi istirdâd edilemeyen Behisni, Ra'bân, Keysum kasabaları da onun ümerâsı tarafından istîlâ edilmişti. 575'de (1179-1180) Sultan Kılıçarslan, Dımışk'a Selahaddin nezdine elçi göndererek evvelce Nureddin'in kendisinden ğasb etmiş olduğu Ra'bân ve Keysûm kal'alarını talep etti. Anadolu Sultanı buraların Nureddin'in oğlu Melik Salih tarafından kendisine iâde ve bahş edildiğini söylüyordu. Selahaddin, bu talebden ğadaba gelerek sefîri tevbih ve Kılıçarslan'ı tehdîd eyledi. Kılıçarslan ise cebren almaya karar verdi. Üç bin kadar asker göndererek Ra'bân'ı muhâsara ettirdi. Ra'bân Kal'ası Selahaddin'in kumandanlarından Şemseddin b. el-Mukaddem'e iktâ' edilmiş olup onun tarafından muhâfaza ve müdâfaa edilmekte idi. Franklarla muhârebe etmekle meşgul olan Selahaddin, birâder-zâdesi Takıyyüddin Ömer ile Kürd ümerâsından Seyfeddin Ali el-Meştûb'u imdâda gönderdi. Takıyyüddin, Anadolu askerlerini geceleyin baskın vererek perişan etti. Ra'bân'ın istirdâdı bu suretle akîm kaldığı gibi Eyyûbîler eline geçmiş olan Behisni de geri alınamadı. Yalnız Maraş şehri Anadolu selâtînine tâbi' bulunmakta idi.

Sultan Kılıçarslan Maraş'ı hudud vilâyetlerinden olmak hasebiyle Anadolu'nun garbında Rumlarla hem-hudud olan vilâyetler gibi idâre ediyordu. Uç yani suġûr addedilen memleketler yurtluk ve ocaklık olarak Türkmen beylerine tevcîh olunmak âdeti. Vâlilik babadan oġula intikâl ederdi.

Maraş, Kilikya Ermeni Krallığı, Antakya Prenslığı ve Suriye mülûkuna tâbi' memâlik ile hudud olmak dolayısıyla muhâfaza ve

müdâfaası hâiz-i ehemmiyet idi. Sultan Kılıçarslan burayı ümerâsından Hüsameddin Hasan Bey'e -evlâdına intikâl etmek şartıyla- tevcîh eylemişti. Bu zât bir müddet emârette bulunduktan sonra irtihâl etti. Yerine oğlu İbrahim geçti. Ba'dehû bunun oğlu Nusretüddin Hasan Bey kâid-i emâret oldu. İbn Bîbî'nin Melik-i Maraş dediği ve uzun uzadıya medh eylediği zât budur.

Nusretüddin Hasan Bey, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev-i evvel nezdinde mevki' ve i'tibar kazandı. Sultan-ı müşârün ileyhin 605 (1208-1209) senesinde Kilikya Ermeni Kralı Leon'a karşı olan seferinde maiyyetinde bulundu. Sultan Gıyâseddin bu sene içinde Maraş'a gelmiş ve Haleb hükümdârı Melik Zâhir Gâzî b. Selâhaddin Yusuf'a haber göndererek Ermeni Kralının üzerine yürümek niyyetinde olduğunu bildirmiş ve kendisinin de bu sefere iştirâkini teklif eylemişti. Melik Zâhir, kendisi bizzat harbe gelmemiş ise de askerlerinden bir kısmını ümerâsından Seyfeddin b. Alemüddin b. Cender ve İzzeddin Aybeg Fatis kumandanlarına vererek Anadolu sultanına imdâd göndermişti. Sultan Gıyâseddin, Ermeni Krallığı dâhiline asker sevk ederek talan ettirmiş, kendisi de doğrudan doğruya Kurkus Kal'ası önüne gelib kuşatmış ve emân ile zapt etmiştir. Sultan bu kal'ayı ta'mir ettirdikten sonra Maraş Emîrine verdi, ondan sonra birkaç kal'a daha zapt ettiyse de onları tahrîb eyledi. Sultan Gıyâseddin fütuhâta devam ederken kış birden bire şiddetlendi, kar yağdı, muhârebeye devam etmek müşkil bir hâle geldi, zapt edilen memleketleri Maraş vilâyetine ilhâk ettikten sonra geri döndü pâ-yı tahta avdet eyledi.

Hasan Bey'in Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev ümerâsı arasında pek ziyade hâiz-i nüfûz ve i'tibar olduğunu görüyoruz. 607'de (1210-1211) Sultan-ı müşârün ileyhin şehîden vefâtı üzerine erkân ve ümerâ-i devlet üç şehzâdeden birinin tahta iclâsı zımında müşâvere ettiler. Nusretüddin Hasan Bey'in tavsiyesiyle büyük şehzâde İzzeddin Keykâvus saltanata intihâb olundu.

Maraş Emîri, Sultan İzzeddin Keykâvus-ı evvelin pek ziyade teveccühünü celb etmişti. Sultan, onun taht-ı idâresindeki vilâyeti genişletmek ve iktâatını tezyîd eylemek arzusunda bulunuyor ve bunun için Kilikya Ermeni Krallığı'na sefer ederek oradan zapt edeceği memleketleri vermek istiyordu. 613 (1216-1217) senesi içinde

Sultan İzzeddin, Haleb hükümdârı Melik Zâhir'e sefir göndererek askeriyle birlikte Maraş'a gelip kendisine iltihâk etmesini, ba'dehû birlikte Ermeni Krallığı arazisine sefer edilmesini teklif etti. Anadolu Sultanı Antakya'yı Haleb hükümdârına va'd ediyor, Kilikya'yı ise kendisine ayırıyordu. Melik Zâhir, Ermeni Krallığına yürümek hususuna muvâfakat ederek Anadolu sultanının Maraş tarafından Kilikya'ya girmesini tavsiye etti ve kendisinin Derbesak cihetinden yürüyüb Antakya'yı almağa çalışacağını bildirdi ve Abdurrahman el-Menbic'i sefâretle gönderdi. Melik Zâhir bunun üzerine mal bezl ederek cem'-i ricâlle meşgul oldu. Sultan İzzeddin ise ordusunu toplayarak Maraş'a geldi. Melik Zâhir'in elçisi Sultan İzzeddin nezdine giderek edâ-yı risâlet etmiş ise de liyâkatsizliğine mebnî metbûunun menâfi'ine muhâlif bir takım şartları da kabul etmişti. Bundan dolayı Melik Zâhir Anadolu sultanına karşı va'dini îfâ etmek hususunda tereddüt edib ammucası ve bütün Suriye ve Mısır kıt'alarının hükümdârı olan Sultan Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyüb'dan fikrini sordu. Melik Âdil Anadolu sultanının Suriye hakkında istîlâ-cûyâne maksadlar ta'kib ettiğini bildirerek onunla ictima' etmemesini Melik Zâhir'e tavsiye etti. Haleb hükümdârı Sultan İzzeddin'e olan va'dinden dönmek veyahut ammucasının sözlerine muhâlefet ederek sözünde durmak şıklarından birini tercih edemedi, şaşırıp kaldı. Sultan İzzeddin ise birbiri arkasına haber göndererek Melik Zâhir'in tesrî'-i hareketini talep ediyordu. Bu sırada Ermeni Kralı Leon'dan Melik Zâhir'e pek çok hediyeleri hâmil bir kâsid gelerek harbe iştirâk etmemesini rica etti, Melik Zâhir hareketini te'hîr etti. Maraş'ta onun vürûduna intizâr etmekte olan sultan, Anadolu Kadıaskeri ve Aksaray Kadısı Evhadüddin Hüseyin b. Abdülkerim b. Muhammed en-Nesevî'yi sefâretle göndererek hareketini tekrar talep etti. Kadı Evhadüddin, Melik Zâhir nezdinde iken Anadolu askerlerinin Haleb mülhakâtından Balat Kasabası'nı yağma ve oradaki Ermenileri katl ve esîr etmiş oldukları haberi geldi. Melik Zâhir müttetik bir hükümdârın bu hareketinden fevkalâde müteessir olarak ammucasının söylediği vecihle Anadolu sultanının kendisi ve memleketi hakkında hüsn-ü niyyet beslemediğine zâhib olmağa başladı. Anadolu elçisine: -acâyib, hem bizden yardım istiyorsunuz, hem de memleketimizi tahrîb ediyorsunuz! dedi. Elçi arz-ı i'tizâr ederek Kilikya Ermeni Kralının Anadolu'yu gâreti

esnâsında ğasb etmiş olduğu ba'zı şeylerin Balat'da bulunması, mezkûr kasaba Hristiyanların Ermeni kralıyla muâvin ve müşârik oldukları zannını husûle getirmiş olduğunu ve bu sebebden dolayı oranın ğâret ve katl-i âmm edilmiş olduğunu söyledi. Balat'a gitmiş olan Türkmenler Anadolu emvâl-i menhûbesinin bir kısmını orada görmüşler ve sultana o yolda ma'lûmât vermişlerdi. Sultan ise ora halkının Kilikya kralıyla müştereken kendi aleyhlerine çalışıklarına kızmış ve Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'i göndererek belde-i mezkûreyi târâc ettirmişti. Kadı Evhadüddin'in arz-ı i'tizâr sadedinde söylediği sözler Melik Zâhir'e hüsn-ü te'sîr etmemiş idi, artık Haleb hükümdârı Anadolu sultanına i'timad etmemeğe başladı, kendisi bizzat gitmediği gibi ümerâsından hiç birini de imdâda göndermedi. Bu ma'lûmâtı veren İbn Vâsıl, Sultan İzzeddin'in Maraş'ta bulunduğu müddetçe ne yaptığı, Haleb Melikinın muâveneti keyfiyeti suya düşükten sonra yalnız başına Kilikya'ya sefer edib etmediği hakkında bize hiçbir ma'lûmât vermiyor.

Sultan İzzeddin Maraş'ta iken Melik Zâhir vefât etti. Oğlu Melik el-Azîz Muhammed yerine iclâs olundu. Melik el-Azîz küçük bir sinde olduğu için onun nâmına idâre-i hükûmet etmek üzere bir atabeg nasbı icab ediyordu. Haleb ümerâsı, evvelce Mısır sultanı iken Melik el-Adil tarafından hal' edilen Melik el-Mansur b. el-Melik el-Aziz b. Sultan Melik Nâsır Selahaddin'i –ki Haleb hükümdâr-ı cedîdinin amucası oğlu idi- atabeg nasb ettiler fakat Selahaddin'in diğer oğulları Melik-i müşârün ileyhin atabeg olmasına râzı olamayarak onu ıskât eylediler. Haleb hükûmetine diğer bir zâtın atabeg nasbı îcâb etti. Haleb umûruna müdahale edib havâli-i mezkûreyi taht-ı tâbiyyetine almak isteyen Anadolu hükümdârı ise Haleb'e elçi göndererek Melik Zâhir'in vefâtından dolayı beyân-ı ta'ziyet ettikten sonra Selahaddin'in oğlu olub pederinin vefâtından sonra bütün Suriye ve Mısır kıt'alarına hükümdâr olan ve bir müddet sonra amucası Melik el-Adil tarafından saltanatdan mahrum edilen Melik Efdal Nureddin Ali'yi atabeg nasb etmelerini tavsiye eyledi. Melik Efdal, el-hâletü hâzihi Sumeysat=Samsat'da emâretde bulunmakta ve kendisine ihânet eden amucası Melik el-Adil'e değil Anadolu sultanına arz-ı tâbiyyet eylemekte idi. Anadolu sultanı nâmına hutbe okutub sikke darb ettirirdi.

Sultan İzzeddin'in maksadı âşikâr idi; kendisine merbût ve Mısır –Suriye hükümdârına düşman bir adamın Haleb hükümetini ele alması onun Suriye'ye karşı müdâhalât ve harekâtını teshîl edebilirdi. Haleb ümerâsı bu tavsiye üzerinde düşünüb taşındılar; Mübârizüddin Yusuf b. Hatlah, Mübârizüddin Sungur el-Halebî, İbn Ebi Zekeri ve diğer ümerâ bu teklifi kabule temâyül ettiler, Melik Efdal'in sâhib-i re'y ve tedbir, büyük bir zât olduğunu, umûr-u devletin intizâmı ve memleketin muhâfazası onun vücuduna mütevakkıf bulunduğunu, şayed Haleb'de hükümdâr olursa amucası Melik el-Adil'den ahz-i sâra muvaffak olacağını ve tekrar bütün Suriye ve Mısır kıt'alarını istirdâd edebileceğini beyân ile onun atabeg nasb edilmesi re'yinde bulundular. Fakat Kadı Bahâeddin b. Şeddâd ile Alemüddin b. Seyfeddin ve Seyfeddin Kılıç bu fikre muâriz oldular ve Melik el-Adil'in Mısır, Şam ve şark bilâdını taht-ı idâresinde bulunduran büyük bir hükümdâr olduğundan ve Melik Efdal'in ona ğalebesi mümkün olamayacağından bahs ve Melik el-Adil'in ğalebesi takdirinde Haleb hükümetini külliyyen ortadan kaldıracığını zikrettiler; Melik Efdal ğâlib geldiği takdirde ise atabeglikle kanaat etmeyerek birâder zâdesi Melik el-Aziz'i hükümdârlıktan ıskât ve serîr-i hükûmete kendisi oturacağını söylediler. Bu i'tiraz Anadolu sultanının tavsiyesini suya düşürdü. Nihâyet hükümdâr-ı merhûmun asdikâ-yı ümerâsından Şehâbeddin Tuğrul'u Melik el-Aziz'e atabeg ve nâib-i hükûmet nasb etmeğe karar vererek buna yemin ettiler. Tuğrul, Anadolu Sultanı İzzeddin Kılıçarslan-ı sâninin kibâr-ı ümerâsından İhtiyârüddin Hasan'ın mevâlisinden olup efendisinin katlini müteâkıb Anadolu'yu terk ederek Haleb'e gitmiş ve Melik Zâhir'e intisâb eylemişti.

Melik Zâhir memâlikinden bir çokları Şehâbeddin Tuğrul'un atabeg nasb olunmasını arzu etmiyorlardı. Ümerâdan İzzeddin Aybeg el-Cemdâr ez-Zâhirî memlûklerden ve askerlerden bir çoğunu kendine taraftar kılmış ve Harim Vâlisi Esedüddin Aktağan=Aktogan ile muhâbere ederek müttefikan atabeg aleyhine hareket etmek hususuna anı iknâ' etmişti. Aybeg taraftarlarıyla Harim'e gelib kal'ayı ele geçirecek, andan sonra i'lân-ı isyan ederek Haleb'e yürüyecekti. Fakat Harim Kal'asındaki askerler ve bilhassa kal'a muhâfızı Mübârizüddin Eyyûb, vâli Esedüddin Aktogan'ın hıyânetinden şüpheleniyor ve kal'anın muhâfazasına ihtimam gösteriyordu. Aybeg, Harim Kal'ası önüne geldiyse de içeri girmeğe muvaffak olamadı, kal'ada bulunan

ümerâ ve asâkir onu duhûlden men' ettikleri gibi şehir vâlisini de tevki'f ettiler. Aybeg bizzarure uzaklaşmaya mecbur oldu. Oradan Derbesak'a giderek orayı ele geçirmek istediye de ona da muvaffak olamadı. Maiyyetindeki adamlar öteye beriye dağılmaya başladılar. O da korkusundan firâra ve Anadolu hükümdârı Sultan İzzeddin Keykâvus nezdine ilticâ' etti. Behisni Kal'ası Emîri Necmeddin Altunbuğa ez-Zâhirî de atabeg Tuğrul'un aleyhdarlarından olmağla o da Anadolu sultanına arz-ı tâbiyyet edib Haleb hükûmetiyle olan alakasını kesti ve Sultan İzzeddin nâmına hutbe okutub kendisini onun ümerâsı meyânına idhâl eyledi. Atabeg Tuğrul, her ne kadar Haleb hükûmetinin rabt ve zabtını te'min ve fitne ve nifâkı teskîn ettiyse de Behisni'nin fekk-i râbita ederek Anadolu'ya tâbi' olmasına karşı sesini çıkaramadı. Çünkü Sultan İzzeddin'in ğadabını tahrîk etmek ve Haleb hükûmetinin mevcudiyetini tehlikeye düşürmek istemiyordu.

Şehâbeddin Tuğrul'un atabegliğinden memnun olmayan ve Anadolu sultanına ilticâ' eden Haleb ümerâsı Sultan İzzeddin Keykâvus'u Haleb'in zabtına teşvîk ettiler. Onlar, Haleb hükümdârının çocuk olduğunu, umûr-u idâreyi eline almış olan atabegden kimsenin memnun olmadığını ve binâen-aleyh Haleb'in zabtı gayet kolay bulunduğunu söylüyorlardı. O sırada Salîbîler Dimyat'a taarruz ettikleri ve Mısır sultanı Melik Adil onlarla meşğûl bulunduğ u cihetle Haleb hükûmetine muâvenet edecek bir halde değildi.

Sultan İzzeddin, onların teşvîkini memnuniyetle telakkî etti; Haleb'i zabt etmek için zemîn ve zamânı pek müsâit buldu; Sumeysat Emîri Melik Efdal'i merkez-i saltanata davet ederek onunla şu suretle ittifak etti: Melik Efdal, Sultan ile birlikte sefere iştirâk edecek; evvelâ Haleb ve havâlisi zabt edilüb Melik Efdal'e teslim olunacak; Melik de, kemâ-fi's-sâbık sultanı metbû' tanıyarak nâmına hutbe okudub sikke kestirecek idi. Haleb ülkesinin fethi hitâm bulduktan sonra el-Cezîre'ye yani Harran ve Urfa taraflarına –ki bu havâlî Melik Adil'in oğ lu Melik Eşref'in taht-ı idâresinde idi- gidib orayı alacaklardı. Mezkûr el-Cezîre havâlisi ise doğrudan doğruya Anadolu sultanına tâbi' olacaktı.

Halbuki Sultan İzzeddin'in maksadı, elvvelce, pederi Selahaddin'in vefâtını müteâkıb Suriye ve Mısır Sultanı olan Melik Efdal'in hüsn-ü şöhretinden istifade etmek ve maksadına vusûl için

mûmâ ileyhi ileri sürerek Haleb'i kolayca ele geçirmektir. Hiçbir vakit Melik Efdal nâm ve hesabına fütuhât yapmak niyetinde değildi.

Sultan, bütün Anadolu ümerâ ve asâkirinin Elbistan sahrâsında tecemmu'unu emr etti. Aynı zamânda Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'e de bir fermân göndererek sipâhiyân-ı kadîm ve havâşîsini ihzâr etmesini, piyâde ve süvârîlerini toplamasını, âlât-ı muhâsara tertîb eylemesini emr etti. Elbistan Ovasında ordu tecemmu'a başladı, biraz sonra sultan da asâkir-i hassasıyla hareket edib oraya vâsıl oldu. Melik Efdal de askeriyle birlikte onun maiyyetine iltihâk etti.

Sultan İzzeddin, Haleb üzerine hareket etmezden evvel, atabeg Tuğrul'a ve Haleb hükümdâr-ı cedîdine karşı sadâkatleri meşkûk ve Melik Efdal'e karşı meyl ve muhabbetleri bâhir bulunan Haleb ümerâsından ba'zılarına gizlice mektublar gönderib Haleb'i Melik Efdal nâmına zabt etmek niyyetinde olduğunu iş'âr ve şayed bu hususta müzâheret edecek olurlarsa kendilerini iktâ'ât-ı vâsia ile memnun edeceğini beyân etti. Derbesak Emîri Alemüddin Kayser Zahirî ve diğer ba'zı emîrler cevap-ı muvâfakat verdiler. Sultan Elbistan vilâyetini Emîr Alamüddin Kayser'e iktâ' ettiğini mübeyyin bir fermân gönderdi.

615 senesi Rebûl evvelinde (Haziran 1218) Sultan İzzeddin bütün ordusuyla Elbistan'dan hareket ederek Merzuban (Marzbân) – Ra'bân- Tell-Bâşir tarîkıyla Haleb'e müteveccih oldu. Evvela Merzuban Kal'ası muhâsara edilerek üç gün içinde alındı. Bu esnâda Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, maiyyet-i sultânîye geldi; Merzuban'dan sonra Ra'bân Kal'ası önüne gelib zabt ettiler. Bundan sonra Tell-Bâşir şehri muhâsara edildi. Kal'a-i mezkûre emîri Fethuddin b. Bedrüddin Dülderum –ki Yarukiyye Türkmenlerinin reisi idi- şiddetle mukâvemet gösterdi. Fakat bir müddet sonra emân ve şürût ile teslim oldu.

Sultan İzzeddin, bidâyeten ahdinde durarak Merzuban'ı Melik Efdal'e teslim etmiş ve onun bu hareketi Melik Efdal'in sît ve şöhreti dolayısıyla, bütün Haleb mülhakâtında ve hatta Haleb şehri içinde bile memnuniyeti mûcib olmuş idi. Melik Efdal'in hükümdâr olacağını işiten halk, Anadolu ordusunu istikbâl ediyorlardı. Halbuki sultan,

va'dine vefâ etmemeğe başladı, Ra'bân ve Tell-Bâşir kal'alarını Melik Efdal'e teslim etmeyib birincisini Maraş emîrinin dâmâdına, ikincisini ise emîr-i müşârün ileyhin birâderine tevcih etti. Tell-Bâşir emîr-i sâbıkı Anadolu sultanının tâbiyyetini kabul ettiğinden kendisine Elbistan civarındaki Huni Kasabası iktâ' olundu.

Sultan İzzeddin'in va'dinde hulf etmesi Melik Efdal'i de Haleb mülhakâtı ahâlîsini de müteessir etti. Melik Efdal, sultanın kendisini Haleb'i zabt için âlet ittihaz ettiğini, Haleb'i zabt ettiği zamân kendisine vermeyüb doğrudan doğruya Anadolu'ya ilhâk eyleyeceğini anladı, sevinci fütûra munkalib oldu. O civar halkı da bunu anlayınca Anadolu ordusunun harekâtını teshil etmemeğe başladılar.

Haleb atabegi Şehâbeddin Tuğrul Anadolu sultanının Haleb ümerâsıyla muhârebe ettiğine şüpheleniyor, Haleb ahâlîsinin Melik Efdal'e karşı muhabbetleri dolayısıyla katiyyen mukâvemet göstermeksizin şehri teslim edeceklerini zannediyordu. Bunun için çâr-nâ-çâr Mısır Sultanı Melik Adil nezdine Kadı Zeyneddin'i sefâretle gönderib imdâd taleb etti. Salîbîlerle Dimyat önünde muhârebe etmekte olan Melik Adil, oğlu Melik Eşref'i Haleb atabegine muâvenete me'mûr eyledi. Melik Eşref, ehl-i Salîbin bütün kuvvetleriyle Mısır üzerine yürümelerine mâni' olmak için Suriye'de onlarla muhârebe etmekte idi; Safita? ve Hısnül-Ekrad havâlisini tazyik eylemiş ve Kudus-gölü kenarında Franklarla karşılaşmıştı. Melik Adil, Hıms hükümdârı Melik el-Mücâhid Esedüddin'i Franklara karşı me'mûr ederek Eşref'i Haleb'e gönderdi. Eşref, askerlerini ve Tayy Kabilesi Arablarını maiyyetine alarak Haleb'e gelib Meydan-ı Ahdar'da çadır kurdu. Haleb askeri de onun maiyyetine iltihâk etti.

Bu sırada Derbesak Emîri Alemüddin Kayser, açıktan açığa Sultan İzzeddin'e arz-ı tâbiyyet etmişti. Sultan İzzeddin ise Haleb havâlisindeki beldelerin zabtıyla meşgul bulunuyordu. Melik Efdal, evvelce sultana alel-acele Haleb üzerine hareket edilerek Melik Eşref'in vürûdundan evvel şehir-i mezkûrun feth edilmesini tavsiye ederken Tell-Bâşir'in kendisine teslim edilmemesi üzerine, sultanın maksad-ı hakikisini tamamıyla anlamış ve Anadolu sultanının Haleb'i zabt ettikten sonra kendisine vermeyeceğine ve doğrudan doğruya Anadolu'ya ilhâk edeceğine emîn olmuş idi. Kendi hânedânının ve kendi birâder-zâdesinin elinde bulunan memâlik yabancı bir

hükümdârın istîlâsına sokmağa âlet olduğunu hissetti. Evvelce doğrudan doğruya müttefiklerin tecemmu'una meydan kalmadan evvel Haleb üzerine gidilerek şehrin bir an evvel zabt edilmesini tavsiye ettiği halde şimdi Haleb mülhakâtından olan beldelerin fethi ikmâl edilmeden evvel Haleb şehrini almak müşkîl olacağını ileri sürüyordu.

Sultan İzzeddin, Melik Efdal'in bu son tavsiyesini kabul etti. Haleb şimâlindeki kal'aları ve beldeleri muhâsaraya başladı; Tell-Hâlid, Burc er-Rassâs, Bab Kal'alarını asker göndererek aldığı gibi kendisi de bizzat Menbic şehri önüne gelerek muhâsara etti; ahâlî şehri teslim ettiler. Sultan şehrin sûrunu termîm ve asâkiri muhâfaza ikâme eyledikten sonra Haleb'e müteveccih oldu. Sultan, Haleb mülhakâtının zabtı için çok zamân zâyî' etmiş ve bu müddet zarfında Melik Eşref Haleb hükümdârına imdâda gelerek Anadolu ordusuna mukâvemet edebilecek kadar bir kuvve-i askeriye cem' etmişti. Bu suretle Melik Efdal'in arzusu yerine gelmişti.

Melik Eşref, Anadolu sultanının Haleb'e müteveccih olduğunu işitince kendi askerini Haleb askeriyle birlikte maiyyetine alarak Bizâ'a Vadisi'ne kadar ilerledi. Sultan İzzeddin ise Sivas ser-askeri yani subaşısı emîr-i meclis Mübârizeddin Behramşah'ı dört bin askerle pîş-dârlık vazifesiyle ileriye gönderdi. Bunlar Tell-Kabbâsîn'e geldikleri zamân Melik Eşref ordusunun talîası olan Tayy Arabları reisi Mâni' b. Hadise'nin hücûmuna uğradılar ve münhezim oldular. Bu inhizâm Sultan İzzeddin'in ve Anadolu ordusunun kuvve-i ma'neviyesini kırdı. Sultan meydan muhârebesine girişmeğe cesâret edemedi, geri dönüp Anadolu'ya gitti; hudud memâlikine gelerek Melik Eşref'in vürûduna muntazır oldu.

Melik Eşref ise Sultan İzzeddin'in ric'ati üzerine zâyî' edilmiş olan Haleb mülhakâtını istirdâda başladı; Menbic'i aldı, ba'dehû Tell-Bâşir'i muhâsara ve feth etti; şehri-i mezkûrun muhâfızları olan Anadolu askerlerine emân verdi, Cemâziye'l-ülâ ayında. Melik Eşref, bundan sonra Ra'bân, Tell-Hâlid, Burc er-Rassâs, Merzuban (Marzbân) mevki'ilerini istirdâd eyledi. Geri aldığı bu memleketlerin hiç birini kendisi almayarak Haleb hükümdârı Melikü'l-Aziz'in nâiblerine teslim etti.

İbn Bîbî'ye nazaran bu inhizâm Anadolu beylerbeyi Seyfeddin Ayna (Eyne, Ayaba)'nın Mübârizeddin Behramşah'a hased ederek ona vakt ve zamânında muâvenet etmemesinden dolayı vukû'a gelmiştir. Aynı zamânda İbn Bîbî, Tell-Bâşir ve Ra'bân kal'alarının sukûtu üzerine bu kal'aların emîrleri olan iki zâtın –ki bunlardan biri Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'in birâderi, diğeri ise dâmâdı idî-esâretten halâs olarak huzûr-u sultaniye geldiklerini ve fakat her ikisinin de salben i'dâm edildiğini beyân eder. Bundan başka İbn Bîbî Haleb Melikinın vâlidesiyle muhâbere ve devlete hıyânet etmiş oldukları zannedilen ba'zı ümerânın Sultan İzzeddin tarafından ihrâk bi'n-nâr edildiğini de ber-tafsîl anlatır.

İbn Bîbî, Anadolu'da yaşamış olmakla beraber bu vak'anın şâhidi değildir. Vak'adan yarım asır sonra eserini yazmış ve bu vak'anın vukû' bulduğu seneler zarfında ber-hayât olan zevâtdan, eger kendi zamânına kadar sağ kalanlar mevcut idiyse, doğrudan doğruya yahut da bi-l-vâsıta nakl-i vakâyi' etmiştir. Binâen-aleyh vak'anın cereyânıyla nakli arasında epeyce uzun bir zamân mevcut olduğu için bu rivâyet muhtac-ı tenkidtir.

İbnü'l-Esîr ile Sıbt b. el-Cevzî bu vak'anın zamân-ı vukûunda yaşayan müverrihler olduğu için bunların tarz-ı rivâyeti ötekinden daha doğru olmak icab ederse de her ikisi de vak'anın mahall-i cereyânına nazaran uzak mevki'de oldukları için bunlardan daha ziyade İbn Vâsıl'ın rivâyeti mevsûkdur. Zira İbn Vâsıl, bu vak'anın cereyânı esnâsında Haleb Şehri'nde bulunuyordu.

İbn Vâsıl ile birlikte İbnü'l-Esîr ve Sıbt b. el-Cevzî Tell-Bâşir'i Melik Eşref'e teslîm ederek Anadolu'ya dönen askerlerin Sultan İzzeddin tarafından diri diri yakıldığını yazmaktadırlar. Bu rivâyetin daha doğru olduğu şüphesizdir. Anadolu ümerâsından ba'zılarının, Haleb Meliki'nin vâlidesinin hîlesi neticesi olarak Sultan İzzeddin'in adem-i emniyetini celb ettiklerini ve ihrâk olundukları doğru değildir. Bu takdirde Emîr Nusretüddin'in birâderi ve damadı salben i'dâm olunmuş değildirler; belki ihrâk bi'n-nâr edilmişlerdir.

Sultan İzzeddin Keykâvus Anadolu'ya dönerken evvelce kendisine arz-ı tâbi'iyet eden Behisni Emîri Necmeddin Altunbuğa'yı beraberinde getirmişti. Behisni Kal'ası önüne vâsıl

oldukları zamân kal'anın teslîmini istedi. Altunbuğa, teslîm ettiğini bildirdi. Fakat Altunbuğa'nın zevcesi Mehvezûn? –ki Haleb Melik-i sâbıkı Melik Zâhir'in zevce-i metrûkası ve Melik Salih Ahmed b. Zâhir'in vâlidesi idi- kal'ayı teslîm etmekten imtinâ' etti. Sultan İzzeddin, kal'a kendisine teslim edilmediği takdirde Altunbuğa'yı öldüreceğini bildirdiyse de zevcesi bu tehdîde asla ehemmiyet vermeyerek mukâvemetde sebât gösterdi. Sultanın emriyle Altunbuğa'ya bir çok işkenceler yapıldı. Fakat kal'a teslîm edilmediğinden nihayet onu salben i'dâm ettirdi.

Sultan ba'dehû Behisni'yi muhâsara ettiyse de Melik Eşref'in vürûdunu işiterek muhâsarayı kaldırdı, Malatya'ya gitti.

Sultan İzzeddin Keykâvus-ı evvelin halefi Sultan Alâeddin Keykûbad-ı evvel zamânında Nusretüddin Hasan Bey uzun müddet Maraş emâretinde kaldı. Aşağıda neşr edilecek kitâbelerin birinden anlaşılacağı vecihle 630 (1232-1233) târihine kadar emâretini muhâfaza etti. Bu târihten sonra Sultan Alâeddin Keykûbâd'ın emriyle katl edildi. 631 (1233-1234) senesinde Mısır Sultanı Melik Kâmil'in Anadolu'ya tecâvüzü üzerine Sultan Alâeddin Keykûbâd bütün ordusuyla mukâbeleye gitmiş ve Akça derbend'de Mısırlıları ric'ate mecbur eylemişti. Maraş Vâlisi Hasan Bey'in herhangi bir sebebden dolayı bu sırada öldürülmüş olduğu anlaşılıyor.

İbn Şeddâd'ın *Haleb Târihi*'ne nazaran Sultan Alâeddin Maraş emâretine tâbi' kal'alardan Bertus (Pertus) Hisarını –ki Burtu nâmiyle Elbistan kazasına tâbi' bir nâhiye merkezidir- Hasan Bey'in elinden almış ve ba'dehû öldürmüştür.

Sultan Alâeddin idâre-i devletde nüfûz ve tahakküm-ü şahsîsini te'sîs etmek ğayesiyle hareket etmiş ve umûr-u devlete hâkim olan Anadolu asilzâdelerini ifnâ eylemek siyasetini takib etmişti. 619 (1222) senesinde ümerâ-yı devletin en büyüklerini öldürttüğü gibi diğer asilzâdeleri de birer birer nekbete uğratmıştı. Bu def'a da Maraş'ın cedd be-cedd emîri olan Nusretüddin Hasan Bey'i öldürmüş; asâletiyile, sehâvet ve keremiyle hürmet-i âmmeyi celb eden bu zâtı da ortadan kaldırmış idi.

Nusretüddin Hasan Bey yarım asır kadar Maraş emâretinde kalmış ve bu müddet zarfında ba'zı i'mârât ve mebânî vücûda

getirmişti. Bu gün Elbistan kazasına tâbi' bir nâhiye merkezi olan Efsus Kasabası² civarında bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası etrafında mükellef ve muazzam binâlar inşa ettirmiş, câmi' ve tekye yaptırmıştır. Gerek bu te'sisatın harâbîden vikâyesi, gerekse ziyaretgâhda daima mücâvir kalan kimselerin iâşesi ve gerekse ziyaretçilerin müsafireti için icab eden masârıfa karşılık olmak üzere atlas yazısı nâmıyla ma'rûf olan Efsus Ovası'ndaki kuranın ekserisini vakf eylemiştir.

Ashâb-ı Kehf makâmında bulunan mebânî kitâbelerinden yalnız ikisi Nusretüddin Hasan Bey nâmınadır. Birincisi makâm-ı

---

² Efsus, kadîm Arabisus şehridir. Tarihlerde Eysus, Ebsus, Erbsus, Arabisus şekillerinde yazılıdır. Şehr-i mezkûr Rumlarla İraniler arasında cereyân eden vak'alardan birine sahne olduğu gibi sadr-i İslâm'da Muaviye b. Ebî Süfyan da buraya uğramıştır. Tevârih-i İslâmiyenin rivâyetine nazaran bu şehr Hazret-i Ömer zamanında Hims ve Kinnesrin Vâlisi Umeyr b. Sa'd el-Ensari tarafından tahrib edilmişti. Ruvât-ı Hadisten Velid b. Müslim Sâife gazasına iştirâk ettiği esnada bu şehre uğradığını, fakat harâbesinden başka bir şey görmediğini söylüyor. İbn Hurdadbih Ashâb-ı Rakîm'in Anadolu vilâyetlerinden Berefsis'de olduğunu, Ashâb-ı Kehf medinesi olan Efsus'un da bu vilâyete mülhak kal'alardan biri olup ilâvâsi rüstâkında bulunduğunu zikr ediyor.

Ebu'l-Kasım b. Revâha ise Ashâb-ı Kehf medinesinin Anadolu a'mâlinden ilâvâsi restâkında bulunduğunu ve mağaranın Bencilus Dağında bulunduğunu rivâyet ediyor. Haleb Tarihi müellifi Kemâleddin b. el-Adîm 636'da Anadolu'ya sefâretle gelirken Efsus'a uğradığını ve o civarda bulunan Ashâb-ı Kehf'i ziyarete gittiğini söylerken Efsus beldesi hakkında da ma'lûmât veriyor. Bu ma'lûmâta nazaran Efsus kasabasının sûrları kâmilen harâb olmuş yalnız bir iki duvar kalmıştır, şehr sekenesinin bir kısmı Ermenidir, bir de panayırı mevcuttur. Bu eski beldenin meskûn kısmı ma'mûr bir köyden ibarettir. İbn Bîbî, Sultan Alâeddin Keykubad-ı evvel tarafından Kogonyanın Melik Muzaffereddin elinden alındığını ve Kogonya'ya ta'vizan Şam hududunda bulunan Raman Nahiyesiyle Nehr-i Kâlinin ve Ashâb-ı Kehf'in menşei ve Dakyanus'un makâmı olan Arbesuy? Kasabası'nın mülkiyetle melik-i müşârün ileyhe erzân edildiğini yazmaktadır. Burada Erbisus yanlış bir imlâ ile Arbesuy şeklinde yazılmıştır.

Muharrir-i âciz meskat-i re'sim olan Elbistan kasabasının yirmi beş kilo metro şimâl-i garbîsinde ve atlas? yazısının müntehâ-yı garbîsinde bulunan Efsus kasabasını müteaddid defalar gördüm ve mazideki cesâmet ve ma'mûriyyetinin şâhidi olan bir çok âsârâ müsâdif oldum. Bu gün beş altı yüz hâneli küçük bir kasabadır, sekenesi kâmilen Türktür, ziraatla ve bağcılıkla iştigal etmektedirler. O havâlf de mezkûr kasabaya Yarpuz denilmektedir ki Arbesus'dan ğalat olduğu şübhesizdir. Ora halkı arasında Dakyanus ve Ashâb-ı Kehf hakkında pek çok menkûlât vardır.

mezkûrun cenûb tarafında vâki' çile-hâne kapusunda mahkûk kitâbedir. Dört satırdan ibaret olan mezkûr kitâbe ber vech-i âtîdir:

1-Bismillâhirrahmânirrahîm, İnnemâ ye'muru mesâcidellâhi men âmene billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ekâme's-salât

2-Emera bi-imârati hâzihi'r-ribâti'l-mübâreki fi eyyâmi's-sultâni'l-ğâlib Şâhinşâhi'l-A'zam mâlikü rikâbü'l-ümem sübüle's-selâtîni'l-Arab ve'l-Acem izzü'd-dünya ve'd-din

3-Ebü'l-Feth Keykâvus b. Keyhüsrev bürhânu Emîru'l-Mü'minîn el-Emîr el-Sipehsalâr el-Eclü'l-kebîru'l-âlemü'l-âdil nasarahullah el-muhtac ilâ rahmetillâhi Ebû Ali el-Hasen b. İbrahim es-sultani

4-Fi't-tarîhi şehru Ramazan senete isnâ aşera ve sitte-mie (Ramazan 612 = Aralık 1215-Ocak 1216)

İkinci kitâbe Ashâb-ı Kef'in tekyesi kapusundaki kitâbedir ki 1320 (1903) târihinde ta'mirât esnâsında divar derûnunda bulunub müceddeden inşâ olunan kapının üzerine va'z edilmiştir. Bu da ber vech-i zîrdir:

Emera bi-imârati'r-ribat fi eyyâmi's-sultâni'l-muazzam Alâe'd-dünya ve'd-din

Ebü'l-Feth Keykûbâd b. Keyhüsrev nâsıru emîru'l-Mü'minîn alâ emri Melikü'l-ümerâ Nusretüddin Hasen b. İbrahim eazze'llâhu ensârahu fi seneti selâsîne ve sitte-mie (630 =1232/1233)

Kemâleddin İbnü'l-Adîm Ashâb-ı Kef makâmını ziyaret ettiğini söylerken bu mevzide zâirlere mahsus büyük, geniş ve güzel binâ inşâ edilüb onun için vakf yapıldığını ve zâirler için ziyafet tertîb olunduğunu beyân ve binânın Maraş sâhibi tarafından inşâ kılındığını zikr ediyor.

Nusretüddin Hasan Bey'den sonra oğlu Muzafferüddin taraf-ı sultanîden Maraş emâretine ta'yîn olunub uzun müddet icrâ-yı imâret etti. 639 (1241-1242) târihinde Babaîler isyânında Maraş havâlisinde geşt ü güzâr eden Türkmen boyları da iştirâk eylediler; Emîr Muzafferüddin'in vefâtından sonra yerine kardeşi Emîr İmadüddin kâim oldu.

Maraş havâlsî öteden beri göçebe Türk boyu ve oymakları tarafından işğal edilmişti. Bunların bir kısm-ı mühimmi Ağaç-eri ulusuna mensub idi. Vezîr Reşîdüddin'in *Câmiu't-Tevârih*'ine nazaran Ağaç-eri ulusu Oğuzhan'a tâbi' olan Türk şubelerinden biri idi. Âl-i Selçûk'un Asya'yı istîlâsı ve Türkmenlerin Horasan'a, Irak'a, Azerbaycan'a Anadolu ve Suriye'ye muhâceretleri esnâsında onlar da bu cereyâna kapılıb birlikte göç etmişlerdi. Anadolu'ya göç edenler bilhassa Maraş taraflarına kesâfetle gelmişlerdi. Bunlar bilâhere Türkmenlere istilhâk ederek kendilerini diğer Türkmen boyları adâdine idhâl etmişlerse de o havâlî de bulunan Bozok ve Üçok şubelerinden hiç birine merbût olmayarak Türkmenlerin üçüncü bir şubesi halinde izhâr-ı mevcudiyet etmişlerdir.

Ağaç-eriler de, hududlarda mukîm olan diğer Türkmenler gibi maîş(et)lerini ya davarlarıyla yahut da muhârebelerde almış oldukları ganimetlerle te'min ederlerdi. Şimdiye kadar Maraş ve Elbistan emîrlerinin kumandasında olarak Anadolu devletinin bir çok muhârebâtına iştirâk etmişlerdi. Anadolu hududunda ikâmet etmeleri hasebiyle Kilikya Ermeni Krallığına, Antakya Prenslığıne, el-Cezîre ve Suriye arazisine gâretlerle meşgul olurlardı. Fakat Anadolu Devleti Moğollara mağlub olub za'fa uğradıktan ve kendi derdiyle uğraşacak bir hâle geldikten sonra artık bunlar da bi'z-zarure kendilerine ganimet te'min eden muhârebe meydanlarına gitmez oldular. Moğolların müdâhalesinden nâşî za'fa uğrayan merkez-i saltanatın kuvvetsizliğinden bi'l-istifade eşkiyalığa başladılar, te'min-i servet için şehirleri basmayı, köyleri soymayı, tüccâr kâfilelerini urmayı âdet edindiler. 654 (1256) senesi içinde bunların şekâveti çok arttı. Anadolu, Suriye, el-Cezîre, Kilikya kal'aları bunların gâretlerine sahne oldu. Bu memleketleri birbirine rabt eden ticaret yolları üzerinde emn vü âsâyîş kalmadı, ticaret külliyyen durdu, buradaki ahâlînin mâl ve canları taht-ı tehlikeye girdi, Anadolu vilâyetleri içinde bunların meskûn bulunduğu Elbistan ve Maraş hittaları pek ziyade zarar-dîde oldu.

Maraş vâlisinin merkez-i saltanata vukû' bulan mütevâlî müracaatı üzerine erkân-ı devlet Ağaç-erilerin te'dîbine karar verdiler. O esnâda Anadolu Sultanı İzzeddin Keykâvus-ı Sâni b. Gıyâseddin Keyhüsrev-i Sâni Atabeg Fahreddin Arslan Doğmuş ile birlikte

Antalya'da, Vezîr ve beyler-beyi ve diğerk erkân-ı hükûmet pâ-yı tahtda bulunmakta idiler. Vezîr Sâhib İzzeddin Muhammed Razi ile Beyler-beyi Şemseddin Yavtaş (Yutaş) asker cem' ederek sâir ümerâ ile birlikte Kayseriye'ye gidib emîrlerden birkaçını Elbistan tarafına Ağaç-erilerin üzerine gönderdiler. Fakat bu mesele hiçbir neticeye rabt edilemedi.

O esnâda zuhûra gelen diğerk mühim bir hâdisce Ağaç-erilerin te'dîbine mâni' oldu. Hülâgû'nun Mengü Kaan tarafından Ceyhun'un cenûbunda bulunan memâlike *ilhân* ta'yîn edilmesi ve müşârün ileyhin İran'a vürûdu üzerine Mugân sahrâsında ikâmet-güzîn olan Moğol kumandanı Baycu Noyan mezkûr karâr-gâhını terk edib bütün maiyyetiyle Anadolu'ya girmiş idi. Moğol piş-dârlarının Erzincan'a vusûlü Kayseriye'de bulunan ümerâ-yı saltanatı telâşa düşürdü. Ağaç-erilerin te'dîbi zımnında Elbistan tarafına gitmiş olan askerleri haber gönderib geri çağıldılar. Bu sebeble Ağaç-erilerin te'dîb ve teskîni mes'elesi suya düşdü.

Baycu Noyan'ın Sultan İzzeddin'e galebesinden ve sultanın firârından sonra Anadolu'nun her tarafında asâyiş muhtell oldu. Ağaç-eriler ise şekâvetlerini büsbütün arttırdılar, Sultan İzzeddin Anadolu'ya avdet ettikten sonra Moğol kumandânının Anadolu'ya hükümdâr ta'yin ettiği birâderi Rükneddin Kılıçarslan'ı iskât edib merkez-i saltanattan firâra mecbur etti; Kılıçarslan'a arz-ı tâbiyet etmiş olan şehirleri birer birer istirdâd etti; kendisine ita'at etmeyen Malatya Şehrini itâ'ata icbâr için Emîr Ali Bahadır'ı gönderdi. O sırada Maraş Emîri İmadüddin, Ağaç-erilerin te'dîbi zımnında imdâd gönderilmesini sultandan rica etmekte idi. Sultan, Ali Bahadır'ı bu vazife ile de tavnîf etti.

Ali Bahadır Malatya'ya gelib Sultan Kılıçarslan'ın nâmını iskât ve Sultan İzzeddin'i metbû' i'lân etti. Ondan sonra Ağaç-erileri te'dîbe kıyâm eyledi, onları mağlub edib reisleri Cuti Bey'i esîr aldı ve Minşâr Kal'asında hapsetti (655 =(1257). Ağaç-eriler emân dilediler. Onların gâretlerine bu sûretle nihâyet verildikten sonra yollar açıldı, emniyet ve asayiş yeniden teessüs etti.

Fakat biraz sonra Moğol kumandanı Baycu Noyan, Sultan İzzeddin'e tebaiyyet eden memleketleri istirdâda geldi, evvelâ

Elbistan'a vâsıl olub şiddetli bir hücumu müteâkıb zabt etti, sekenesinden altı bin kadar adam öldürdü; kadınları, kızları ve çocukları esîr etti, ondan sonra Malatya'ya gelib Ali Bahadır'ı kaçırdı.

Baycu'nun Irak'a avdeti üzerine Ali Bahadır tekrar Malatya'ya geldi, çok şiddet gösterdi, ondan sonra Konya'ya Sultan İzzeddin nezdine gitti. Sultan Kılıçarslan ile Muinüddin Pervâne, Baycu ile birlikte Hülâgû nezdine gittiler. Hülâgû Anadolu sultanlığını müstakillen Kılıçarslan'a tevcîh etti ve maiyyetlerine bir miktar Moğol askeri vererek Anadolu'ya gönderdi. Fakat bunlar Sultan İzzeddin askerlerine mağlub olarak geri döndüler. O esnâda Hülâgû Bağdad'ın zabtını ikmâl etmiş ve Azerbaycan'a dönmüştü. Bunu işitince Alcak ve Kadağan Noyanlar kumandasında olmak üzere Anadolu'ya iki tümen asker gönderib saltanatın Sultan İzzeddin'den nez' ile Kılıçarslan'a te'minini emr etti. Moğol askerleri Erzincan'a vâsıl olduktan birkaç gün sonra Anadolu'yu istîlâya başladılar. Sultan İzzeddin, öteden beriden asker toplamağa başladı. Fakat o esnâda sâhib Şemseddin Tuğraî, Mengü Kaan nezdinden gelerek meseleyi sulhan halletti, Anadolu iki kardeş arasında taksîm edildi.

Sultan İzzeddin, bu gibi gâilelerle meşgul iken bir taraftan Ağa-eriler Maraş havâlîsindeki gâretlerine yeniden başlamışlar, diğer taraftan Kilikya Ermenileri vilâyet-i mezkûreyi istîlâ için taarruz ve tecavüze kalkışmışlardı. Bunlara mukâvemet edemeyeceğini hisseden Maraş emîri, Sultan İzzeddin Keykâvus'a haber gönderib imdâd istedi. Sultan imdâd gönderecek bir halde olmadığı için emîrin talebini icra edemedi. Bunun üzerine Emîr İmadüddin, sultana tekrar haber gönderib Maraş emâretinden isti'fâ ettiğini i'lâm ve yerine bir başka vâli ta'yîn edilmesini rica ettiyse de yine müsbet bir cevap alamadı. Emîr İmadüddin, Ermeni Kralına yalnız başına mukâvemet edemeyeceğini ve kendisine imdâd gönderilmediği takdirde Maraş ve havâlîsinin Ermeniler eline geçeceğini biliyordu. Artık kendi devletinden ve hükûmetinden ümidini kesti; Maraş'ı Hristiyanlara kaptırmamak için diğer bir hükümdâra, Suriye Meliki Nâsır Selâhaddin Yusuf'a haber gönderib havza-i emâretindeki memleketleri kâmilen ona teslim etmeye hazırlandı.

Fakat Suriye Meliki başka gâilelerle meşgul olduğu için Emîr İmadüddin'in bu teklifini kabul etmedi. Ermenilere mukâvemetden

izhâr-ı acz ederek şehri onlara bıraktı ve kendisi Anadolu içerilerine çekildi (656 =(1258). İşte bu suretle Maraş, Ermeni Kralı Hetum'un taht-ı hâkimiyetine girib Anadolu Devlet-i Selçûkiyesinin taht-ı idâresinden çıktı.

658'de (1260) Hülâgû Suriye'ye sefer ederek mezkûr kıt'ayı zabt etti. Ermeni Kralı Hetum bu seferde Hülâgû'nun maiyyetinde bulundu. Maraş, Ra'bân, Derbesak, Behisni kasabaları Moğol hükümdârı tarafından Ermeni Kralına, hizmetine mükâfâten verildi, Ermeni Kralı Behisni'den mâadâ diğer kal'aları teslim etti. Behisni ahâlîsi Ermenilere teslim olmak istemediler; şiddetle mukâvemet ettiler. Tatarlar uzun müddet muhâsara ettilerse de almağa muvaffak olamadılar. Bilâhere yeniden muhâsara ederek zabt ettiler. Fakat şehir-i mezkûr ahâlîsi Sis Kralına tâbi' olamayacaklarını katiiyen beyân eylediler. Bunun üzerine bir Müslüman hâkim ta'yinine mecbur oldular.

Suriye'nin Mısırlılar tarafından istirdâdından ve Emîr Şemseddin Ak-kuş Birlü'nün Haleb Şehrini zabtından sonra Behisni ahâlîsi Haleb'e haber göndererek Ermenilerin tecâvüzâtından bîzâr olub kal'anın muhâfazasından izhâr-ı acz ettiklerini bildirdiler ve imdâd taleb eyledilerse de Ak-kuş Birlü bunların talebini is'âf etmedi. Mükerreren vukû' bulan müracaatlarından bir semere hâsıl olmaması üzerine bi'z-zarure Ermenilere arz-ı itâat ettiler (659 =(1261).

664'te (1265-1266) Mısır Sultanı Melik Zâhir Baybars Kilikya'ya sefer ederek Sis'de dâhil olduğu halde bütün o havâlîyi tahrîb ve Sis Kralı Hetum'un oğlu Leon'u esîr etmişti. Sis kralının Suriye hükümetinden almış olduğu Behisni, Derbesak, Merzuban, Ra'bân, Şeyhu'l-Hadîd kal'aları iâde olunmak ve Tatar Hânı nezdinde esîr bulunan Emîr Sungur el-Aşkar Ermeni Kralı tarafından kurtarılmak şartıyla Mısırlılarla Ermenilerle arasında sulh akd olundu. Ermeni Meliki Tatar hükümdârına giderek Sungur el-Aşkar'ı esâretten kurtardı. Sungur el-Aşkar, Sultan Melik Zâhir'e, Behisni'nin Ermeni Kralı elinde bırakılmasını rica etti. Sultan onun ricasını is'âf etti; diğer dört kal'ayı alıb yalnız Behisni'yi Ermenilerde bıraktı.

670 (1271-1272) senesinde Anadolu'da bulunan Moğol Emîri Samagar Noyan Ayntab, Hârim ve Antakya taraflarına tecavüz ederek

o havâli de bulunan Türkmenleri gâret etmişti. Dımaşk'ta bulunan Sultan Melik Zâhir Baybars askerini cem' ederek Haleb'e geldi ve ümerâsının her birini bir tarafa gönderib Tatarların def' ve tardını emr etti. Bu meyanda Emîru'l-Hâc Taybers el-Vezîri ile İsa b. Meheni Maraş'a giderek orada bulunan Tatarları öldürdüler ve geri döndüler.

672'de (1273-1274) Haleb Emîri Hüsâmeddin el-Ayntâbî, kadîmen Hades nâmını taşıdığını zıkr ettiğimiz Göynük Kal'asını zabta me'mûr oldu. Şehr-i mezkûrda bulunan Ermeniler tüccâr kâfilelerini urmakta ve serbesti-i mürûr ve ubûra mâni' olmakta idiler. Sis Kralı'nın nazar-ı dikkati celb edildiği halde hiçbir netice hâsıl olmamıştı. Emîr Hüsameddin Muharrem Ayı ibtidâsında Göynük'e gelerek muhâsara ve zabt etti; Ermenileri katl ve esîr etti.

673'de (1274-1275) Emîr Hüsâmeddin el-Ayntâbî Ermeni Krallığı'na tecâvüz edib Maraş havâlisini gâret etti; şehrin kapılarını zorladı; fakat zabtına muvaffak olamadan avdet eyledi. Ümerâ-yı Arab'tan ve rüesâ-yı Beni Kilâb'dan Rabiâtü b. ez-Zâhir b. Ganâm bu sefer esnâsında Ceyhan Nehri'nde boğularak vefât etmişti.

Mısırlıların tecâvüzlerinin ardı arkası kesilmiyordu. Sultan Melik Eşref Halil b. Kalavun'un zamân-ı saltanatında 692 (1293) senesinde Emîr Bedreddin Beydarâ Sis'e taarruza me'mûr oldu. Sis Kralı Mısır Sultanına elçiler ve hediyeler gönderib vaktiyle Suriye mülûkuna tâbi' olan Behisni Kal'asını ve Anadolu Devleti'nden alınmış olan Maraş beldesini ve öteden beri Sis Krallığına tâbi' olan Tell-Hamdûn Hisarını teslîme hâzır olduğunu bildirdi ve memleketine tecâvüz edilmemesini rica eyledi. Sultan, bu teklifi kabul edip havâliyi mezkûranın teslimi zımnında bir Dımaşk vâlisi Seyfeddin Toğan'ı gönderdi; kal'alar teslim edildi. Sultan, Behisni niyâbetine Emîr Bedreddin Bektaş el-Mansurî'yi ta'yin ve kal'asını termîm ettirib asker ikâme etti.

Fakat Melik Eşref Halil'in katli üzerine Mısır'da tahaddüs eden karışıklıklar yine Ermenilere fırsat verdi: Maraş ile Tell-Hamdûn'ı tekrar aldılar. Mezkûr iki kal'a 697 (1297-1298) senesine kadar Ermeniler elinde kaldı. Sene-i mezkûre içinde Mısır Sultanı Melik Mansur Lâcin, Ermeniler üzerine büyük bir kuvve-i seferiye tertîb etti. Mısır ve Suriye ümerâ ve asâkirinin ekserisi bu sefere

iştirâk ettiler. Amik Ovası'nda tecemmu' eden İslâm ordusu muhtelif yollardan Ermeni memleketine girdiler. Hama Meliki Melik Mansur ile Emîr Alâmüddin Sancar ed-Devâdârî Sis'e, Emîr Bedreddin Bektaş el-Fahrî, Emîr Hüsâmeddin Lâcin, Üstâdü'd-dâr Emîr Bahâeddin Kara Arslan Aynı Zerbe =Anaverzâ'ya müteveccih olub rast geldikleri memleketleri gâret ve tahrîb ettikten sonra geri döndüler. Fakat Mısır Sultanı bunlara haber göndererek Tell-Hamdûn ile Maraş beldelerini feth etmeksizin avdet etmemelerini bildirdi. Bunun üzerine ikinci defa Ermeni memleketine girdiler; Emîr Bektaş Tell-Hamdûn'a gittiyse de kal'a-i mezkûrede bulunan Ermenilerin firâr ederek Nüceyme Hisarında tahassun ettiklerini öğrendi; hâlî kal'aya asker ikâme edib Bagras? nâyibi Emîr Alemüddin Şeybânî'ye teslim eyledi. Diğer taraftan Haleb Emîri Seyfeddin Tabahî Haleb askeriyle Türkmenleri Maraş'a gönderdi; Ramazan ayı içinde Maraş feth edildi.

Maraş, bu suretle Ermeniler yedinden istirdâd edildikten sonra o havâlî de bulunan Türkmen boylarına iktâ' olundu; Dulkadirli boyunun havâli-i mezkûrada te'sis-i hâkimiyet ettiği zamâna kadar, yarım asır, Haleb vâlilerine tâbi' olan Türkmen Beyleri tarafından idâre olundu. Maraş, Haleb mülhakâtından olmuştu. Vaktiyle nasıl Anadolu Devleti'nin Suriye'ye karşı uç'u olduysa bu defa da Suriye'nin Anadolu'ya karşı serhaddi olmuştu. Yine evvelce olduğu gibi derebeglik şeklinde Türkmen beyleri icrâ-yı emâret ediyorlardı. Bu beyler, Mısır selâtini tarafından azl ve nasb edilmekte olan Haleb vâlilerine merbût idiler. Muhârebe esnâsında aşiretlerle birlikde Haleb vâlisinin maiyyetine iltihâk ederler, gerek Ermenilere ve gerekse Anadolu'ya vukû' bulan seferlerde pîş-dâr ve akıncı vazifesini görürlerdi.

Maraş'ın Mısırlılar idâresindeki vakâyi'i ile Dulkadiroğullarını ayrıca ve mufassalan yazacağım cihetle bu makale silsilesine burada nihayet vermek istiyorum. Suğûr vâlileri ve Âl-i Selçûk devirlerinde Maraş'ta yetişmiş olan ulemâ ve mutasavvifinin teracümünü de diğer bir makaleye bıraktım.

KAYNAKÇA³

Aksarayî, *Târihu Al-i Selçûk = Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*⁴

Aynî, *İkdü'l-Cümân fî Târîhi ehli'z-Zaman*⁵

Azîmî, *Târihu Azimî = Vekâyinâme*⁶

- ³ Müellif hangi neşri kullandığını, kaynakların basım yeri ve yılını belirtmemiş. Müellifin sadece yazar ve eseri ile sayfa numarasını kaydettiği kaynakların kimler tarafından neşr / tercüme edildiği, basım yeri ve yılı ile ilgili bilgilerin konuya ilgi duyan araştırmacılar için faydalı olacağı kanaatindeyim. Hazırlayan.
- ⁴ Aksarayî (Kerîmüddin Mahmud b. Muhammed, ö. 733/ 1332-33) *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*: Eserin Türkiye Selçüklularına ait kısmını ilk defa H.Fehmi Turgal tercüme etmiş ve *Konya Mecmuası*'nda, (Konya 1937) yayımlanmıştır. Eserin tamamı ise M.Nuri Gençosman tarafından tercüme edilmiştir: *Selçûkî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943. Eserin Almanca bir tercümesini de Fikret İşiltan yapmıştır: *Die Seltshuken geschichte des Aksarayî*, Leibzig 1943; Eser Osman Turan tarafından neşr ve tercüme edilmiştir: *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, Ankara 1944. En son tercümesi Mürsel Öztürk tarafından yapılmıştır: *Müsâmeretü'l-ahbâr*, TTK Yay., Ankara 2000.
- ⁵ Aynî (Bedrüddîn Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed, ö. 855/ 1451) *İkdü'l-cümân fî târihi ehli'z-zamân*: Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz: Talat Sakallı, *Bedruddin Aynî*, Ankara 1995; İbrahim Kafesoğlu, "Ortaçağın Türk Asıllı Tarihçileri I: Aynî", *Türk Kültürü Araştırmaları I*, 1, (Ankara 1964), s.54-58; Ali Osman Koçkuzu, "Aynî Bedreddin", *DİA*, IV, 271 vd.; Cengiz Tomar, "İkdü'l-Cümân", *DİA*, XXII, 25 vd. *İkdü'l-cümân*'ı 20 cilt olarak yazan müellif daha sonra bu eserini kardeşi ile beraber önce 8 ciltte sonra 3 ciltte özetlemiştir. Eser III.Ahmed'in görevlendirdiği bir heyet tarafından 1576 tarihinde Türkçeye çevrilmiştir: *İkdü'l-cümân fî târihi ehli'z-zamân*, VI, (Osmanlıca trc. Münirzâde Hamîd), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa nr. 456'dadır. Sonraları *İkdü'l-cümân*'ın çok az bir bölümü neşr edilmiştir: (Eserin Memlükler dönemine ait 815-824 (1412-1421) yılları arası: (nşr.Abdürrâzık et-Tantâvî), Kahire 1985, eserin 648-664 (1250-1266) yılları arası: (nşr.M.Muhammed Emin), Kahire 1987.
- ⁶ Azîmî, (Muhammed b. Ali et-Tenûhî, ö. 556/ 1161'den sonra) *Vekâyinâme*: Müellif ve eseri hakkında bilgi için bkz. M.H.Yınanç, "Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed b. Ali el-Azimî", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 20-25 Eylül 1937, İstanbul 1943, s. 673-690; Ali Sevim, "Azîmî", *DİA*, IV, 330 vd. Yaratılıştan 1160 yılına kadar gelen olayları anlatan ve bazı kronolojik hatalara da rastlanılan eserin (*Tarihu Azimî*'nin) Selçüklular ile ilgili kısımları Ali Sevim tarafından neşredilmiştir: *Azimî*

Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldan*⁷
Chalandon, *Alexis I*⁸
Chalandon, *Les Commènes*⁹
Deguignes, *Hunların Târih-i Umumisi*¹⁰
Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*¹¹
el-Cevzî, *el-Muntazam fi Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*¹²
İbn Tagriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*¹³
İbn Asâkir, *Târihu Medine-i Dımaşk*¹⁴
İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*¹⁵

Tarihi, Selçûklularla ilgili Bölümler (430-538=1038/39-1143/44), TTK Yay., Ankara 1988).

⁷ el-Belâzurî, (Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, ö. 892), *Fütûhu'l-Büldân*, (Türkçe terc. Mustafa Fayda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.

⁸ F. Chalandon, *Essai sur le renege d'Alexis I Commène, (1081-1118)*, Paris 1900.

⁹ F. Chalandon, *Les Commènes II: Jean Commène (1118-1143) et Manuel Commène (1143-1180)*, Paris 1912.

¹⁰ J. Deguignes, *Histoire générale des Huns des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux*, Paris 1756-1758, (Türkçe terc. Hüseyin Cahid Yalçın), *Hunlar'ın, Türkler'in, Moğollar'ın ve Daha Sair Tatarlar'ın Tarih-i Umumisi*, Tanin Matbaası, İstanbul 1923-1924.

¹¹ İbnü'l-İbrî (Ebü'l-Ferec Barhebraeus Yuhanna İbnü'l-İbri, 685/1286), *Târihu muhtasari'd-düvel*, (nşr. Antun Salhânî el-Yesû'i), Beyrut 1958; Türkçe trc. M. Şerefettin Yaltkaya, Maarif Vekaleti, Ankara 1941.

¹² İbnü'l-Cevzi (Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzi, 597/1201), *el-Muntazam fi tarihi'l-müluk ve'l-ümem*, el-Cem'iyyetü'l-Melekiyye, Beyrut [t.y.]; Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1985; thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992; thk. Süheyl Zekkar Darü'l-Fikr, Beyrut 1995/1415.

¹³ İbn Tagriberdî (Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Tagriberdî 874/1469), *en-Nücümü'z-zahire fi müluki Mısr ve'l-Kahire*, nşr. William Popper, University of California, Berkeley 1909; Darü'l-Kütüb, Kahire 1929.

¹⁴ İbn Asakir (Ebü'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah, 571/1176), *Tarihu Medineti Dımaşk*, tahkik Neşat Gazzavi, Darü'l-Fikr Yayınevi Dımaşk 1982, Matbuatu Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye Yayınları, Mısır 1978 ve Dımaşk 1984.

¹⁵ İbn Bîbî (Nâsırüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî, ö. 684/ 1285'den sonra), *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*: Müellif ve 1180-1281 yılları arasındaki olayları anlatan eseri hakkında geniş bilgi için bkz: Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", *DİA*, XIX, 379-382. Neşredilen: *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, (nşr. Necati Lugal-A.Sadık Erzi), Ankara 1956;

Ebû Şâme, *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*¹⁶

İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*¹⁷

İbn Şeddâd, *el-A'laku'l-Hatîre fî zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*¹⁸

İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri benî Eyyûb*¹⁹

Ahbâr-ı Selâcika-i Rum, (nşr. M.Cevâd Meşkûr), Tahran 1350 (1971); muhtasarı da vardır: *Tevârih-i Âl-i Selcûk, Muhtasar Selçûknâme: Histoire des Seldjoucides d'Asiemineure d'après l'abrégé du Seldjouknameh d'Ibn-Bibi texte persan publié d'arés le ms. De Paris*, (nşr. M.Th. Houtsma), Leiden 1902. Muhtasarın Türkçe tercümesi: M.Nuri Gençosman, *Anadolu Selçûkî Devleti Tarihi*, Ankara, 1941. Tam metnin en son Türkçe çevirisi: *el-Evamirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçûknâme)*, (Türkçe trc.Mürsel Öztürk), I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

¹⁶ Ebû Şâme (Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, ö.665/ 1268) *Kitâbu'r-ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn*: Müellif ve eseri hakkında bkz: Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *DİA*, X, 233-235. Eser 1201 yılına kadar gelen bir Zengîler ve Eyyûbîler devletleri siyasi olup neşredilmiştir: *Kitâbu'r-ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-nûriyye ve's-Salâhiyye*, (nşr. Barbier de Meynard), RHC, Paris 1898, 1906; (nşr. Mahmud Hilmi Muhammed Ahmed), II, Kahire 1956.

¹⁷ İbn Haldûn (Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tunusî ö. 808/1406), *Kitâbü'l-İber (Kitabü Tercemâni'l-İber) ve divanü'l-mübtada ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevî's-sultani'l-ekber*: İbn Haldûn'un bir dünya tarihi niteliği taşıyan bu eseri önsöz ve giriş mahiyetinde kaleme aldığı ve "Mukaddime" adını verdiği bölümlerle üç kitaptan oluşan yedi ciltten meydana gelir. İbn Haldûn'un *Mukaddime* olarak bilinen meşhur eseri *el-İber*'in birinci kitabıyla önsöz ve girişten meydana gelir. Düşünce tarihinin en özgün eserlerinden biri olan *Mukaddime, el-İber*'in altı ana bölüme ayrılan birinci cildir. Bu eser neşr ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir: İbn Haldûn, *Mukaddime I-III*, (Türkçe terc. Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

¹⁸ İbn Şeddâd (İzzeddin Muhammed b.İbrahim, ö.684/ 1285), *el-A'laku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*: Müellif ve eseri hakkında bkz: Ali Sevim, "İbn Şeddâd'ın al-A'lâk al-Hatîra İsimli Eseri Hakkında" *AÜDTCF.Tarih Araştırmaları*, 2-3 (Ankara 1964), s.291-301; D.Sourdel, "İbn Shaddâd", *EP*, III, 933; Casim Avcı, "İbn Şeddâd, İzzeddin", *DİA*, XX, 374 vd. Suriye ve el-Cezîre'nin coğrafya ve tarihine dâir olan eser neşredilmiştir: İbn Şeddâd, *el-Alâku'l-hatîre fî zikri umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, Halep ve çevresi, (nşr. Dominique Sourdel), Dımaşk 1953; Dımaşk bölgesi (nşr. Sami ed-Dehhân), Dımaşk 1954-56, I-II; Lübnan, Ürdün, Filistin bölgeleri (nşr. Sami ed-Dehhân), Dımaşk 1963; el-Cezîre bölgesi (nşr. Yahya Zekeriyâ Abbâre), Dımaşk 1978 ve 1991, III/1-2.

¹⁹ İbn Vâsıl (Cemaleddin Muhammed b.Salim b.Nasrillah, ö. 697/ 1298) *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*: Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz: A.Sadık Erzi, "İbn Vâsıl", *İA*, V/2, 833-835; Gamal el-Din el-Shayyal, "İbn Wâsıl", *EP*, III,

İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min Târîhi Haleb*²⁰

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*²¹

İmadüddin Katib İsfahânî, *Irak ve Horasan Selçûkları Târîhi*²²

Lârî, *Târîhu Lârî*²³

---

967. 1262-63 yıllarına kadar gelen eser neşredilmiştir: *Müferricü'l-kürüb fi ahbâri benî Eyyüb*, 1247 yılına kadar olan kısım: (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1953-1960, I-III; 1247 yılı sonrası: (nşr. Hasaneyn M.Rebi), Kahire 1972-1977, IV-V.

- ²⁰ İbnü'l-Adîm (Kemaleddin Ebu'l-Kasım Ömer el-Ukaylî el-Halebî, ö.660/ 1262), *Zübdetü'l-haleb min Târîhi Haleb*: Müellifin hayatı ve eserleri hakkında dünyada en ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Sevim, *Kemaliüddin İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-taleb fi Târîhi Haleb, Selçûklularla İlgili Hâl tercümelere*, TTK Yay., Ankara 1976, s. 1-62. Yine bkz: Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", *DİA*, XX, 478 vd.; Ayrıca bkz: Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s.146 vd.; Brockelmann, "Kemâleddin", *İA.*, VI, 569 vd. *Zübdetü'l-haleb* müellifin diğer eseri *Buğyetü't-taleb fi Târîhi Haleb*'in muhtasarı olup kronolojik olarak 1243 yılına kadar gelen olayları içine alır. Eser neşredilmiştir: *Zübdetü'l-haleb min Târîhi Haleb*, (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dımaşk 1951-1968, I-III; (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut 1996, I; Ayrıca eser Gabriel-Joseph E.Bloch tarafından kısmen Fransızcaya çevrilmiştir: "L'histoire d'Alep de Kamâladdin", *Revue de l'Orient Latin*, Paris 1896-1899; *Histoire d'Alep*, Paris 1900. Muhtasarı *Zübdetü'l-haleb* olan büyük hacimli *Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb* adlı eserin Selçûklularla ilgili hâl tercümelere Ali Sevim tarafından neşredilmiştir. Bkz.: *Kamâl al-Din İbn al-Adîm, Buğyat at-Talab fi Tarih Halab (Selçûklularla İlgili Haltercümeleri)*, TTK Yay., Ankara 1976. Daha sonra bu neşr yine Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilerek notlar ve açıklamalar eklenmiştir. Bkz.: *Biyografilerle Selçûklular Tarihi, İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, TTK Yay., Ankara 1989.
- ²¹ İbnü'l-Esîr (Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, ö. 630/ 1233), *el-Kâmil fi't-târîh*: Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz: Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin", *DİA*, XXI, 26 vd. el-Kâmil, insanlığın yaratılışından 1231 yılına kadar gelen olayları kronolojik sırayla anlatan umumî tarih olup, neşr edilmiştir: *el-Kâmil fi't-tarih*, (nşr., C.J.Tornberg), Leiden 1851-1876, I-XIV ve Beyrut 1966-1967 ve 1979, I-XIII. Türkçeye tercüme edilmiştir: *el-Kâmil fi't-tarih*, Türk tarihiyle ilgili kısımları (trc. Abdülkerim Özaydın), *İslâm Tarihi, İbnü'l Esîr el-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, İstanbul 1985-87, I-XII.
- ²² İmadüddin Katib İsfahani, *Irak ve Horasan Selçûkları Tarihi*, Türkçe terc. Kivameddin Burslan, Maarif Matbaası İstanbul 1943.
- ²³ Musliheddin el-Lârî (Molla Mehmed b. Salâh b. Celâl b. Kemâl el-Nasırî es-Sa'dî el-İbadî eş-Şafî, ö. 1572) *Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr*: Eserin Farsça aslı Paris Milli Kütüphanesi suppl. 169; İstanbul Ayasofya Nu. 2085; Hüseyin Paşa, Nu. 345/7.

Lebeau, *Kitab (Histoire Du Bas-Empire)*²⁴
Morgan, *Ermeni Kavmi Târîhi*²⁵
Muralt Eduart, *Essai de Chronographie Byzantine*²⁶
Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*²⁷
Reşîdüddin, *Câmi'u't-Tevârih*²⁸
Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yân*²⁹

²⁴ Lebeau, *Histoire Du Bas-Empire*, Chez Firmin Didot, Paris 1824. Aynı isimde diğer bir müellif Lebeau, Charles Hippolyte, *Essai Sur la Justice En Turquie*, Marcel, Paris 1924.

²⁵ Jacques de Morgan, *Histoire du peuple arménien*, Paris –Nancy 1919.

²⁶ Eduard von Muralt (ö. 1895), *Essai de Chronographie Byzantine*, I-II, St. Petersburg, 1855 ve 1871.

²⁷ Nüveyrî (Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhâb, ö.732/1332), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*: Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz: *Elisseeff*, s.66-68; Şeşen, *a.g.e.*, s.180 vd; Ing. Kratchkowsky, “Nüveyrî”, *IA*, IX, 374-375; M.Chapoutot-Remadi, “Nuwayrî”, *EP*, VIII, 158 vd. Nüveyrî eserini 1314 yılında yazmaya başladı ancak 1331 yılında 31 cilt halinde tamamladı. Memlük Sultanı Kalavun’a ithâf ettiği bu eseri bir tür ansiklopedidir. Eser 1923 yılında Ahmed Zeki Paşa’nın desteğiyle neşredilmeye başlanılmış, ancak 1980 yılından sonra tamamlanabilmiştir: Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, (nşr. Saîd Abdülfettah Âşûr), Kahire 1985.

²⁸ Reşîdüddin Fazlullah, *Camiu't-Tevarih*, Neşr. Ahmet Ateş, TTK Yay., Ankara [t.y.]

²⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî (Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, ö. 665/1257), *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*: Eser yaratılıştan 1256'ya kadar gelen tarihi olayları, meşhur âlimlerin biyografik bilgilerini kronolojik olarak anlatan umumî bir tarihtir. Annesi tarafından meşhur İbnü'l-Cevzî'nin torunu olduğundan dolayı Sıbt İbnü'l-Cevzî olarak bilinen müellif ve eseri hakkında bkz: Claude Cahen, “İbn al-Djawzi”, *EP*, III, 752 vd.; Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yân*, AÜ.DTCF yay., Ankara 1968, s.1-10; a.mlf., “Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân, Kayıp Uyünü't-tevârih'ten naklen Selçûklularla ilgili bölümler” *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XIV / 18, (1989-1992), s. 3-6. *Mir'âtü'z-zamân* neşredilmiştir: Eserin Haçlı Seferlerine ait 490-531/ 1106-1137 yılları arasındaki olayları anlatan kısımları, *Müntehabât min mir'âti'z-zamân*, RHC, *Orienteaux*, Paris 1884, III/ 2, 517-570; Eserin 495-654/ 1101-1256 yıllarına ait kısımları tıpkıbasım halinde (nşr. J.R.Jewett), Chicago 1907; Ayrıca (nşr. Dâiretü'l-Maarifi'l-Osmaniyye), I-II, Haydarâbâd 1951-52; Eserin Selçûklularla ilgili bölümleri ilk defa Ali Sevim tarafından (AÜ.DTCF. Yay., Ankara 1968) neşredilmiştir. Bu çalışmasını sonraki yıllarda tekrar gözden geçiren Ali Sevim eserinde, Sultan Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşâh dönemlerine ait 448-480/ 1055-1087-88 yıllarını içine alan kısımlarının Arapça metnini ve daha sonra da bunların Türkçe tahlil ve

Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*³⁰

Yazıcızâde Ali, *Tevârihu Âl-i Selçûk*³¹

Zehebî, *Târihu İslâm*³²

---

değerlendirmelerini yeniden yayınlamıştır. Bkz: Ali Sevim, “Mir’âtü’z-zamân fi târihi’l-a’yân, Kayıp Uyûnü’t-tevârih’ten naklen Selçûklularla ilgili bölümler” *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XIV/18, (1989-1992), 1-260 ve “Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin Mir’âtü’z-zamân fi târihi’l-a’yân adlı eserindeki Selçûklular’la ilgili Bilgiler I ve II, Sultan Alparslan ve Melikşah Dönemleri” *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XIX/23, (1998), 1-51 ve XX/24, (1999), 1-75. Diğer bir neşr: (nşr. Cenân Celîl Muhammed el-Hemûndî), Bağdat 1990.

³⁰ *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer-H.Yinanç, TTK Yay., Ankara 2000.

³¹ Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*. Bu eser İbn Bîbî’nin *el-Evâmirü’l-Alâiyye*’sinin Osmanlıca tercümesidir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan nr. 1390-1391.

³² Zehebî (Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, 748/1348), *Tarihul-İslam ve Vefeyatü’l-meşahir ve’l-a’lam*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, Beyrut Darü’l-Kitabi’l-Arabi, 1987-1996.

Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*³³

Süryanî Mikhail, *Vekâyinâme*³⁴

---

³³ Baybars el-Mansuri en-Nasri ed-Devadar Baybars, 725/1325), *Zübdetü'l-fikre fi tarihi'l-hicre*, tahkik eden Zebidet Muhammed Ata, Ayn li'l-Deraset ve'l-Buhusel-Insaniyyet ve'l-Ictimaiyye, [y.y.] : [199?], tahkik D. S. Richards. Beyrut, Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419.

³⁴ Süryanî Mikhail'in (ö. 1200)in *Vekâyinâme*'si yaratılıştan 1195 yılına kadar gelen olayları anlatmaktadır. Eseri, Fransız J.B. Chabot neşr ve tercüme etmiştir: *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche 1166-1199*, IV, Paris 1899. Eserin Hrant D.Andreasyan tarafından Türkçe tercümesi de yapılmıştır: (Türkçe trc. Hrant D. Andreasyan), *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinamesi 1042-1195*, Ankara 1944, TTK Basılmamış Tercüme eserler.

MARAŞ HAÇLI SENYÖRLÜĞÜ*

İlyas GÖKHAN**

Maraş Bölgesinin Tarihine Kısa Bir Bakış

Türklerin Doğu Anadolu'ya ilk akınlarının başladığı yıllarda Bizanslılar tarafından Orta Anadolu'ya tehcir edilen Ermeniler, bu bölgenin de Selçuklu Türklerinin eline geçmesi ile Kilikya bölgesine doğru çekilmişlerdi. 1071 Malazgirt Savaşından sonra Güneydoğu Anadolu ve Çukurova yöresinde Bizans yönetimi zayıflayınca buralarda yaşayan Ermeniler otorite boşluğundan yararlanarak feodal beylikler kurdular. Doğu Anadolu'da Bagrat Ermeni hükümdarının Bizanslar tarafından öldürülmesinden sonra akrabalarından Ruben, Bizans imparatorluğuna isyan ederek Çukurova yöresinde bağımsız bir derebeylik kurdu. Aynı yıllarda Hetum'un oğlu olan Oşin adında diğer bir Ermeni lideri Rupen'in hâkim olduğu toprakların biraz daha batısında ayrı siyasi bir teşekkül oluşturdu. Rupen ve Hetum'un mensup olduğu aileler ileride Kilikya Ermeni Prensiği tarihinde önemli rol oynayacaktı. Türklerin Anadolu'yu fethettikleri yıllarda, bölgede başka bir Ermeni lideri olan Rumların Philaretos Brachamios, Ermenilerin ise Vahram dedikleri kişi ön plana çıkmıştı.¹

Süryani Mikail'e göre Philaretos Maraş'ın Şirbaz adlı köyünde doğmuştu. O güçlü, kurnaz yağmada ve öldürmede cesaretli bir kişiydi. Etrafına kalabalık bir gurup toplamıştı.² Bizans devletinin

---

* Bu makale, Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Dergisi'nin, Ocak Şubat 2008, Sayı 172, s. 71-107'de yayımlanmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü K.Maraş.

¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1998, C.I, s.57; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.21; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995, s.69.

² Süryani Mikhail, *Vekayiname (1042-1195, 1195-1229)*, TTK Tercüme Kısım, Basılmamış Notlar, s.30.

dikkatini çeken Philaretos, Malazgirt savaşı öncesinde (Filaretos) Palu taraflarında Bizans birliklerinin başında bulunuyordu. Daha sonra Romanos Diogenes tarafından Maraş (Germanikeia) valiliğine atandı. Ancak Malazgirt yenilgisi ile Diogenes'in tahtı kaybetmesi üzerine yeni İmparator Mikhail'i tanımayarak Tarsus, Misis, Anazarpa, Maraş, Malatya, Elbistan, Keysun, Palu, Harput, Samsat, Urfa ve Antakya gibi şehirleri ele geçirerek Tarsus'tan Fırat'a kadar olan bölgeyi içine alan bölgesel bir yönetim kurdu. Çukurova'da Rupen ve Oşin ise Philaretos'un vassalları olmuşlardı. O, Ortodoks olması sebebiyle Bizans'la tamamen bağlarını koparmamış ancak oynak bir siyaset izleyerek Halep'teki Mirdasoğulları adlı Arap emirliğine bağlanmıştı. Fileratos kendisine bağlı şehirlerin başına Ermeni asıllı komutanları getirmişti.³

Süleymanşah, Philaretos'un elinden 1085'de Antakya'yı aldı. Onun oğlunun elinde olan Urfa da 1087'de Melikşah'ın komutanlarından Emir Bozan tarafından fethedildi. Ancak 1092 yılında Melikşah'ın ölümü ile başlayan taht kavgaları sırasında Urfa valisi Bozan'ın öldürülmesi üzerine, Suriye Meliki Tutuş daha önce Philaretos tarafından Malatya valiliğine atanan Thoros adlı bir Ermeni'yi şehrin valiliğine getirdi. Thoros, Tutuş'un ölümü üzerine bağımsız şekilde hareket etmeye başlamıştır. Malatya'da da Philaretos'un Gabriel adlı bir Ermeni asıllı komutanı hâkimiyet sürüyordu. Urfa hâkimi Thoros'un kayınpederi olan Gabriel, Ortodoks mezhebindedi. Bu yüzden bölgede bulunan ve Ortodoks olmayan diğer Hıristiyanlara kötü davranıyordu. Bu Hıristiyanlar ise kendilerine Ortodoksluğu kabul ettirmeye çalışan Bizans yönetiminin zayıflamasına seviniyorlar ve Türk idaresini memnuniyetle karşılıyorlardı.⁴ Philaretos Huni'de bir Ermeni katolikosluk merkezi

³ Süryani Mikhail, s.31; M. Halil Yinanç, "Maraş Emîrleri", *TTEM*, No.5(82), s.291; Ernest Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.142-143; Runciman, C.I, 57; Ali Sevim, s.22-23.

⁴ Süryani Mikhail, s.40; Ernest Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.143; Runciman, C.I, s.58; Ali Sevim, s.24-25; Ramazan Şeşen, "Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)*, TTK yayınları Ankara 1999, s.35-36.

kurmuştu. 1086 yılında Yukarı Ceyhan bölgesi olarak adlandırılan Göksun, Huni, Efsus ve Elbistan Emir Buldacı adlı bir Türk komutanı tarafından fethedildi. Bir süre sonra Buldacı Maraş'ı da alınca, Philaretos oğlunun elinde bulunan Urfa'ya gitti. Ancak halkın onu nefretle karşılaması üzerine Melikşah'ın huzuruna çıkarak ona tabi olduğu gibi Müslüman da olmuştu. Kendisine önce Urfa valiliği verildiyse de başta oğlu Barsama olmak üzere halk onu istemedi. Melikşah Filaretos'a Maraş valiliğini verdiyse de Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın komutanlarından Buldacı'nın burayı fethetmesi üzerine oraya da gidemedi. O, 1090'da Maraş'a dönmüş ve burada ölmüştür. Onun tekrar eski dinine döndüğü de söylenmektedir.⁵ Kurduğu siyasi teşekkül ise dağılmış ve komutanları bağımsız şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Elbistan ve Maraş'ı alarak bölgede bir Türk beyliği kuran Buldacı ise Haçlıların İznik'i kuşatmaları üzerine I. Kılıçarslan'a yardım etmek için oraya gitmiş ve bir daha da kendisinden haber alınmamıştır.⁶ Haçlıların Anadolu'ya doğru yürüyüşü sırasında, onların önünden Türklerin çekilmesi ile Maraş'la birlikte bölge de elden çıkmıştı.⁷

1090'da Ermeni Filaretos'un ölümüyle kısa süren devletin yıkılmışsa da; Maraş, Malatya, Raban, Keysun ve Urfa gibi şehirler ona bağlı komutanlar tarafından idare edilmekteydi. Malatya'da Gabriel, Maraş'ta Thatul, Raban ve Keysun'da Goğ Vasil ve Urfa'da da Toros hâkimdi. Çukurova'da Gülek Boğazı'nın batısındaki dağlarda merkezi Lampron kalesi olan Bizans'a bağlı Hetum'un oğlu Oşin ile bu boğazın doğusundaki dağlar ve Sis'in kuzey batısındaki Partzerpert kalesi merkez olmak üzere Rupen'in oğlu Konstantin'in adlarında iki Ermeni sergerdesi bulunuyordu. Bunlardan Oşin, Türklerin, Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilerek 1097'de Adana'yı işgal ederken, Konstantin ise hâkimiyetini doğuya doğru genişleterek Feke

---

⁵ Süryani Mikhail, s.31.

⁶ Emîr Buldacı: 1097 yılından sonra Anadolu'da bir daha görülmedi. Ancak Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar zamanında onun hizmetinde bulunan Buldacı adında bir komutanın adı geçmektedir. Bu şahsın Maraş'ı fetheden Buldacı olma ihtimali vardır. Bkz: M. Halil Yinanç, Maraş Emîrleri, (82), s.293.

⁷ M. Halil Yinanç, "Elbistan", *İA*, s.224; Aynı yazar, "Maraş Emîrleri", No5 (82), s.292; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTKYayınları, Ankara 1996, s.15.

kalesini Bizans'ın elinden almıştı. Konstantin, Bizans'a karşı düşmanca tavır sergilemekte ve kendisini Bagrat hanedanının temsilcisi olarak görmekteydi. Bu Ermeni sergerdeleri Haçlıların bölgeye gelişi ile Türklerin zor durumda kalmasından faydalanarak Çukurova bölgesini ele geçirmeye başladılar.⁸

Haçlıların Bölgeye Gelişleri

Haçlı Seferlerine katılan Katolik Hıristiyanlar İstanbul'a gelince Bizans İmparatoru ile aralarında bir anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya göre daha önce Bizans toprağı olup da Türkler tarafından fethedilen yerler, Haçlılar tarafından alınırsa, imparatora teslim edilecekti. Hatta İmparator Aleksios Komnenos (1081–1118), Haçlı kontlarından kendisine bağlılık yemini bile almıştı. Buna karşılık Bizans İmparatoru da Haçlılara iâşe ve mühimmat yardımı yapacak ve Anadolu'dan geçerken onlara kılavuzlar verecekti. Bu amaçla İmparator, komutanlarından Tatikios'u Haçlılara kılavuzluk yapmak üzere yanına bir miktar asker vererek görevlendirdi. Tatikios, Antakya'ya kadar Haçlılarla birlikte gitti. Antakya'yı alarak burada bir devlet kurma hayalinde olan Kont Bohemond'un hazırladığı bir tertiple bu Bizans komutanı İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Böylece Haçlılar Urfa ve Antakya gibi Bizans'ın eski şehirlerini alınca imparatora teslim etmekten vazgeçmiş oldular.⁹

Haçlıların kuşattığı İznik'i Katolik Hıristiyanlara bırakmaktansa Ortodoks Bizans'a bırakarak geri çekilen Türkler, Eskişehir yakınlarında Haçlılarla yaptıkları savaşta da onları mağlup edemediler. Türk askerleri kahramanca mücadele ettilerse de onların sayısal üstünlüğü sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldılar. Haçlılara karşı Türklerin verdiği mücadele, sefere katılan ve adı bilinmeyen bir Frank'ın yazdığı "Gesta Francorum" adlı eserde: "Eğer Türkler

⁸ Runciman, C.I, s.150–151; M. Halil Yinanç, "Besni", *İA*, C.II, s.570, E. Honigmann, "Maraş", *İA*, C.VII, s.114.

⁹ Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996 s.334; George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1991, s.337.

Hıristiyan olsalardı dünyanın en kahraman ve asil milleti olarak anılacaktı.” şeklinde övülmektedir.¹⁰ Haçlıların bu kısmi başarıları onların Anadolu içlerine doğru ilerlemelerine neden oldu. Haçlı ordusu Eskişehir’i alarak Tuz gölü, Akşehir ve Sultandağı üzerinden ilerledi. 1097 yılı Ağustos ayının ortalarında Franklar Konya’ya vardı. Türkler, Konya’yı tamamen terk etmişlerdi. Haçlıların Anadolu’daki ilerleyişinde onlara Bizans komutanının yanında Ermeniler de yardım etmekteydiler. İleride Urfa kontu olacak Baudouin’nin yanında Ermeni reisi Bagrat da bulunuyordu. 14 Eylül 1097 yılında Ermenilerin rehberliğindeki Haçlı ordusu Konya Ereğli’sine ulaştı. Haçlıları burada Emir Hasan ve Danişmendli emîrinin komutasında bir ordu karşıladı. Bu iki emîr Haçlıları güneye yani Toros geçitlerine zorlama niyetindeydiler. Haçlılar saldırıya geçince onlarla çatışmaktan çekinen Danişmendli ve Selçuklu kuvvetleri Ereğli’yi onlara terk ederek geri çekildiler. Haçlıların Antakya’ya ulaşacakları en kısa yol Gülek Boğazı’ndan geçmekteydi. Ancak bu boğazdan geçmek kolay değildi. Boğazdan geçen yolun bazı yerleri dik ve dardı. Tepelere hâkim olan küçük bir düşman birliği dahi büyük bir orduya muazzam kayıplar verdirebilirdi. Çukurova da zaten Türklerin elindeydi. Ayrıca Bizanslı kılavuzların verdiği bilgilere göre sonbaharda Çukurova’nın dayanılmaz sıcakları olurdu. Çukurova üzerinden Antakya’ya gitmek için Amanos dağlarını da aşarak birçok geçitleri olan ve Suriye kapısı olarak bilinen Belen’i (Bagras) geçmek gerekiyordu. Bu olumsuz şartlar Haçlıların Antakya’ya Kayseri - Maraş üzerinden ulaşan ve daha uzun olan yolu tercih etmelerine neden oldu. Bundan başka Türklerin Haçlıların önünden çekilmeleri Kayseri - Maraş yolunu onlara açmıştı. Ayrıca, Kayseri - Maraş üzerinden gidilecek olunursa yol Göksun -Maraş arası hariç, öbür güzergâha göre engebeli değildi. Yine bu yol üzerinde Haçlılara mani olacak fazla sayıda Türk askeri de bulunmuyordu. Bahsettiğimiz bu istikamet İstanbul ile Antakya arasında bağlantıyı sağlayan yoldu. Türk fethi öncesi Bizanslılar bu yolu daha güvenli olarak kullanırlardı. Ayrıca bu güzergâh üzeri kısmen Türkler tarafından fethedilse de Bizans’a bağlı vassal Ermeni

---

¹⁰ Gesta Francorum, *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962, s.21.

sergerdelerinin elindeydi. Bu yerli Hıristiyanlar Haçlılara yiyecek yardımını yapabilirler ve kılavuzluk edebilirlerdi. Tatikios ve Bizanslı kılavuzlar bu yolu tavsiye etmelerine rağmen Bizans'a düşman olan bazı Haçlı reisleri ile Tangred bu teklife muhalefet etti. Haçlı ordusunun çoğunluğu Kayseri yolunu tercih ederken, Tangred ve güney İtalyan Normanlarından bir grup ve Godefroi'nin kardeşi Baudouin, birkaç Flaman ve Lorenli ile birlikte ordudan ayrılarak Çukurova'ya yürümeye karar verdiler.¹¹

10 Eylül'de Tangred ve Baudouin ayrı ayrı yollardan Toros geçitlerine doğru yürürken, ana ordu Kayseri'ye doğru yola çıkmıştı. Haçlılar yolları üzerinde bulunan Augustopolis köyü yakınında Hasan Bey'in birlikleriyle çatışarak onu geriye doğru çekilmeye zorladılar. Haçlılar, Türklerin ikamet ettikleri kaleye hücum etmeyerek zaman kaybetmeden ilerlediler. Bir kaç köyü ele geçiren Haçlı ordusu buraları Symeon adında bir Ermeni'ye teslim ederek Bizans adına idare etmesini istediler. Eylül ayının sonuna doğru Haçlılar Kayseri'ye vardılar.¹²

Kayseri'den ilerleyen Haçlı ordusu Ermenilerin yaşadığı ve Danişmendli Türklerinin kuşatma altında tuttıkları Komana¹³ (Placentia) şehrine yöneldiler. Danişmendli Türklerinin çekilmesi ile Komana'yı alan Haçlılar daha önce doğuya gelmiş olan ve Bizans İmparatorunun hizmetine giren Provençeli bir şövalye olan Pierre d'Aulpps'u Tatikios'un tavsiyesi ile vali tayin ettiler.¹⁴ M. Halil Yinanç, Placentia olarak ismi geçen yerin Komana olmayıp Elbistan olduğunu ve Haçlıların Maraş'a gelmeden önce burayı işgal ettiklerini belirtir. Ona göre Pierre d'Aulpps'u Elbistan'a tayin eden Haçlılar burada bir prenslik kurmuşlardır.¹⁵

¹¹ Runciman, C. I, s.146; Mehmet Ersan, "XI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Çukurova'nın Siyasî Durumu", *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2001, s.311.

¹² Anna Komnena, s.332-333.

¹³ Komana: Şimdi Tufanbeyli yakınındaki Şay köyü/Şarköy.

¹⁴ *Gesta Francorum*, s.25; Runciman, C.I, s.146, Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, TTK Yayınları, Ankara 1990, C.I, s.5-6.

¹⁵ M. Halil Yinanç, "Elbistan", s.225.

Haçlı ordusu Komana bölgesinden Maraş sınırına girerek bugünkü Yeşilkent (Yalak) kasabası üzerinden Göksun'a doğru ilerledi. Haçlı kaynaklarında Cocson ve Cosor gibi adlarla anılan Göksun'u Türkler terk etmişlerdi.¹⁶ Burada yaşayan Ermeniler Haçlıları dostça karşıladılar. Üç gün Göksun'da kalan Haçlılar Ermeniler tarafından ağırlandı ve istirahat ederek hastalarını tedavi etme imkânı bulmuşlardır. Haçlılar, burada Ermenilerden Maraş'a kadar gidecekleri yiyecek ve erzak satın aldılar. Bugün bile geçilmesi zor yollardan biri sayılan ve yaklaşık 100 kilometreyi bulan Göksun- Maraş arasını kat etmek için hareket eden Haçlı ordusunu büyük engeller bekliyordu. Onların, bir yandan engebeli araziyle diğer yandan da bölgede üslenen Türklerle mücadele etmeleri gerekiyordu. Haçlılar Göksun'da iken Danişmendlileri takip eden Bohemund'un orduda bulunmadığı bir sırada, Raymond de Toulouse, Türklerin Antakya'yı terk ettiğine dair yanlış bir istihbarat almış ve adamlarına dahi danışmadan şehri teslim almak için 500 kişilik bir şövalye gurubunu Pierre de Castillon komutasında göndermişti. Haçlı gurubu Antakya'ya doğru hızla ilerleyerek Asi nehri yakınında Pavlikyan¹⁷ mezhebine bağlı sapık inançlı insanların yaşadığı bir kaleye vardıklarında haberin yanlış olduğunu öğrendiler. Hatta Türklerin büyük kuvvetlerle Antakya şehrini tahkim etmeye çalıştıklarını görmüşlerdi. Pierre de Castillon orduya geri dönerken onun maiyetinde olan Pierre de Roaix, bir kaç kişi ile Türklerle çarpışarak Halep tarafında Russia¹⁸ vadisinde bir kaç müstahkem mevki ve köyü ele geçirdi. Bu bölgede oturan Ermeniler, Haçlıları sevinçle karşılamışlar ve onlara yardım etmişlerdir. Raymond de Toulouse'nin bu acele hareketi onun Antakya üzerinde hâkimiyet kurma arzusundan kaynaklanıyordu. Çünkü Haçlı liderleri Ortadoğu'da ele geçirecekleri

¹⁶ Besim Darkot, "Göksun", *İA.*, C.IV, s.812.

¹⁷ Pavlikyan (Paulikianismus, Pauluşçuluk): Hıristiyanlık ile Zerdüş dininin birleşmesinden oluşan yeni bir inanç sistemidir. Bizans İmparatorluğu zamanında Güneydoğu Anadolu ve Çukurova 'da taraftarları vardı. Bkz: Anna Komnena; *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, Çevirenin notları, s.470, 3 nolu dipnot, s.471, 7 nolu dipnot.

¹⁸ Russia: Antakya'nın doğusunda Halep'e doğru uzanan Riha vadisi var. Bu köy bu yolun güneydoğusundaki Ruweha olabilir. Fakat kesin değildir. Bkz: *Gesta Francorum*, s.27 dipnot:1.

yerleri kendi kafalarında bölüşmüşlerdi. Fakat bu durum aralarında anlaşamazlığa neden olmuş ve Bohemund orduya döndüğünde, durumu öğrenince kuşkulandı. Çünkü Baudouin, Behomound ve Tangred gibi kontlar kendi devletlerini kurma peşindeydiler.¹⁹

Göksun-Maraş arası Haçlıların şimdiye kadar karşılaştıkları en zor yoldu. Haçlıların buradan geçişini tasvir eden Haçlı kaynaklarından, alıntı yapan Stevan Runciman şu bilgileri aktarmaktadır; “Ekim ayı başlamış ve sonbahar yağmurları yağıyordu. Anti-Toroslar olarak adlandırılan buradaki dağları aşmak zordu. Bölgeden geçen yol yılların ihmali yüzünden bozulmuştu. Yol kilometrelerce dik bayırlara tırmanan ve derin uçurumlar yanından geçen çamurlu bir patikadan ibaretti. Atlar birbiri ardından uçuruma yuvarlanıyor, birbirine bağlı yüklü hayvanlardan müteşekkil diziler olduğu gibi derinliklere gömülüyordu. Hiç kimse ata binmeye cesaret edemiyordu. Teçhizatlarının ağırlığı altında ezilerek sürüklenen şövalyeler silahlarını daha hafif mücehhez olanlara satmaya çalışıyorlar, çoğu zamanda güçsüz düşüp onları fırlatıp atıyorlardı. Haçlıların üzerine bu dağlar üzerinde sanki bir lanet çöreklenmişti. Bu dağlar Haçlılara, Türklerin verdiği kayıplardan daha fazlasını verdirdi. Bu çetin ve zor geçen yolculuktan sonra Haçlı ordusu Maraş’ın etrafındaki ovaya ulaştı.”²⁰ Haçlılar yola çıktıktan bu yana bu kadar sarp sağılardan geçmemişlerdi. Bu yüzden Göksun ile Maraş arasındaki bu sarp dağlara “Şeytan Dağları” adını vermişlerdi.

Haçlılar Maraş ovasını görünce rahatladılar ve sevindiler. Çünkü onlar Göksun-Maraş arasında büyük sıkıntılara göğüs germişlerdi. Maraş yakınında Hıristiyan köylüler tarafından karşılanan Haçlı ordusu moral buldu. Gesta Francorum’un yazarı - köylülerin Haçlılara bol miktarda mal getirdiklerini, böylece fazla miktarda erzak sahibi olduklarını, mutlu olduklarını ve burada ordudan ayrılan kont Bohemond’u beklediklerini-yazmaktadır.²¹ Haçlılar Maraş’ta birkaç gün dinlendiler. Maraş, o sırada daha önce Bizans’a tabi Thatul adında bir Ermenin idaresine girmişti. Ordudan ayrı şekilde hareket eden Bohemund, Maraş’ta Haçlı ordusuna katıldı. Baudouin de bu sırada

¹⁹ *Gesta Francorum*, s.26; Runciman, C.I, s.147.

²⁰ *Gesta Francorum*, s.26, Runciman, C.I, s.147.

²¹ *Gesta Francorum*, s.27.

hasta olduğunu öğrendiği karısı ve çocuklarını görmek üzere Maraş'a geldi. Ancak o gelmeden önce karısı Godvere ve küçük çocukları ölmüştü. Maraş'a ulaşan Baudouin karşılaştığı manzara karşısında doğuya doğru hareket etme kararını verdi. Bu arada Haçlı ordusu 15 Ekim 1097 yılında Maraş'tan hareket ederek Antakya'ya doğru yol almaya başladı. Maraş Türkoğlu- Nurdağı- İslâhiye-Hassa ve Kırıkhan istikametindeki Amik çukurunu takip ederek ilerleyen Haçlı ordusu 20 Ekim'de Demirköprü'ye ulaşmış ve Antakya'ya üç saat kadar yaklaşmıştı.²²

Çukurova üzerinden ilerleyen Baudouin de Boulogne, Ermenilere sempati duyan bir kişiydi. Onun yanında Raban ve Keysun hâkimi Goğ Vasil'in kardeşi Bagrat vardı. Önceleri Bizans'a hizmetinde olan Bagrat daha sonra Haçlı reisine katılmaya karar verdi. Bagrat, Fırat kenarında kurulmuş olan feodal Ermeni devletçiklerine yardım sağlamak için Haçlılara yanaşmıştı. Bohemund'un yeğeni Tangred, Ereğli'de Çukurova üzerine yürüme niyetini açıklayınca, Baudouin bundan endişe ederek kendisi ilk önce Ermenilerle temas etmek amacıyla harekete geçti. Her iki Haçlı reisi Avrupa'da hükümdar ailelerinin yurtlarında parlak gelecekleri olmadığından Ortadoğu'da kendi devletlerini kurmak istiyorlardı. Baudouin bir Ermeni devleti kurmayı hedeflerken, Tangred sorunsuz bir bölgede kendi devletini arzuluyordu. O, Kayseri üzerinden gidilmesine yolu uzatacağından dolayı karşı çıkmış ve Çukurova yöresinden geçerken bölgede Hıristiyan ahalinin desteğini almayı umut etmişti. Tangred, 15 Eylül 1097 yılında 100 şövalye ve 200 yaya ile yola çıktı. Onun ardından Baudouin de Boulogne yanında kuzeni Baudouin du Bourg olduğu halde birkaç Haçlı reisiyle birlikte 500 şövalye ve 2000 yaya ile yola koyuldu. Çukurova üzerine yürüyen Haçlılar savaşçı dışında yanlarına başka kimseyi almadılar. Tangred bugünkü demiryolu hattının geçtiği Ulukışla üzerinden geçide varan yolu izlerken, Baudouin daha zor hareket eden ordusu ile doğudan Tyana'dan

²² Fulcher of Chartres; *A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)*, (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Press Knoxville, 1969, s.89; Yinanç, "Maraş Emîrleri", (82), s.293; Runciman, C.I, s.148; David Nicole, Crista Hook, *The First Crusade (1096–1099)*, Osprey Puplich, New York 2003, s.45.

Pozanti'ya ulaşan eski ana yolu takip etmiştir. Baudouin, Tangred'den üç gün sonra Gülek Boğazı'nı geçti.²³

Tangred Çukurova'ya girince Türklerin elinde olan Tarsus üzerine yürüdü. Şehirde bulunan Ermenilerin Haçlılarla işbirliği yollarını aramaya başlaması ve arkasından da yeni takviye kuvvetlerinin gelmesiyle, Türkler geri çekilmeye karar verdi. Ermenilerin yardımı ile Tarsus'a giren Tangred, arkasından gelen Baudouin'e karşı koyamayarak şehri teslim etmek zorunda kaldı. Bu arada Tangred'in istediği yardımcı kuvvetler Tarsus yakınlarına gelmesine rağmen, Baudouin onları içeri almadı. Geceleyin surların diplerinde bulunan bu askerlere saldıran Türkler kâmilen onları kılıçtan geçirdi. Bu durum Haçlı reisleri arasında anlaşmazlığı daha da artırdı. Önceleri bir korsan olan Guynemer de Boulogne etrafına topladığı Danimarkalı Frizon ve Flaman korsanlarından bir filo ile 1097 yılı İlkbaharı sonlarında Hollanda'dan denize açılarak Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşmış ve Tarsus çayından gemileri ile yukarı doğru çıkarak Baudouin'ne itaat etmişti. Bu durum Baudouin'in Tangred'e karşı güçlenmesine neden olmuştu. Baudouin, Guynemer de Boulogne'ye Tarsus'u vererek kendine vekil ve vali yaptı. Tarsus'tan ayrılmak zorunda kalan Tangred ise Adana'ya gelmişti. Bölgedeki Türklerin çekilmesi üzerine Ermenilerin yardımı ile Tangred Adana'yı da ele geçirdi. Baudouin ile birlikte hareket eden fakat ondan ayrılarak kendi gücü ile bir şeyler elde etmek isteyen Bourgogne'li Welf adında bir senyöre Adana verildi. Bu arada Oşin, Türklerin çekilmesi üzerine rakibi Rupen'in oğlu Konstantin'in eline geçmesinden endişe duyduğu Misis'i alması için Tangred'i tahrik etmekteydi. Tangred, Ekim 1097 yılında Misis'e vardı. Onun ardından Baudouin de buraya yaklaşmıştı. Baudouin, Çukurova bölgesinin siyasi ve sosyal durumunu görünce kafasında tasarladığı devleti burada kurmaktan vazgeçmişti. Bu bölgede Ermeni sergerdeleri arasında çekişmeler vardı. Bölgede hem Türkler yoğun şekilde bulunuyor, hem de burası Bizans'a yakındı. Ayrıca Baudouin'in yanında bulunan Bagrat, onu doğuya doğru gitmeye teşvik ediyordu. Tarsus önlerinde Normanların Türklerce telef edilmesinden sorumlu

---

²³ Fulcher of Chartres, s.89; Runciman, C.I, s.152.

tutulduğu için Tangred tarafından, Misis'e girişi de yasaklanmıştı. Bu arada birçok Norman ve özellikle Tangred'in eniştesi Richard de Salerne, Baudouin'in Tarsus'ta Normanların Türkler tarafından kırılmasından dolayı onu sorumlu tutuyor ve saldırmak istiyorlardı. İki taraf arasındaki gerginlik bir çarpışmaya dönüşse de Baudouin'in askerleri fazla olduğundan karşı taraf geri çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra iki taraf barışmaya razı oldu.²⁴

Maraş'ta ağabeyi Godefroi ile müzakere ettikten sonra Antakya'ya doğru hareket eden orduya katılan Baudouin, bir gün sonra 18 Ekim 1097 tarihinde şansını Fırat taraflarında aramak için doğuya yöneldi. Çukurova'yı birlikte geçtikleri kuvvetler onun yanındaydı. Baudouin, Tarsus'ta Haçlıların katledilmesinden sorumlu tutulduğundan dolayı itibarı sarsılmıştı. Antakya'yı işgal etmeyi düşünen kardeşi onun yanında fazla kuvvet bırakmayarak 100 atlı ile gitmesine müsaade etmişti. Ayrıca Ermeni danışmanı Bagrat ve tarih yazarı papaz Fulcherius Carnotensis de onunla birlikteydi.²⁵ Tangred, Baudouin'in ayrılmasından sonra, Misis'te fazla kalmayarak burada küçük bir birlik bıraktıktan sonra güneye doğru yönelerek İssos körfezi boyunca ilerledi. İskenderun'a ulaşan Tangred, Tarsus açıklarından ilerleyen Guynemer'in idaresindeki donanmanın da gelmesiyle şehri ele geçirdi. Amanos dağlarını aşan Tangred Antakya üzerine yürüyen orduya katılmak amacıyla ilerledi.²⁶

Baudouin'in amacı Fırat boylarına giderek, ana Haçlı ordusunun Antakya'ya saldırısı sırasında doğudan Türklerin yapacakları yardımları engellemektir. O, bu muntıkayı yerleşebileceği ve devlet kurabileceği bir alan olarak da görüyordu. Bölgede yaşayan yerel Hıristiyanlar Türklere karşı Baudouin'i bölgelerine çağırıyorlardı. Zaten 20 yıl önce Papa VII. Gregorius, Hıristiyanlığı kurtarmak için bir plan hazırlamıştı. Bunu duyan Ermeniler, bir Ermeni piskoposunu destek elde etmek amacıyla Roma'ya göndermişlerdi. Ermenilere, Ortodoks Bizans'a karşı Katolikler daha şirin geldikleri için onlardan yardım talebinde bulunuyorlardı.

---

²⁴ Runciman, C.I, s.154.

²⁵ Fulcher of Chartres, s.89.

²⁶ Runciman, C.I, s.155.

Fırat ırmağı boylarına gelen Baudouin'i Ermeniler sevinçle karşıladılar. Bölgede bulunan Türk birlikleri ise çekilmeyi uygun gördü. Bir kısmı da Hıristiyanların saldırısına uğrayarak esir edildi. Bölgedeki en güçlü Türk beyi olan Samsat hâkimi Baldak, direnmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Baudouin, Tell- Bâşir²⁷ ve Ravendan²⁸ kalelerini ele geçirdi. Ravendan kalesi Ermeni Bagrat'a verilirken Tell- Bâşir de başka bir Ermeni olan Fer'e bırakıldı. Baudouin, Tell- Bâşir'de iken Ermeni Thoros'un gönderdiği bir heyet gelerek onu müşterek hükümdarlık teklifiyle Urfa'ya davet etti. Urfa hâkimi Thoros, Baodouin'i kendi amaçları için kullanma arzusundaydı. Thoros yaşlanmış ve varisi yoktu. Baudouin'i kendisine mirasçı olarak görüyordu. Bu arada Tell- Bâşir valisi Fer, Baodouin'in halefi olmayı hedeflediğinden Bagrat'ın Türklerle anlaşmasını ve Keysun hâkimi kardeşi Goğ Vasil ile işbirliği yaparak bağımsız bir devlet kurma arzusunda olduğunu ileri sürerek onu gözden düşürmek istedi. Bu iftira sebebiyle yakalanan Bagrat, işkenceye tabi tutularak ihanetini itirafa zorlandı. Ancak o, söyleyecek bir şeyi olmadığından kardeşinin yanına kaçmak zorunda kaldı.²⁹

Baudouin 1098 yılı Şubatında Tell- Bâşir'den harekete geçerek Urfa'ya gitti. Onunla beraber 80 şövalye vardı. Samsat Türkleri onun Fırat'ı geçeceği Birecik yakınında bir tuzak kurmuşlardı. Ancak o, kuzey yolunu takip ederek kurtulmuş ve 6 Şubat 1098 yılında Urfa'ya varmıştı. Şehirde sevinçle karşılanan Baudouin, Urfa hâkimi tarafından oğul ilan edildi. Thoros, belden yukarı soyunan Baudouin'i

²⁷ Tell- Bâşir: Sacur suyu kıyısında, Haleb'in kuzeyinde Gaziantep yakınlarında eski bir kale ve şehirdir. Urfa kontu Baudouin tarafından işgal edilmiş ve daha sonrada yeğeni Joscelin'e verilmiştir. 1151 yılına kadar Haçlıların elinde kalan Tell- Bâşir bu tarihte Nureddin Mahmud Zengi tarafından fethedilmiştir. Haçlılar tarafından işgal edilen Tell- Bâşir, Urfa'dan sonra Haçlıların Güneydoğu Anadolu bölgesindeki en önemli merkezidir. Bkz: E. Honigmann, "Tell- Bâşir", *IA*, C.XII/1, s.145-147.

²⁸ Râvendân: Kilis iline bağlı bugünkü Belenözü kasabasının eski adıdır. Gaziantep'e 40 km uzaklıktadır. Bkz: Işın Demirkent, "Râvendân" *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C.II, TTK Yayınları, (5- 9 Eylül 1990), Ankara 1994, s.741.

²⁹ Fulcher of Chartres, s.90; Demirkent, C. I, s.15; Demirkent, "Râvendân" s.743; Runciman, C. I, s.155-157.

gömleğinin içine alarak ona sarıldı. Aynı şey Thoros'un karısı da tekrar etti. Böylece oğul edinme töreni icra edilmiş oldu.³⁰

Baudouin bundan sonra Samsat Türk beyliğinin üzerine yürüdü. Urfa'da yaşayan Ermeniler ile Thoros'un vassalı Gerger hâkimi Konstantin de Baudouin'e katıldılar. Ermeniler ve Haçlılar Samsat yakınında bir köy zapt ederek, oraya bir garnizon yerleştirdiler. Böylece Türklerin hareketleri kısıtlanmış oluyordu. Baudouin bundan sonra Gerger hâkimi Konstantin'in desteği ile Thoros'u ortadan kaldırmak için harekete geçti. Thoros'u, Bizans'a bağlı Ortodoks olması sebebiyle halk sevmiyordu. Baudouin ortaya çıkıncaya kadar Thoros'tan kurtulma umutları olmayan Ermeniler, isyan ederek onu öldürdüler. Böylece bir oldubitti ile Baudouin, Urfa'ya hâkim oldu. Urfa'da bir krallık ve devlet kurma hedefine erişen Haçlı reisi, Filistin'de kurulacak bir Frank krallığı için de tampon ve bir savunma hattı olacağını hesap ediyordu. Baudouin, Urfa kontu unvanını alarak taç giydi. Bizans İmparatoruna verilen sözler unutulmuştu. Bundan dolayı muasır Ermeni kaynakları onu suçlarlar. Franklar bölgedeki Ermeni idaresini ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı. Bütün bunlara rağmen Baudouin, adamlarının az olması nedeniyle Ermenilere dayanmak zorundaydı. Baudouin bir süre sonra Samsat'ta bulunan Türk emîri üzerine yürüme hazırlıklarına girince, Baldak direnemeyeceğini anlayıp şehri 10 bin Bizans altını karşılığında ona satmayı teklif etti. Bu teklif kabul edilmiş, Baldak ve adamları Urfa'ya yerleşerek Baudouin'in ücretli askeri oldu. Bu arada ana Haçlı ordusu Antakya'yı kuşatmaktaydı. Kuşatmanın uzun sürmesi ve anlaşmazlıklar yüzünden bazı Haçlı reisleri Baudouin'e sığınarak menfaatler elde etmek istiyorlardı. Baudouin, Suruç, Birecik gibi kaleleri de alarak Urfa-Antakya arasındaki yol üzerinde bulunan yerleri ele geçirmiş oldu.³¹

Büyük Selçuklulara bağlı olan Antakya'da Yağısıyan adlı bir Türk vali bulunuyordu. Maraş ve Çukurova üzerinden gelen Haçlı ordusu Antakya surlarında buluşarak şehri kuşatmaya başlamıştı.

³⁰ Fulcher of Chartres, s.91–92; Süryani Mihail, s.40; Runciman, C. I, s.157; Şeşen, s.36.

³¹ Fulcher of Chartres, s.162; Runciman, C. I, s.160.

Şehirde Türklerle birlikte Ermeni, Rum ve Süryani unsurlar da bulunuyordu. Tarafsız kalan Süryaniler, Rum ve Ermenilerden nefret etmekteydiler. Yağısyan, Hıristiyanlara iyi davranmakla birlikte onların Haçlılarla işbirliği yapmasından çekinerek bir kısmını şehir dışına çıkardı. Vali, başta sultan Berkiyaruk olmak üzere çevredeki Türk beylerinden yardım talebinde bulundu. Dımaşk meliki Dukak, onun atabeyi Tuğtekin ve diğerleri yardım vaadinde bulundular. Musul'daki Selçuklu Emîri Kürboğa da yardım istenenlerden biriydi. Haçlılar şehri almaya kararlıydı. Uzun bir kuşatmadan sonra iki Ermeni kardeşin ihaneti ve Türk komutanları arasındaki anlaşmazlık yüzünden 1098 yılında Antakya şehri onların eline geçti. Haçlı reislerinden Bohemund Antakya kontu ilan edildi. 1268'de Sultan Baybars'ın şehri fethine kadar Antakya Haçlıların elinde kaldı. Haçlılar Antakya üzerinden Kudüs'e ulaşarak burayı da işgal edip şehirde bulunan insanları Müslüman ve Yahudi ayırımı yapmadan katlettiler.³²

Maraş, Urfa ve Antakya arasında bulunan birçok kale ve kentçik Haçlı reislerinin eline geçti. Buralarda Urfa ve Antakya kontluğuna bağlı feodal Haçlı devletçikleri kuruldu. Ayrıca bölgede bulunan bazı yerel Ermeni feodalleri de Haçlılara bağlandılar.

Haçlıların Maraş Senyörlüğünü Kurmaları

Haçlıların 15 Ekim 1097 yılında Maraş'ı işgal etmeleri ile başlayan Maraş Senyörlüğü 1149 yılında Selçuklu sultanı I. Mesut'un

³² Fulcher of Chartres, s.92-94; Azimî Tarihi, *Selçuklularla İlgili Bölümler*, (Çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1988, s.31; Anna Komnena, s.333-334; İbnü'l-Kalanîsî, *Zeyli Tarihi Dımaşk*, (Neşr:H. F. Amedroz), Catholic Press of Beyrut 1908, s.134-136; Süryani Mihail, *Vekayiname*, TTK Tercüme Kısım, s.41; İbnü'l-Esir, *el Kâmil Fi't- Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1991, C.X, s.226-231; Gregory Abû'l- Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l- Farac Tarihi*, (Süryanice'den İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999, C. II, s.339-340; İbnü'l- Verdî, *Tarihu İbnü'l- Verdî*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1996, C.II, s.10-11; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n- Nihaye*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, C.XII, s.303-304. Antakya ve Kudüs'ün Haçlı işgaline uğraması konusunda bkz: Runciman, C.I, 164-253.

şehri fethetmesi ile sona ermiştir. Haçlılar, Maraş'ı alınca daha önce yaptıkları anlaşmaya uyarak burayı Bizans'a terk edildi ve prensler prensi unvanıyla Ermeni asıllı Thatul vali yapıldı. Prensler prensi Bizanslıların Kilikya valilerine verilen isimdi. Bu unvan M.S V. Yüzyıldan beri kullanılıyordu. Bölgenin İran, Bizans ve Araplar idaresi altında dönemdeki valileri prensler prensi adıyla anılırdı.³³ Bizans'ın hizmetinde bulunan ve Filaretos'un komutanlarından Thatul aslında Maraş'ı Bizans'ın adına idare etmekle birlikte Haçlılarla da yakın ilişkiler içindeydi. Thatul'un 1104 yılında İstanbul'a gitmesiyle Haçlılar yeniden Maraş'ı işgal aldılar. Ancak aynı yıllarda Keysun hâkimi Ermeni Goğ Vasil Maraş'ı işgal etti. Bu şahıs Urfa haçlı kontluğunun vassalı olarak Maraş'ı yönetmiştir. Bir süre sonra yeniden Haçlıların eline geçen Maraş'a Richard de Salerne adlı bir kişi senyör olarak atandı. Bundan sonra Gaudefroy, Baudouin ve Renaud adlarında üç senyör Maraş bölgesini idare etmişlerdir. M. Halil Yinanç'a göre 52 yıl devam eden Maraş senyörlüğü zamanında 17 yıl Ermeniler ve 35 yıl da Haçlılar Maraş'a hâkim oldular.³⁴ Haçlılar döneminde Maraş'ı idare eden bu senyörleri ve zamanlarında burada cereyan eden olayları görelim.

Thatul

Haçlıların Maraş'ı işgal etmeleri ile Bizans'a bırakılan şehrin valiliğine Ermeni asıllı Thatul getirilmişti. Daha önce bu bölgeye hâkim olan Filaretos'un komutanlarından biri olduğu tahmin edilen Thatul, Bizans valisi olmakla birlikte Franklarla da yakın ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. J. G. Ghazarian adlı Ermeni tarihçiye göre Thatul önceden beri Bizans'ın idaresinde çalışan ve Ortodoksluğu kabul eden bir Ermeniydi.³⁵ Baudouin, komutanlarını zengin Ermenilerin kızları ile evlenmeye teşvik ederken kendisi de kaynaklarda Taphnuz veya Tafroç adıyla anılan Maraş valisi

³³ Urfalı Mateos Tarihi'nin Türkçe çevirisine ekler yapan Edouard Dulaurer'in notu, s.204, 214 nolu dipnot.

³⁴ M. Halil Yinanç, "Maraş Emîrleri"; (82), s.298.

³⁵ Jacob G. Ghazarian, *The Armenian Kingdom Cilicia During The Crusades (1080–1393)*, Curzon Pres, England 2000, s.100.

Thatul'un kızı ile evlenmiştir. Gerger hâkimi Konstantin'in akrabası olan Thatul'un Urfa yakınlarında bir çiftliği olduğu gibi İstanbul'la bağlantıları da vardı. Thatul, kızına 60 bin Bizans altını çeyiz ve damadına da mirasçısı olma hakkını vaat etmişti. Bu durum Baudouin'in işini kolaylaştırmış ve Maraş'ta kaybettiği ilk karısının yerine buranın valisinin kızını alırken zengin de bir mirasa konmuştu. Bu evlilik hazırlıkları yapılırken, 1098 yılında Urfa'da Ermeniler Baudouin'e karşı bir suikast tertibinin içine girdiler. Suikastçılar Diyarbakır bölgesinde bulunan Türk beyleri ile haberleşmekteydiler. Baudouin'in kayınpederi olan Maraş valisinin adını da bu olaya karıştırmışlardır. Kızını kısa süre önce Baudouin ile evlendiren Thatul'u, onun yerine geçirmek ya da idareyi onunla paylaşmak istiyorlardı. Bu hazırlıkları haber alan Baudouin, erken davranarak suikastçıların ileri gelen ikisini yakalayıp gözlerini oydurmuş, bazılarının da burunlarını ya da ayaklarını kestirmiştir. Olayı bilip de haber vermeyen birçok Ermeni ise hapse atılıp malları müsadere edildi. İsyancıların bazıları 20 ile 60 bin Bizans altını karşılığında serbest bırakıldı. Maraş valisi Thatul'a gelince suçlu olduğu ispat edilememesine rağmen damadının şerrinden korkarak Maraş'a dönmüş ve dağlara çekilmiştir. Kızının çeyizi olarak getirdiği paranın ancak 700 altınını Baudouin'e takdim etmiş ve geri kalanı ise yanında götürmüştür. Thatul bir süre sonra da Maraş'ı terk ederek Bizans'ın merkezi İstanbul'a gitmiştir.³⁶ Baudouin'in, evlendiği Maraş valisinin kızından çocuğu olmamıştır. Arda³⁷ adıyla anılan bu kadının, 1104 yılında Baudouin'den boşandığı ve babasının yanına İstanbul'a gittiği ya da kocasından izin isteyerek İstanbul'a gittiği rivayet olunmaktadır.³⁸ Ermenilerin kurtarıcı olarak karşıladıkları Baudouin'e karşı ayaklanmalarının sebebi ise, Haçlı reisinin Urfa'yı aldıktan sonra

³⁶ Fulcher of Chartres, s.162; Runciman, C.I, s.160–162; Demirkent, C.I, s.57–59; Jacob G. Ghazarian, s.102.

³⁷ Bu kızın Maraş valisinin kızı değil de Toros I yani Partzıpert baronu Konstantin'in torunu olduğu da iddia edilmektedir. Bkz.; T. A. Archer, Charles L. Kingsford, *The Crusades Of The Latin Kingdom of Jerusalem*, G. D. Putnams Sons, New York-London 1898, s.63; Jacob G. Ghazarian, *The Armenian Kingdom Cilicia During The Crusades(1080–1393)*, Curzon Pres, England 2000, s.102.

³⁸ Demirkent, C.I, s.59, 219 nolu dipnot.

bölgedeki Ermeni hâkimiyetine son vermek istemesi ve onlara düşmanca davranmasıdır.

Haçlılar Maraş'ın yanı sıra Elbistan'ı da alarak buraya bir askeri garnizon yerleştirdiler. Böylece Maraş ve çevresinde Haçlılar ve onlara bağlı Ermeniler hâkim duruma geçtiler. Ancak Elbistan'da sürekli devam eden bir Haçlı egemenliği kurulamadı. Bu şehir Haçlılar ile Türkler arasında birkaç kez el değiştirdi.³⁹

Danişmend Gazi, 1100 yılında Malatya'yı kuşattığı sırada şehrin valisi Gabriel Antakya kontu Bohemund'dan yardım istedi. Antakya kontu bu yardım isteğini topraklarını Malatya'ya kadar yayma umuduyla olumlu karşıladı. Gabriel'in kendisine daha hızlı yardım ulaştırarak Urfa yerine Antakya kontundan yardım istemesinin sebebi, Baudouin'in ortadan kaldırılmasına göz yumduğu Thoros'un kayınpederi olmasıydı. Onun başına gelenleri bildiği için Baudouin'e yardım amacıyla başvurmadı. Antakya kontu yanına akrabası - ileride Maraş senyörü olacak - Richard de Salerne, Antakya'nın Ermeni Patriği Girianos ve Maraş Ermeni patriği Grigores'i alarak Malatya'ya doğru yola çıktı. Haçlı kuvvetleri Malatya – Maraş arasında Aksu vadisini çıkıp ilerlerken Gafinâ köyünde Danişmendlilerin saldırısına uğrayarak mağlup oldu. Antakya ve Maraş Ermeni patrikleri çatışmada öldürülürken; Bohemund ve Salerno kontu Richard esir alınıp zincire vurulup, Danişmendlilerin merkezi Niksar'a götürüldü.⁴⁰ Abu'l- Faraç, Gabriel'in Haçlıları yardıma çağırdığını duyan Keysun ve Raban Ermeni hâkimi Goğ Vasil'in onların bölgesine hâkim olmasından korkarak Danişmendlileri bu ittifaktan haberdar ettiğini yazmaktadır.⁴¹ Danişmend Gazi, Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre 1102 yılında Malatya'yı fethetmiş ve şehrin hâkimi Gabriel de öldürmüştür.⁴²

³⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.186–187.

⁴⁰ Fulcher of Chartres, s.135; *Azîmî Tarihi*, s.32; İbnü'l- Kalanîsî, s.137; Urfalı Mateos, s.204–205; Süryani Mikail, s.47; İbnü'l- Esir, C.X, s.247; Demirkent; *Urfa Haçlı Kontluğu*, C.I, s.66; Honigmann, "Maraş", s.114.

⁴¹ Gregory Abû'l- Farac (Bar Hebraeus), C.II, s.342

⁴² Süryani Mihail, s.47–48.

1100 yılında Kudüs'ü birlikte ziyaret ettikleri Bohemund'un esir düşmesini duyan Baudouin, onu kurtarmak için yanında az bir kuvvetle Malatya önüne geldi. Danişmend Gazi, Bohemund'u ona kaptırmamak için Malatya muhasarasını kaldırarak çekildi. Bir süre Türkleri takip eden Baudouin, bir pusuya düşme korkusuyla, Malatya'ya geri dönmüştür. Malatya hâkimi Gabriel şehri ona teslim etti. O da şehri savunmak üzere bir miktar asker bırakarak Urfa'ya döndü. Urfa kontluğunun kurucusu Baudouin, Kudüs kralı ağabeyi Godefri de Bouillon'un 18 Temmuz 1100'de ölümü üzerine onun yerine geçmek üzere Kudüs'e gidince, Antakya'da bulunan kuzeni ve adaşı Baudouin du Bourg'u, Urfa kontluğuna getirdi.⁴³ Urfa'nın ikinci Haçlı kontu Baudouin du Bourg, Godefri de Bouillon'un halasının oğluydu ve onunla sefere iştirak etmişti. Baudouin, Çukurova'dan birlikte geçtikleri Baudouin du Bourg'u Maraş'a dönerken Antakya ile Halep arasında bulunan Artesia (Artah) Kalesi'nin hâkimi olarak bırakmıştı. Bu kişi Malatya hâkimi Gabriel'in kızı Morphia ile evlenmiştir.⁴⁴ Yeni Urfa kontu Baudouin'in Urfa'ya gelmesinden bir süre sonra döneminin büyük şövalyelerinden kabul edilen Joscelin de Courtenay da onun yanına geldi. Bu kişi onun teyze çocuğu idi. Birinci Haçlı seferine katılmayan Joscelin, Haçlıların Kudüs'e doğru yürüyüşü sırasında hacı kabilelerinin birinin içinde doğuya gelmişti. Baudouin, yanına gelen savaşçı bir şövalyeyi kaçırmak istemeyerek ona kontluğunun Fırat'ın batısında kalan, Halep, Maraş ve Urfa gibi önemli merkezlerin kavşağında bulunan Tell- Bâşir, Dülük, Ayntab, Râvendân ve Kurus (Eski Cyrrhus) gibi kaleleri ikta olarak verdi. Joscelin, bu bölgenin hâkimiyetini eline aldıktan sonra, Baudouin du Bourg ile birlikte 1131 yılında ölünceye kadar bu bölgede önemli roller oynadı.⁴⁵ Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre, Bizans İmparatoru Haçlıların verdiği sözü tutmaması ve topraklarının süratle elden çıkması, bilhassa da Bohemund'un yeğeni Tangred'in Lazkiye ve Çukurova'da bazı yerleri işgali üzerine bir ordu gönderdi. Boutomites adlı komutan, yanında Monastras ve diğer komutanlarla birlikte Kilikya'ya girdi. Bizanslılar Haçlıların Çukurova'da

---

⁴³ Demirkent, C.I, s.68–74.

⁴⁴ Demirkent, C.I, s.75–81.

⁴⁵ Demirkent, C.I, 82, Aynı Yazar, "Râvendân", s.744.

Ermenilerle işbirliği yaptığını görünce, Maraş'a geldiler. Maraş'ı işgal eden Bizans ordusu yörede bulunan bütün hisar ve kentçikleri ele geçirdi. Boutomites yanında getirdiği Anna Komnena'nın yarı barbar olarak nitelendirdiği Monastras bölgeyi savunacak askerle burada bırakarak İstanbul'a döndü.⁴⁶

Antakya kontu Bohemund açıkça imparatorla yaptığı anlaşmaya bağlı kalmayacağını ilan etmişti. Maraş'ı ele geçiren Bizanslıların buradaki hâkimiyeti fazla sürmemiş ve bir süre sonra burası yeniden Haçlıların eline geçmiştir. İmparator bir süre sonra daha önce Haçlıların yanına verdiği komutanı Tatikios'u donanmanın başında Doğu Akdeniz'e gönderdi. Bu donanma başarısız olmakla birlikte Bizans, Haçlı ve Ermenilerin elinde bulunan Silifke taraflarını ele geçirmeyi başardı.⁴⁷ İmparator Antakya ve Lazkiye'nin kendisine iadesini istiyordu. Ayrıca Haçlılar tarafından işgal edilerek Ermenilere terk edilen Çukurova bölgesinin de verilmesini talep ediyordu. İmparator Lazkiye'yi ele geçirmek amacıyla Maraş valiliğine getirdiği Monastras'ı karadan, Katakouzenos'u da denizden Haçlıların üzerine gönderdi. Monastras, Çukurova yöresinde birçok kaleyi ele geçirmeyi başardı.⁴⁸ Anna Komnena bu olayları yazarken tarih vermiyor. Ancak Bohemond'un Danişmendlilerin elinden kurtulmasından sonra bu olayların olma ihtimali var. Bizanslılar ile Haçlılar arasında Çukurova şehirleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesi uzun yıllar devam etti.⁴⁹ 1100 yılında Bohemund Maraş üzerinden Malatya'ya giderken, burasını Bizanslıların elinden almıştı. Akrabası Richard de Salerne'yi Maraş'a senyör atamıştı. Ancak Kendisi ve Richard'ın esareti nedeniyle Haçlılar Maraş'a sahip olamadılar. Maraş'ta valiliğine devam eden Thatul 1104 yılında şehri terk ederek İstanbul'a gidince, Tell- Bâşir kontu Joscelin Maraş'ı almıştır. Maraş, Antep, Dülük ve Tell- Bâşir'i idare eden Joscelin'in, Türklerin eline esir düşmesi ile Maraş şehri Tangred'in eline geçti. Maraş senyörlüğünün başına tekrar geçen, Tangred'in akrabası Richard'ın Urfa'yı yönetmekle

⁴⁶ Anna Komnena, s.350; Yinanç, "Maraş Emîrleri" (82), s.293; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.123.

⁴⁷ Anna Komnena, s.353.

⁴⁸ Anna Komnena, s.354.

⁴⁹ Anna Komnena, s.362–366.

görevlendirilmesi üzerine, Keysun Ermeni hâkimi Goğ Vasil Maraş'ı ele geçirdi. Ancak bu şahsın 1112 yılında ölümüne kadar geçen sürede Maraş'a tamamen sahip olamadığını görmekteyiz. Aralıklarla şehir Ermeniler ve Haçlılar arasında el değiştirmiştir. Goğ Vasil'in ölümü üzerine oğlu Dığa Vasil onun yerine geçmekle birlikte yaşının küçük olması sebebiyle, karısı Keysun ve Maraş'ı Haçlılara teslim etmemek için bir ara Musul valisi Aksungur Porsuk'a tabi olmuştur.⁵⁰

Antakya kontu Bohemund 1105 yılında Avrupa'ya gitti. 1107 yılında Balkanlarda imparator Alexis ile yaptığı savaşı kaybedince, imparatora tabi olduğunu belirttiği bir anlaşma imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşma ile Bohemund imparatorun vassalı olmayı kabul ediyordu. Çukurova bölgesinde yeğeni Tangred'in işgal ettiği araziler Bizans'a geri veriliyor. Maraş, Dülük, Antakya, Amanos dağlarının(Karadağ) doğu ve batısı kısımları Bohemund'a veriliyordu. Amanos dağlarının kuzeyi ise Ermenilere terk ediliyordu. Tangred ve Behomund'un arazisi olup da Bizans'a terk edilen yerlere karşılık olarak da Selçukluların fethettiği Kayseri-Afşin arasında bulunan Lapara the'ması ve ona bağlı kentçikler, Plasta (Elbistan), Huni köyü, Romania (Hurman kalesi), Aramisos Hisarı (Afşin- Yarpuz), Amira (Malatya'nın kuzeybatı yakınında Arguvan ilçesinin güneybatısında Amara ya da Amira, veya Afşin'e bağlı Emîr İlyas Köyü), Sarban (Sawuran Qal'e adıyla anılan Sarvandkâr dağında bulunan Savranlı köyü), Tel- Thampsun (Afşin kasabasının yerinde bulunan hisar), Tilia (Afşin'de bir yerleşim merkezi), Sthlabo Tilion (yeri belli değil), Sgenin (Elbistan'da Izgın köyü) Elbistan yakınlarda Sarsapın (Ceyhan ırmağı kollarından Söğütlü suyuna katılan Sarsap Su) gibi yerler Bohemund'a devredilmektedir. Bohemund öldüğünde bu araziler tekrar Bizans'a geçecekti. Antakya'daki Katolik patrik görevinden azledilecek ve yerine İmparatorun adadığı Ortodoks bir kişi patrik yapılacaktı.⁵¹ Görüldüğü gibi Bizans imparatoru Maraş ve çevresinin Bohemund'un olmasını kabul etmekteydi. Ancak onun

⁵⁰ M. Halil Yananç, "Maraş Emîrleri"; (82), s.293; Honigmann, "Maraş", s.114; Heyet, "Ayıntab" *İA*, C.II, s.65; Demirkent, C.I, s.157-160.

⁵¹ Anna Komnena; *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s.430-433).

ölümü halinde bölgenin bir kısmı tekrar Bizans'ın hâkimiyetine geçecekti.

Richard de Salerne

Bohemund ile birlikte Haçlı seferlerine katılan Richard onun kuzeniydi. Bohemund'un babası Robert Guiscard'ın ile Richard'ın⁵² babası Guillaume du Principat kardeşiler. Richard'ın kızı Maria, Tell-Bâşir Kontu I.Joscelin'le evlenmiştir. Richard de Salerne Tangred'in kız kardeşi ile evliydi. Richard de Salerne'nin oğlu olup Antakya kontluğuna getirilen Roger ise Urfa kontu Baudouin de Bourg'un kızı Cecile ile evlenmişti. 1100 yılında Antakya Haçlı kontu Bohemund, Danişmendlilerin üzerine yürüdüğü sırada yanında Richard de Salerne'yi de alarak Maraş'a gelmişti. Bu sırada Bizans'a bağlı ve Franklarla yakın ilişkisi olan Thatul'un elinde olan Maraş, alınarak Richard'a verildi. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi Maraş senyörlüğüne getirilen Richard, Bohemund ile esir düşmüş ve Danişmendlilerin merkezi Niksar'a götürülmüştü. 1103 yılında Danişmend Gazi yüklü bir kurtuluş fidyesi ile Bohemund'u salıverirken, Richard'ı ise Bizans İmparatoruna hediye etmişti. Bir vesile ile serbest kalan Richard 1107 yılında Bohemund ile imparator arasında imzalanan anlaşmada da bulunmuştu. Bu anlaşma ile Maraş yöresi Bohemund'a verilmiş ve Richard da Maraş senyörü olarak anılmaya başlamıştır. Richard 1112'de ölümüne kadar bölgede önemli rol oynamıştır. Onun 1104 yılında Urfa kontu Baudouin ile Telbaşir senyörü Joscelin'in esareti sırasında 1108 yılına kadar Tangred adına Urfa'yı idare ettiğini görüyoruz. Bu süre içinde senyörlüğünün merkezi Maraş'ı ise Keysun hâkimi Goğ Vasil yönetmiştir. Bu şahıs Haçlılar ile yakın ilişkiler içinde olmuştu ve onlara tabiydi.⁵³

⁵² Bu şahıs aynı zamanda Bohemond ve İmparator Alexios arasında yapılan anlaşmaya katılan ve imzalayan kişilerden biriydi. Bkz: Anna Komnena, s.438.

⁵³ *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136–1162)*, (Türkçeye çev. Hırant D. Andreasyan- Notlar Ekleyenler: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç), TTK Yayınları, Ankara 1987, s.204–222; Süryani Mikhail, s.55; Yinanç, “Maraş Emîrleri”; (82), s.293; Runciman, C.II, s.104;

Bohemund, Danişmend Gazi'nin elinden kurtulduktan sonra Danişmendli Türkleri ile Selçuklular arasındaki mücadeleden faydalanarak, Elbistan ve Ceyhan bölgesini işgal etti. Böylece Elbistan, Antakya Haçlı kontluğuna bağlanmış oldu ve buraya bir Frank garnizonu yerleştirildi. Elbistan'da yaşayan Ermeniler ile Haçlıların arası açılmıştı. Haçlılar Ermenilere zulüm yapmaktaydılar. Ermeniler kitleler halinde katledilip, kiliseleri yıkılıyor ve memleketleri talan ediliyordu. Haçlıların zulmünden usanan Ermeniler Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'dan yardım istediler. 1105 yılında Elbistan'a gelen sultan Haçlıları şehirden çıkararak burayı Türk yönetimine kattı.⁵⁴ Urfalı Mateos, Haçlıların Elbistan'da Ermenilere yaptıkları zulmü şöyle anlatmaktadır: “Bu yılda Çahan bölgesinin Ablasta (Elbustan) şehri Frankların yüzünden büyük sıkıntı ve felakete maruz kaldı. Halk o kadar fena muameleye tâbi kılındı ki intikam almağa karar verdi. Onlar, Müslümanlara bel bağlayıp onlara gizlice adam gönderdiler ve oralarda bulunan süvarileri şehrin içine aldılar. Ermeniler de onlarla ittifak ettiler. Onlar kaleye karşı yürüyüp Frank kumandanına; “ Haydi, millettaşlarını alıp selâmetle buradan çekil “ dediler. Frank şefi bunu duyunca bir canavar öfkesiyle halkın üzerine atıldı. Fakat halk onları yenip kâmilten kılıçtan geçirdi. Bu katliamdan hiçbir Frank kurtulamadı. Allah, onların (yani Elbustan halkının) yaptıklarını haklı görmüştü. O, gün takriben 300 kişi, Hıristiyanlara yapmış oldukları fenalığın cezası olarak telef edildi. Çünkü onlar, memleketi bir viraneye çevirmiş ve ıssız bir hale getirmişlerdi. Toprak, onların ayakları altında kısır kalmış olup dikenden başka hiç bir şey yetiştirmiyordu. Bağlarla ağaçlar kurudu, tarlaların yüzü dikenle kaplandı ve membalar yıkandı. Onlar, (Yani Franklar) dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdılar ve her yerde ihanet ve nefret yaydılar. Onların müminlere yaptıkları fena muamele yüzünden Allah'ın mabedinin kapıları kapandı, kandilleri söndü ve Allah'ı tebcil etmek için okunan kasideler sustu. Ruhaniler ağır tazyikler altında ezildiler ve hapse atıldılar. Kilise minberleri ve vaftiz havuzları devrildi, haçın kutsiyeti karanlıkta örtüldü, künlüğün korkusu ortadan kalktı ve böylelikle bütün Ablastan mntikasında Allah'ın tebcili menedildi. Başka yerlerde de mabetler yıktırılıp

⁵⁴ Süryani Mihail, s.55; Osman Turan, s.145; Demirkent, C, I, s.86–87.

ruhanîler tahkire maruz bırakıldılar. Dinî münakaşa ve tetkikler lağvedildi, hakikat kovuldu, adalet reddedildi ve Allah'ın şiddetli muhakemesi unutuldu. Bütün bunlar, çılgın Frank milleti tarafından yapılmıştır. Çünkü bu milletin meşhur şefleri ölmüşlerdi ve iktidar mevkileri layık olmayan ellerde bulunuyordu. Onlar, bundan dolayı tamahlıkları yüzünden Hıristiyanları tazyik altına aldılar ve onları ağır ıstıraplara maruz bıraktılar”⁵⁵ I.Kılıçarslan Haçlıların elinden aldığı Elbistan'ı 1106 yılında kendisine Meyyafarikin'in idaresini bırakan Ziyaeddin Muhammed'e ikta ederek onu kendisine vezir yaptı.⁵⁶ Anadolu'da yaşayan yerli Hıristiyanlar Haçlı ordularını ne umutlarla karşılamışlardı. Ancak, Elbistan örneğinde görüldüğü gibi Haçlıların katliam ve zulümlerine birçok defa maruz kaldılar. Urfalı Mateos adlı bir papazın kendi din kardeşleri hakkındaki düşünce ve yorumları buna en güzel delildir.

Danişmend Gazi, Malatya'yı fethettikten sonra bir ara Maraş'ı da Haçlılardan aldı. I. Kılıçarslan'ın 1103 Ağustos'unda, daha önce Hıristiyanlara kaptırılan Antakya'yı yeniden almak için harekete geçmişti. Bu arada Danişmend Gazi, 1103'te Malatya'da Antakya kontu ve yeğenini sultana danışmadan serbest bırakmıştı. Suriye'ye doğru ilerleyen sultan, Danişmend Gazi'nin Behomund'u serbest bıraktığı haberi gelince seferini yarıda bırakarak onun üzerine yürümüştür. 1103 yılında Maraş civarında Danişmend Gazi'yle karşılaşan sultan onu mağlup ederek bu şehri onun elinden aldı.⁵⁷

1104 yılı İlkbaharında Maraş'ın Frankların eline geçtiği görülmektedir. Urfalı Mateos'un verdiği bilgiye göre Harran savaşından sonra Bizans'ın Ermeni asıllı Maraş valisi Thatul (Bizans'ın Kilikya bölgesindeki şehirlerinin valilerine prensler prensi adı verilmekteydi.) Maraş'ı terk ederek burayı Joscelin'in işgaline bıraktı. Thatul şehirdeki Meryem Ana tasvirini de Kilikya Ermeni prensi

⁵⁵ Urfalı Mateos, s.229–230.

⁵⁶ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK Yayınları, Ankara 1996, s.54.

⁵⁷ İbnü'l- Kalanîsî, *Zeyli Tarihi Dimaşk*, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.143; Fulcher of Chartres, s.175; Süryani Mihail, s.49; Osman Turan, s.145; Ali Sevim, “Suriye Selçukluları- Haçlı İlişkileri” *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999,s.95

Konstantin'in oğlu Toros'a (1100–1129) büyük bir meblağ karşılığında satarak İstanbul'a gitti.⁵⁸ Joscelin, Thatul'un elinden Maraş'ı alarak kontluğunun topraklarına katmıştı. Harran savaşında Urfa kontu ve Joscelin'in esir düşmesi ile Maraş Bohemund tarafından akrabası olan Richard de Salerne'ye iktâ edilmiştir. Bohemund'un yerine Antakya'yı idare eden Tangred, Richard'ı Urfa'nın idaresini de üstlenmesi neticesinde bu şehre getirmiştir. Richard'ın Urfa'yı yönettiği 4 yıl boyunca Maraş'ı Goğ Vasil idare etmiş olmalıdır. Richard, Haçlı kökenli ilk Maraş senyörüdür. Baudouin ve Joscelin'in esaret hayatı bitince Richard, kendisinin eski iktâsı Maraş'a döndü.⁵⁹

Richard'ın dört yıl boyunca Tangred'in adına Urfa kontluğunu idare edişi şöyle gerçekleşmiştir: 1104 yılında Urfa kontu Baudouin du Bourg ile Joscelin topraklarını genişletmek amacıyla Harran üzerine yürüdüler. Kudüs kralı Baudouin de onlara destek veriyordu. Baudouin du Bourg, sefere çıktığında Antakya'ya haber gönderip Bohemund ve Tangred'ı da yardıma çağırmişti. Müttelik Haçlı kuvvetleri Urfa'da toplanarak Harran üzerine yürüdüler. Harran'ı kuşatan Haçlılar bölgeyi yağma ve talan ettiler. Harran halkı arasında açlık başladı. Bu şehrin kuşatıldığı haberini alan Artuklu Sökmen ve Musul valisi Çökürmüş birleşerek Harran yakınlarında Haçlıları mağlup edip Urfa kontu ile Tell- Başir senyörü Joscelin'i esir ettiler. Savaşın başında Urfa askerlerinin kaybettiğini anlayan Tangred ve Bohemund kaçmaya karar vermişlerdi. Türkler onları da takip ederek ağır zayıat verdirdiler. Urfa kontu, Çökürmüş tarafından Musul'a götürülürken Joselin ise Sökmen tarafından Hisn-ı Keyfa'ya hapsedildi. Daha sonra Joscelin onun kardeşi İlgazi'ye intikal etmiş ve serbest bırakılmıştır. Urfa kontu ise Musul valiliğine atanan Emîr Çavlı tarafından fidye karşılığında serbest bırakıldı.⁶⁰

Joscelin ve Baudouin'in esir düşmesinden sonra Urfa ve Tell-Bâşir Antakya kontu Bohemund'un hâkimiyet sahasına girdi. Dayısı

⁵⁸ Urfalı Mateos, s.226; Demirkent, C.I, s.226.

⁵⁹ Demirkent; C, I, s.121; Aynı Yazar, "Râvendân", s.744.

⁶⁰ Fulcher of Chartres , s.179-180; İbnü'l- Kalanisi, s.143; Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.347-348; Baudouin du Bourg ve Joselin'in esir düştüğü Harran savaşı ve onları esir edilişleri ve esaretten kurtuluşları ile ilgili geniş teferruat için bkz: Demirkent, C. I., s.87-119.

Bohemund'un Avrupa'ya gitmesine kadar Urfa kontu kalan Tangred (kontluğun başlangıcı 11 Mayıs-1104- sona erişi 18 Eylül 1104), Antakya'ya dönmüş ve yerine bir Norman olan Richard de Salerne'yi bırakmıştır.⁶¹ Joscelin ve Baudouin'in hapis hayatları sırasında Tangred'e bağlı olarak Urfa'yı idare eden Maraş senyörü Richard, halka kötü davranmış, servet toplamaya kalkışmış ve bu yüzden de buranın halkı büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Baudouin serbest kaldıktan sonra Tangred, Urfa'yı ona terk etmek istemedi. O, Baudouin'den kendisine vasallık yemini etmesini istiyordu. Baudouin ise Kudüs kralına bağlı olduğundan bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Tangred ve Richard'ın kötü yönetimlerini haber alan Baudouin ve Joscelin aralarındaki anlaşmazlık daha da artmıştır.⁶² Baudouin, Joscelin'in idaresi altında bulunan Tell-Bâşir'e gitti. Joscelin ve Baudouin Tangred'e karşı Selçuklu komutanı Çavlı'dan yardım istemişlerdir. Tangred, Tell-Bâşir üzerine yürümüş ve iki taraf arasında bazı çatışmalar meydana gelmiştir. Onlar meseleyi yeniden müzakere etmeye karar vererek çatışmayı durdurdular. Ancak bir karara varamadılar. Bunun üzerine Baudouin serbest bıraktığı Müslüman esirleri Çavlı'ya göndererek onun yardımını sağlamayı hedefledi. Urfa'nın idaresini yürüten Maraş senyöründen memnun olmayan halk onu istemeyince, Süryani Mihail'e göre Baudouin ve Joscelin esaretten dönünce Urfa'ya yeniden hâkim oldular. Maraş senyörü Richard da Maraş'a dönmüştür. Bundan sonra Haçlı kontlukları arasındaki anlaşmazlık iyice su yüzüne çıkmış ve Baudouin ve Joscelin Musul valisi Çavlı ile ittifak yaparak, Antakya kontu Tangred'e karşı harekete geçmişlerdir. Halep meliki Rıdvan da anlaşmazlık içinde olduğu Çavlı'ya karşı Antakya kontunu destekliyordu. Taraflar arasında Tell- Bâşir yakınında yapılan savaşta, Baudouin ve Joscelin ile müttefikleri Çavlı mağlup olmuştur. Urfa halkı Baudouin'in yenilgisinden sonra buraya Tangred ve Richard'ın yeniden sahip olmalarından endişe etmişlerdir. Ancak korkulan olmamış ve Baudouin Urfa'ya gelerek yeniden hâkim olmuştur.⁶³

---

⁶¹ Süryani Mihail, s.55;

⁶² Demirkent, C.I, s.121.

⁶³ Demirkent, C.I, s.124-126.

Selçuklu valisi Çökürmüş, Maraş senyörünün idare ettiği Urfa'ya 1104 ve 1105 yıllarında iki kez saldırmasına rağmen alamadı. Haçlılar ağır zayıat vermelerine rağmen Çökürmüş şehri fethedemedi. 1106 yılında Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıçarslan Musul üzerine giderken Urfa'yı kuşatmış fakat alamamıştı.⁶⁴

Maraş valisi Richard, 1111 tarihinde Selçuklu komutanı Mevdud'un Haçlılar üzerine yürüdüğü sefere karşı koyan Kudüs kralı Baudouin'in ordusuna katılarak Urfa kontu, Tell- Bâşir senyörü gibi kişilerle birlikte Haçlı ordusunda yer almıştır. Onun Maraş bölgesinden ayrıldığını gören Malatya Selçuklu meliki Tuğrul Aslan Elbistan üzerine yürüyerek buradaki Haçlı birliğini teslim almış ve Çukurova'ya kadar uzanan bir sefer gerçekleştirmiştir.⁶⁵

Geoffroy (Gaufrey)

1112 yılında Antakya kontu Tangred öldü. Aynı yılda Maraş senyörü Richard da hayatını kaybetti. Richard'ın oğlu Roger'in Antakya kontluğuna getirilmesi ile Maraş şehri Urfa kontu Baudouin tarafından Geoffroy adlı bir rahibe verildi. Bu rahip aynı zamanda Keysun ve Raban şehirlerini de idare etmekteydi. 1114 yılında Maraş senyörü olan Geoffroy'in senyörlüğü 1124 yılında Menbiç savaşında öldürülünceye kadar 10 yıl devam etmiştir. Bir ara Geoffroy, Joscelin'in esaret hayatına düşmesi nedeniyle Urfa'yı da idare etmiştir. Süryani Mihail ve diğer müelliflerin verdiği bilgiye göre; Geoffroy, rahip olduğu halde Roma'dan gelmiş ve Kudüs'te yaptığı parlak muharebelerden dolayı da generalliğe terfi etmişti. Baudouin'in maiyetinde görev yapan bu rahip Richard'ın yerine Maraş senyörlüğüne atanmıştır.⁶⁶

⁶⁴ İbnü'l-Kalanisi, s.150; Urfalı Mateos, s.227-228; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.6.

⁶⁵ Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.350-351; Runciman, C.II, s.101; Jonathan Philips, Marlin Hoch, *The Second Crusades, Scope and Consequence, (1145-1149)*, Manchestery University Press, Manchestery 2001, s.143.

⁶⁶ Azimî, s.38; Süryani Mihail, s.74; Başkumandan Simbat Vekayinamesi, Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s.50., s.50; Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.353; Yinanç, "Maraş Emîrleri", (82), s.294; E. Honigmann, "Maraş", s.314

1112 yılının Keysun hâkimi Goğ Vasil öldü. Bu şahsın zaman zaman Frankların elinde bulunan Maraş'ı da idaresine aldığı görüyoruz. Bu yüzden Maraş ve Keysun hâkimi olarak da anılmaktaydı. Haçlılar Maraş'a bir kişiyi atamakla birlikte o her zaman şehre hâkim olamamıştır. Abu'l- Faraç'a göre Kog Vasil'in ölümü ile memleketi Maraş da dâhil olmak üzere karısı tarafından idare edilmekteydi. Antakya kontu Tangred öleceğini anlayınca Maraş senyörünün ve kız kardeşinin oğlu yani yeğeni Roger de Salerne'yi Antakya kontluğuna getirdi. Tangred dayısı Bohemund'un oğlu reşit yaşa gelince kont olması şartıyla Roger'e Antakya kontluğunu vermiştir. Roger, Urfa kontu Baudouin'in kız kardeşi ile de evliydi. Kendi kız kardeşi de Tell- Başir hâkimi Joscelin'le evlenmişti. O, Urfa kontu Baudouin du Bourg ile 1119 yılında ölümüne kadar dostane ilişkiler kurmuştur.⁶⁷

1114 yılında Maraş merkez olmak üzere Adıyaman ve Antakya bölgesini de etkileyen yıkıcı bir deprem meydana geldi. Bu deprem Haçlıların elinde bulunan Maraş'ta büyük hasara yol açtı. Fulcher of Chartres ve Süryani Mikail, Maraş'ın tamamen tahrip olduğunu, evlerin ve surların yıkılarak yeraltına gömüldüğünü ve bütün insanların öldüğünü yazmaktadır.⁶⁸ Urfalı Mateos da Maraş'ta meydana gelen bu deprem hakkında bilgi vererek Samsat, Hısn-ı Mansur, Keysun ve Raban şehirlerinin de harap olduğunu belirterek sadece Maraş'ta 40000 kişinin enkaz altında kalarak telef olduğunu yazmaktadır. Maraş yakınlarında bulunan Hesuantz manastırında bulunan papaz ve rahipler enkaz altında kalarak can vermişler. Deprem Misis taraflarında da etkili olmuş ve Karadağ'da⁶⁹ bulunan Basilien manastırı yıkılmış ve birçok din adamı ölmüştür.⁷⁰ Bilhassa Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Maraş, Keysun, Besni ve Raban taraflarında etkili olan bu depremin yol açtığı tahribattan sonra Haçlılar bölgedeki Ermenilerin elinde bulunan şehirleri ele geçirdiler.

⁶⁷ Fulcher of Chartres, s.204; İbnü'l-Kalanisi, s.183; Runciman, C. II, s.103–104, Demirkent, C. I, s.153.

⁶⁸ Fulcher of Chartres, s.210; Süryani Mihail, s.60–61.

⁶⁹ Karadağ: Amanos Dağları'nın Maraş'a yakın olan doğu silsilesi olup bugün Gâvur Dağı adıyla bilinmektedir.

⁷⁰ Azimî, s.39; Urfalı Mateos, s.255–256; Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.354.

Böylece Frankların hâkimiyeti Maraş, Antep ve Adıyaman bölgesinde pekişmiş oldu.⁷¹

1119 yılında Kudüs kralı Baudouin'in ölümü üzerine Urfa kontu olan akrabası Baudouin du Bourg onun yerine getirilince, Tell-Bâşir senyörü Joscelin de Urfa kontluğuna tayin edildi.⁷²

1119 yılında Urfa, Antakya ve Trablus kontluğu ile Kudüs krallığına bağlı kuvvetlerin Müslümanlara sürekli saldırılarına karşı koymak için Artuklu hükümdarı İlgazi ve Dimaşk atabeyi Tuğtekin harekete geçtiler. Antakya kontu Roger, Artuklu hükümdarı İlgazi'ye karşı Trablus kontluğu ve Kudüs kralından yardım istedi. Müttefikleri gelmeden saldırıya geçen Roger, Halep yakınlarında İlgazi'ye yenilerek savaş meydanında öldürüldü. Bu savaşta Haçlılar 7000 kayıp verirken Türklerden sadece 20 kişi öldü. Bu galibiyeti müteakiben Türk kuvvetleri Amanos dağlarının Karadağ kısmını fethederek burada bulunan manastırları ele geçirdiler.⁷³ Roger'in öldürülmesinden sonra Maraş, Antakya kontluğunun idaresinden ayrılarak Urfa kontluğuna bağlandı.⁷⁴ 1119 yılında Malatya Selçuklu hâkimi Tuğrul Aslan, Elbistan'ı bir kez daha Haçlılardan aldı. O, bu bölgede bulunan Katia kalesini de Haçlılardan fethetti.⁷⁵ 1122 yılında Harput Artuklu hükümdarı Belek, Urfa kontu Joscelin'i ve Birecik kontu Galeran du Pusiet'i⁷⁶ Harran yakınlarında esir alarak Harput kalesine hapsedti. Joscelin'in esareti üzerine Kudüs kralı Baudouin, Maraş senyörü keşiş Geoffroy'u (Gufra Almuin) Urfa'yı yönetmekle görevlendirdi. Bu arada Gerger hâkimi Mikhail burayı

⁷¹ Demirkent, C. I, s.161–164.

⁷² Azimî, s.41; İbnü'l-Kalanisi, s.199; Runciman, c. II, s. 120.

⁷³ Üsâme İbn Münkız, *Kitabü'l-İ'tibar*, (İngilizceden Türkçeye Çev. Yusuf Ziya Cömert), Ses Yayınları, İstanbul 1992, s.74; İbnü'l-Kalanisi, s.200–201; Anonim Süryani Kaynağı, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çev. A.S. Triton; Türkçeye çev. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul 2005, s.29; Gregory Abu'l- Farac, C. II, s.356; İbnü'l- Verdî, C. II, s.24; Runciman, C. II, s.124.

⁷⁴ Runciman, C. II, s.126.

⁷⁵ Süryani Mihail, s.71, Abu'l- Farac, C. II, s.356.

⁷⁶ Galeran du Pusiet: Urfa kontu olan II. Baudouin'in halasının torunudur. Onun 1117 yılında Urfa kontu Baudouin'in Birecik'i işgali ile onun adı doğudaki olaylarda geçmeye başlamıştır. Bununla ilgili geniş bilgi için Bkz; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, C. II, s.9–12.

koruyamayacağını belirterek Urfa'ya gelen Kral Baudouin'e teslim etmek istedi. Gerger'e bir Frank garnizonu yerleştirilerek Mikhail'e de Dülük şehri verildi.⁷⁷

Kudüs kralı Baudouin, Joscelin'i kurtarmak üzere Belek'in üzerine yürümek üzere Raban'a gelmişti. Ancak Belek daha önceden harekete geçerek Haçlılara pusu kurmuştu. Sinca veya Şence adı ile bilinen Arapların Nehrü'l- Erzak Türklerin Göksu dedikleri Fırat'a karışan nehrin Samsat yakınında yapılan çatışmada Baudouin de esir edildiği gibi ordusu da kılıçtan geçirildi. 1123 yılında gerçekleşen bu olaydan sonra Belek, kralı Gerger önüne getirerek kalenin teslimini istedi. Kaledekiler kralın emri üzerine Gerger'i teslim ettiler. Kral da Joscelin'in hapis yattığı Harput kalesine kondu.⁷⁸ Belek Gazi elde ettiği bu esirlerden gerektiği gibi faydalanamadı. O, Haleb'i ele geçirmek amacıyla sefere çıktı. Urfalı Mateos ve anonim Süryani kaynağının ifadesine göre Belek'in Harput'ta olmadığını gören Maraş senyörü Keşiş Geoffroy ve Kral Baudouin'in karısı Morphia⁷⁹ 15 -20 kişilik bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvet Harput'a gelerek burada yaşayan Ermenilerle gizlice haberleşip bir tertip hazırlayarak Harput kalesini ele geçirdiler. İsyancılar, Joscelin'i ve kral Baudouin'i zindandan çıkardılar.⁸⁰ Harput kalesinin Franklar tarafından kontrol altına alındığını haber alan etrafta yaşayan Türkler, kaleyi kuşatmışlardı. Belek ise Haleb'i teslim aldıktan sonra Tell- Bâşir, Dülük ve Azâz gibi Haçlılara ait yerleri yağmalayarak birçok esir almıştı. Joscelin kalenin çevrilmiş olduğunu görünce yardım getirmek amacıyla gizlice Keysun'a gitti. Kudüs'e kadar ulaşan Joscelin, topladığı kuvvetlerle Maraş senyörü Geoffroy'u da yanına alarak Antakya'ya geldi. Ancak, Belek Harput'u yeniden ele geçirmişti.

⁷⁷ Fulcher of Chartres, s.237; İbnü'l-Kalanisi, s.208; Anonim Süryani Kaynağı, s.32–33; İbn Kesir, C. XII, s.350; Demirkent, C. II, s.33; Şeşen, s.42.

⁷⁸ Fulcher of Chartres, s. 240; Azimî, s.45; İbn Kalanisi, s.208; *Anonim Süryani Kaynağı*, s.33–34; Urfalı Mateos, s.272–273, Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.358.

⁷⁹ Morphia: Urfa kontu olan Baudouin de Bourg'un karısı olup Malatya hâkimi Ermeni Gabriel'in kızıydı. Kocasının Belek'e esir düşmesi üzerine onu kurtarmak amacıyla harekete geçmiştir. Bkz; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu* C. II, s.19.

⁸⁰ Fulcher of Chartres, s. 247; İbn Kalanisi, s, s.209–210; *Anonim Süryani Kaynağı*, s.34, Urfalı Mateos, s.274; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l- Verdî*, C.II, Darü'l-Kütübi'l- İlmiye, Beyrut 1996, s.31.

Bunu duyan Joscelin Harput üzerine yürümekten vazgeçti. Belek, Harput'u Haçlı ve Ermenilerden teslim alınca Kudüs kralı Baudouin, yeğenini ve Galeran'ı affedip diğerlerini katlettirdi.⁸¹ Böylece Baudouin ikinci kez Müslümanlara esir düşmüş oluyordu.

Kral Baudouin önce Harran'a sonra da Haleb kalesine hapsedildi. 1123 yılında Urfa kontu Joscelin ve Maraş senyörü Geoffroy Müslüman topraklarına karşı saldırılarını artırdılar. Belek ve diğer Türk komutanları ise onlara karşı koymaktaydılar. 1124 yılı baharında Belek, Haleb'in kuzeyinde bulunan Azâz yakınlarında Haçlıları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu başarıdan sonra Belek ile Menbiç sahibi Hassan b. Gümüştekin'in arası bir sebepten dolayı açılmıştı. Belek, Menbiç sahibini Haçlılar üzerine yapılacak bir sefer için davet ederek tutuklatmıştı. Artuklu kuvvetleri Menbiç'i ele geçirmelerine rağmen, iç kale direnmeye devam etmişti. Burayı savunan Hassan'ın kardeşi Joscelin'e mektup yazarak yardım istedi. Fırsatı değerlendirmek isteyen Joscelin, Kudüs, Trablus ve Franklara ait diğer yerlerden de adam toplayarak Menbiç üzerine yürüdü. Senyörü Geoffroy da Maraş'ta bulunan Frank birlikleriyle Joscelin'e katıldı. Baudouin'in Kudüs kralı olarak Urfa'dan ayrılmasından sonra Joscelin'in en yakın adamı olan Maraş senyörü Geoffroy onu hiç yalnız bırakmıyordu. Ayrıca Dülük, Ayntap ve Raban kontu olan Mikhail (Mahi veya Mahuis) de onlara katılmıştı. Maraş ve Dülük kuvvetlerinin de katılımıyla Joscelin'in ordusunun sayısı 10000'i geçmekteydi. Joscelin'i karşılayan Belek, Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak onların birçoğunu da esir etmiş ya da öldürmüştü. Ayrıca Maraş senyörü ve Joscelin'in seçme birlikleri çember içine alınarak yok edildi. Bu çemberden çıkamayan Maraş senyörü keşiş Geoffroy da öldürülenler arasındaydı. Mağlubiyet üzerine Joscelin Tell-Bâşir'e kaçarak canını kurtarabildi. Bu olaydan bir gün sonra 6 Mayıs 1124 tarihinde Menbiç kalesinden atılan bir okla Belek şehit oldu.⁸²

⁸¹ Fulcher of Chartres, s.253–254; Azimî, s.46; İbnü'l- Esir, C.X, s.485; Demirkent, C. II, s.40–42.

⁸² Fulcher of Chartres, s.250–254; Azimî, s. 48; Urfalı Mateos, s.277, Süryani Mikhail, s.74; *Anonim Süryani Kaynağı*, s.36; İbnü'l- Esir, C.X, s.489; Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.358; İbnü'l- Adim, *Bugyetü't- Talep fi Tarihi Haleb, (Seçmeler)* (Çev: Ali

Kudüs kralı Baudouin bir süre sonra, Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu Hüsameddin Timurtaş tarafından idare ettiği Haleb bölgesi ve hazinesine sağlayacağı bazı menfaatler karşılığında serbest bırakıldı.⁸³ Ermeni prensi Leon, 1130 yılında Antakya Haçlı kontu II. Bohemund'un Çukurova'ya girerek Ermenilerin elinde bulunan toprakları alma girişimine, Danişmendlilerle ittifak yaparak karşı koydu ve yapılan çarpışmada Antakya kontu II. Bohemund öldürüldü.⁸⁴

Baudouin de Marés (Belduinus de Mares)

Geoffroy'un öldürülmesinden sonra Maraş senyörlüğünün başında Antakya kontu Raymond'un kardeşi Baudouin görülür. Onun Maraş senyörlüğüne ne zaman atandığını meçhuldür. Baudouin, 1136 yılında doğuya gelerek Antakya kontluğun başına geçen Raymond'la aynı anda mı gelmiş; yoksa 1124 yılında Geoffroy'nin öldürülmesinden sonra mı Maraş senyörlüğüne atanmış belli değildir. Bizim tahminimize göre, Raymond'dan önce Maraş'a gelerek senyörlüğün başına geçmiştir. 1124 yılından 1136 yılına kadar Maraş senyörlüğü boş kalmış olmamalı. İtalya'da Baudouin'in adı Belduinus de Mares olarak bilinirken, Raymond de Poitiers de Bedewi adıyla anılmaktaydı. Onların babası, Fransa'da Aquitaine bölgesinin dükü IX. Guillaume'dir. Bu şahsın iki oğlu daha vardı. Bunlar, babalarından sonra düklüğün başına geçen X. Guillaume ile Cluny tarikatının reisliğine getirilen Henri'ydi. Ayrıca Baudouin'in öldürülmesinden sonra Maraş senyörü olan Renaud'un da onun kardeşi olduğu belirtilmektedir. Antakya kontu Raymond ile Baudouin'in kardeş olduğuna dair bilgi Ermeni müellif Grigor ile rahip Basil'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Basil Baudouin'e günah çıkararak papaz

---

Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1989, s.172; İbnü'l- Verdî, s.30; İbn Kesir, C. XII, s.363; Honigmann, "Maraş", s.314; Demirkent, C. II, s.49–

50; Hüseyin Kayhan, " Irak Selçukluları Tarihi I.Kuruluşundan Sultan Mesud'un Saltanatının Sonuna Kadar (1119-1152)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 104, İstanbul Ekim 1996, s.10.

⁸³ İbnü'l- Adîm, s.143; Demirkent, C.II, s.53.

⁸⁴ Ersan, s.92.

olarak bilinmektedir.⁸⁵ Baudouin Maraş ile birlikte Keysun'u da idare etmekteydi. O, bazen Maraş'ta bazen de Keysun'da oturmaktaydı. Kendisi Maraş ve Keysun senyörü olarak bilinirdi.

II. Bohemond'un ölümünden sonra onun kızı ile evlenerek Antakya kontu olan Raymond zamanında Antakya kontluğu arazisi oldukça küçülmüştü. Antakya'nın güney taraflarındaki kaleler Müslümanların eline geçerken, Kilikya Ermenileri Adana ve yöresindeki Bizansların elinde bulunan kaleleri almışlardı. Ermeni prensi Leon, 1135 yılında Maraş senyörü olan Baudouin de Marés'in elinden Amanos dağlarının yamaçlarında bulunan Sarventikar kalesini aldı. Böylece Maraş arazisine doğru Ermeniler yayılmış oldular. Maraş'ta yaşayan halkın bir kısmının da Ermeni olması Leon'un işini kolaylaştırıyordu. Serfendikar kalesini geri almak isteyen Maraş ve Keysun senyörü Baudouin, kardeşi Antakya kontu Raymond ile birlikte Ermenilerin üzerine yürüdü. Ancak Ermeni Prensi Leon, Maraş ve Antakya Haçlılarının kuvvetlerini mağlup ederek geri püskürttü. Urfa kontu II. Joscelin'in annesi Ermeni hâkimi Leon'un kız kardeşiydi. Antakya ve Maraş hâkimine karşı dayısı Leon'u destekleyen II. Joscelin Ermenilerin savaşı kazanmasında büyük rol oynamıştır.⁸⁶ Raymond ve Baudouin kardeşler, Leon'u savaşa yenemeyeceklerini görünce bir hileye başvurdular.

I. Leon, daha önce Antakya kontu olan Roger'le yakın dost olmuş ve onunla birlikte Türklere karşı seferlere katılmıştır.⁸⁷ Aynı ilişkiyi Raymond'la kuramadı. İki taraf arasında kıskançlıktan dolayı bir çekişme başlamıştı. Raymond, kardeşi Maraş senyörünün elinde bulunan Servendikar kalesinin de Leon tarafından ele geçirilmesi üzerine Ermenilere karşı harekete geçti. İki taraf arasındaki çatışmanın Antakya ve Maraş kuvvetlerinin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine Leon'a karşı tertiplenen plan yürürlüğe kondu. Maraş senyörü, Baodouin, I.Leon'u Raymond'la görüşmeye teşvik ederek anlaşmak

⁸⁵ Papaz Grigor, s.299, Ionnes Kinnamos, *Historia (1118–1176)*, (Haz. Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001, s.14; Jonathan Philips, Marlin Hoch, s.141.

⁸⁶ Ionnes Kinnamos, s.15; Başkumandan *Simbat Vekayinamesi*, s.52–53; Runciman, C.II, s.164, Demirkent, C.II, s.112–113; Mehmet Ersan, s.93.

⁸⁷ Urfalı Vahram, *Vekayinamesi, Kilikya Kralları Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Tercüme Kısım s.6.

istediklerini bildirdi. İki taraf arasındaki çatışmayı sona erdirmek isteyen Leon, Raymond'la görüşmek üzere onun yanına geldi. Ancak hazırlanan tuzaktan haberi olmayan Ermeni prensi Leon, tutuklanarak bir kaleye hapsedildi. Leon'u iki ay hapiste tutan Raymond, Misis ve Adana şehirlerinin kendisine teslim edilmesi, 60.000 ya da 80.000 dahekan kurtuluş fidyesi vermesi ve bir oğlunu da rehine olarak göndermesi şartlarıyla onu serbest bıraktı. Leon, esaretten kurtulur kurtulmaz elinden çıkan şehirleri geri aldığı gibi Antakya kontluğu ve Maraş senyörlüğü kuvvetlerini de mağlup etmeyi başardı. Bunun üzerine Haçlılar, Kudüs kralı Fouques'ten yardım istediler. Birleşik Haçlı orduları, Kilikya hudutlarını zorlayarak Ermenilere saldırdı. Fakat Haçlıların Leon'a karşı sarf ettikleri bütün gayretler boşa çıkmış ve onlar, ona oğlunu ve ellerinde tuttıkları diğer Ermeni esirleri vermeye mecbur kalmışlardır. Haçlılar, iki tarafın anlaşması hususunda, Leon'un yeğeni olan II. Joscelin'in aracı olmasını rica etmişlerdi. Bu şahsın araya girmesiyle Haçlılar ile Ermeniler anlaşmış oldular. Ermeni reisi Leon bu arada Bizans'ın elinde bulunan birçok kaleyi ele geçirmiş ve onları arakaya yapılan muharebelerde yenmişti.⁸⁸

1136 yılında Danişmendli Melik Muhammed büyük bir orduyla Maraş üzerine yürüdü. O, Ermeniler ile Haçlılar arasındaki çatışmalardan yararlanarak, Baudouin'e bağlı Maraş ve Keysun bölgesini ele geçirmek istiyordu. Danişmendli kuvvetleri, Maraş üzerinden Keysun'a geldi. Urfalı Mateos'un belirttiğine göre Melik Muhammed, bağbozumu mevsiminde yani 1136 Eylül'ünde Keysun'u kuşatmıştı. Şehrin etrafında bulunan köyleri ve manastırları tahrip eden Danişmendli ordusu, kaleyi ciddi anlamda kuşatmayıp, şehrin suyunu kesip bağ ve bahçeleri tahrip ederek etrafı yağmalamıştı. Melik Muhammed böyle yaparak Keysun halkını teslim zorluyordu. Halk bu kuşatma sırasında büyük sıkıntılar çekmiş; papazlar ve rahipler de onlara teslim olmamaları ve direnmeleri konusunda vaazlar vermişti. Türkler aynı müellifin verdiği bilgiye göre Garmir- Vank manastırını yaktılar. Bu sırada Maraş senyörü Baudouin'in bölgeye sefer yapan Bizans imparatoru Ioannes Komnen'den

---

⁸⁸ Urfalı Mateos, Çeviren'in Notları, s.259; Başkumandan Simbat, s.53.

Danişmendlilerin saldırısı karşısında yardım istedi. Bunu haber alan, Melik Muhammed Keysun muhasarasını kaldırarak geri çekildi.⁸⁹

Bizans İmparatoru İoannes, 1130–1135 yılına kadar her yıl Danişmendlilerin üzerine seferler yaparak Anadolu'daki hâkimiyetini pekiştirmeye çalıştı. 1137 yılının İlkbaharında, İmparator İoannes Antalya'ya gelmiş ve buradan ordusunun başında Çukurova'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Amacı Ermenilerin işgal ettiği Bizans'a ait olan şehirleri geri almaktı. Bizans ordusu karşısında direnemeyen Ermeni reisi Leon dağlara kaçarak kurtulurken, birçok şehir yeniden imparatorun eline geçti.⁹⁰

Bu başarısından sonra İmparator bölgede bulunan Haçlı devletlerini de kendisine bağlamak için harekete geçti. Bizans ordusu Amanos dağlarını aşarak Antakya önlerine geldi. Bu sırada Antakya kontu Raymond şehirde bulunmuyordu. O, Kudüs kralı Foulqueé'nin Müslümanlara esir düşmesi nedeniyle onu kurtarmak üzere sefere çıkmıştı. Bu arada kralın serbest bırakıldığı haberi gelince Raymond geri dönerek kuşatma altında bulunan Antakya'ya gizlice girmişti. Bizans imparatoru Haçlıların daha önce Bizans'a ait olan şehirleri aldıklarında geri iade etmek şartıyla yaptıkları anlaşmaya uymamalarından dolayı kızgındı. Raymond, imparatorun kararlılığı karşısında ona tabi olarak şehri yönetmeyi teklif etti. Kudüs kralının da önerisiyle eski Bizans toprağı olan Antakya'yı teslim etmeye karar verdi. İmparatorun huzuruna gelen Raymond'a kayıtsız şartsız Antakya'yı teslim etmesi bildirildi. Bizans imparatoru, Müslümanların üzerine yapacağı sefere Antakya Haçlılarının da katılmasını sağladıktan sonra, gerekli hazırlıkları yapmak, kışı geçirmek ve yarım kalan işgallerini tamamlamak üzere Antakya'ya girmeden Çukurova'ya geri döndü. Ermenilerin elinde bulunan Feke(Vakha-Baka) ve Geben'i (Keban- Kapniskerti- Gabnupert) ele geçirdi. Bizans imparatoru, Ermeni prensinin topraklarını tamamen işgal ederek Leon'u çocuklarıyla birlikte esir etmiş ve İstanbul'a yollamıştı.

---

⁸⁹ Urfalı Mateos, s.287–290.

⁹⁰ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995, s.12–14; İonnes Kinnamos, *Historia*, s.11–14; Vahram Vekayinamesi, s.7.

Ermeni hâkimi İstanbul'dan geri dönemedi, dört yıl sonra orada öldü. 1144-45'de oğlu Toros İstanbul'dan kaçarak Feke'yi ele geçirip Ermeni prensliğini yeniden diriltmiştir. Bu arada Maraş senyörü Baudouin imparatorun huzuruna gelerek ona tabi oldu ve Türklere karşı yardım ricasında bulundu. 1138 yılın Mart ayı sonlarında İmparator ordusuyla yeniden Antakya önlerinde görüldü. İmparatorun ordusuna katılan Maraş senyörü Baudouin, kardeşi Antakya kontu Raymond, Urfa kontu Joscelin ve Templier şövalyelerinin kuvvetleri 1 Nisan 1138 yılında Müslüman topraklarına girdiler. Bizans ve Haçlı kuvvetleri Antakya yakınlarında Balat şehrini alarak Bizâ'a kalesini kuşattılar. Buranın işgalinden sonra güneye doğru ilerleyen Bizans ve Haçlı ordusu Maarratünnu'mân ve Kefertab'ı alarak Şeyzer önüne geldi. Antakya kontu bu mintikalar işgal edildiğinde kendisine verileceğinden ve Haçlıların en ateşli uç noktasında görev yapacağından endişelenmekteydi. Urfa kontu Joscelin ise Raymond'un Şeyzer'e hatta Haleb'e sahip olmasını istemiyordu. Bu arada Artuklu ve Danişmendli kuvvetlerinin saldırılara geçtiği haberinin alınması, İmadeddin Zengi'nin Şeyzer'e doğru hareketi ve Haçlı reisleri arasındaki anlaşmazlık yüzünden Bizans ve Haçlı ordusu Antakya'ya geri dönmek zorunda kaldı. Bu sırada Selçuklu sultanı Mesud, Maraş senyörlüğü arazisi Keysun'a girerek etrafı yakıp yıkmış, Maraş'a gelerek burayı da yağmalamıştı. Aynı zamanda Selçuklu kuvvetleri İmadeddin Zengi'nin önerisiyle Çukurova'ya baskınlar yapmaktaydı. Türk hükümdarların Hıristiyan İttifakına karşı bu top yekûn hareketi üzerine İmparator Suriye seferinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. İmparator, başkentinden ayrılalı uzun zaman olması, İstanbul ile Anadolu arasındaki yolun emniyetinin tehlikeye düşmesi üzerine Haçlılarla hesaplaşma işini sonraya bırakarak, acele Raymond ve Joscelinle vassallık yeminini tazeledikten sonra İstanbul'a döndü.⁹¹

⁹¹ Üsâme İbn Münkız, s.135-136, 159; Azimî, s. 61-62; İbnü'l-Kalanisi, s.258-259; Niketas Khoniates *Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995, s.14-20, Ioannes Kinnamos, s.15; Gorigos Senyörü Hetum, *Vekayiname*, (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Tercüme Kısım, İstanbul 1946, s.3-4; Süryani Mihail, s.111; Abu'l- Farac, C.II, s.374; Vahram Vekayinamesi, s.7; Runciman, C.II, s.176-180; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.129-130; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.174; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul 1998, s.167-172; Ersan, *Türkiye Selçuklular Zamanında*

Bizans İmparatorunun dönüşünü müteakiben Melik Muhammed 1138 yılında yeniden Maraş bölgesine girerek bu şehri alarak halkını esir etti. Seferini Keysun'a kadar uzattı. Ayrıca Ermenilerin elinde bulunan Keban (Geben), Vaga (Feke) ve Kızıldağ'ı fethedip Zublas (Subleon) kalesini muhasara etti. O, kardeşi Malatya meliki Aynu'd- Devle'yi yenerek Elbistan'ı alarak yukarı Ceyhan bölgesini ele geçirdi. Danişmendli meliki 1138 yılında Kilikya topraklarına bir kez daha girerek daha önce fethettiği ancak Ermenilerin yeniden işgal ettikleri şehirlere sahip oldu.⁹² Danişmendli hükümdarının bu hareketinden sonra Haçlılar Malatya'ya bir akın yapıp, Türklerle çatışmaktan kaçınıp, daha çok yerli Hıristiyanlara zarar vererek, mallarını yağmalamışlardır. Aynı zamanda Elbistan çevresine de akın yapan Haçlılar bölgede bulunan Hıristiyanları katledip mallarını ele geçirmişlerdir. Türklerle karşılaşan bu Haçlılar tamamen kılıçtan geçirilmişlerdir.⁹³

Bizans imparatoru İoannes, 1139 ve 1140 yıllarında Danişmendlilerin üzerine seferler yaptıktan sonra 1142 yılında yeniden Suriye üzerine sefere çıktı. İmparator bu seferinde Frankları da dize getirmek istiyordu. Ancak onların şüphesini çekmemek için Danişmendliler tarafından Ermenilerden alınmış kaleleri geri almak amacıyla Çukurova'ya gireceğini ilan etmişti. İoannes, Amanos silsilesi ve Gâvur dağı yoluyla ilerleyerek Joscelin'in ikinci başkenti olan Tell-Bâşir önüne geldi. Joscelin, imparatora itaat ederek kızını da rehin olarak ona verdi. İmparator daha sonra Antakya'ya dönerek Çukurova'dan Antakya'ya giden yol üzerinde bulunan Templier şövalyelerinin elinde bulunan Bagras kalesine(Belen) yürüdü. Burada Raymond'a haber göndererek bütün şehirlerin kendisine teslimini ve

---

Anadolu'da Ermeniler, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.

s.72-73; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yayınları, Ankara 2003, s.56.

⁹² Azimî, s.64; Başkumandan Simbat *Vekayinamesi (951-1334)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Tercümeler Kısımında, s.54; Süryani Mihail, s.115; Gorigos Senyörü Hetum *Vekayinamesi*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Tercümeler Kısımında, s.4; Gregory Abû'l- Farac, C.II., s.374; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.175.

⁹³ Süryani Mihail, s.116.

Müslümanlardan fethedilecek şehirlerde hüküm sürmek üzere Raymond'a bağımsız bir hükümlük vereceğini bildirdi. Raymond ise imparatoru oyalayarak, verilecek cevabın tüm Frank vassallarının ortak kararı ile alınacağını bildirdi. Bunun üzerine İmparator Haçlıları dize getirmek için savaşmaktan başka çaresinin olmadığını gördü. Antakya çevresinde Frank arazi ve ekinlerini tahrip ettikten sonra kışı geçirmek ve Danişmendlilerin aldığı kaleleri yeniden işgal etmek amacıyla Çukurova'ya döndü. İmparator Çukurova'dan Kudüs kralına haberci göndererek kutsal yerleri ziyaret etmek ve Müslümanlara karşı ortak sefer haberini verdi. Kral imparatorun büyük bir ordu ile Filistin'e doğru gelmesini istemiyordu. İmparator, 1143 yılı Mart ayında Antakya'yı zorla itaat altına almak için ilerledi. Ancak Amanos dağlarında yaban domuzu avlarken yanlışlıkla bir ok saplandı. Bu okun yarasının azması ile 1143 yılı 6 Nisan'ında imparator öldü yerine oğlu Manuel geçti. Böylece Haçlılar imparatorun ölümü ile Bizanslılardan kurtulmuş oldular.⁹⁴

Bizans İmparatoru Antakya'nın güneyinde Müslümanlara ait Bızah'ı muhasara ederken Maraş senyörü Baudouin, onunla birlikteydi. Bu yüzden onun memleketi boş kalmıştı. Türklerin saldırısından korkan Keysun halkı Raban, Behisni ve Rumkale'ye sığınmışlardı. Bizzat bu sırada olayların içinde yaşayan Papaz Grigor, Keysun'da bulunmaktaydı. Şehirde Vahram adlı bir dük ile birkaç reis ve kendisinin kaldığını yazmaktadır. Bu papaz Keysun'daki bu muhafızları uyararak saldırılara karşı tedbirli olmalarını istemişti. Ancak Hısnıkeyfa emîri Artuklu Fahreddin Kara Arslan, Raban şehrine gelmişti. Keysunlar onun Danişmendli hükümdarı Melik Muhammed olduğunu zannederek kaçtılar. Buradan kaçan bir adamı tutuklayan Türkler durumu öğrenince 30 kişi Keysun'a gelerek şehri yakıp yıkarak kapılarını tahrip ettiler. Türkler, Ermeni Prensi Goğ Vasil'in yaptırdığı büyük konak ve diğer binaları yıkarak çekildiler. Bunun üzerine Keysunlular tekrar evlerine döndüler.⁹⁵ 1140–41

⁹⁴ Niketas Khoniates, s.26; İbnü'l-Kalanisi, s.276–277; Süryani Mikhail, s.121; Gregory Abû'l- Farac, C.II, s.377; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.131; Runciman, C.II, s.182–184; Osman Turan, s.177; Ersan, *Türkiye Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s.74-75.

⁹⁵ Papaz Grigor, s.294.

yılında Ayıntab şehrini Şirimah (Süryani ya da haylaz anlamına gelen bir kelime) milletinden olan Simon adlı bir kişi Urfa kontluğuna bağlı olan bu şehri ele geçirdi. Bir yıl bu şahsın elinde kalan Ayıntab Antakya kontunun tavassutu ile tekrar eski sahibine iade edildi.⁹⁶

1144 yılında İmadeddin Zengi Urfa'yı fethetti. Urfa hâkimi II. Joscelin, Tell-Bâşir'e çekilerek kontluğuna burada devam etti. Ancak, Urfa'yı geri alma sevdasından hiç vazgeçmedi. Joscelin, 1146 yılında Zengi'nin ölüm haberini alınca Maraş senyörü Baudouin de Marés'le Urfa'yı yeniden ele geçirdi. Ancak Urfa'nın iç kalesinde bulunan Türk garnizonu direnmeye devam etmekteydi. Babasının yerini alan Nureddin Mahmud Zengi, Urfa'yı kurtarmak için harekete geçti ve Haçlılar ile yaptığı savaşı kazanarak şehri yeniden ele geçirdi. Haçlılar Urfa önünde Zengi kuvvetlerine ağır bir yenilgiye uğrayarak çok kayıp vermişler ve Maraş senyörü Baudouin öldürülürken, II. Joscelin de Samsat'a kaçarak canını kurtarabildi.⁹⁷ Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre; Baudouin'in cesedi bile bulunamadı. Onunla birlikte Urfa'ya gelen Keysun rahibi Basil de kaçarak bu şehre geldi. O, Baudouin'in öldürülmesinden dolayı ona bir mersiye yazdı. Basil, Maraş arazisinden sayılan ve Baudouin'in elinde bulunan Keysun'da oturmakta ve senyörün günah çıkarıcı papazı olarak bilinmektedir.⁹⁸

Baudouin ölmeden önce Keysun'un surlarını taş ve kireçle tamir ettirmeye başlamıştı. Çünkü eski surlar tuğla ve çamurla inşa edildiğinden sağlam değildi. Yeni surların yapımında şehirde bulunan Hıristiyanlar çalıştırılmaktaydı ve onlara köle muamelesi yapılıyordu. Bu yüzden çoğunluğu Ermeni olan Keysun halkı Haçlılardan zulüm görmüşlerdir. Ancak onun öldürülmesi ile surların yapım işi yarım kalmış ve angaryalarda çalıştırılan halk da rahatlamıştır.⁹⁹ Süryani Mikail'in verdiği bilgiye göre; Baudouin'in öldürülmesinden sonra, I. Mesud'un oğlu Kılıçarslan Maraş'a kadar gelerek bölgeyi talan etti.

⁹⁶ Papaz Grigor, s.295.

⁹⁷ İbnü'l-Kalanisi, s.279,288; İbnü'l- Esir, el Kâmil Fi't- Tarih, C.XI, s.107, Gregory Abu'l- Farac, C. II, s.384; İbnü'l-Verdî, C.II, s.44; İbn Kesir, C.XII, s.404-406; T. A. Archer, Charles L. Kingsford, *The Crusades Of The Latin Kingdom of Jerusalem*, G. D. Putnams Sons, New York- London 1898, s.205.

⁹⁸ Süryani Mihail, s.136; Runciman, C.II, s.198; Demirkent, C. II, s.152-154.

⁹⁹ Süryani Mihail, s.133.

1144 yılında Urfa'nın Türkler tarafından fethi üzerine 1147 yılında Alman ve Fransız kralları doğuda bulunan Haçlılara yardım etmek için İkinci Haçlı seferine çıktılar. İstanbul'dan Anadolu'ya birbiri ardına geçen Alman ve Fransız kuvvetleri Türklerin saldırılarına uğrayarak zayıfladılar ve seferleri etkisizleşti. Antakya ve Kudüs'e kadar ulaşmalarına rağmen ne Urfa kurtarıldı ne de zayıflayan Antakya ve diğer Haçlı devletçiklerine gerekli yardımlar yapılabilirdi.¹⁰⁰

Renaud

Baudouin'in Urfa önlerinde öldürülmesinden sonra Maraş senyörlüğünün başına Renaud¹⁰¹ adlı bir kişi geçirildi. Bu kişi Baudouin ve Raymond'un kardeşleriydi ve adı da Raynald'dı. Baudouin'in dört kardeşi olduğu biliniyordu. Böylece kaynaklarda adı geçmeyen ve son Maraş senyörü olan Renaud da onun beşinci kardeşi olmaktadır.¹⁰² M. H. Yinanç'a göre de Baudouin'in ölümü üzerine yerine kardeşi Renaud Maraş senyörü olmuştur.¹⁰³ Urfa kontu II. Joscelin kızı Agnes ile evli olan Renaud'un, Antakya yakınlarında Nureddin tarafından öldürülmesinden sonra onun dul kalan karısı Kudüs kralı I.Amaury ile evlendi. II. Haçlı seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Nureddin Mahmut Zengi Haçlılara karşı hücumla geçti. Tell- Bâşir'de sıkıştırılan II. Joscelin elinde beyaz bayrakla Nureddin'in karargâhına kadar giderek merhamet dilemiş ve onun tarafından yapılan geçici anlaşma bile bir süre daha kontluğunu

¹⁰⁰ İkinci Haçlı Seferleri için Bakınız geniş bilgi; Niketas Khoniates, s.40–44; Ioannes Kinnamos, s. 56–70; Runciman, C. II, s.205–239; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997, s.101–115; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147–1148)*, s.29–100; Fehâmettin Başar, “Türkler'in Anadolu'ya Yerleşmelerinin Türk Ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı14, İstanbul Şubat 1988, s.16.

¹⁰¹ Bu şahsın adı Süryani Mikhail'in eserinde Raynald olarak geçmektedir. Bkz: Süryani Mikail *Vekayinamesi*, s.153.

¹⁰² Süryani Mihail, s.153, Jonathan Philips, Marlin Hoch, *The Second Crusades, Scope and Consequence, (1145–1149)*, Mancestery University Pres, Mancestery 2001, s.141–143.

¹⁰³ Yinanç, “Maraş Emîrleri”;(82), s.296–297.

muhafazaya devam etmiştir. Antakya kontluğu ve Maraş senyörlüğü toprakları ise Türkiye Selçukluları Sultanı I. Mesud'un taarruzuna uğramıştı. I. Mesud Haçlıların yenilgisinden faydalanıp Maraş üzerine yürüdü. Antakya kontu Raymond, Maraş senyörü Renaud'u kurtarmak için Maraş'a doğru yürürken Selçuklu ve Zengi hükümdarları arasında Haçlılara karşı ortak hareket kararı alınmıştı. Nureddin Haçlıların üzerine aniden saldırınca, onlar Batıniler ile ittifak yaptılar. Raymond ve Batını reisi Ali İbn Vefa komutasındaki müttefik kuvvetler Afâmiye yakınlarında Zengî ordusuna kayıplar verdirmeyi başardılar. 1149 yılı baharında, Nureddin Raymond'u Bagras yanında yenerek intikamını aldı. Bu başarı üzerine Zengî kuvvetleri Asi nehri doğusundaki İnab kalesini kuşattı. Raymond'un kalenin yardımına koşması üzerine Nureddin geri çekildi. Ancak fırsat kollayarak Haçlı ordusunu imha etmek için takip etmeye devam etti.¹⁰⁴

27 Haziran 1149 akşamı Nureddin, Antakya ve Maraş Haçlıları ile Batını kuvvetlerini İnab kalesi ile Gab bataklığı arasında ovadaki Murad kuyusunun bulunduğu mıntıkada kuşattı. Kuşatıldığından haberi olmayan Raymond, 18 Haziran sabahı gördüğü manzara karşısında şaşkına uğradı. Kuşatmayı kırmak amacıyla harekete geçmesine rağmen, savaşı kendi lehine değiştiremedi. Haçlı ve Batını kuvvetleri Türk ordusu karşısında bozguna uğrayarak imha edildi. Savaş meydanında Antakya kontu Raymond, Maraş senyörü Renaud¹⁰⁵ ve Batını reisi Ali İbn Vefa maktul düştüler. Nureddin zaferine müteakiben Antakya kontluğu arazisine doğru hücumla geçerek birçok kaleyi ele geçirerek Süveydiye'ye doğru yamalayarak Antakya önlerine geldi. Şehir büyük bir korku içindeydi. Patrik Aimery'i Kudüs kralından yardım istemiş ve savunma tedbirleri almıştı. Nureddin'in yanında kuşatma yapacak kadar asker ve mühimmat yoktu. Bu yüzden Patrik Aimery ile bir mütareke yaparak Afamiye kalesini zapt etmek için buradan ayrıldı. Böylece Antakya

¹⁰⁴ Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.386; S. Runciman, C.II, s.303; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.117.

¹⁰⁵ Anonim Süryani kaynağında Maraş senyörünün adını Geoffroy olarak vermektedir. Oysaki bu şahıs 1124 yılında Belek tarafından öldürülmüştü. Nureddin tarafından öldürülen Maraş senyörünün adı ise Renaud ya da Raynald'dı. Bkz: *Anonim Süryani Kaynağı*, s.72, Süryani Mihail, s.154.

kontluğu arsızı küçülerek Antakya ovası, İskenderun ile Lazkiye kıyılarından ibaret kaldı. Maraş senyörünün de bu savaşta öldürülmesi üzerine, kayınpederi Tell- Bâşir kontu II. Joscelin, damadının topraklarını zapt etmek amacıyla hızla Maraş önlerine geldi. Ancak Selçuklu sultanı I. Mesud daha erken davranarak Maraş'a gelmiş ve şehri kuşatmıştı. Maraş'ın Selçukluların eline geçmek üzere olduğunu gören II. Joscelin, Tell- Bâşir tarafına doğru kaçtı. Süryani Mikail, II. Joscelin'in Sultan Mesud'un oğlu ve Elbistan Meliki II. Kılıçarslan'la ittifak yaptığını ve onun babası Mesud'u Maraş'ı fethetmeye çağırdığını yazmaktadır. Maraş'a gelen I. Mesud, şehirde bulunan Frank garnizonu Hıristiyanlara dokunulmamak şartıyla 11 Eylül 1149'da teslim almıştır. Ancak başlarında rahipler bulunduğu halde şehri terk ederek Antakya'ya doğru yola çıkan Haçlılar ve yerli Hıristiyanların bir kısmı Antakya – Maraş yolunda Türkler tarafından öldürüldü. Maraş'ta bulunan Hıristiyanlara ait kutsal eşyalarla kiliselerin malları rahiplerin elinde kaybolup gitmiştir. Şehirde yaşayan Süryanilerin de kilise ve manastırları tahrip olmuştur.¹⁰⁶

Sultan Mesud Maraş'ı aldıktan sonra, Maraş senyörlüğü arazisinden sayılan Keysun'a geldi. Keysunlular Türklerin kuvvetinin fazlalığını görünce Piskopos Mar İonnes'i sultan Mesud'a gönderdiler. Bu piskopos, Sultan Mesud'la şehirde bulunan Haçlıların sağ salim Ayıntab'a gitmelerine müsaade etmesi şartıyla anlaştı. Bu anlaşma tatbik edildikten sonra Keysun Selçuklu sultanına teslim edildi. Böylece Behinsi, Raban, Farsan(Merzuban) ve Maraş şehri Mesud'un eline geçmiş oldu. Mesud daha sonra Tell- Başir üzerine yürüdü. Ancak burada Nureddin Mahmud Zengi ile karşılaşınca geri çekilmeyi uygun görmüştür.¹⁰⁷

Urfa kontu II. Joscelin'in durumuna gelince; Maraş senyörü Renaud'un öldürülmesinden sonra onun elinde bulunan Keysun'u da yönetmeye başlamıştı. Ancak, 1150 yılı Nisan ayında Tell- Bâşir

¹⁰⁶ İbnü'l-Kalanisi, s.304-305; *Anonim Süryani Kaynağı*, s.72; Süryani Mikhail, s.154-155; İbnü'l- Esir, C.XI, s.130; Gregory Abû'l- Farac, C.II, s.386; İbnü'l- Verdî, C. II, s.48-49; T. A. Archer, Charles L. Kingsford, s.205; Runciman, C.II, s.270-274; Honigmann, "Maraş", s.314; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.118; Ebru Altan, s.120; Muharrem Kesik, s.107.

¹⁰⁷ Urfalı Mateos, Papaz Grigor, s.303-304; Abu'l- Farac, C.II, s.388.

yakınlarında Türkmenler tarafından yakalanıp, Nureddin Mahmud Zengî'ye teslim edildi. Haleb kalesine kapatılmış ve burada dokuz yıl hapis yattıktan sonra ölmüştür. Onun hanımı Kontes Bearrice, kocasının kontluğunun arazisini korumaya çalıştıysa da bir yandan I. Mesud'un diğer yandan da Nureddin'in saldırıları ile Güneydoğu Anadolu'da Haçlıların elinde bulunan tüm kaleler onların elinden çıktı. Kontes Bearrice elinde bulunan kaleleri Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a satma teklifinde bulundu. Bizans'ın Kilikya valisi Thomas'ın getirdiği paraya karşılık Tell-Bâşir, Birecik, Ayıntap, Dülük ve Ravendan kalelerini onlara teslim eden Kontes Bearrice, kızı (Maraş senyörünün karısı olan Agnes) ve oğlu ile birlikte Kudüs kralına sığındı. Ancak bölgeye devam eden Türk saldırılarına karşı koyamayan Bizanslılar adı geçen kaleleri Türklere terke mecbur kaldı. 1151 yılında Ravendan ve Tell- Başir'i Nureddin alırken, I. Mesud Maraş'a ilaveten Ayıntap ve Dülük'ü, Artuklu beyi Timurtaş ise Samsat ve Birecik'i aldı. Böylece Güneydoğu Anadolu'da kurulmuş bulunan Urfa Haçlı kontluğu tamamen ortadan kaldırılmış oldu.¹⁰⁸ Antakya kontluğuna gelince kocasının ölümünden sonra hanımı Costence hükümdarlığa getirildi. Bu kadın II. Haçlı seferi sırasında doğuya gelmiş olan Renaud de Chatillon ile evlenmiş ve kontluğu devam ettirmişti. Antakya, 1268 yılında memluk sultanı Baybars tarafından alınıncaya kadar Haçlıların elinde kaldı.

Sonuç

I. Haçlı seferi sırasında, 1097'de Haçlıların eline geçen Maraş, onlar tarafından Bizanslılara terkedilmişti. Ancak bir süre sonra Antakya Haçlı kontluğuna bağlanmıştı. Bazen bölgede bulunan Ermeni feodallerin eline de geçen şehir zaman zaman Antakya ve Urfa kontluğu arasında el değiştirdi. Burada Haçlılar bir senyörlük kurdular. Sadece Maraş'ı kapsamayan bu senyörlüğün arazisi Elbistan, Göksun, Behisni ve Keysun'a kadar uzanıyordu. Ayrıca

---

¹⁰⁸ Süryani Mihail, s. 159–160; İbnü'l- Kalanisi, s.310; İbnü'l- Esir, C.XI, s.138; Abu'l-Farac, C.II, s.388; İbnü'l- Verdî, C.II, s.50; Osman Turan, s.186–187; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.118; Muharrem Kesik, s.110.

Amanos dağlarındaki Servendikar kalesi de Maraş senyörlüğüne tabiydi. Maraş senyörleri Keysun hâkimi olarak da bilinirdi.

Maraş senyörlüğü Güneydoğu'da Urfa kontluğu, doğu ve kuzeyde Selçuklu ve Danişmendli, güneyde Antakya kontluğu, batıda Kilikya Ermeni arazileri ile çevriliydi. 1097'den 1149'a kadar 52 yıl devam eden Maraş senyörlüğünün başında Thatul ve Goğ Vasil adlı Ermeni valiler hariç dört Haçlı kökenli senyör geçti. Bunlar Norman yani İtalyan kökenliydi. Richard de Salerne hariç diğer üç senyör Türkler ile yapılan savaşlarda hayatlarını kaybettiler. Maraş 1149 yılında Selçuklular tarafından fethedilerek bir Türk beldesi haline geldi. 50 yılı aşkın Haçlı idaresinde kalan Maraş bölgesinde sadece Türkler değil, yerli Hıristiyanlardan olan Ermeni ve Süryaniler de zulüm gördüler. Haçlılar Maraş bölgesini savaş alanına çevirmişler. Onlar burada askeri amaçlı bazı kaleleri tamir ettirmek ve surları yapmaktan başka imar faaliyetlerinde bulunmadılar. Onlardan günümüze kalan pek bir eser de bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

ALTAN, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147–1148)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

ANNA KOMNENA, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Triton; Türkçeye çev. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

ARCHER T. A., CHARLES L. KINGSFORD, *The Crusades Of The Latin Kingdom of Jerusalem*, G. D. Putnams Sons, New York- London 1898.

AZİMÎ *Tarihi, Selçuklularla ilgili Bölümler*, (Çev. Ali Sevim), TTK yayınları, Ankara 1988.

BAŞAR Fahmeddin, “Türkler’in Anadolu’ya Yerleşmelerinin Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 14, İstanbul Şubat 1988, s.15-16.

BAŞKUMANDAN SİMBAT, *Vekayiname (951–1334)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, Basılmamış Notlar.

DARKOT, Besim, “ Göksun”, *İA*, C.IV, s.812–813.

DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu I-II*, TTK Yayınları, Ankara 1990.

DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.

DEMİRKENT, Işın, “ Râvendân” *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. II, TTK Yayınları, (5- 9 Eylül 1990), Ankara 1994.

DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK Yayınları, Ankara 1996.

ERSAN, Mehmet, “XI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Çukurova'nın Siyasî Durumu,” *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2001, s.309–313.

ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.

FULCHER OF CHARTRES, *A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)* (Trazsled by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969

GHAZARIAN JACOB G., *The Ermenian Kingdom Cilicia During The Crusades(1080-1393)*, Curzon Pres, England 2000.

GESTA FRANCORUM, *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.

GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, *Vekayiname*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercümeler Kısmı, Basılmamış Notlar.

GREGORY ABÛ'L- FARAC (Bar Hebraeus), *Abu'l- Farac Tarihi*, C. II (Süryanice'den İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999.

HEYET, "Ayıntab", *İA*, C.II, s.64–67.

HONIGMANN, Ernst, "Tel- Başır", *İA*, C.XII/1, s.145–147.

HONIGMANN, Ernst, "Maraş" *İA*, C.VII, s.310–314.

HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

IOANNES KINNAMOS, *Historia (1118–1176)*, (Haz. Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001.

İBNÜ'L- ADÎM, *Bugyetü'l - Taleb Fi Tarihi Haleb* (Seçmeler), (Çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1989.

İBNÜ'L- ESİR, *el Kâmil Fi't- Tarih*, C.X,XI, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

İBNÜ'L- KALANİSÎ, *Zeyli Tarihu Dımaşk*, (Neşr. H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.

İBN KESİR, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev. Mehmet Keskin), C.XII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

İBNÜ'L- VERDÎ, *Tarihu İbnü'l- Verdî*, C.II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1996.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi(1116–1155)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul 1998.

NICOLE David, CRISTA Hook, *The First Crusade (1096–1099)*, Osprey Puplic, New York 2003.

NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1991.

PHILIPS, Jonathan, MARLIN Hoch, *The Second Crusades, Scope and Consequence, (1145–1149)*, Manchestery University Pres, Manchestery 2001.

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, C.I,II*, (Çev. F. Işıltan) TTK Yayınları, Ankara 1998.

SEVİM, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara 1983.

SEVİM, Ali, “Suriye Selçukluları- Haçlı İlişkileri” *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.91-113.

SÜRYANİ MİHAİL, *Vakayiname*, (Çev. Hırant D. Andreasyan) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım. Basılmamış Notlar.

ŞEŞEN, Ramazan, “ Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.33-44.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

URFALI MATEOS, *Vekayinamesi (952-1136)ve ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Türkçeye Çev. Hırant D. Andreasyan- Notlar Ekleyenler: Édouard Dulaurer, M. Halil Yinanç), TTK Yayınları, Ankara 1987.

URFALI VAHRAM, *Vekayinamesi, Kilikya Kralarlı Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreatyan) Türk Tarih Kurumu Tercümeleer Kısmı, Basılmamış Notlar.

ÛSÂME İBN MÛNKİZ, *Kitabü 'l-İ'tibar*, (İngiliz'den Türkçeye Çev. Yusuf Ziya Cömert), Ses Yayınları, İstanbul 1992

YİNANÇ, M. Halil, "Elbistan", *İA*, s.223–230.

YİNANÇ, M. Halil, "Maraş Emirleri" *TTEM*, No.5(82)

YİNANÇ, M. Halil, "Besni", *İA*, C.II, s.570–572.

SELÇUKLULAR ZAMANINDA MARAŞ UÇ BEYLİĞİ VE NUSRETÜDDİN HASAN BEY*

İlyas GÖKHAN**

1.Türklerin Gelişine Kadar Bölgenin Genel Durumu

Maraş da dâhil olmak üzere Çukurova bölgesine daha önceleri Luviler, Asurlular, Hititler, Fenikeliler, Persler, Selefkoslar, Romalılar ve Araplar hâkim olmuşlardır. Bölgenin 635’den itibaren Müslüman Arapların eline geçmesiyle birlikte pek çok Müslüman yerleştirilmiştir. Abbasiler zamanında Türklerin İslâmiyet’i kabul etmesinin hızlanması ve onların İslam ordularına “*Memluk*” olarak alınmasıyla birlikte birçok Türk Tarsus’tan başlayarak Avasım (Sugur) olarak adlandırılan Malatya-Erzurum arasındaki şehirlere yerleştirilmişlerdir. Tarsus-Erzurum hatları arasında 300 yıldan fazla süren Müslümanların hâkimiyeti, 960’larda Bizans İmparatorluğunun söz konusu bölgeyi elinde bulunduran bir Müslüman devlet olan Hamdanileri kesin yenilgiye uğratmasıyla sona ermiştir. Söz konusu şehirlerde yaşayan Türk ve Arap ahali Suriye ve Irak’a çekilmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu’da yaşayan Ermenileri 950’lerden sonra Orta Anadolu’ya doğru göçe zorlamıştır. Müslümanların elinden alınan ve boşalan Çukurova şehir ve kalelerine de bu Ermenileri yerleştirilmiştir.¹

* Bu çalışma daha önce *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresinde* “Selçuklular Zamanında Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey” adı altında tebliğ olarak sunulmuş olup, 2001’de Selçuklu Araştırma Merkezinin Yayını olarak Bildiriler Kitabında basılmıştı. Burada yeniden gözden geçirilerek genişletilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü K.Maraş.

¹ Faruk Sümer, “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar”, *Tarih Araştırmalar Dergisi*, S.I, Ankara 1963,s.3; Kazım Yaşar Kopruman, “Abbasiler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri” *Makaleler*, (hazr.E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.337; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990, s.XI-XIV; Mehmet Ersan, *Türkiye*

Bizans İmparatoru II. Vasil (Basil) yukarıda bahsedilen göçlerden 70 yıl sonra 1020-21'de (Basil) doğudan 50 binden fazla Ermeni nüfusu Kayseri, Sivas ve Malatya taraflarına tehcir etmiştir.² Malazgirt Zaferinden sonra Romanos Diogenes ile Alparıslan arasında yapılan antlaşma ile Doğu Anadolu, Selçuklulara bırakılınca bölgeden Ermenilerin göçü hızlandı. Türklerin Anadolu içlerine ilerlemeleri ile birlikte Bizans halkından olan Rumlar Batı Anadolu ve Balkanlara doğru çekilirken, onların boşalttığı alanları Ermeniler doldurdu. Ayrıca Türklerin önünden çekilmeye devam eden Ermeniler de kitleler halinde Fırat boylarına, Toros dağlarına, Orta ve Güney Anadolu'ya ve Suriye taraflarına sığındılar.³ Bu sırada Urfa'da yaşayan Ermeni papaz Mateos, doğudan kitleler halinde Ermenilerin batıya doğru göç ettiğini ifade etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre doğudan kaçan Ermeniler Urfa, Antakya, Tarsus, Kilikya ve Dülük'e kadar olan alanlara yerleşirler.⁴

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Malazgirt meydan muharebesinden yenilince ülkesinin doğu hudutlarını korumak için Ermeni asıllı Phileretos'u görevlendirmişti. Phileretos Maraş'ta oturmakta ve kendisine verilen bölgeyi buradan idare etmekteydi. Ancak o, sadakatle bağlandığı Romanos Diogenes'in tahtan indirilip gözlerinin kör edilmesinden sonra Bizans'la bağlarını koparıp 1071'den 1080'lere kadar Çukurova'dan Urfa'ya kadar olan sahayı kontrolüne alıp müstakil bir idare oluşturdu. Süryani Mihail, Phileretos'un Maraş bölgesinde Şirbaz adlı bir köyde doğduğunu belirtmektedir.⁵ Maraşlı olduğu iddia edilen Phileretos, Antakya, Maraş, Malatya, Urfa, Samsat, Keysun ve Çukurova'da bulunan

---

Selçukluların Zamanında Anadolu'da Ermeniler, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1995, s.20-21.

² Ali Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 1983, s.9-10; Ersan, 4-5.

³ Osman Turan, *Selçukluların Zamanında Türkiye*, Turan Yay, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 40.

⁴ Urfalı Mateos, *Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (Çev. Hrant D.Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), Ankara, 1987, s.156.

⁵ Süryani Mihail, *Vekayiname*, (Çev. H.D Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944, s.30.

şehirlere kendisine bağlı Ermeni asıllı birer komutan tayin eder.⁶ Bu arada Ermeni Prensi Gagik'in akrabası olan Ruben adlı bir Ermeni, Gibidar taraflarına gelip yerleşmişti. Daha sonra bu şahıs şimdi Zeytun olan Goromozol köyüne geçmiş ve orada ölmüştür.⁷

Malazgirt savaşı öncesi Türk komutanlarının Anadolu'daki hareketleri hızlanmıştı. 1064'ten itibaren Türk kuvvetleri Kızılırmak'ı geçerek Kayseri'ye gelmişlerdi. Buradan Halep tarafları, el-Cezire mıntıklarına inen Türk kuvvetleri Bizans'lara ağır kayıplar verdiriyorlardı. Anadolu'da büyük bir hareket yapan bu Türk kuvvetlerinin başında Tuğrul Bey zamanında Bağdat valiliğinde bulunan ancak Alpaslan'ın adamlarından birini öldürerek ondan Anadolu'ya geçen Afşin Bey vardı. Afşin Bey kaybettiği itibarını kazanarak Sultan Alpaslan'ın da gözüne girmek amacıyla Malatya, Kayseri, Maraş, Ayıntap, Raban taraflarına akınlarda bulundu. M. H. Yinanç, Anadolu'nun güney havalsininin fatihi olarak gördüğü Afşin Bey'in 1078-79'dan sonra adının bir daha geçmediğini belirtmektedir.⁸

Afşin ve diğer Türk komutanlarının Anadolu'daki bu hareketi yüzünden 1020'lerdeki zorunlu sürgünle Orta Anadolu düzlüklerine yerleştirilen Ermeniler, bölgenin 1060'lardan sonra Türklerin eline geçmesiyle daha güvenli olarak düşündükleri Torosların sarp yerlerine sığınmışlardı. Ayrıca Doğudan Türklerin önünden kaçıp gelen Ermenilerin de Çukurova ve çevresine dolmasıyla bölgede Ermeni nüfusunda bir artış olmuştu. Bütün bunların sonuçlarına ek olarak Bizans İmparatorluğunun zayıflaması, Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleymanşah'ın 1086'da ölümü ve devletinin geçici bir süre sahipsiz kalması, bunun arkasından başlayan Haçlı seferleri Kilikya bölgesinde bir Ermeni prensliğinin doğmasına neden olmuştur.

⁶ Urfalı Mateos, 164; Süryani Mihail, 31–32; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (İngilizce çev. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul), C.I, Ankara 1982, s.330–331; Kaşgarlı, .21–24; Ersan, 15–17.

⁷ Gorigos Senyörü Hetum, *Vekayiname* (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercümeler Eserler, İstanbul 1946, s.4; Vahram, *Vekayiname, Kilikya Kralları Tarihi*, (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercümeler Eserler, İstanbul 1946, s.4.

⁸ M. Halil Yinanç, "Maraş Emîrleri" 31.

Ermenilerin Çukurova’da kurdukları bu siyasi teşekkül, bağımsız bir devlet şeklinde değil de bir prenslik veya tabi baronluk⁹ şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Ermeniler bölgede hiçbir zaman tam bağımsız bir devlet oluşturamamışlardır. Onlar değişik zamanlarda Bizans, Selçuklu, Memluklu, Haçlılara ve Moğollara tabi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁰

2. Türklerin Maraş’ı Fethi

2.1.Çavuldur Bey (1071–1072)

Sultan Alparslan Malazgirt zaferi sonrası huzuruna kabul ettiği komutanları Anadolu’nun fethine memur ederek ele geçirecekleri toprakları kendilerine sonra da varislerine ikta edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine birçok Türk komutanı Anadolu’da fetihlere başlamışlardı. Bu komutanlardan biri olan Çavuldur Bey de Maraş ve Sarız’ı taraflarını 1071-72’de fethetmiştir.¹¹ Ancak Maraş’ın Çavuldur tarafından fethi tartışmalı bir mevzu olmuştur.¹² M. H. Yinanç¹³ Çavuldur’un Maraş’ı fethettiğini kabul etmemektedir. Ona göre Maraş’ı Çavuldur Bey’in fethettiği bilgisini veren İlhanlı Veziri Reşidüddin’in eserindeki bilgiler ve ondan nakiller yapan diğer müellifler olayın cereyan ettiği Maraş’a mevkii ve coğrafi bakımdan uzak olması yanında yerli Rum, Ermeni ve Süryani kaynakları tarafından da desteklenmemektedir. Yine Osman Turan¹⁴ da aynı görüşlü savunurken, onun öğrencisi Faruk Sümer¹⁵ ise Çavuldur’un

⁹ Çukurova’da Ermenilerin oluşturduğu prenslikten bahsederken “*Kilikya Ermeni Prensligi*” bölgeden bahsederken de Kilikya yerine “*Çukurova*” demeyi uygun gördük.

¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara1990.

¹¹ Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338, I, 49.

¹² Selçuklu tarihi ile ilgili çalışmaları ile tanınan Selim Kaya da Maraş’ı ilk fetheden Türk komutanı olarak Çavuldur Bey’i kabul etmektedir.

¹³ Mükrimin Halil Yinanç, *Maraş Emîrleri*, (Haz.. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004, s. 32-33.

¹⁴ Turan, 88, 112.

¹⁵ Faruk Sümer, “Çavuldur”, *DİA.*, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.

Maraş'ı fethettiğın kabul etmektedir. Ona göre *Dânişmendnâme*'de geçen bu şahsın gerçek adı Çavuldur Çaka olup, Sivas'a gelerek Dânişmend Gazi ve diğeri bazı beylerle buluşmuş, Maraş ve Sarız taraflarını fethetmiştir. Ayrıca, Sümer Çavuldur Çaka'nın Bizans'a esir düşen ve daha sonra İzmir'de bir Türk beyliği kuran Çaka Bey'le de aynı şahıs olduğunu da eklemektedir. Gerçekten de bu bilgilerin doğru olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1071-72'de Maraş'ı fethettiği düşünölen Çavuldur Çaka'nın bir daha adına Çaka Bey'in İzmir'de ortaya çıkışına kadar rastlamıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Çavuldur Maraş'a kadar uzanan bir sefer yapmış daha sonra ise Bizanslılarla yaptığı bir savaşta esir alınarak İstanbul'a götürölmüş olabilir. Orada Grekçe ve denizcilik öğrenen, devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olan Çaka Bey Bizans'ın önemli komutanlarından biri olmuştu. O, İstanbul'daki taht mücadelelerinden istifade ederek yanına aldığı Rum denizcilerle İzmir'e gelip burada İlk Türk denizci beyliğini kurmuştur.

2.2.Emir Buldacı (1086–1097)

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşlerinin Anadolu'ya gelişi ile başlattıkları fetih hareketleri Maraş'ta bulunan Phileretos'u zor durumda bırakmıştı. Malazgirt yenilgisi sonrası Bizans'ta imparator değişikliği onun asi bir general olarak kabul edilmesine neden olmuştu. Bir yandan Bizans'ın baskıları diğeri yandan Süleymanşah'ın saldırıları yüzünden zor durumda kalan Phileretos sünnet olarak Müslöman olmuş ve Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın tabiiyetine girdiğini bildirmişti.¹⁶ Ancak o gerçek anlamda Müslöman olmamış ve Melikşah'ın gözüne girmek için bunu yapmış, daha sonra da eski dinine dönmüşü. Phileretos bütün gayretlerine rağmen bölgede varlığını sürdürememiş, Süleymanşah ve ona bağlı Türk beyleri tarafından onun kurduğı beylik dağıtılmıştır. Bu Türk beylerinden biri olan Emir Buldacı¹⁷ da Phileretos'un elinden 1086'da Maraş aldı.

¹⁶ Urfalı Mateos, 170–171; Abu'l-Farac, I, 333, Turan, 69; Sevim, 25, Ersan, 20.

¹⁷ *Emir Buldacı*: Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan bu Türk komutanı Alpaslan'ın Kutalmış ile yaptığı savaşta sultanın yanında yer alan Fars valisi olan ve imar faaliyetlerinde bulunan Emir Buldacı ile aynı kişiydi? Yine I. Haçlı seferi sırasında Samsat Beyi olarak bulunan ve Urfa'yı Haçlılardan almak için kuşatan

Emîr Buldacı'nın hangi Türk boyuna bağlılığı ve kim olduğu günümüze kadar meçhul kalmış olup bu konuda bazı iddialar ortaya atılmıştır. Claude Cahen, onun Süleymanşah'a bağlı komutanlardan biri olan ve Kayseri taraflarında bulunan Abdülkasım'ın kardeşi olduğunu belirtmektedir. Hatta Buldacı'nın Haçlı seferleri sırasında Kayseri ve Aksaray taraflarında Haçlılarla karşı direnen ve adı bir dağa verilen Hasan Bey'le aynı şahıs olabileceğini de ileri sürmektedir.¹⁸

M. H. Yinanç ise Emîr Buldacı'nın I. Kılıç Arslan'a değil de Kayseri'de oturan kardeşi Melik Davud ve onun atabeyi Hasan'a tabi olduğunu ifade etmektedir. Soylu bir Türk hanedanına mensup olduğu tahmin edilen Emîr Buldacı 1086–1097 yılları arasında Maraş ve Elbistan bölgesini içine alan bir beylik oluşturmuştur. M. H. Yinanç ve Işın Demirkent gibi tarihçilerimiz Buldacı'nın Maraş ve Elbistan'da bir emîrlik kurduğunu kabul ederler.¹⁹ Yani Buldacı da Dânişmend Gazi, Mengücek Gazi, Artuk Bey ve Ebu'l-Kasım Saltuk Bey gibi Oğuz boylarından birine mensup soylu bir Türk hükümdar ailesine mensuptu. O da fethettiği topraklarda bir beylik oluşturmuş ancak onun şansı iyi gitmemiş ve adı geçen emîrlerin kurdukları beylikler gibi, Buldacı'nın uzun süreli olmamıştır.

Ortaçağ kaynaklarında Ceyhan (Cahan) bölgesi Aşağı Ceyhan ve Yukarı Ceyhan olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bölgenin aşağı kısmını bu nehrin denize döküldüğü Çukurova'nın doğu kısmında bulunan Ayas, Misis gibi şehirler oluştururdu. Ceyhan'ın doğduğu ve dağlar arasından akarak geldiği Yukarı Ceyhan bölümünde ise başta Maraş olmak üzere, Elbistan, Göksun, Efsus ve Huni²⁰ gibi diğer şehirler

---

Baldukla da bir ilgisi var mıydı? Danişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Balduk veya Balduklu Türklerinden Gazi adlarıyla bir kişi daha bulunmaktadır. Ayrıca Artuk bey'in oğlu İl-Gazi'nin oğlu Süleyman'ın Türkçe adı da o Balduk'tu. Bütün bu açıklama ve sorulara rağmen Buldacı'nın kim olduğu netlik kazanmamıştır. Bk. Turan, 70–71.

¹⁸ Urfalı Mateos, 164; Abu'l-Farac, I, 333; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994, s.93.

¹⁹ M. Halil Yinanç, "Elbistan", *İA.*, C.VI, s.224; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996, s.15.

²⁰ *Huni*: Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Arıtış kasabasının eski ismi olup, kuzey doğusuna düşer ve takriben 10.000 nüfusludur. Sultan Zahir Baybars,

vardı. Bu şehirlerin Maraş dışında olanlarını Emîr Buldacı 1085'te fethetmişti. Bir süre daha Phileretos'un elinde kalan Maraş'ı ise 1086'da fethedilmişti. Aynı tarihlerde ise Phileretos bu şehirde yokluk ve perişanlık içinde ölmüştü.²¹

Türkiye Selçuklu sultanı Süleymanşah, 1086'da Halep önlerinde Suriye meliki Tutuş ile giriştiği mücadelede ölünce, çocukları Melikşah tarafından İsfahan'a götürülüp hapsedilmişti. İznik'te onun komutanlarından biri olan Ebu'l-Kasım ise Türkiye Selçuklularını idare etmeye başlamıştı. Ancak Melikşah'ın Anadolu'yu kendisine bağlaması için gönderdiği komutanlarından biri olan Emîr Bozan tarafından Ebu'l-Kasım ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine Anadolu'da başlayan otorite boşluğunu Süleymanşah'a bağlı diğer komutan ve Türkmen liderleri doldurmaya çalıştılar. Bu komutanlardan biri olan Emîr Buldacı da fethettiği Maraş ve Elbistan bölgesini elinde bulunduruyordu. Bu sırada Kilikya'da Ermeniler de bir siyasi teşekkül oluşturmayı başarmışlar ve bölgenin doğusunda bulunan Maraş'a da göz dikmişlerdi. Bizans ise Türklerin içinde bulunduğu bu durumu fırsat bilip Çukurova ve Maraş bölgelerinde yeniden hâkimiyet kurmak için teşebbüse başlamıştı. 1086'da Süleymanşah'ın ölümünden oğlu I. Kılıç Arslan'ın İznik'te babasının yerine sultan olduğu 1092'ye kadar geçen altı yıl boyunca Emîr Buldacı, Maraş bölgesini müstakil olarak idare etmiş ve Ermeni ve Bizanslıların oluşturduğu tehlikeyi ise başarılı bir şekilde savuşturmuştur.

Melikşah'ın 1092'de ölümü üzerine varisleri arasında başlayan saltanat mücadelesinden istifade ederek gözetim altında tutuldukları İsfahan'dan kaçarak Anadolu'ya gelen Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan, Davut (Devlet) ve Kulan Arslan babalarının memleketini sahip oldular. Kılıç Arslan İznik'te tahta çıkarılırken, kardeşleri de ona bağlılık bildirmişlerdi. Maraş bölgesini idare eden

---

1277 yılında Moğol ordusunu burada mağlup etmişti. Huni ve Hunu şeklinde birçok eski kaynakta geçen bu yerleşim merkezinin eski bir şehir olduğu harabelerden anlaşılmaktadır. bk. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul, 1985, s. 69.

²¹ Urfalı Mateos, 164–165; Abu'l-Farac, I, 330–331.

Emîr Buldacı da Anadolu'daki diğer komutanlar gibi Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan'a tabi oldu. I. Kılıç Arslan, Buldacı'nın Maraş ve Elbistan emîrliğini kabul etti. Emîr Buldacı, I. Kılıç Arslan'ın en güvendiği adamlarından biri olmuş, onun 1096'da Ermeni asıllı Bizans valisi Gabriel'in idare ettiği Malatya'yı almak için kuşattığında yanındaydı. Ancak I. Kılıç Arslan, Haçlıların İznik'i muhasara ettikleri haberini alınca Malatya muhasarasını kaldırarak Maraş emîri Buldacı ile birlikte derhal başkenti kurtarmak amacıyla yardıma koşmuştu. Onların çabaları neticesiz kalmış ve İznik düşmüştü. Bundan sonra da I. Kılıç Arslan Haçlıları karşı mücadeleye devam ederken, Buldacı'nın ise adına bir daha Anadolu'da geçen hadiselerde rastlanmadı.²² Emîr Buldacı'nın ortadan kalkmasından sonra on bir yıldan beri Türklerin elinde bulunan başta Maraş ve Elbistan olmak üzere Yukarı Ceyhan bölgesi şehirleri elden çıktı.

3.Haçlıların Maraş'ı İşgali

1097'ye kadar Türklerin elinde kalan Maraş, bu tarihte Haçlıların istilasına uğradı.²³ Haçlılardan bir kol Toros geçitlerini aşarak Çukurova üzerinden Antakya'ya doğru ilerlerken diğer bir kol da Kayseri-Sarız-Göksun üzerinden Türklerin terk ettiği Maraş'a geldi. Haçlı ordusunun esas kısmının ilerlediği bu güzergâh üzerinde bulunan şehir ve köylerde yaşayan Türkler daha güvenli alanlara çekilirken onların boşalttığı yerlere Ermeniler dolmuştu. Maraş'ta ikiye ayrılan Haçlıların bir kısmı Urfa'ya doğru ayrılırken diğer kol ise Antakya'ya doğru ilerledi. Onlar, Bizans'la daha önce yaptıkları anlaşma gereği Maraş'ı teslim edeceklerdi.²⁴

²² Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar zamanında (1104–1118) onun hizmetinde bulunan Buldacı adında bir komutanın varlığı biliniyor. Acaba İznik'in düşmesinden sonra Buldacı Anadolu'yu terk ederek Büyük Selçuklulara sığınmış olabilir mi? Bu şahsın Maraş'ı fetheden Buldacı olma ihtimali vardır. Bk. M. Halil Yinanç, "Maraş Emîrleri" (82), s.293.

²³ Maraş'ın Haçlı işgali dönemi ile ilgili geniş bilgi için tarafımızdan hazırlanan makaleye bk. "Maraş Haçlı Senyörlüğü" Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 2008.

²⁴ Gesta Francorum; *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962, s.25; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*

Haçlılar, Bizans ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kalmayarak Maraş'ı onlara terk etmediler. İki taraf arasında daha önce yapılan anlaşmaya göre Haçlılar Anadolu'da ele geçirecekleri eski Bizans topraklarını onlara iade ederken, kendilerine iâşe ve mühimmat yardımı yapılacaktı. Haçlılar, Maraş'a Ermeni asıllı Thatul adlı Bizans'ın eski bir komutanını vali yaparlarken, burada bir de piskoposluk merkezi kurmuşlardı. Ancak bir süre sonra ise bu şahıs Maraş valiliğinden uzaklaştırıldı. Haçlılar zamanında şehirde. Bizans İmparatoru Alexios, Butimites komutasında bir ordu göndererek Maraş'ı Haçlıların elinden aldıysa da bir süre sonra yeniden onların eline geçti. Bu arada Antakya Haçlı kontu Bohemund, Dânişmend Gazi'nin muhasara ettiği Malatya'nın imdadına yetişmek için giderken,1101'de Maraş ovasında Gafina adlı bir köyde pusuya düşürülerek Dânişmendliler tarafından esir edilmişti. Bu dönemler Maraş tarihinin çok karışık dönemleri olup şehir sürekli el değiştirmekteydi. 1101'de Dânişmend Gazi bir fırsatını bularak daha önce I. Kılıç Arslan'ın kuşattığı Malatya'yı fethetmişti. Bunun üzerine sultan Malatya'yı ondan istedi. Ancak Dânişmend Gazi buna yanaşmayınca, onun yenilgisiyle sonuçlanan Maraş yakınlarında iki taraf arasında şiddetli bir savaş olmuştu.²⁵ Thatul'un Maraş valiliğinden uzaklaştırılmasından sonra Tell-başir²⁶ senyörü Joscelin de Curtenay 1104'de şehri ele geçirmiştir.1108'de ise Maraş'a Antakya Haçlı kontu Tankred hâkim olmuştur. Bir ara Keysun Ermeni senyörü Koğ Vasil'in idaresinde kalan şehre daha sonra Haçlılar yeniden hâkim oldular. Bu arada Elbistan'ı da işgal eden Haçlılar

---

Tarihi, (çev. Fikret İşıltan), I, TTK Yay., Ankara 1998, s.146-147; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, C.I, Ankara, 1990, s.7-8; Turan, 104.

²⁵ İbnü'l-Kalanisî, *Zeyli Tarihi Dimaşk*, (neşr. H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.138,143.

²⁶ *Tell-başir*: Arapça müjde tepesi anlamına gelmektedir. Fırat nehrinin batısında ve Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin güneyinde tarihi bir kale olup I.Haçlı seferinde, Urfa ile birlikte Hıristiyanların eline geçti. Urfa Haçlı Kontluğunun 1144'te İmadeddin Zengi tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bir süre daha Hıristiyanların elinde kalmış ve 1151 yılında Nureddin Mahmud Zengi tarafından alınmıştır. Bk. Urfalı Mateos Tarihi, Dipnotları hazırlayan Ed. Dulaurier'in notu, s193, 219 nolu dipnot; Ernest Honigman, Tell- Başir, *İA*, CXII, s.145-147.

burada küçük bir prenslik oluşturmuşlardı. Haçlıların yöreyi ele geçirmesi sadece Türkleri değil Ermenileri de rahatsız etmekte idi. Ermeniler, Elbistan'da Haçlılardan baskı ve zulüm görmüşlerdi. Bundan dolayı onlar 1105'de I.Kılıç Arslan'ı Elbistan'a davet ettiler. Buraya gelen sultan şehri ele geçirerek Ermeni ahaliyi Haçlı zulmünden kurtardı. Ancak 1107'de I.Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Elbistan yeniden Haçlıların eline geçti. Haçlıların elinde bulunan yerlere Selçuklularla birlikte Dânişmendli Türkleri de seferler yaptılar. Bu sırada Türk kuvvetleri Maraş ve Elbistan'ı bir ara ele geçirdilerse de bu fetihler kalıcı olmadı. Haçlılar ise iyice yerleştikleri Maraş'ta bir senyörlük kurdular.²⁷

Haçlılar döneminde Maraş'ta 1114'te büyük bir deprem oldu. Deprem öyle şiddetli olmuştu ki Maraş'tan başka Antakya, Misis, Hısn-ı Mansur, Keysun, Elbistan, Raban, Samsat gibi şehirler de yıkılmıştır. Ancak depremin merkez üssü Maraş olmalıdır ki en fazla yıkım burada görülmüştür. Maraş'ta bu depremden 40 bin kişinin öldüğü, şehrin altının üstüne geldiğini kaynaklar yazmaktadırlar. Depremin şiddetinden dağlarda bulunan kilise ve manastırlar dahi yıkılmıştır. Ermeni ruhani liderleri ve ileri gelenleri Karadağ'da (Amanos dağlarının Doğu Uzantısı-Gavurdağ) Basilen Manastırı da yıkılıp içinde ayine katılan 30 papaz ile 2 rahip ölmüştür.²⁸ Bu deprem sonrası Maraş Seyfüddevle'nin kurduğu Karamaraş (Namık Kemal semti) tarafındaki yerinden kaldırılarak şimdiki yerinde kurulmuş olmalıdır. Genellikle şehirlerin yer değiştirmesi olayı deprem, sel

---

²⁷ Süryani Mihail, 55; Turan, 151–152; Runciman, I, 150; Ernest Honigmann, "Maraş" *İA*, C.VII, s.314.

²⁸ Fulcher of Chartres; *A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)* (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969, s.210; Azimî Tarihi, *Selçuklularla İlgili Bölümler*, (çev. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988, s.39; Anonim Süryani Kaynağı, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çev. A.S. Triton; Türkçeye çev. Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005, s.26-27; İbnü'l-Kalanîsî, *Zeyli Tarihu Dimaşk*, (neşr.H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.191.

Abu'l-Faraç, II, 354; Başkumandan Simbat, *Vekayiname*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamaış Tercüme Eserler, s.51; Süryani Mihail, 60; Runciman, II, 107; Honigmann, Maraş, 314.

baskını gibi büyük bir felakette görülmektedir. Böylesine şiddetli bir deprem Maraş'ta yaşandığına göre başta şehrin yeniden başka bir yerde kurulması gibi muhakkak kesin bir takım sonuçları olmuştur.

4. Maraş Üzerinde Devletler Arasında Mücadeleler

Maraş'taki Haçlı idaresi döneminde şehre bir yandan Dânişmendliler diğer yandan da Selçuklular seferler düzenlediler. Ayrıca Kilikya Ermenileri de Maraş'ı Haçlılardan almak için saldırılar yapmaktan geri kalmadılar. Dânişmendli Melik Muhammed 1136'dan 1138'e kadar devam eden seferlerinde Maraş tarafını Haçlılardan aldığı gibi Keysun²⁹, Elbistan, Geben³⁰ vesaire şehirleri de ele

²⁹ *Keysun*: Günümüzde Adıyaman'ın Besni kazasına bağlı bir kasaba olup, Ortaçağ'da önemli bir şehirdi.

³⁰ *Geben*, Keban, Kaban, Gaban, Kapnisperti, Kapniskerti gibi isimlerle anılan ve Roma- Bizans eseri olan bu kale "*dağ geçidi*" anlamına gelmektedir. Andırın kazası ile Göksun'un Değirmendere kasabası arasında ve Ceyhan'ın kollarından biri olan Körsulu Çayı üzerinde yüksek dağlar arasında sarp bir kayalığın üzerine inşa edilmiştir. Ermenilerin Kilikya'ya yerleşmesinden sonra Bizanslılardan alınmıştır. Şimdi Meryemçil kalesi denen Geben, Ayas (Yumurtalık)-Ceyhan-Kadirli-Andırın üzerinden gelip Göksun ve Hurman'a uzanan tarihi kervan yolunun ağzında olup Ermenilerin Orta ve Doğu Anadolu'ya açılan gümrük kapısıydı. Texier de Kayseri- Göksun üzerinden gelip Geben, Kadirli ve Anavarza'ya inen ve buradan da Suriye'ye geçen bir yol olduğundan bahsetmektedir. Kilikya Ermenileri ile ticari anlaşmalar yapan başta Ceneviz ve Venedikli olmak üzere Avrupalı tüccarla deniz yoluyla Ayas'a gelip buradan Geben üzerinden Selçuklu topraklarına girerek Afşin'in kuzeyinde olan ve konumu bakımından Geben kalesine benzeyen Hurman kalesine gelirlerdi. Hurman doğu, batı, güney ve kuzey yollarının kesiştiği nokta olup Kayseri, Sivas, Malatya ve Elbistan'a yollar buradan ayrılırdı. Geben'de Ermenilere ait bir gümrük dairesi olup Orta Anadolu ile Çukurova arasında gelip giden kervanlar kale önünde durdurulup taşıdıkları ticaret eşyalarından vergi alınırdı. Sarp tepeler arasında inşa edilen bu müstahkem kalenin zaptı imkânsız gibi görünüyordu. Kilikya Ermeni prensi II. Leon zamanında Geben, Ermeni prensliğinin en önemli malikânelerinden biri olup Leon adlı başka bir senyöre aitti. Son Kilikya Ermeni prensi VI. Leon, Memluk sultanı Melikü'l-Eşref Şaban'ın Çukurova'yı ele geçirmesi sırasında buraya sığınmıştı. Kale iki yıl Memluklara dayanmış ve 1375'te açlıktan teslim olmaya mecbur kalan VI. Leon Kahire'ye götürülmüştür. Buradan da kurtularak Paris'e gitmiş ve orada ölmüştür. Bk. Vahram, *Vekayiname*, Ed. Dulaurier'in notları.; Charles TEXIER, *Küçük Asya*, C.III, (çev. Ali Suat), (hazr. Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız),

geçirdi.³¹ Ancak Bizans İmparatorunun Haçlılara verdiği destekle bölge yeniden onların eline geçti.³² Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un 1144'te Elbistan'ı, 1149'da da Maraş, Göksun, Besni, Ayıntap ve Dülük gibi şehirleri alarak bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son verdi. I.Mesud Maraş merkez olmak üzere bu bölgenin idaresini oğlu Kılıç Arslan'a bıraktı.³³

II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı döneminde (1155–1192) Dânişmendli Türkleri atabey Nureddin Mahmud Zengi ile ittifak yaparak Maraş'a saldırdılar. Bir ara Elbistan onların eline geçtiyse de Selçuklular yeniden burayı aldı. 1156'da Musul Atabeyi Nureddin Mahmud Zengi Selçukluların elinde bulunan Ayıntap, Nehrül-Cevaz,³⁴ Tell-başir, Merziban, Bire,³⁵ Kefersud ve Maraş'ı ele geçirdi. Ancak o, Haçlıların Suriye'de topraklarına saldırısı üzerine bölgeden çekilmesi üzerine II. Kılıç Arslan da buralarda yeniden hâkimiyet sağladı.³⁶ 1172 yılında Nureddin Mahmud Zengi, Maraş'ı tekrar zapt etti. Bu duruma razı olmayan II. Kılıç Arslan ile Nureddin karşı karşıya geldiler. İki tarafın ordusu Ceyhan nehri kenarında karşılaştı. Devrin ileri gelen âlimlerinin araya girmesi ile Haçlıların bölgede Müslümanlara yaptıkları katliam ve zulümler dururken boş yere Müslümanların birbirini kırmasının doğru olmayacağı ileri sürülerek savaş önlendi. İki taraf arasında bir anlaşmaya varılarak Maraş, Zengilere bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikü's-Sahih

---

Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, s.136, 141; Turan, 314 dipnot, 105; "Geben", *İ.A.*, C.IV, Eskişehir 1997, s.761–762; Kaşgarlı, 114-116.

³¹ Turan, 174, 175, Simbat, 54.

³² Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1995, s.12–14; İonnes Kinnamos, *Historia (1118–1176)*, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 2001, s.11–14

³³ Anonim Süryani Kaynağı, 72; İbnü'l-Kalanisî, 305-306; Abu'l-Farac, II, 386; Süryani Mihail, 123, Runciman, II, 272–274; Honigmann, Maraş, 314.

³⁴ *Nehrü'l-Cevaz*: Gaziantep ile Nizip arasında bulunan ve aynı adı taşıyan çayın kenarında yerleşim merkezi.

³⁵ *Bire*: Birecik kazası.

³⁶ Sevim, 30.

zamanında Maraş, Selçuklulara iade olundu.³⁷ Daha sonra Zengilerin yerini alan Selahaddin Eyyûbî zamanında Maraş'ın güneydoğusuna doğru uzanan topraklar üzerinde Eyyûbî- Selçuklu çekişmesi başlamıştır. Selçuklular Maraş üzerinde denetimlerini kurarken Samsat, Raban ve Besni gibi yerleri Eyyûbîlere terk etmişlerdi.³⁸

5. Maraş Uç Beyliğinin Kurulması

Selçuklu yönetimi, Maraş ve etrafında bulunan şehirlere özel bir önem vermiştir. Çünkü Selçuklu ülkesinin emniyetinin sağlanması ve ticaret yollarının kontrol edilmesi için söz konusu yerlerin elde tutulmasının stratejik bir ehemmiyetinin olduğu gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kilikya üzerinden Selçuklu topraklarına yapılacak saldırıların da ekseriyetinin Maraş bölgesinden geldiği görülmekteydi. Yine bu sırada başta Antakya olmak üzere Suriye sahil şeridinde buluna şehirlerin Haçlıların ve Çukurova'nın da Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda Maraş'ın elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti artıyordu. Bu sebeplerden dolayı Selçuklular, hanedana mensup bir melik ya da en seçkin komutanlarını Maraş ve Elbistan'a göndermekteydiler. I. Mesud, oğlu II. Kılıç Arslan'ı Maraş ve Elbistan valisi yaparken, II. Kılıç Arslan da oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ı Elbistan melikliğine atamıştı.³⁹ I.Giyâseddin Keyhüsrev zamanından itibaren ise Elbistan doğrudan doğruya Konya merkeze bağlanarak buradan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Çünkü Maraş Uç Beyliğinin güçlenmesi ve Elbistan'ın iç kesimlerde kalması sebebiyle böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Elbistan'ın batısı Göksun, güneyi Maraş ve güneydoğusu Adıyaman Maraş Uç Beyliğine bağlı olduğu için güvenliği sağlanmış oluyordu. Pek çok meşhur Selçuklu ümerası Elbistan'a vali olarak tayin edilmişti. Onların yaptıkları eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu valilerden bazıları şunlardır; Hüsameddin Yusuf, Mübarezeddin Çavlı, Kamereddin Kamyar, Felekeddin Halil, Emîr Alameddin ve Seyfeddin Ebu Bekir Candar.⁴⁰

³⁷ M.Halil Yinanç, Maraş Emîrleri, TOEM, 1340, Nr. 6 (83), s.346.

³⁸ Süryani Mihail, 260–261

³⁹ Kaya, 9, 18.

⁴⁰ Yinanç, Elbistan, 226.

Maraş ve çevresinde Bizans İmparatorluğu zamanında birçok kale inşa edilmişti. Özellikle Bizanslılar Müslümanlar ile Maraş çevrelerinde uzun süre mücadele etmişlerdi. Onlar İslam ordularının Anadolu'nun orta kısımlarına ilerleyişlerini durdurabilmek için Torosların orta ve doğu kısımlarına pek çok savunma amaçlı kale yapmışlardı. Daha sonraları bu kaleler bölgeye gelen Ermenilerin eline geçmiştir. Kilikya Ermenileri Sis'teki büyük prence bağlı olarak söz konusu kalelerde küçük derebeylikler kurmuşlardı. Bunlardan bazılarının Andırın- Göksun- Zeytun- Bertiz-Engizek ve Göynük'e kadar uzanan dağ silsilesinde olduğu görülmektedir. Ermeni tarihçi Simbat vekayinamesinde bugün isimleri bilinen bazı kale ve senyörlerinin isimlerini saymaktadır. Bunlar; Geben piskoposu ve Arek manastırı reisi senyör Grigor⁴¹, Berdus piskoposu Senyör Stepannos, daha sonra Berdus senyörü baron Leon ve oğlu Grigor⁴², İnguzud(Engizek- Çevizlik) piskoposu senyör Mıkhitar ve daha sonra senyör baron Baudouin,⁴³ Gançi senyörü baron Aşot sonra Konstantin,⁴⁴ Harun senyörü baron Leon ve Açe veya Ane senyörü Baron Henri,⁴⁵ Fornos senyörü Baron Apulfgarip,⁴⁶ Şoğagan⁴⁷ senyörü baron Cofri (Geoffroy)'dir.

⁴¹ *Arek*: Geben ile birlikte aynı şahıs tarafından idare edildiğine göre Torosların doğusunda olduğu tahmin edilen bu kale buraya yakın bir yerdir. Bk. Simbat, 69.

⁴² *Bertiz* bölgesi, Urfalı Mateos da Bertiz mevkiinin mukaddes bir yer olduğunu yazmaktadır. Bk.Urfalı Mateos, 315-316; Simbat, 70-71.

⁴³ *İnguzud*: Engizek dağ tarafında bir yer. Bol cevizli anlamına gelmektedir. bk.Simbat, 70; Ernest Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1970, s.83.

⁴⁴ *Gançi*: Bugünkü Çukurhisar Kalesi olup Hanga ve hange şeklinde de yazılmaktadır. Büyük bir kale olduğu anlaşılan buraya büyüklüğünden dolayı "castrum Magnum" denmiştir. 1320 tarihinde bu kalenin sahibi naip Oşin'in kardeşi olan Giaudin(Guy) idi. Kilikya Ermeni krallığının ortadan kalkmasından sonra, bu kale son başkumandan Hetum ile karısı Zarman'ın malikânesi olmuştur. Bu kalenin mevkiine bu gün Çukurhisar diyaorlar. Bk. Simbat, 71.

⁴⁵ *Harun*: Bugünkü bildiğimiz Haruniye, Açe ise ona yakın dağlık Kilikya'da Ceyhan'ın orta vadisinde bir kale olmalıdır. bk.Simbat, 70-71.

⁴⁶ *Furnus*: Maraş'a bağlı aynı adı taşıyan çayın üzerinde bulunan Fırnis kalesi bk.Simbat, 71.

⁴⁷ *Şoğagan Manastırı*: Geben Kalesi etrafında yüksek bir dağ üstünde bulunan bir kale ve manastırın adı. bk.Simbat, 71.

II. Kılıç Arslan 1155'te sultan olduktan sonra daha önce kendisinin idare ettiği Maraş'a adını bilmediğimiz bir kişiyi vali tayin eder. Bu sırada Dânişmendlilerden Yağıbasan (Yakup Aslan) Elbistan yöresine girerek Selçukluların elinden burayı aldığı gibi Urfalı Mateos'un verdiği bilgiye göre bu yöreden 70 bin insanı da alıp memleketine götürmüştü. Bunun üzerine sultanın sefere çıkmasıyla Yağıbasan çekilmiş ve yeniden Elbistan bölgesi Selçukluların eline geçmişti.⁴⁸

Bu dönemde 1156'da Kilikya Ermeni prensinin kardeşi ve Karadağ (Amanoslar) senyörü Stefan Maraş'a gelip adamlarını Ermeni ahalinin evlerine gizlenmişti. Sabah olduğunda onlar, kale kapısı açılınca içeri girip kale kapısı ve dış duvarları tutup içeride kalanları yakalamışlardı. Türklerin gelmekte olduğuna dair haberler ulaşınca Ermeniler korkmuşlardı. Ermeniler hem içeridekilerle hem de dışarıdakilerle çarpışmaktan korkarak şehri yağma edip evleri ve götüremeyecekleri her şeyi yakmışlar, bütün ahaliyi de yanlarına alıp kaçmışlardı. Götürülenler arasında Ermeni, Süryani halkın yanında Bar Dionysius Çalibi adlı bir de Süryani papazı vardı. Bu papaz günümüze ulaşmayan Stefan ve Ermenilerin Maraş'ı işgali ve yaptıkların zulümleri anlatan üç risale yazmıştır. Bu sırada Maraş'ta Ermenilerin yanında Süryani halkın da yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehrin imdadına yetişen II. Kılıç Arslan yıkık ve harap hale gelmiş bir yerle karşılaşmış, burada yaşayan Hıristiyanlara iyi davranarak kaçan ve dönen Ermenilerin evlerine, çiftliklerine ve meyveliklerine dokunmadı. O, sadece Ermenilerle işbirliği yapan bir papazı öldürttü. Buradan Keysun taraflarına yürüyen Selçuklu ordusu yerlerinden kaçan ahaliyi yeniden yurtlarına yerleştirdi. Selçukluların kararlılığı karşısında zor durumda kalan Ermeniler pişman oldular. Hatta Maraş ile Elbistan arasında bulunan Pertus⁴⁹ kalesi Stefan ve kardeşi

---

⁴⁸ Urfalı Mateos, 313-314.

⁴⁹ *Pertus*: Kaynaklarda Partus, Bartus ve Pertus diye geçen kaledir. Ortaçağ'da Ermeniler tarafından işgal edilen Bertiz şehri ve kalesini önemli bir müstahkem mevkiydi. Günümüzde bir bölge adını almış olan Bertiz, Kahramanmaraş bağlı olup Ahır dağ'ının kuzey ve kuzeydoğu taraflarına düşmektedir. Bazı araştırmacılar Bartus'u yanlış olarak Andırın ile Geben arasında göstermektedirler. Bkz. İbn-i Furat, *Tarihu İbnü'l-Furat*, C.V, (Neşr: Hasan

Toros'un rızasıyla II. Kılıç Arslan'ın dostluğunu kazanmak için Türklere teslim edildi.⁵⁰ Sultan Ermenilerin bu tutumu karşısında Pertus kalesini yeniden onlara verdi. 1165'de II. Kılıç Arslan, Elbistan ve Darende'yi Dânişmendlilerin elinden aldı. Bu sırada Ermeni Prensi Toros da Maraş'ı yağmalayıp 400 Türkü esir almıştı. Ermeni prensi bunları, Nureddin Mahmud'un elinde bulunan Hıristiyanlarla değiştirmek için ona başvurarak onları teslim etmediği takdirde, Türkleri öldüreceğini bildirdi. Bunun üzerine Nureddin, Hıristiyanları fidye karşılığında Salı vermiştir.⁵¹

II. Kılıç Arslan, Kilikya Ermeni Prenslığı, Antakya Haçlı Prenskepliği ve Suriye Eyyûbî Melikleri arasında kalan Maraş ve çevresine özel bir önem verdi. Bilhassa Maraş-Adana-Kayseri arasındaki üçgenin dağlık mıntıkasında kurulan ve merkezi Sis olan Ermeni Prenslığı kuvvetleri sürekli Selçuklu topraklarına saldırılar yapıyorlardı. Bunlara karşı koymak için düzenlenen seferlerde bölgenin dağlık olmasından dolayı kesin netice alınamaması yüzünden sultan, Maraş'ta bir uç beyliği kurmak için harekete geçti. Maraş şehri stratejik bir konuma sahip olup, Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya yapılacak askeri seferlerin veya ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu bakımdan Maraş sınırlarından veya yakınından dört önemli kervan yolu geçmekteydi. Bunlardan birincisi Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş- Halep, ikincisi ise Kayseri, Elbistan, Malatya, üçüncüsü Kayseri- Sarız veya Karakilise- Hurman-Elbistan- Akçaderbend⁵²-Göynük⁵³-Dülük⁵⁴-Halep yolu idi.⁵⁵

Muhammed eş-Şem'a), Basra 1970, s.260; Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 61.

⁵⁰ Urfalı Mateos, 315; Abu'l-Farac, II, 395; Vahram Vekayinamesi, 13; Süryani Mihail, 179; Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.346; Turan, 199.

⁵¹ Abu'l-Farac, II, 402.

⁵² *Akçaderbend*: Selçuklu kaynaklarında sık sık geçen burası Elbistan ile Göynük (Hades) arasında bulunan tarihi bir geçittir. Günümüzde Nurhak-Elbistan yolunun paralelinde kalan ve kullanılmayan bu geçidin yakınında Derbend adlı bir köy de bulunmaktadır.

⁵³ *Göynük (Hades)*: Pazarcık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslam-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Halep-Dülük- Elbistan- Kayseri askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbend olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Hades,

Dördüncüsü ise Ayas-Misis- Andırın-Geben üzerinden gelip Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya açılan yoldu. Bu yol Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan topraklar geçmekteydi. Ayrıca Halep-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) üzerinden Malatya'ya giden bir yol daha vardı.

5.1.Hüsameddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan, Maraş ve yöresinde yaşayan Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idari düzen içinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma noktası oluşturmak, bir de Eyyûbîlerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için Maraş uç beyliğini kurdu. Bu uç beyliğinin ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak tahmini olarak 1176'da Miryakefelon Savaşı'nın kazanıldığı tarihten sonra olması muhtemeldir. II.Kılıç Arslan, tahta geçtikten sonra Kayseri, Sivas ve Malatya Dânişmendli melikleri ile mücadeleye girişmişti. Sultana karşı kardeşi Şahinşah'ın da katılımıyla Dânişmendli meliklerinden başta Sivas emîri Yağıbasan

---

Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades adını alır. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de dendiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçuklular Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak Anadolu'da Moğol istilası sırasında Ermeniler tarafından işgal edilir. Memluk sultanı Baybars tarafından 1273'te eniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Bk. Faruk Sümer "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s.4-8. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar kasabasında olduğu, buradaki camii ve şehir surlarının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zamanında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir. Bk. Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988, s.242-243

⁵⁴ *Dülük*: Gazi Antep'in 10 km kuzey batısında Kahramanmaraş yolu üzerinde olup, X-XII. yüzyıllar arasında önemli bir yerleşim yeri idi. Bugün Dülük Baba olarak bilinmektedir. Bk. Sümer, Yabanlu Pazarı, 64.

⁵⁵ Sümer, Yabanlu Pazarı, 4.

olmak üzere, Bizans, Kilikya Ermenileri, Haçlılar, Zengiler ve Artuklular gibi devletlerin katılımıyla arka arkaya ittifaklar kurulmuştu. Bu süreç içinde zaman zaman Maraş ve Elbistan bölgesi de Selçukluların elinden çıkmıştı. Yine Maraş'ın güneydoğusunda bulunan yerlere de önce Zengiler daha sonra da Eyyûbiler göz dikmişti. II. Kılıç Arslan ülkesine karşı girişilen bütün muhalefet ittifaklarını bertaraf ederek 1168–1178 yılları arasında Kayseri, Zamantı, Sivas, Elbistan ve Maraş şehirlerini tamamen hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Elbistan'a oğlu Mugisüddin Tuğrulşah'ı melik olarak görevlendirirken, Maraş'ı da ümerasından Emîr Hüsameddin Hasan Bey'e verdi.⁵⁶ Claude Cahen, Selçukluların XII. Yüzyılda Suriye sınırları dolaylarındaki Maraş Eyaletini geçici ya da sürekli olarak timar (iktâ) düzeyine çıkardıklarını, bu düzeyi on üçüncü yüzyılda da koruduklarını belirtmektedir.⁵⁷ Hüsameddin Hasan Bey'e iktâ edilen Maraş, onun ölümünden sonra oğullarına intikal edecekti. Bu şahsın II. Kılıç Arslan'ın emîrlerinden biri olduğunun dışında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ayrıca onun Maraş ve çevresindeki idarî, siyasî ve imar faaliyetleri hakkında da bilgi mevcut değildir.

5.2.Melik İbrahim

Hasan Bey'den sonra yerine geçmesi gereken oğlu Melik İbrahim'in⁵⁸, Maraş emîrliğine tayin edilip edilmediği bilinmiyor. Osman Turan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğulları I.İzzeddin Keykâvus ile I.Alâeddin Keykubâd arasındaki taht mücadelesinde rol oynayan Melik İbrahim'in Hüsameddin Hasan

⁵⁶ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), 346; Turan, 311.

⁵⁷ Cahen, 237.

⁵⁸ *Melik*: Maraş emîri Hüsameddin Hasan'ın oğlu İbrahim ve onun da oğlu Nusretüddin, Melik unvanı ile anıldığına göre bu aile bir hükümdar soyundan gelmiş olmalıdır. Bk.İbn Bibi, I, 133. Arapça olan melik hükümdar, Farsça ise şah manasına gelmektedir. Ortaçağ'da hâkimiyet süren Türk kökenli hükümdar sülaleleri tarafından kullanılan melik, Selçuklu, Artuklu ve atabeylikler devletlerinde genelde bir şeref ismi ile de bir arada kullanılan bir hükümdar adıdır. Bkz. M. Plessner, "Melik", *İA*, C.VII, s.664–665; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473

Bey'in oğlu olduğunu belirtmektedir. Buna göre Hüsameddin Hasan Bey'den sonra oğlu Melik İbrahim değil de Maraş Emîrlğine onun oğlu Nusretüddin Hasan b. İbrahim getirilmiştir.⁵⁹ Bu durum iki sebepten kaynaklanmış olabilir. Bunlardan biri Melik İbrahim I. İzzeddin Keykâvus'a muhalif olup da kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı desteklemiş olmalıdır. Oğlu Nusretüddin Hasan'ın ise I. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğu bellidir. Bundan dolayı Melik İbrahim, sultan tarafından Maraş emîrlğine getirilmeyip oğlu getirilmiş olabilir. İkincisi ise bu sırada Maraş'ın Ermeniler tarafından işgali Melik İbrahim'in babasının iktasını elde etmesine mani olmuş olabilir. Üçüncü olarak da Franklara bir vesile ile esir düşmüştü. Bu varsayımların biri yüzünden I.İzzeddin Keykâvus'un 1216'da Antalya kuşatması sırasında Melik İbrahim'in adı geçmektedir.

M.Halil Yinanç, Nusretüddin Hasan Bey'in yaklaşık yarım asır Maraş emîrlğinde bulunduğunu ifade etmektedir.⁶⁰ Bu bilgi doğruysa Nusretüddin Hasan Bey'in 1185'den sonra Maraş Emîrlğine getirilmiş olması lazımdır. Ancak onun bu kadar uzun süre Maraş Emîrlğinde bulunmadığını tahmin ediyoruz. Olsa olsa bu yarım asırlık süre dedesinin emîrlği ile birlikte olmalıdır. Ondan sonra Maraş Emîri olan iki oğlunun birincisinin 7 yıl, ikincisi ise 17 yıl Maraş Emîrlğinde bulunmuştur.

Maraş Uç Beyliğinin ilk emîri olan Hüsameddin Hasan'ın görevinin ne zaman sona erdiği de açıkça belli değildir. 1186'dan sonra da Maraş birkaç defa Selçukluların elinden çıkmıştır. 1208–09 tarihinde I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in Maraş'ı yeniden Ermenilerden aldığı ve buraya Hüsameddin Hasan Bey'i yeniden emîr atadığı ifade edilmektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü bu sırada Hüsameddin Hasan Bey'in hayatta olmadığını ve Maraş emîrlğine atanan kişinin de torunu Nusretüddin Hasan Bey olduğunu düşünüyoruz. 1211'de Nusretüddin Hasan Bey'in Maraş emîrlğinin başında olduğu görülmektedir. Bu şahsın aynı tarihte I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ve iki oğlu arasındaki taht mücadelesinde,

---

⁵⁹ Turan, 311.

⁶⁰ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), 346.

I.İzzeddin Keykâvus'u sultan seçtiren kadar nüfuz sahibi olduğuna göre çok önceden beri Maraş Emîri olmalıdır.

5.3. Nusretüddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan'ın Maraş Uç Beyliğini kurduğu sırada, Maraş üzerinden Türkmenler Kilikya Ermenileri üzerine akınlarına devam ediyorlardı. II. Kılıç Arslan 1180 yılında Kilikya mntıklarında hayvanlarını otlanan Türkmenlere saldıran Ermeniler üzerine sefer yapmaya karar verir. İbn Tagribirdî'nin belirttiğine göre sultan, Ermeniler üzerine yapılacak sefere Eyyûbîleri de davet etmek için Kahire'ye elçiler gönderir. Selçuklulara yardım etmeye karar veren Selahaddin Eyyûbî ordusu ile Maraş'a kadar gelerek, Ermeni Prensi'nin üzerine Kılıç Arslan ile beraber sefere çıkar.⁶¹ Birleşik Selçuklu ve Eyyûbî ordusu Ermenilerin yaşadığı şehirler üzerine yürüyüp tahrip etmiş ve Ermeni Prensi II. Ruben aldığı Türk esirleri serbest bırakmak ve tazminat ödemek şartıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Ermeni Prensinin barış isteği II. Kılıç Arslan ve Selahaddin Eyyûbî tarafından kabul edilmiş ve seferin tamamlanmasından sonra Selahaddin Eyyûbî ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür.⁶²

1187 yılında Malatya ve Kayseri yörelerinden ayrılan 5.000 Türkmen süvarisi, Rüstem Bey adlı liderlerinin emrinde Maraş üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere saldırırlar. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen öldürüldü.⁶³ Bu hadise yaşanırken Maraş Emîrliğinin başında bulunan kişinin bu mücadelede rolü olup olmadığı bilinmemektedir. II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, Ermeni prensi II. Leon, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifa ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirmişti. Hatta Süryani Mihail'in verdiği

---

⁶¹ İbn Tagribirdî, *en-Nücumü'z-Zahire* (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Beyrut, 1992, s. 24.

⁶² Abu'l-Farac, II, 426.

⁶³ Abu'l-Farac, II, 447-448; Simbat, 63.

bilgiye göre Anadolu'da 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Müellif, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Elbistan Meliki bulunan Mugiseddin Tuğrulşah'ın bile II. Leon'un yanına giderek ona tabi olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Ancak bu bilgi diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Kilikya Ermenilerinin Türk topraklarına saldırılarının devam etmesinden dolayı 1199'da Rükneddin Süleyman Şah, onların üzerine yürümüş ve mağlup ederek Selçuklulara tabi hale getirmişti.⁶⁵

1204'de Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü ve yerine çocuk yaşta bulunan oğlu III. Kılıç Arslan'ın geçmesi üzerine Kilikya Kilikya Ermeni Prensi II. Leon Selçuklu tabiiyetinden çıkarak Türk topraklarına saldırır. O, 1205'te Göksun'a ve buraya yakın bazı yerleri işgal ederek Elbistan'a kadar gelmiş ve Türkleri esir edip mallarını yağmalamıştı.⁶⁶ II. Leon, Anadolu ve Suriye'de saldırılarına devam ederek Aralık 1205-Ocak 1206 (H.602 Cemaziyülevvel) Antakya'nın kuzeyinde bulunan Derbsâk'ı ele geçirip yakmış ve halkını da esir etmişti. Bu tarafta Ermeniler ilerlemelerine devam ederek Halep yakınlarına kadar sokularak bölgede yaşayan Türkmenleri öldürüp mallarını yağmalamışlardı. Bu defada Amik ovasından kuzeye doğru yönelen Ermeni kuvvetleri Maraş yakınlarına kadar gelerek birçok yeri yağmalayıp bölge halkını esir edip bir kısmını da öldürmüşlerdi.⁶⁷ Ermenilerin ele geçirdiği Halep yakınındaki beldelerle Antakya yakınındaki Derbsâk Halep Eyyûbî meliki Melikü'z-Zâhir'in elindeydi. Maraş ve Göksun çevreleri ise Selçuklularındı. Melikü'z-Zâhir Ermenilerin üzerine yürüdüyse de II. Leon onunla çatışmadan kaçmış ve elde ettiği ganimetlerle Kilikya'ya dönmüştü.⁶⁸

---

⁶⁴ Süryani Mihail, 291; Abu'l-Farac, II, 466.

⁶⁵ bk.Simbat, 74; Ali Sevim, 33; Kaşkarlı, 112.

⁶⁶ Simbat, 76; Ersan, 43; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay., Ankara 2006, s.133

⁶⁷ Kaya, 133.

⁶⁸ İbnü'l- Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, (Büyük İslam Tarihi), C.XII, (Çev. A. Ağrakça, A. Özeydin), Bahar Yay., İstanbul 1987, s.195-196; Ebû Şame, *Zeylû'r-Ravzateyn*, (neşr: es-Seyyid Aziz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947, s. 53.

Ermenilerin Selçuklu ve Eyyûbî topraklarına saldırıları bir türlü hız kesmiyordu. Bu saldırılar sebebiyle Anadolu ve Suriye şehirleri arasındaki ticaret yollarının güvenliği sarsılmış ve tacirler zarar etmeye başlamışlardı. II. Leon 1207-1208'de Göksun üzerinden Elbistan'a kadar ulaşmış, şehri kuşatmış fakat alamamıştı. Ancak bölgede önemli ölçüde tahribat ve yağmada bulunmuştu.⁶⁹

Kilikya Ermenilerinin Göksun ve Elbistan'daki tahribatları, arkasından da Maraş'ı yağmalayıp Halep'e kadar inmeleri sebebiyle Selçukluların Ermeniler üzerine bir sefer yapmaları zaruri hale gelmişti. I. Gıyâseddin Keyhüsrev onlara ağır bir darbe indirmek niyetindeydi. Bu amaçla Ermenileri iki ateş arasında bırakmak için Halep Eyyûbî hükümdarı Melikü'z- Zâhir'e ittifak teklif etti. Selçuklu sultanı Eyyûbî hükümdarına elçi yollayarak asker göndermesini istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir Seyfeddin İbn Alemüddin ve İzzeddin Aybek komutasında bir ordu gönderdi. Birleşik Eyyûbî ve Selçuklu ordusu Kilikya Ermenilerinin üzerine yürüdü. Bu çatışmalar sırasında Ermenilerin eline geçtiği görülen başta Maraş, buranın kuzeyinde bulunan Pertus Kalesi olmak üzere birçok yer Ermenilerin elinden alındığı gibi bu kalenin senyörü olan Ermeni prensin oğlu Gregorie de esir edildi. Bilhassa Maraş ve Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Pertus kalesinin alınması, Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış ayları yaklaştığından dolayı sultan ertesi yıl yeniden seferden yapmak kaydıyla geri dönmüştü. Ermeni Prensi Leon ise Eyyûbî Melikleri el-Adil ve ez-Zâhir'e başvurarak barış istedi. I.Gıyâseddin Keyhüsrev, Müslüman esirlerin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve Halep sınırlarına bir daha tecavüz edilmemesi şartıyla onun barış isteğini kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensi Selçuklu sultanına tabi olarak onun adına sikkeler kestirmişti.⁷⁰ Ermenilerden alınan Pertus kalesi de Nusretüddin Hasan Bey'e tevcih edilmiştir.⁷¹

---

⁶⁹ Simbat, 76, Kaya, 134.

⁷⁰ Gorigoros Senyörü, 12; İbnü'l Verdi, *Tarihu İbnü'l Verdi*, C.II, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1996, s.124; İbn Tagribirdî, *en-Nücumü'z-Zâhire*, C.VI, s. 168; İbn Furat, *Tarihu İbnü'l-Furat*, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat 1970, s. 260; Turan, 286-287; Ali Sevim, 34; Kaşgarlı, 112; Ersan, 44; Kaya, 134.

⁷¹ Turan, 286.

1211 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru Laskaris'le Alaşehir'de yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine Selçuklu tahtına hangi oğlunun geçeceği konusunda münakaşa çıkmıştı. Tahtın namzedi sultanın üç oğlundan Malatya meliki İzzeddin Keykâvus mu, Tokat meliki Alâeddin Keykubâd mı yoksa Koyluhisar meliki Celaledin Keyferîdûn mu sultan olacaktı. İşte bu sırada ümeranın en nüfuzlularından biri olan Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, İzzeddin Keykâvus tarafına ağırlığını koyarak onun sultan olmasını teklif etti. Bunun üzerine diğer beyler de onun teklifini kabul ederek I. İzzeddin Keykâvus'u sultan yaptılar.⁷² Böylece başta Maraş emîri Nusretüddin Hasan Bey olmak üzere ümeranın çoğunluğunun desteğini elde eden I. İzzeddin Keykâvus'u sultanlık yarışını kazanmış oldu.⁷³ I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasında büyük rol sahibi olan Nusretüddin Hasan Bey onun zamanında Maraş emîrliğine devam etmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu I. Alâeddin Keykubâd mağlubiyeti kabul etmeyen bir mizacı sahipti. Bundan dolayı ağabeyinin sultanlığına karşı çıkarak Kayseri'de onu kuşattı. I. Alâeddin Keykubâd Erzurum meliki amcası Mugîseddin Tuğrulşah

---

⁷² Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus(1211-1220)*, TTK Yay., Ankara 1997, s.21.

⁷³ Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, Nusretüddin Hasan Bey'in Selçuklu ümerası arasında ne kadar büyük bir itibar sahibi olduğunu şöyle anlatmaktadır. "...yüzü goncadan daha güleç, eli yağmur bulutundan daha cömert, ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay ışığı gibi parlayan, sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen kalbi denizden daha geniş, dergahı cennet bahçesi kadar güzel ve huzur verici, devletin alnında Feridun (İran efsanelerinde ve Şehnâme'de geçen yiğitliğiyle tanınmış padişah)'un büyüklüğü ve Kisra (Sasani Padişahı Hüsrev-i Anuşirvan'ın lakabı)'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı, kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedî bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyadan kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş Meliki Emîr Nusretüddin el-Hasan b. İbrahim'in –Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasın sağlasın, onu ahrette en yüksek derecelere yükseltsin- şahadet parmağı soylu meliklerin ileri gelenlerinden, sultanın çocuklarının büyüklerinden olan Melik İzzeddin Keykâvus'un seçkin adının üzerine konu..." bk. İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie* (Selçuk Name), (çev. Mürsel Öztürk), C.I., Ankara 1996, s. 133.

ve Kayseri'yi vermeyi vaat ettiği Kilikya Ermeni prensi II.Leon'nu da yanına alarak sultana karşı harekete geçmişti. Ayrıca bazı ileri gelen ümeradan da ona destek vardı. I. İzzeddin Keykâvus kendisine karşı oluşan bu ittifakı yanına aldığı Mübâriziddin Çavlı, Zeyneddin Başâra, Mübâriziddin Behramşah, Celâleddin Kayser ve Nusretüddin Hasan Bey gibi ileri gelen komutanları sayesinde bertaraf etmeyi başardı. Ermeni prensine para, erzak ve ülkesine I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı boyunca dokunmayacağına dair bir ahitname verilerek I.Alâeddin Keykubâd'a verdiği destek kesildi. Kendi hâkimiyet sürdüğü Erzurum'un tehdit altında olduğunu iddia eden Muğiseddin Tuğrulşah da Alâeddin Keykubâd'ı yalnız bıraktı.⁷⁴ Bunun üzerine I. Alâeddin Keykubâd ağabeyini kuşattığı Kayseri'yi terk ederek Ankara'ya çekildi. Daha sonra da burada yakalanarak Minşar kalesine bir müddet sonra da başka bir kaleye nakledilerek ağabeyi ölünceye kadar hapiste tutuldu. I. İzzeddin Keykâvus kardeşinin tehlikesini bertaraf ettikten sonra ümerasına iktalar dağıttı. Elbistan şehri Mübârizeddin Behramşah'a ikta edildi.⁷⁵ Maraş da ise Nusretüddin Hasan Bey'in emîrliğine devam etti.

I.İzzeddin Keykâvus 1216'de Antalya'yı yeniden fethetti. Yukarıda bahsi geçtiği gibi bu sırada Antalya'da Maraş Emîri olarak adı geçen, fakat hiçbir zaman emîrliğinin başına geçemeyen Melik İbrahim b. Hüsameddin Hasan'ın sultana karşı itaatsizlik içinde olduğu görülmektedir. Ancak burada bir netlik yoktur. Melik İbrahim Rumlarla birlikte sultana direnen bir kişi miydi yoksa onların eline esir mi düşmüştü. Görünen o ki her ne şekilde olursa olsun oğlu Maraş emîrliğinde bulunan Melik İbrahim Antalya tarafında bulunmaktaydı. Antalya'nın Rumlardan alınması sırasında 30 kadar adamı ile bir dağ sığınmış olan Melik İbrahim sultanın gönderdiği adamlar tarafından yakalanıp huzura getirilir ve affedilir. Hatta sultan ona birkaç kasabanın idaresini vererek gönlünü aldı.⁷⁶ Selçuklulara karşı direndiği görülen ve yakalandıktan sonra da affedildiği belirtilen Melik İbrahim ile sultanın arasının açık olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁷⁴ Koca, 22-23.

⁷⁵ Koca, 24.

⁷⁶ Turan, 311; Koca, 37-38.

Ermeni Prensi II. Leon, Selçuklu ordusunun Antalya'yı fethi sırasında, Türk topraklarına karşı saldırıya geçmiş ve bazı yerleri işgal etmişti. I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'nın fethini müteakip Ermenileri cezalandırmak için Maraş'a hareket etti. (1216) İbn Tagribirdî, Halep Eyyûbî hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in de Ermenilerin üzerine sefere çağrıldığını, ancak onun Selçukluların Halep'i alma ihtimaline karşı katılmadığını yazmaktadır.⁷⁷ Sultan kendisinin Maraş üzerinden Kilikya'ya girmesini, Eyyûbîlerin ise Antakya üzerinden Çukurova'ya saldırmasını planlamıştı. Ancak Kahire Eyyûbî hükümdarı ve amcası Melikü'l-Adil'in girişimlerinden dolayı Melikü'z-Zâhir Selçuklulara yardım etmedi. Bu arada Ermeniler de kıymetli hediyelerle Eyyûbîleri Selçuklulara yardımdan alıkoymak istemişlerdi.⁷⁸

I. İzzeddin Keykâvus'un Eyyûbîlerden yardım alamayınca tek başına Ermenilerin üzerine yürümeye karar verdiğini görüyoruz. Sultan ordunun Kayseri'nin doğusunda Zamantı kalesi yakınlarında bulunan Yabancı Ovasında toplanması emretti. Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'e de haber gönderilerek Ermenilere karşı harekete geçmesi istendi. Sultan, Maraş Emîrini, daha önce Eyyûbîleri Ermenilerin üzerine saldırtmayı düşündüğü Antakya taraflarına gönderdi. Nusretüddin Hasan, Maraş'tan yola çıkarak Amik ovasını boydan boya geçerek Halep Eyyûbîlerine bağlı olan fakat içinde Ermenilerin yaşadığı Balat'ı kuşattı. Kale şiddetli bir muhasara ile ele geçirilerek Ermeniler cezalandırıldı.⁷⁹ Maraş Emîrinin Balat'ı alarak içindeki ahaliyi cezalandırdığı haberi Ermeniler tarafından Halep'e ulaştırılınca, Melikü'z-Zâhir bu durumdan endişe duymuştu. O, Selçukluların gerçek niyetinin Suriye toprakları olduğunu zannetmişti. Bunu haklı çıkaracak işaretler de yok değildi. Ancak, I.İzzeddin Keykâvus Ermenilerin Balat'ı bir üs olarak kullandıklarını, Müslüman tüccarlara saldırarak mallarını yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları burada sakladıklarını, ayrıca onların Kilikya Ermenilerine yardım ettiklerini ve bundan dolayı da Maraş Emîrinin Balat'a

---

⁷⁷ İbn Tagribirdî, VI, 188.

⁷⁸ Koca, 40.

⁷⁹ Turan, 313.

girmesini istediğini ifade etti. Selçuklu sultanı, Melikü'z-Zâhir'in gönlnü almak için ondan özür bile diledi.⁸⁰

Çinçin Kalesinin Fethi: I. İzzeddin Keykâvus kendisi de Ermenilerin elinde bulunan kaleler üzerine sefere çıktı. Balat'tan dönen Maraş Emîri de bu sefere iştirak etti. Selçuklu kuvvetleri sefer hazırlıklarını Yabanlu Ovasında yaptıktan sonra Ermeni sınırını Kösi-dere⁸¹ ve Gökerin⁸² üzerinden geçerek Göksun'a⁸³ uğrayıp buradan Çinçin⁸⁴ kalesini kuşattı. Mancınıklar kurularak kalenin sur ve içine

---

⁸⁰ Koca, 41-42; Ersan, 49.

⁸¹ *Kösi-dere*: Köstere diye bilinen yer Kayseri'ye bağlı şimdiki Tomarza kazasının bulunduğu bölgenin adıdır.

⁸² *Gökeri, Göğeri, Gökerni* gibi okunan burası Köstere'nin merkezi olan Tomarza'nın kuzey doğusunda bulunan bir yerin adıdır. Burada Ermenilere ait bir manastır da bulunmaktaydı.

⁸³ Kaynaklara da açıkça belirtilmese de Selçuklu ordusu Göksun üzerinden Ermenilerin elinde bulunan topraklara girmiştir. Süryani Mihail'in eserine eklemeler yapan adı bilinmeyen bir müstensih 1218 olarak verdiği I. İzzeddin Keykâvus'un Ermeniler üzerine düzenlediği sefer sırasında Selçuklu ordusunun Geben'e ulaşmadan önce Kogison'a geldiğini yazmaktadır. Bk. Süryani Mihail, 296.

⁸⁴ *Çinçin*: Burası Andırın'ın Geben kasabası ile Göksun'un Değirmendere kasabası arasında bulunan ve Çamurlu köyüne yakın halen köylülerin "*Çinçin Boğazı*" olarak adlandırdıkları geçidin adıdır. Ancak burada bir kale kalıntısı olmamakla birlikte köylüler bir takım yerleşim harabelerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Daha sonra Alâeddin Keykubâd da Çinçin üzerinden Ermenilerin üzerine yürümüş ve bu kaleyi ele geçirmiştir. Mustafa Onar'ın, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları ile Saimbeyli*, adlı eserinin 24. sahifesinde de Çinçin kalesinin yeri Geben ile Değirmendere arasında gösterilmiştir. Bu değerli araştırmacı önemli bir yanlış da düzeltmiştir. Bundan dolayı onu kutlamamak elde değildir. Bu konuyu anlatan birçok araştırmacı doğal olarak mevkii bilmedikleri için ana kaynaklardaki hataları tahmin edememişlerdir. Çinçin olarak okunan yer Hancin, Kancın'ı olarak okunan yer ise Hacın'dır. Texier Çinçin'i Göksun yakınlarında Torosların doğu yamacında yapılmış dikkat çekici bir yer olduğunu yazmaktadır. Eskiden Göksun Maraş yolu Değirmendere üzerinden geçip Çinçin Boğazı denilen yer üzerinden Çukurhisar'ı takip ederek Fırız üzerinden geçirdi. I. Haçlı seferinde ordunun esas kısmı bu yolu takip etmiştir. Bk. Charles Texier, *Küçük Asya*, C.III, (çev. Ali Suat), (hazr. Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, 140-141; Mustafa Onar, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli*, Adana Valiliği Yay., Adana 2002, s.24.

taşlar fırlatıldı. Çaresiz kalan kale halkı sultanın teslim teklifine üç günlük mühlet isteyerek cevapladılar. Eğer bu sürede II.leon'dan yardım gelmezse hiçbir şart ileri sürmeden teslim olacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine sultan kaleye taş atan mancınıkların durdurulmasını istedi. Kale halkı Ermeni prensine başvurmuş, o ise kendi başının çaresine düştüğü için yardıma gelemeyeceğini ve ne yapacaklarsa serbest olduklarını bildirmiştir. Bu durum üzerine Çinçin halkı sultana haber göndererek canlarına, aile ve çocuklarına dokunulmaması şartıyla kaleyi teslim edeceklerini belirttiler. Sultan Çinçin kalesinin amanla teslim edildiğine dair bir ferman hazırlattı. Kalenin ileri gelenlerine gönderilen bu ferman üzerine onlar huzura geldiler. Bu arada kalenin kapılar açılarak Selçuklu sancağı kale burçlarına asılarak dalgalandırıldı. Divan naipleri kaleye çıkarak ele geçirilen silah, zahire ve diğer eşyaların durumuna bakarak ihtiyaç olduğu kadar aldılar. Kaleye muhafızlar ve kale komutanı konulduktan sonra fetih tamamlanmış oldu.⁸⁵

Haçin Kalesinin Fethi: Çinçin kalesinin fethedilmesinden sonra Selçuklu ordusu Haçin⁸⁶ kalesini kuşattılar. Kalenin etrafına mancınıklar kurularak içeriye güller yağdırılmaya başlanmıştı. Ayrıca Antalya'nın fethinde çok iş gören ve üzerine 10 kişinin çıkabildiği geniş ve yüksek merdivenler de kalenin duvarlarına yanaştırılmıştı. Selçuklu ordusunun bu şiddetli kuşatmasına rağmen içeridekiler şiddetli bir direniş yaparak kolayca pes etmeyecekleri anlaşılmıştı. Bu arada Selçuklu kuvvetlerinin üstünlüğü, taş atan mancınıkların ve okçuların ok atışları içeridekilerin dışarı çıkmalarına engel oluyordu. Selçuklu askerleri yüksek merdivenlerin yardımı ile kaleye girmeyi başarıp kapısını açmışlar ve içeridekileri etkisiz hale getirip teslim almışlardı. Bu kalenin içinde Selçuklular bol ganimet ele geçirdiler. Sultan kaleye kale komutanı (dizdar) ve muhafızlar tayin etti.⁸⁷

Geben Kalesinin Kuşatılması: Haçin kalesinin fethinden sonra sıra Geben kalesine gelmişti. Ancak Selçuklular ile Ermeniler arasında en şiddetli çatışma burada vuku'a geldi. Maraş Emîri Nusretüddin

---

⁸⁵ İbn Bibi, I, 184-185; Koca, 42.

⁸⁶ *Haçin:* Bugün, Adana'nın Saimbeyli ilçesi. .

⁸⁷ Koca, 43.

Hasan Bey de yanında olduğu halde Geben kalesi üzerine yürüyen sultan I. İzzeddin Keykâvus burada sert bir direnişle karşılaşmıştı. Bu sırada yaşanmış ve hasta bir durumda olan Prens II. Leon ise ordusunun başına Baron Konstantin'i tayin etmişti. Bu adam ve diğer Ermeni iler gelenleri Geben kalesinin üzerinde bulunan bir dağın başındaki Şoğagan Manastırında karargâh kurup, Selçuklu ordusunu beklemeye başlamışlardı. Sultan 3000 seçme askerle Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşah'ı öncü birliklerin başında Ermenilere karşı gönderdi. İki Türk askeri ise Ermeniler hakkında keşif yapmaya çalışırken pusuya düştüler. Atlarından düşürülen bu askerler yakında bulunan bir köprüye sığınmışlardı. Burası Geben kalesi yakınından akan ve Ceyhan'a dökülen Körsulu Çayı üzerindeki bir köprü olmalıdır. Ok, kılıç ve gürzleriyle kendilerini savunmaya çalışan bu askerlerin durumu haber alınınca onlara yardım amacıyla 100 seçme süvari gönderildi. Bu durum Mübârizeddin Behramşah'a da bildirildi. Yeri tespit edilen Ermeni ordusunun durumu sultana iletilmiş ve neticede sultan ordunun harekete geçmesini emretmişti. Sultanın saldırı emrini çavuşlar, Türkçe olarak askerlere duyurmuşlardı. Selçuklu ordusu *Melheme*⁸⁸ Ovasında merkez, sağ ve sol kol olmak üzere üç kısma ayrılmış ve savaş düzenine geçmişti. Diğer taraftan Ermeni güçleri de ovaya inmişti. İki taraf arasında devam eden şiddetli çatışmada Mübârizeddin Behramşah sultanın gelmesini beklemeden ileri atılmış ve kıyasıya bir çatışma başlamıştı. Bu arada çatışma alanına yetişen sultan, şiddetli bir şekilde Geben kalesinin kuşatılmasını da istemişti. Haçin kalesinin kuşatılmasında olduğu gibi mancınıklar ile Geben kalesinin içine güller yağdırılmaya başlanmıştı. Kalenin senyörü Baron Leon ile kalenin içinde bulunan diğer Ermeni şefleri ani bir çıkış hareketi yaparak Selçuklu ordusunun saflarını yarararak mancınıkları da yakarak kaçtılar. Bunun üzerine I. İzzeddin Keykâvus kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek onları takip etmek için ovaya indi ve İzdi'de⁸⁹ Ermeni orduları başkumandanı Konstantin

---

⁸⁸ *Melheme Ovası*: Burası Geben kalesinin aşağı tarafında olup Azgıt kalesinin kuzeydoğusunda bulunan ve şimdi yöre halkının Mehelepçik (Mehlepçik) dedikleri ovanın adıdır. Mehelep ya da Mehlep adı verilen ağaç bir meyve çeşidi olup kiraza benzemektedir.

⁸⁹ *İzdi*: Şeklinde kaynaklarda yazılı olan bu yerinde Geben ile Andırın arasında Azgıt kalesi olması lazımdır. Burada bulunan bir ovaya hâkim olan bu kale de

ile bir meydan savaşına tutuştu. Selçuklu ordusu süratli bir çevirme hareketi ile Ermenileri kısıkaç içine aldı. Daha sonra Ermeni başkomutanı olan Baron Adan, Selçuklu ordusunun fazlalığı yüzünden Konstantin'e yardım edemedi. Ermeni ileri gelenlerinden Kyr İsak (Gersak), Vasil (Azil), Oksentz ve bazı komutanlar Selçuklu askerleri tarafından sultan tarafından esir edildiler. Bu arada Mübârizeddin Behramşah Ermenilerle kahramanca vuruşup, Baron Konstantin'i yere düşürüp esir almıştı. Yine Oşin ve Noşin adlı baronlar da esir alınarak bütün esirlerle birlikte sultanın huzuruna gönderildi. İki taraf arasındaki çatışma sabahtan akşama kadar devam etmiş ve gece olunca Ermeniler karanlıktan faydalanıp kaçtılar. Geri kalan Ermeni ordusunun tamamı ise imha edildi. Bundan sonra Ermeniler takibe alınmış ve yakalananlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Geben kalesi alınamamakla birlikte Selçuklular Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmışlardır. Sultan, Kış ayları yaklaştığından ertesi yıl yeniden sefere çıkmak amacıyla Kayseri'ye dönme emri verdi. I. İzzeddin Keykâvus'un amacı Ermeni meselesini tamamen çözmektir. Ancak, Ermeni prensi Selçuklu sultanının kararlılığını görünce barış istemek zorunda kalmıştı. O, Selçuklulara tabi olmayı kabul edip bağlı kalacağına dair yemin etmişti.⁹⁰ Bunun üzerine Sultan Ermenilerin barış ve tabiiyet teklifini kabul etti. Yapılan anlaşma gereğince Ermenilerden fethedilen Haçin, Çinçin kaleleri ile Geben kalesi etrafındaki topraklar onlara geri iade edilirken, daha önce onların işgal ettikleri Ulukışla, İsovra Çayı ve Lozad (Lauzad) geçidi gibi yerler Selçuklulara teslim edildi. Ermenilerle Selçuklular arasında anlaşmanın yapılması ile kervan yolları açılmış ve iki tarafın tüccarları gelip gitmeye başlamışlardır.⁹¹

I. İzzeddin Keykavus'un Ermeniler üzerine düzenlediği bu sefer sırasında Selçukluların eline önemli ölçüde ganimet geçmiştir. Bu elde edilen ganimetlerin fazlalığından Kayseri'de bir baş sığır ve at

---

Geben üzerinden geçen ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Urfalı Vahram vekeyinamesini Türkçeye çeviren Andreasyan burasının Yezidler köyü olduğunu söylese de söz konusu bölgede böyle bir köy bulunmamaktadır. Bk. Urfalı Vahram Vekayinamesi, s.79, Andreasyan'ın notu.

⁹⁰ İbn Bibi, II, 180-184; Gorigoros Senyörü, 14; Turan, 314-315; Sevim, 35; Cahen, 132; Koca, 42-44.

⁹¹ Gorigoros Senyörü, 15; Koca, 46.

iki dirheme, beş altı baş koyun bir dirheme, bir Ermeni erkek kölesi ve cariyesi ise 50 akçeye satılmıştır. Kayseri'ye zaferle ulaşan ordunun gelişinden dolayı şehirde şenlikler yapıp, başarı kazanan beylere hediyeler verilip, iktalar dağıtılmıştır. Ayrıca sultan başarısından dolayı Mübârizeddin Behramşah'a kendi elbisesini giydirip onu beylerbeyi rütbesine çıkarmıştır.⁹²

Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, I. İzzeddin Keykâvus'un 1218'de düzenlediği Halep seferine de katıldı. Halep hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in ölümü üzerine yerine üç yaşındaki oğlu Melikü'l-Azîz geçirildiyse de asıl iktidar sahibi onun atabeyliğine getirilen Şihabeddin Tuğrul olmuştu. Ona muhalif bazı komutanlar I. İzzeddin Keykâvus'a başvurarak Halep'e davet ediyorlardı. Dımaşk Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Eşref ve diğer Eyyübî melikleri de Halep'i ele geçirmek istiyorlardı. I. İzzeddin Keykâvus da fırsatı değerlendirmek üzere bu şehir üzerine sefere çıkmaya karar verir. Bu amaçla o, Selahaddin Eyyübî'nin oğlu Samsat hükümdarı Melik'ül-Efdal ile ittifak yaptı. Halep ve kuzeyindeki şehirler alındığı takdirde ona verilirken, Urfa ve Harran bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. Böylece Selçuklular Güneydoğu Anadolu bölgesine, el- Cezire'ye doğru yayılırken, Halep de kendilerine tabi Melikü'l-Efdal'in olacaktı.⁹³

I. İzzeddin Keykâvus Halep seferine çıkmaya karar verince Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'e de haber vererek hazırlanmasını istedi. Sultan ona gönderdiği fermanla kendisi o bölgeye gelinceye kadar, bütün maiyetiyle birlikte eski kuvvetlerine ilave olarak yeni asker temin etmesini, piyade ve süvarileri hazırlamasını, vergilerin toplamasını, silah ve mancınıkları hazırlayarak kuşatma aletlerini de temin etmesini istedi. Ayrıca Sivas ve Malatya valileri ile uç beylerine de haberler gönderilerek bilhassa Suriye seferine okçu ve süvari birliklerinin katılmasını temin etmeleri istendi. Bu arada Yabanlu ovasında toplanan ve alış verişi yapan komutan ve yiğitlere de Elbistan ovasında toplanmaları emredildi.⁹⁴ İbn Bibi'nin yazdığına göre bu sırada Maraş'ta önemli ölçüde

⁹² İbn Bibi, I, 188, Koca, 45, Ersan, 51.

⁹³ Koca, 47-41.

⁹⁴ İbn Bibi, II, 204.

Selçuklu askeri ve mühimmatı konuşlandırılmıştı. Suriye seferine çıkacak ordunun Elbistan ovasında toplanması ve savaş hazırlıkların tamamlaması 20 gün sürmüştü.

I. İzzeddin Keykâvus da Elbistan'a gelmiş ve burada savaş meclisleri kurulup eğlenceler düzenleniyordu. Askerleriyle birlikte buraya gelen bütün emîrlere sultana ne isterse yapacaklarını söyleyerek bağlılıklarını bildirdiler. Sultan da onlara fethedeceği toprakların dağıtımını yaptı.

Sultan Halep'e gidilecek en kestirme yoldan geçilmesini ister. Halep'e giden en kısa yol Akçaderbend üzerinden geçendi. Ancak Selçuklu ordusunun hangi yolu takip ettiği kesin belli değildir. Tahminlere göre ordu Elbistan-Akçaderbend-Hades yolunu takip ederek Halep Eyyûbîlerine bağlı Merzuban'a ulaşmıştır. Fakat kaynaklar çok iyi bilinen bir geçit olan Akçaderbend'den bahsetmezler. Diğer bir yol ise Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) ve Malatya üzerinden geçendi. Ancak çok uzun olan bu güzergâhın takip edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü sultan bir an önce ve en kestirme yerden Halep üzerine yürümek istemişti. Sultanın Suriye seferini anlatan kaynaklar Ortaçağların en iyi bilinen geçitlerinden biri olan Akçaderbend'in adını zikretmemeleri bir hayli ilginçtir. Elbistan'dan çıkıldıktan sonra Selçuklu ordusu Merzuban⁹⁵ kalesine gelerek kuşatır. Çok hazırlıklı olan Selçuklular buraya getirdikleri kale deliciler ve okçuların yardımı ile üç gün içinde bu kaleyi fethettiler. İbn Bibi, Maraş hükümdarı olarak nitelediği Nusretüddin Hasan Bey'in Merzuban'ın fethedilmesinden sonra büyük bir ordu, çok sayıda eşya ve teçhizatla sultanın huzuruna geldiğini ve bundan dolayı da sultanın çok memnun olduğunu ve ona iltifatlar yaparak sevgi gösterdiğini belirtmektedir.⁹⁶ Sultanın da bulunduğu Selçukluların esas ordusu Elbistan'da toplanıp Eyyûbîlerin üzerine yürürken yapılan plan üzerine Maraş Emîri de Antep üzerinden geçerek Merzuban'da orduya katılması kararlaştırılmıştı.

---

⁹⁵ *Merzuban*: Gaziantep ilinde kuzeyinde ve Fırat'ın kollarından biri olan Merzuban çayı kenarında tarihi bir kale olup bugünkü Yavuzeli orada kurulmuştur.

⁹⁶ İbn Bibi, II, 204–205; Koca, 53.

Selçuklu ordusu Merzuban'ın fethinden sonra Eyyûbîlere bağlı bir kale olan Raban'a⁹⁷ geldi. Burası derhal kuşatılarak mancınıklarla dövülmeye başlanınca, halk feryat etmiş, sultandan aman dileyerek kaleyi teslim etmişti. Yapılan anlaşma gereği Raban kalesi Samsat hükümdarı Melikü'l-Efdal'e verildiyse de daha sonra onun Selçuklu ittifakından ayrılması üzerine Maraş emîri Nusretüddin Hasan Bey'in adını bilmediğimiz bir damadına verilmişti.⁹⁸ Diğer kaynaklardan farklı olarak Abu'l-Faraç, I. İzzeddin Keykâvus'un Ayıntab'ı alıp sonra Tell-başir'e yürüdüğünü haber vermektedir.⁹⁹ Merzuban ve Raban'dan ise hiç bahsetmemektedir.

I. İzzeddin Keykâvus kendisine katılan Melikü'l-Efdal ile birlikte Halep Eyyûbîlerinin elinde bulunan Tell-başir kalesine gelerek kuşattı. Kale komutanı ve halk ise savunmaya geçmişti. Derbsâk beyi Alameddin Kayser ve Behinsi Beyi Necmeddin Altunboğa da Selçuklu sultanına iltihak ederek onu güçlendirdiler. Tell-başir on gün kuşatma altında tutulmasına rağmen şiddetle direnişe devam ediyordu. Kaleyi kuşatan ve içeride direnlerden kayıplar pek fazlaydı. Bunun üzerine sultan öfkeye kapılarak kale etrafındaki bulunan bütün bağ ve bahçelerin tahrip edilmesi ve ağaçları kesilmesini emretti. Bu durumdan rahatsız olan ahali kale komutanının huzuruna çıkarak aman dilenmesini istediler. Bunun üzerine kale komutanı Bedreddin Dilderim İbn Bahaeddin Yarukî çaresizlik içinde kaleyi sultana teslim etmek zorunda kaldı. Kendisine Elbistan'ın kuzeybatısında bulunan Hunî vilayeti (Arıtış) iktâ olarak verilerek oraya gönderildi. Bu arada ordunun zahire ve mühimmatı azalmış olmalı ki Malatya ve Elbistan naiplerine haber salınarak en kısa zamanda 200 araba zahire ve teçhizat göndermeleri emredildi. Fethedilen Tell-başir kalesini komutanlığına ise Nusretüddin Hasan Bey'in adı bildirilmeyen bir kardeşi getirildi. Onun yanına asker ve muhafızlardan başka, emin ve seçkin sipahiler de verildi.¹⁰⁰ Claude Cahen, Sultan I.İzzeddin Keykâvus'un Suriye'nin kuzeyindeki bu başarılarını Maraş Emîri

---

⁹⁷ Raban: Fırat'ın batısında tarihi bir kale ve şehir adı olup bugünkü Gaziantep'in Araban ilçesi.

⁹⁸ İbn Bibi, II, 53.

⁹⁹ Abu'l-Faraç, II, 501.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, XII, 303; İbn Bibi, II, 207; Koca, 54.

Nusretüddin Hasan Bey'in askerlerine borçlu olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹

I. İzzeddin Keykâvus, Halep'e doğru yaklaştığında Selçuklulara karşı bir komplonun hazırlanmış olduğunu öğrendi. Samsat hükümdarı Efdal ele geçirilen Raban ve Tell-başir gibi kalelerin kendisine verilmemesinden endişe ederek sultanla yaptığı ittifakı bozduğu gibi karşı tarafa da geçmişti.¹⁰² Böylece bütün Eyyûbî melikleri Selçuklulara karşı birleşmiş oldu. Bu arada Eyyûbî casusları bazı Selçuklu komutanlarına sanki önceden haberleşmiş gibi sahte mektuplar yazarak, bunların Selçuklu askerlerinin eline geçmesini sağladılar. Böylece Selçuklu komutanları güya Eyyûbîlerle gizlice anlaşmış gösterildi. Oysa bu hileden ne sultanın ne de komutanların haberi vardı.¹⁰³ Bir yandan Melikü'l- Efdal'in ittifaktan ayrılması diğer yandan da bu komplolar sultanı zor durumda bıraktı. Ayrıca iki taraf arasında başlayan öncü çarpışmaları da Selçuklular kaybetti. Mübarezzeddin Behramşah gibi büyük bir komutan esir düştü. Bunun üzerine sultan daha fazla zayıat vermemek için geri çekilemeye karar verdi. Selçuklu ordusunun Elbistan'a doğru geri çekilmesi üzerine Melikü'l-Eşref karşı saldırıya geçerek daha önce Selçuklular tarafından fethedilen Raban, Tell-başir ve Merzuban gibi kaleleri birbiri ardına aldı. Bu kalelerin sahipleri ve savunular başta Nusretüddin Hasan Bey'in damadı ve kardeşi olmak üzere geri çekilmişler ve savaşmamışlardı. Daha fazla ilerlemeyi tehlikeli gören Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Eşref esir edilen başta Mübârizeddin Behramşah olmak üzere Selçuklu komutanlarını serbest bırakarak Halep'e geri döndü. I. İzzeddin Keykâvus ise Elbistan'a gelerek ordugâhını daha önce olduğu gibi buraya kurdu. O, Halep seferinin bir muhasebesini yaparak başarısızlığın ve yenilginin nedenlerini araştırdı. Bu arada Tell- başir, Raban ve Merzuban gibi şehirleri savunmak için bıraktığı komutanlar da Eyyûbîler karşısında direnmeyerek sultanın ardından Elbistan'a ulaşmışlardı. Bu komutanlar arasında Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'in damadı

---

¹⁰¹ Cahen, 132.

¹⁰² Ebû Şame, 109; İbnü'l-Esir, XII, 302; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.

¹⁰³ Koca, 56.

olan Raban kalesi sahibiyle, kardeşi olan Tell-başir kalesi sahibi de bulunuyordu. Sultan hiç acımadan en yakın adamı olan Nusretüddin Hasan Bey'in akrabaları olan bu beyleri savunma yapmadan çekildikleri için idam ettirdi.¹⁰⁴ Onların idam edilmeyip bir kulübenin içinde yakılan komutanlar arasında bulunduğu da iddia edilmektedir.

Beklenmedik bu yenilgi üzerine sultan kızmış, kimse onu sakinleştirememiş ve hatta buna cesaret bile edememişti. Sultan Eyyübî casusları tarafından yazılan mektupları bir bir komutanların önüne atarak onlardan hesap surdu. Yukarıda değinildiği gibi onların hiçbirinin bu mektuplardan haberi yoktu. Sultan suçlu ve ihmali olduklarını düşündüğü bu komutanları toplayarak küçük bir kulübeye hapsetti. Bu kulübenin etrafına odunlar yığıldırıp daha sonra ateşe verdirdi. Dışarı çıkararak kurtulmak isteyenler zorla buraya geri sokuldu. Bu suçsuz komutanların hepsi feryatlar içinde diri diri yandılar. Sultan daha sonra bu yaptıklarından pişman olup büyük ıstırap duymuş ve bu kulübenin olduğu yere bir mescit yaptırmıştır. *Yanmışlar Mescidi* (Mescid-i Sühteğân) olarak bilinen burası uzun yıllar Elbistan halkının hafızalarında yer etmiştir.¹⁰⁵ Dönemin muasır müellifi ve Ünlü İslam tarihçisi İbnü'l-Esir I. İzzeddin Keykâvus'u komutanlarına reva gördüğü davranışından dolayı ağır bir şekilde suçlamaktadır.¹⁰⁶

I. İzzeddin Keykâvus uzun yıllardan beri Maraş emîrliğinde bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in, ihmalleri oldukları için damadı ve kardeşini öldürmekle birlikte ona dokunmamıştı. O, da sultana herhangi bir ihanette bulunmayarak hizmetine devam etmiştir. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, 1220'de ordusunu toplayarak Eyyübîlerden intikam alma düşüncesiyle yeni bir sefere çıkarak Malatya'ya gelmişti. Ancak daha ileri gidemeyerek hastalanış ve vefat etmişti.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümüyle Selçuklu ümerası hapiste bulunan Alâeddin Keykubâd'ın mevcut olan düzeni sürdürebileceğine inandıkları için tahta çıkarmaya karar vermişlerdi. Ancak onlar daha önce ona muhalefet etmişler ve uzun yıllar zindanda yatmasına sebep

---

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir, XII, 304; İbn Bibi, II, 213.

¹⁰⁵ Abu'l-Farac, II, 501; İbn Bibi, II, 213; Koca, 59.

¹⁰⁶ İbnü'l-Esir, XII, 304-305.

olmuşlardı. Bundan dolayı kendilerine dokunulmayacağına dair I.Alâeddin Keykubâd'dan bir ahitname aldılar. Ancak tahta çıktıktan sonra sözünde durmayan I. Alâeddin Keykubâd, bu komutanlardan biri olan Nusretüddin Hasan Bey hariç hemen hemen hepsini ortadan kaldırdı. I.Alâeddin Keykubâd zamanında ağabeyini destekleyerek sultan yapan ve kendisinin en büyük muhalifi olan Maraş Emîrine ise şimdilik dokunmadı.

1225 tarihinde Kilikya Ermenilerinin Suriye-Anadolu kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara saldırıları nedeniyle Selçuklu ordusu iki koldan saldırıya geçti. Bir kol Silifke üzerinden hareket ederken bir kol da Maraş tarafından Ceyhan nehri vadisinden Kilikya'ya hareket etti. Daha önce I. İzzeddin Keykâvus'un fethettiği Çinçin kalesi yeniden alındı. Geben ve Göksun arasında bulunan Çinçin'in önemli bir kale olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bibi eserinde bu kalenin fethini manzum bir şekilde yazıya dökmüştür. Burası o kadar önemli bir yerdi ki müellif fethini öven uzun bir şiir yazmıştır.¹⁰⁷ Böylece Çinçin kalesi yeniden alınmış ve birçok yer de Selçuklular tarafından fethedilmiştir.¹⁰⁸ Maraş Emîrinin kuvvetleri de bu sefere daha öncekilerde olduğu gibi katılmıştır.

Nusretüddin Hasan Bey, 1234 yılında Alâeddin Keykubat'ın Eyyûbîlerin Anadolu'ya yürüyüşünü durdurmak için çıktığı sefere de iştirak etti. Alâeddin Kaykubat'ın Ahlat'ı alması üzerine Mısır Eyyûbî meliki Kâmil ve Dımaşk Meliki Eşref'in önderliğinde 16 Eyyûbî Meliki Anadolu Selçuklu topraklarına saldırmaya karar verdiler. Öyle ki Eyyûbî hükümdarları kendi aralarında Anadolu'yu taksim bile etmişlerdi. 100.000 kişiyi bulan Eyyûbî ordusu Anadolu'ya Halep-

---

¹⁰⁷ İbn Bibi'nin Çinçinle ilgili şiirinin ilk mısraları şu şekildedir
“ Üzerinde Simorg'un (Zümrüd-i anka kuşu) yuva yaptığı Çinçin adında yüksek ve sağlam kale
Onun üzerinde, bakıldığı zaman ayın yüksekliğiyle farkı anlaşılmayan bir dağ vardı
Her yanı granit taşı ve kayaydı. Oranın yolu düşünce için bile çok dardı
Önünde güzellikte ve renkte göğü geride bırakan yemyeşil bir otlak vardı
Ortasında ise helal edilmiş şaraba benzeyen berrak bir su akıyordu”
Müellif Çinçin'i öyle tarif ediyorki kendisi bu tasvirlerle göre burayı görmüş olmalıdır. Bk.İbn Bibi, I, 346.

¹⁰⁸ Turan, 345.

Ayıntap ve Maraş'ın doğusunda bulunan Akçaderbend üzerinden girmeye karar verdi. Zaten Suriye tarafından Anadolu'ya bu sırada ancak Maraş veya Malatya üzerinden girilebilirdi. Bu sırada Antakya Haçlıların, Çukurova'da Ermenilerin kontrolünde olduğu için Gülek boğazı güzergâhı kullanılamıyordu. Eyyûbîler Fırat'ın kollarından biri olan Nehrû'l-Ezrak'ı (Göksu)¹⁰⁹ geçerek Akçaderbend'e dayanmışlardı. Eyyûbîlerin niyetini bilen Alâeddin Keykubat, Kayseri üzerinden Elbistan'a gelmiş ve ordusunu burada düzene sokarak geçitleri tutarak onların Anadolu'ya girişine mani olmaya çalıştı. Selçuklu ordusu bölgedeki en önemli geçit olan Akçaderbend'i tutarak Eyyûbîlerin ilerlemesine mani oldu. Bunun üzerine onlar, Duzah-dere¹¹⁰ ve Bafnik¹¹¹ adlı geçitleri zorladılar. Zamanında Selçuklu askerleri bu geçitleri de kapatmışlardı. Selçukluların önceden aldığı tedbirler Eyyûbîlerin umutlarını kırmış ve kendi aralarında ihtilaf da çıkmıştı. Orduları ağır kayıplar da vermiş ve erzak sıkıntısı da başlamıştı. Bundan dolayı onlar, Akçaderbend'den çekilmeye karar verdiler. Bu defa da Hısn-ı Mansur-Malatya ve Harput zorlanarak bu muntıkadan Anadolu'ya girmeye çalıştılar.¹¹² Eyyûbîlerin Akçaderbend'de Selçuklulara yenilgileri İslam kaynaklarında “*Derbendler yılı*” olarak isimlendirildi.¹¹³ Keykubâd aldığı istihbarat neticesinde Eyyûbîlerin Malatya-Harput tarafından Anadolu'ya yürüyeceklerini öğrenince derhal ordusunu bu tarafa sevk etti. Eyyûbîler ile ittifak halinde olan Artukluların elinde olan Harput fethedilmiş ve buraya saldıran birleşik Eyyûbî ve Artuklu kuvvetleri

---

¹⁰⁹ *Göksu çayı*: Arapça kaynaklarda Nehrû'l- Ezrak olarak geçen bu çay Engizek dağının kuzeyinde bulunan Alişar dağından doğarak Nurhak İlçesinden geçerek Düzbağ kasabasına uğrar ve buradan Besni'nin Şambayat kasabası yakınından ilerleyerek Fırat'a karışır

¹¹⁰ *Duzah-dere*. Bugün bölgede Tuzakdere olarak bilinen ve Akçaderbend'e paralel olarak uzanan geçittir.

¹¹¹ *Bafnik*: Akçaderbend yanında bulunan diğer bir geçidin adıdır.

¹¹² Ebu Şame, 162; İbn Bibi, II, 435; İbnü'l- Verdi, C.II, s.156; el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l- Mülük* (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956, s.248; İbn Tagribirdî, VI, 251.

¹¹³ Turan, 545.

mağlup edilmiştir. Neticede girişimlerinin sonuçsuz kaldığını gören Eyyûbîler Anadolu'dan çekilmeye karar vermişlerdir.¹¹⁴

Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, Eyyûbîlerin Akçaderbend'e yürümleri sırasında Alâeddin Keykubâd'a büyük yararlıkları dokunmuştur. Onun uzun yıllardan beri Maraş'ı yönetmesi ve bölgeyi çok iyi tanimasından dolayı Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü olmuştur. Selçuklu ümerasının da en deneyimlilerinden biri olan ve uzun yıllardan beri Maraş Emîri olarak bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in yaşı da ilerlemişti. Bu sırada I.Alâeddin Keykubâd ile Maraş Emîrinin arasının açıldığı görülmektedir. Bundan dolayı sultan önce onun elinden Pertus kalesini almış, daha sonra da belirsiz bir sebepten bu değerli devlet adamını idam ettirmiştir.¹¹⁵

I.Alâeddin Keykubâd'ın Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırması bir iç hesaplaşmanın sonucu olmalıdır. 1220'de tahta geçtikten sonra, 1211'de ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus ile saltanat kavgasına girdiğinde kendisine muhalif olan emîrlerin çoğunu ortadan kaldırarak intikam almıştı. Ancak bu sırada ağabeyinin tahta geçmesinde en fazla etkili olan Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'e dokunmamıştı. Sultanın Maraş Emîrini o zaman ortadan kaldırmamasının sebebini bilemiyoruz. Ancak büyük bir nüfuzu olmasına rağmen Nusretüddin Hasan, I.İzzeddin Keykâvus'un saltanatı sırasında makam ve menfaat peşinde koşmamış ve devlete sadakatle hizmet etmişti. Onun Eyyûbîlere karşı düzenlediği Halep seferinin mağlubiyetle sonuçlanması ve bundan dolayı da Maraş Emîrinin kardeşi ve damadının sultan tarafından öldürülmesine rağmen bir ses çıkarmamış ve devlete de bir küskünlüğü olmamıştı. Alâeddin Keykubâd'ın bu değerli emîri ortadan kaldırmasının sebebi kesin olmamakla birlikte böylesine nüfuzlu bir komutandan kurtulmak istemesi şeklinde açıklanabilir.¹¹⁶

¹¹⁴ İbn Bibi, II, 437; İbn Kesîr, *El- Bidaye ve'n- Nihaye*, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s.280; el-Makrîzî, I/I, 247-249; İbn-i Tagrıberdi, VI, 251; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Maarif Vekâleti Yay., Matba-i Amire, İstanbul 1339, s.40

¹¹⁵ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.346.

¹¹⁶ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.346.; S.7(84), s.91.

Nusretüddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra arka arakaya iki oğlu Maraş valisi olmuştur. Onun geriye kalan aile evlatları ise Elbistan'ta yaşamaya devam etmişlerdir. Mükrimin Halil Yinanç, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Elbistan maddesinde hiçbir kaynak ve belge vermeden günümüzde Elbistan'da yaşayan Emîr Hasanoğulları ailesinin Nusretüddin Hasan Bey'in soyundan geldiğini belirtmektedir.¹¹⁷

6.Nusretüddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi

6.1.Muzaffereddin(1234-1241)

Alâeddin Keykubâd Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra Maraş emîrliğini oğullarına bıraktı. Onun oğullarından önce Muzaffereddin Maraş emîri oldu. 1234-1241 arasında Maraş'ı yöneten Muzaffereddin Selçuklu devletine sadakatle hizmet ederek babasının ve akrabalarının öldürülmesinden dolayı sultana herhangi bir düşmanlık beslemedi. I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümü ve yerine geçen oğlu II.Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında (1237-1246) Nusretüddin Hasan Bey'in oğullarının Maraş hâkimiyeti devam etti. Bu dönemde Maraş bölgesinde etkili olan ve günümüze kadar da yansımaları devam eden Baba İshak¹¹⁸ isyanı çıktı.¹¹⁹

Adıyaman, Samsat, Kefersud, Ayıntap ve Maraş taraflarında yayılan bu isyanın bastırılması için Maraş valisi Muzaffereddin'in ne gibi önlemler aldığını bilemiyoruz. Ancak bu isyanın Malatya sübaşısı

¹¹⁷ Yinanç, Elbistan, *İA*, 227.

¹¹⁸ Baba İshak isyanı ile ilgili şu eserlere bk. Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), C.II, s.539, 540; İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçukname)*, (çev.Mürsel Öztürk), C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.50; Ahmet b Mahmut, *Selçuk-Name*, C. II, (Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.153; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.I, Cem Yay., İstanbul 1977, s. 69; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yay., Ankara 1996, s. 87-94; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbacılık Yay., Konya 1991, s.84.

¹¹⁹ Abu'l-Farac, II, 539-540; Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.94; Turan, 311; Faruk Sümer, Ashabü'l-Kefh, s. 43.

Muzaffereddin Ališir¹²⁰ tarafından bastırılmaya çalışıldığını düşünecek olursak Maraş valisinin isyancılarla başa edemediği anlaşılmaktadır. Adıyaman ve Antep tarafından gelip Maraş üzerinden liderlerinin bulunduğu Amasya'ya gitmek isteyen Babai isyancılarına Maraş bölgesinde yaşayan başta Şiiliğe eğilimli Ağaçeri Türkmenleri olmak üzere yoğun bir katılım oldu. İsyancıların sayıları hızla artmış ve bölge alt üst olmuştur.¹²¹ Amasya'da bulunan liderleri Baba İlyas'ın yanına doğru yürüten Babailer onun Selçuklular tarafından öldürüldüğünü öğrenince önlerine çıkan orduyu dağıtarak intikam almak amacıyla Konya'ya doğru yola çıkmışlardı. Selçuklu ordusu Kırşehir'in Malya ovasında onları durdurup ücretli Frank ve Gürcü askerlerinin yardımıyla yenerek dağıtmıştı. Memlûk Tarihçisi el-Makrîzî savaş meydanında Babailerden 4000 kişinin öldürüldüğünü belirtmektedir.¹²² Bu sırada Horasan Erenlerinden olan ve Maraş'ta bulunduğu iddia edilen Hacı Bektaş Velinin isyana katılıp katılmadığı meçhuldür. Ancak onun kardeşi Menteş Babaî isyanına katılmış ve Selçuklu askerleri tarafından öldürülmüştür. İsyanın cereyanı sırasında Hacı Bektaş Veli'nin Elbistan taraflarında bulunduğu rivayet edilmektedir.

6.2. İmadeddin (1241-1258)

1241 tarihinde Muzaffereddin'in ölümü üzerine Nusretüddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin Maraş Emîrlğine atandı.¹²³ Onun Maraş valiliği 1258'e kadar devam etmiştir. Bu emîr zamanında Maraş bölgesinde çok etkili olan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanması görüldü. Maraş bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en önemli kısmını Ağaçeriler oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hristiyan kaynaklarında

¹²⁰ Babailerle Selçukluların Malatya Valisi Ališir'in nerede savaştıkları kesin belli olmamakla birlikte Elbistan'ın Ališar olarak bilinen Ceyhan nehri kenarındaki aynı adı taşıyan köy ve dağ civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Ališar dağ ve köyü vali Ališir ve Germiyan aşiretinin hatırasını bugün hala taşımaktadır. Bkz. Ernest Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (terc. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970,85.

¹²¹ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.94.

¹²² el-Makrîzî, I/I, 307.

¹²³ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.94.

Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir.¹²⁴ Faruk Sümer, Ağaçerilerin Elbistan-Maraş arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve bunların Babai isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de bilhassa Elbistan-Nurhak ve Ekinözü yöresinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri bunların torunları olmalıdır.¹²⁵

1243 Köseadağ yenilgisi üzerine Selçuklularının Moğol tahakkümüne girmesi, asayişin bozulması, arkasından Ağaçerilerin isyanları ve Ermenilerin Maraş'a saldırıları, vali İmadeddin'i zor durumda bırakmıştı. Anadolu'ya 1071 Malazgirt savaşı öncesi geldiği iddia edilen ve Bozok ve Üçok gibi Türkmen unsurlarından farklı olan Ağaçeri Türkmenleri Elbistan tarafları ile Maraş ovasında yaşıyorlardı. 1254 yılından itibaren Ağaçeri Türkmenleri yaşadıkları bölgeden geçen Kayseri-Elbistan-Halep, Kayseri-Maraş-Halep ve Elbistan-Malatya ticaret yollarını vurmaya başladılar.¹²⁶ Bu sırada Selçuklu sultanı olan II. İzzeddin Keykâvus(1246-1262), Ağaçerilerin isyanını bastırmak üzere harekete geçti. Zaten Maraş valisi İmadeddin de devamlı başkent Konya'ya başvurarak yardım istiyordu. Elbistan'a doğru harekete geçen Selçuklu ordusu, 1256'da Boycu Noyan'ın ikinci Anadolu istilası yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı. Boycu Noyan'ın bu ikinci istilası Anadolu Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkede asayiş de bozdu. Kendi başlarına buyruk hareket eden ve serbest kalan Ağaçeriler ise soygun ve saldırılarını artırdılar. Bundan dolayı Maraş ve Elbistan yöresinde asayiş sarsıldı ve ticaret yollarının emniyeti kalmadı. Maraş emîri İmadeddin, II. İzzeddin Keykâvus'tan yeniden yardım istemesi üzerine, sultan en önemli komutanlarından biri olan Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Bir yandan Ali Bahadır'ın komutasındaki merkez kuvvetler diğer yandan Maraş Emîri İmadeddin'in mahalli kuvvetleri Ağaçerileri yurtlarında kısıtlayarak ağır bir yenilgiye uğrattığı gibi liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar kalesine hapsedtiler. Bu olayla

---

¹²⁴ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *DİA*, C.I, s. 460.

¹²⁵ Sümer, Ağaçeriler, 460.

¹²⁶ İbn Bibi, II, 144.

Anadolu'da asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları denetim altına alınmış oldu.¹²⁷

Sultan İzzeddin Keykâvus ve kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesi sırasında Ağaçeriler yeniden isyan hareketlerine giriştiler. Bu arada Kilikya Ermenileri de Maraş'a saldırmaya başlamışlardı. Maraş Emîri İmadeddin bölgesine yapılan saldırıları durdurabilmek için Konya'dan yeniden yardım istemişti. Ancak onun II. İzzeddin Keykâvus'a Maraş'ı teslim etme çabaları boşa gitmiş ve yardım feryatlarına yetişen olmamıştır. Maraş her an Ermenilerin işgaline uğrayabilirdi. Bundan dolayı İmadeddin başka bir çare düşünmeye başladı. Tek başına Kilikya Ermenilerinin saldırısına karşı koyamayacağından ve bölgesinin de onların eline geçmesini mani olmak için Eyyübîlerin Dımaşk meliki en-Nâsır Salaheddin Yusuf'a başvurarak yönetimi altında bulunan bütün şehirleri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Ancak Eyyübî meliki de bu sırada Mısır'da bulunan ve Eyyübîlerin tahtını ele geçiren Türk Memlukları ile uğraştığından dolayı bu teklife cevap veremedi. Bunun üzerine Kilikya Ermenilerin saldırılarına karşı koyamayan Maraş valisi İmadeddin daha fazla uğraşmayarak bölgeyi terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Bir daha da kendisinden haber alınmadı. Vahram adlı Ermeni tarihçi uzun süreden beri Müslümanların elinde olan Maraş'ın Kilikya Ermeni prensi Hetum tarafından 1258'de işgal edildiğini yazmaktadır. Honigmann ise bir Arap kaynağına dayanarak Ermeni ve Gürcülerin Maraş'a birlikte hücum ettiklerini belirtmektedir. Ermeni Prensi Hetum, İlhanlı hükümdarı Hülagü ile de bir anlaşma yaparak ona tabi olmuş ve buna karşılık işgal ettiği Maraş bölgesinin de kendisinin olmasını onaylatmıştı.¹²⁸

Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler ise 1261-62 yıllarında Moğolların saldırısına uğradılar. Diğer Türkmenler gibi Ağaçeriler de Moğollara karşı direnmekteydiler. Hülagü tarafından gönderilen 20.000 kişilik bir kuvvet, Ağaçeriler ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçeriler bir daha kendilerine gelemediler. Onların bir kısmı Suriye'ye doğru göç ettiler.

¹²⁷ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.96.

¹²⁸ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), s.98; Cahen, s.237; Honigmann, Maraş, 315.

Maraş'ta kalanları da daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliğine katıldılar. Ağaçerilerin bir kısmının da Karakoyunlu devletinin hizmetine girdikleri görülür.¹²⁹ Maraş şehrine gelince 1298 yılına kadar Kilikya Ermenilerinin işgalinde kalmış ve söz konusu tarihte kesin olarak Memluklar tarafından fethedilerek bölgede yaşayan Türkmenlere ikta edilmiştir. Bu Türkmenler daha sonra Dulkadir Beyliğini kuracak olan Oğuzların Bozok koluna mensup Avşar, Beydilli ve Bayat boylarıdır.

7.Maraş Uç Beyliği Zamanında İmar ve Kültür Faaliyetleri

Hüsameddin Hasan Bey tarafından oluşturulan Maraş uç beyliği onun soyundan gelenler tarafından 1258'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde adı Maraş emîri olarak geçen Melik İbrahim hariç, dört emîr görev yapmıştır. Ancak bunlardan Nusretüddin Hasan Bey haricindekilerin Maraş ve çevresinde herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. Nusretüddin Hasan Bey'in uzun süre bu görevde bulunması ve zamanının en güçlü ümeralarından biri olması nedeniyle sürekli saldırılara ve tahribatlara uğrayan Maraş'ı ve çevresini yeniden imar ettirdiği belirtilir. Ancak onun yaptırdığı eserlerden Ashabü'l-Kehf'tekiler hariç günümüze kadar gelmemiştir.

Nusretüddin Hasan Bey, Ashabü'l-Kehf'in bulunduğu Afşin ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan yerde bir külliye inşa ettirmiştir. Bu külliye mescit, hangah (tekke), medrese ve ribattan (kervansaray) oluşmaktadır. Bu binaların daha önce burada bulunan yapılar üzerine veya onlardan kalan sütun ve taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Roma veya Bizanslılar zamanında Hıristiyanlar tarafından burada inşa olunan bir kilisenin varlığı bilinmektedir. Özellikle mescidin yapısına bakıldığında kullanılan malzemenin eski bir kilise veya Bizans eserinden kaldığı açıkça anlaşılır. 1277'de Baybars'ın Anadolu seferine katılan ve Ashabü'l-Kehf'teki eserleri gören İbn Abdü'z-Zâhir oradaki mağaraya yakın bir yerde üzerinde Rumca ve eski yazılar bulunan bir sütun gördüğünü yazmaktadır. Müellif kendisinin daha önce Husban'a yakın Belka'da olduğu iddia

---

¹²⁹ Faruk Sümer, Ağaçeriler, 461.

edilen mağaranı gerçek yerinin burası olduğunu da söylemektedir.¹³⁰ Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal mekânlardan biri sayılan Ashabü'l-Kehf mağarasına birçok ziyaretçi gelmekte idi. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve konaklamalarının sağlanması için burada binalara ihtiyaç vardı. Bundan dolayı I. İzzeddin Keykâvus'un emriyle Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, bu eserleri inşa ettirmiştir. Bu külliye'nin inşasına I. Keykâvus zamanında başlanmış ve I. Alâeddin Keykubâd'ın sultanlığı döneminde 1233'te bitirilmiştir. Eserlerin yapılış tarihine bakıldığında zaman 20 yıl kadar inşaatın sürdüğü anlaşılmaktadır Ribatın kitabesi¹³¹ Miladi 1215-16 tarihlerini gösterirken, mescidin kitabesi¹³² ise H.630 (M.1232-33) tarihini göstermektedir. Aslında bu mescidin kitabesi olmayıp 1902 yılında mescidin tamiri sırasında duvarın içinde bulunmuş ve mescidin kapısı üzerine konmuştur. Nusretüddin Hasan Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilen medresenin ise kitabesi yoktur. Bu külliye'nin esasını cami, zaviye ve medrese meydana getirmektedir. Osmanlı belgelerinde ribat, zaviye manasına gelmektedir. Zaviye, tekke, ribat aynı zamanda misafirhane anlamına gelir. Bundan dolayı mescidin üzerindeki kitabenin başka bir esere ait olduğu sanılmaktadır.

İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve gelen misafirlerin de ihtiyaçlarını temin etmek için de Afşin ilçesinde bugün Atlas Yazısı denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri Ashabü'l-

---

¹³⁰ İbn Abdü'z-zahir'den nakleden Kalkaşandî'nin Subhu'l-Aşa adlı eserinden aktaran Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, s.75.

¹³¹ Bu kitabenin tercümesi: "...Bu tekkenin yapılmasını, Galip Sultan Ulu Şahinşah (I. İzzeddin Keykâvus'un lakabı Sultanü'l-Galip'tir), Milletlerin sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti, fatihler fatihi, Emîri'l mü'mininin burhanı, Keyhüsrev oğlu Keykâvus zamanında ulu, yüce, bilgili, adil emîr ve kumandan, Tanrı'nın yardımına ve rahmetine muhtaç, Sultana mensub İbrahim'in oğlu Ebu Ali Hasan emretti, Bu 612 yılının Ramazan ayında tamamlandı." (Miladi, 1215 Aralık veya 1216 Ocak ayı) Faruk Sümer, *Eshâbü'l-Kehf*, s. 42, 43

¹³² Bu kitabe tercümesi: "Bu ribatın inşasını dünya ve dinin yücesi ulu sultan, fatihler fatihi ve Emîri'l Mü'minin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubat devrinde Beylerbeyi İbrahim oğlu Nusreteddin Hasan'ın emri üzerine Tanrı ona yardımını güçlendirsün 630 yılında yapıldı." (Miladi, 1232-1233) Faruk Sümer, *Ashâbü'l-Kehf*, s. 44-45.

Kehf vakfına bağışlanmıştır.¹³³ Bu eserlerin korunması ve yaşatılmasına daha sonraki dönemlerde büyük önem verilmiştir. Osmanlı belgelerinde Ashabü'l-Kehf vakfından, buranın görevlilerinden ve bir takım vergi muafiyetlerinden bahsedilmektedir. Bunun I. Alâeddin Keykubad tarafından vakfedildiği de belirtilmektedir. Bu vakıf Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da korunmuş ve eserler de çeşitli tamiratlardan geçirilmiş, yeni yapılar eklenerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹³⁴

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında pek çok yerde *Yedi Uyurlar* olarak bilinen ve 300 yıldan fazla uyuduklarına inanılan Ashabü'l-Kehf ehlinin mağaraların olduğuna inanılır. Bu mağaralardan biri de Efsus da bulunmaktadır. Bu önemli olayın cerayan ettiği yerin Efsus'ta bulunan mağara olduğunu ifade eden birçok bilgin bulunmaktadır. Ayrıca tefsircilerde bu mağaranın Efsus'ta olduğu konusunda birleşirler.¹³⁵ Ortaya çıkan sorunlardan biri de Efsus'un neresi olduğudur. Anadolu'da yeri belli olan bugünkü Afşin eski ismi ile Efsus varken, başka bir yerlerde Efsus aranmıştır.

Ashabü'l-Kehf'in Afşin'de olduğunu kabul eden müelliflerin en meşhurlarından biri olan İbnü'l-Adim 1237-38 yıllarında Halep Eyyübî Melikinın veziri olarak Kayseri'de bulunan Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına giderken Efsus'a uğramıştır. İbnü'l-Adim, burayı ziyaret ettiğini ve eserleri gördüğünü zikretmektedir. Ayrıca o, Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen yerin burası olduğunu da açıkça belirtir. İbnü'l-Adim buradaki cami, tekke ve kervansaray gibi kısımlardan oluşan eserlerin de Maraş sahibi

---

¹³³ Yinanç, Maraş Emîrleri, Nr. 6 (83), 92.

¹³⁴ Hasan Basrî Karadeniz, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı" *Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, Kahramanmaraş 2008, s.186.

¹³⁵ Bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed İbn İshak (ö.767) Taberi, Zemahşeri (ö. 1144), el-Herevî (ö. 1215), Yakutü'l-Hamevî (ö.1229), İbnü'l-Esir (ö.1234), İbnü'l-Adim (ö. 1260), Zekeriya el-Kazvinî (ö. 1283), İbn Bibi, Kadı Beyzavî (ö.1292), Muhyiddin İbn Abdü'z-Zâhir (ö.1292), Ebu'l-Fidâ (ö. 1331), İbn Kesîr (ö. 1369) ve İbnü'l-Haldun (ö. 1406). Bk. Faruk Sümer, *Ashâbü'l-Kehf*, İstanbul, 1989, s. 32-37.

tarafından yaptırıldığını yazmaktadır.¹³⁶ Sultan Baybars'ın 1277 Anadolu seferine onun kâtibi olarak çıkan ve Huni ovasında savaşı seyreden İbn AbdüzZâhir de Ashabü'l-Kehf mağarasını ziyaret eden müelliflerden biridir. İbn AbdüzZâhir de Kehf ehlinin makamlarının burası olduğunu belirtmektedir.¹³⁷ Memluk dönemi tarihçilerinde Baybars el-Mansuri ed- Devadari de (ö.1325) Baybars'ın Anadolu seferini anlatırken, Ashabü'l-Kehf ve er-Rakim'den bahsederek bunların Efsus'ta bulunduğunu ve sultanın buradan geçtiğini söyler.¹³⁸ Son dönem Memluk tarihçisi İbn-i İyas da bu makamın yeri konusunda diğer müelliflerle aynı fikirdedir.¹³⁹ Ünlü İslam Coğrafyacısı Yakutu'l- Hamavî de bu mağaranın bugünkü Afşin'de olduğunu söyleyenlerden biridir.

Nusretüdin Hasan Bey'in bu külliye'den başka Maraş civarında yapılmış eserine rastlayamıyoruz. Ancak onun Ermeni ve Haçlı seferleri ile tahrip olan Maraş'ı imar ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Hasan Bey'in Maraş ve civarında oluşturduğu uç beyliğinin hudutlarının nereleri kapsadığı açıkça belli olmamakla beraber uç beyliğinin merkezinin Maraş olduğu ve kendisinin de burada oturduğu biliniyor. Onun Ashabü'l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus'a bir külliye yaptırması da oraya hâkim olduğunu gösterir. Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan çoğu zaman ayrı birer idari birim olarak yönetiliyordu. Maraş'ı Hüsameddin Hasan'ın soyundan gelen valiler idare ederken Elbistan genellikle Selçuklu hanedanından melikler tarafından idare edildiği gibi bazı zamanda önemli ümeralar tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı Elbistan'ın Maraş emîrliğinin hudutlarına dâhil olmadığını görüyoruz. Bu emîrliğin hudutlarına ise Maraş'tan başka Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tell-başir ve Derbsak gibi şehir ve kaleler girmektedir.

¹³⁶ İbnü'l-Adim, *Bugyetü'l-Taleb fi Târîhi Halep* (Neşr: Seyyal Zekar), C.I, Dârü'l-fikr, Beyrut, s.230-234.

¹³⁷ Bk. İbn Abdüzzahir'in notları için, İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, C.II, (Türkçe Terc; Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941, s.85-86; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.75.

¹³⁸ Baybars el-Mansuri, 155.

¹³⁹ İbn-i İyas, *Bedai'z-Zuhur fi Vakai'd-Duhur (Edeb-Tarih-Kısas-Fukaha)*, Mektebete Matbaatu'l Fecri'l Cedid, Kahire (tarihsiz), s.208-212.

Sonuç

1071-72'de Emîr Çavuldur, daha sonra da 1085-86'da Emîr Buldacı tarafından fethedilen Maraş bölgesine pek çok Türkmen boyu gelip yerleşmiştir. Bulunduğu stratejik konumu sebebiyle önemli bir mevkide bulunan bu şehire Selçuklular özel bir önem vermişlerdi. İlk olarak Maraş'ta 1086-1097 arasında Emîr Buldacı tarafından bir beylik oluşturulmuştu. 1097'de ise Haçlı istilasını kesintiye uğratan Maraş'taki Türklerin hâkimiyeti, Haçlıların kurduğu senyörlüğün 1149'da ortadan kaldırılmasından sonra yeniden sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren yeniden Selçukluların eline geçen Maraş'ı II.Kılıç Arslan, ümerasından Hüsameddin Hasan Bey'e sonra da oğullarına geçmesi şartıyla ikta etmiştir.

II. Kılıç Arslan, Hüsameddin Hasan Bey'in Maraş'ta bir uç beyliği kurmasını sağlamış ve bu 1258'e kadar devam etmiştir. Bu uç beyliğinin en önemli beyi dedesinden sonra onun yerine geçen Nusretüddin Hasan'dır. O, hâkim olduğu toprakların azlığına rağmen diğer Selçuklu ümerasını gibi hırsa kapılmamış, devamlı sultanların yanında ve devletin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. Nusretüddin Hasan Bey'in nüfuzu I.Gıyâseddin'in son zamanlarında doruğa çıkmış ve sultanın ölümü ile oğulları arasından hangisinin tahta çıkacağına o karar vermiştir.

Maraş uç beyliği Anadolu Selçuklularının en önemli idari merkezlerinden biri olup, bu beyliğin idarecileri sultanlar nazarında önemli nüfuzlar kazanmışlardır. Bu Uç beyliğinin merkezi olan Maraş'ın bu sırada önemli ölçüde askeri bir merkez olduğunu görüyoruz. Selçukluların Kilikya Ermenileri, Güneydoğu Anadolu ve Suriye üzerine yapacakları seferler veya bu taraflardan gelebilecek tehlikeler için Maraş'ta çok sayıda asker bulundurdukları ve mühimmat yığıldıkları görülmektedir. Maraş Uç Beyliği döneminde bu bölgede görülen birçok siyasi olayların yanında Baba İshak ayaklanması gibi sosyal ve dinî içerikli önemli bir isyan da çıkmıştır. Yine Selçuklar döneminin en büyük Türkmen İsyanı olan Ağaçeri ayaklanması da Maraş sınırları içinde çıkmıştır. Bu uç beyliğinden günümüze kalan en önemli kültür varlığı ise Afşin'deki Ashabü'l-Kehf külliyesidir.

KAYNAKÇA

ABU'L-FARAC, Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Ç. Ernest- A. Wallıs Budge, Türkçeye Ter. Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, TTK Yay., Ankara 1982.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C.I, Cem Yayınları, İstanbul 1977.

AHMET b MAHMUT, *Selçuk-Name*, C. II, (Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

ANNA KOMNENA; *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Triton; Türkçeye Çeviren Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005.

ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Maarif Vekâleti Yayınları, Matba-i Amire, İstanbul 1339.

AZİMÎ TARİHİ, *Selçuklularla İlgili Bölümler*, (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1988.

EL-MANSURİ, Baybars, *Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre*, (Neşr: D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.

BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık Yay., Konya 1991.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev.Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994.

DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996.

DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, C.I-II, TTK Yay., Ankara, 1990

EBÛ ŞAME, Şehabeddin Ebi Abdurrahman b. İsmail, *Zeylû'r-Ravzateyn*, (neşr. es-Seyyid Azîz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947.

ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1995.

FULCHER OF CHARTRES; *A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)* (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969.

GEBEN Maddesi, *İA.*, C.IV, s.761–762.

GESTA FRANCORUM; *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.

GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, *Vekayinamesi*, (H.D. Andreasyan) İstanbul 1946, TTK Tercümeleler Kısmı.

HONIGMANN, Ernest, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (çev.Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970.

HONIGMANN, Ernest, "Maraş" *İA*, C.VII, s.312-315.

HONIGMANN, Ernest, Tell-Başir, *İA*, C.XII, s.145-147.

IONNES KİNNAMOS, *Historia (1118–1176)*, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001.

İBNÜ'L-ADİM, *Bugyetü'l-Taleb fî Târîhi Halep* (Neşr: Seyyal Zekar), Dârü'l-Fikr, Beyrut.

İBN BİBİ, *el-Evampirü'l-Ala'ıye fî'l-Umuri'l-Ala'ıye*(*Selçukname*), (Çev. Mürsel Öztürk), C.I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

İBN FURAT, *Tarihu İbnü'l-Furat*, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat, 1970.

İBN-İ İYAS, *Bedai'z-Zuhur fî'Vakai'd-Duhur* (*Edeb-Tarih-Kıyas-Fukaha*), Mektebete Matbaatu'l-Fecri'l-Cedid, Kahire (tarihsiz).

İBNÜ'L-KALANİSÎ, *Zeyli Tarihu Dımaşk*, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.

İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, (Büyük İslam Tarihi), C.XII, (çev. A. Ağırakça, A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987.

İBN KEŞİR, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (çev. Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

İBN ŞEDDAT, *Baybars Tarihi*, C.II, (çev. Şerefüddin Yalpkaya), TTK Yay., İstanbul 1941.

İBN TAGRİBİRDÎ, *Nücumü'z-Zâhire fî Mülükü'l-Kahire*, C.VI (neşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.

İBNÜ'L VERDÎ, *Tarihu İbnü'l Verdi*, C.II, Darü'l- Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1996.

KARADENİZ, Hasan Basri, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı" *Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, Kahramanmaraş 2008, s.183-211.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990

KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay., Ankara 2006.

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yay., Ankara 1997.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, "Abbasîler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri" *Makaleler*, (hazr. E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.331-346.

EL-MAKRÎZÎ, Takiyiddin Ahmed, *Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l-Mülük* (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956.

NİKETAS KHONİATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çeviren: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, Ankara 1996.

ONAR, Mustafa, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli*, Adana Valiliği Yay., Adana 2002.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473.

PLESSNER, M., "Melik", *İA*, C.VII, Eskişehir 1997, s.664-665.

REŞİDÜDDİN, Fazlullah-I Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338.

RUNCİMAN Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), C.I-II-III, TTK Yay., Ankara 1998.

- SEVİM, Ali, *Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Ankara, TTK Yay., 1983.
- SÜMER, Faruk, “Çavuldur”, *DİA.*, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.
- SÜMER, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 1985.
- SÜMER, Faruk, *Ashabü'l-Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989.
- SÜMER, Faruk, “Keykâvus I”, *DİA*, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.
- SÜMER, Faruk, “el-Hades (Göynük) Şehri” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s.4-8.
- SÜRYANİ MİHAİL, *Vekayiname*, (çev. H.D Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944.
- TEXİER CHARLES, *Küçük Asya*, C.III, (çev.Ali Suat), (hazr:Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS, *Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (çev.Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara, 1987.
- VAHRAM VEKAYİNAMESİ, *Kilikya Kralları Tarihi*, (H. D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Tercümeler Kısmı.
- YİNANÇ, M. Halil, “Maraş Emîrleri”, *TTEM*,5, (82), 6,(83), 7, (84), İstanbul 1340, 1341.
- YİNANÇ, M. Halil, “Elbistan”, *İA.*, C.VI, M.E.B. Yayınları, Eskişehir 1997, s.223-230.
- YİNANÇ, M. Halil, *Maraş Emîrleri*, (hazr. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004.
- YİNANÇ, Refet, ELİBÜYÜK, Mesut, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I.II, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988.

DULKADİR BEYLERİ*

Selim KAYA**

Maraş ve Elbistan yöresinde kurulan Dulkadir Beyliği bölgede 1337-1522 yılları arasında iki asra yakın hüküm sürmüştür. Beyliğin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey'dir.

Zeyneddin Karaca Bey

Memluk Sultanı Nasır tarafından 1337'de Türkmenlerin emîri olarak kabul edildiğine dair menşur aldıktan sonra Memlukluların himayesi altında Dulkadir Beyliği'ni kurdu. Elbistan'ın hâkimiyetine verilmesi ve beyliğin resmen tanınması sonrası Karaca Bey civardaki diğer şehirlerin fethine girişti. 1353 yılında Elbistan'a kadar gelen Memluk ordusuna karşı direnemeyeceğini anlayan Karaca Bey Andırın'da Düldül Dağı'na doğru çekildi. Memluk ordusunun takibinden kurtulup Kayseri'ye gitti. Eratna oğlu Mehmet Bey'e mülteci olarak sığındı. Memluk sultanını metbu olarak tanıyan Eratna oğlu Mehmet saygıda kusur etmediği Karaca Bey'i Memluk sultanından çekindiği için 22 Eylül 1353 tarihinde Halep'e gönderdi. Karaca Bey, Halep'ten Kahire'ye sevk edildi ve 11 Aralık 1353 tarihinde idam edildi. 16 yıl beylik yaptı.

---

* Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayını, Ankara 1989. Ayrıca bakınız: Editör: Yaşar Alparslan-Mehmet Karataş-Serdar Yakar, *Maraş Tarihi'nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları I-II*, Ukde, Kahramanmaraş 2008.

** Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Antakya/Hatay

Halil Bey

Babası Karaca Bey'in ölümünden sonra Dulkadir Beyliği'nin başına Halil Bey geçti. Ancak 1355 yılında Memluk Devleti tarafından Dulkadir Bey'i olarak tanındı. Ülkesini Zamantı'ya kadar genişletti. Harput'u aldı. Nisan 1386 tarihinde Memluklular tarafından görevlendirilen Türkmen reislerinden biri tarafından hile ile öldürüldü. 31 yıl Maraş ve çevresine hâkim oldu.

Sevli Bey

Halil Bey'in ölümünden sonra Dulkadir Beyliği'nin başına kardeşi Sevli Bey geçti. Ancak Memluk sultanı, Sevli'nin beyliğini Ocak 1391 tarihinde kabul etti. Birkaç yıl Memluk sultanını metbu olarak tanıyan Sevli Bey, Timur'un Avnik Kalesi'ni kuşattıktan sonra Anadolu beyleri ile irtibata geçtiği esnada onu Suriye'nin fethine teşvik etti. Bu teşebbüsü haber alan ve çok sinirlenen Memluk Sultanı Berkuk, Mayıs 1398 tarihinde Maraş civarında yaylaya çıkmış olan Sevli Bey'i gece çadırda uyurken öldürttü. 9 yıl Maraş ve çevresine hâkim oldu.

Sadaka Bey

Sevli Bey'in yerine geçen oğlu Sadaka, Dulkadir Beyliği'nin menşurunu almak üzere Kahire'ye gitti. Ancak Elbistan'a dönüşünde elinden beyliği almak isteyen amcasının oğlu Nasreddin Mehmed ile mücadele etmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Kadı Burhaneddin'in ölümü ile ona ait toprakları ülkesine katmış olan Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid işe müdahale ederek 2 Ağustos 1399 tarihinde Sadaka'yı Elbistan'dan sürüp beyliğin başına Nasreddin Mehmed Bey'i getirdi. Bayezid'in Dulkadir beyliğinin işlerine karışması, Osmanlı Memluklu anlaşmazlığının başlangıcı oldu. Bu tarihten sonra Osmanlı ve Memluklu devletleri arasında ortaya çıkacak ciddi bir çatışmaya kadar uzun bir süre Dulkadirliler tampon bir güç olarak her iki devlet tarafından da birbirlerine karşı himaye edilmeye çalışıldı. 1 yıl 3 ay Maraş ve çevresine hâkim oldu.

Nasreddin Mehmed Bey

Nasreddin Mehmed'in beyliğinin ilk yılları Timur istilasının sebep olduğu karışıklıkla geçti. Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'in taraftarı olarak Seveli Bey'in tam aksine Timur'a düşmanca tavır takındı ve Osmanlılarla dostluk münasebetleri kurmaya çalıştı. Timur felaketiyle Osmanlı ülkesinde meydana gelen olayları dikkatle takip eden Nasreddin Mehmed Bey, Çelebi Mehmed ile dostane ilişkilerde bulundu ve kızını ona vererek akrabalık da tesis etti. Geçen zaman içinde Yusuf'tan sonra Memluk tahtına çıkan Sultan çakmak, Canibeg Sufi'den dul kalan Nasreddin Mehmed Bey'in kızı ile Nefise Hatun ile evlenmek istedi. Nasreddin Mehmed Bey kızını Kahire'ye bizzat kendisi götürdü (31 Mart 1440). Düğün sonrası kızının çeyizine mukabil 30 bin dinar alan Mehmed Bey Elbistan'a döndü. Bu evlilik sayesinde Dulkadirliiler 1429'da Akkoyunlular'a kaptırdıkları, 1439 yılında da Memlukların eline geçmiş olan Harput'u geri aldılar. Nasreddin Mehmed Bey 46 yıllık bir beylikten sonra Ekim 1442'de 80-85 yaşlarında vefat etti. Yerine oğlu Süleyman Bey geçti.

Süleyman Bey

Süleyman Bey, Dulkadir Beyliği'nin başına geçtiği zaman olgun yaşta ve oldukça tecrübeli idi. Osmanlılar ve Memluklularla babası zamanında başlatılan dostluk münasebetleri Süleyman Bey döneminde de devam etti. Kendisi de kızı Sitti Hatun'u Osmanlı tahtının varisi geleceğın Fatih'i, II.Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'e verdi. Düğün 1450 yılı sonlarında yaklaşık iki ay sürdü. Diğer taraftan Nasreddin Mehmed Bey'in kızı Memluk Sultanı Çakmak'ın zevcesi Nefise Hatun Nisan 1449'da vebadan ölmüştü. Süleyman Bey kızlarından birisini de Sultan Çakmak'a verdi. Böylece devrin iki güçlü devleti ile tesis edilen iki taraflı akrabalık ile Dulkadirliiler rahatladı. Beyliğinin son yıllarında çok şişmanlamış olan Süleyman Bey ata binmekte bile zorlanıyordu. Rahatına düşkün olduğu için sayısız kadınların bulunduğu haremde sofranın lezzetine ve hayatın zevkine teslim olmuştu. 12 yıl beylik yaptıktan sonra 28 Ağustos 1454'te vefat etti.

Melik Arslan Bey

Süleyman Bey'in ölümünden sonra yerine oğullarından Melik Arslan geçti. Melik Arslan Memlukluların kendisine bir sorun çıkarmasını önlemek düşüncesiyle beyliğinin tanınması için babasının kılıcını itaatinin işareti olarak Memluk Sultanı Aynal Acrud'a gönderdi ve onun tarafından Dulkadir Beyi olarak tayin edildi. Eylül 1465'de Harput'u Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a terk etmek zorunda kaldı. Zaten Arslan Bey'in Osmanlılara karşı gösterdiği yakınlıktan rahatsız olan Memluk Sultanı Hoşkadem, Harput'un Akkoyunlulara teslim edilmesinden hoşnut olmadı. Arslan Bey'e muhalefet ederek Kahire'ye sığınmış olan kardeşi Şahbudak'ın da teşvik ve tahrikiyle Melik Arslan'dan kurtulmak istedi ve bir suikast planı hazırlattı. Kahire'den gönderilen bir fedayi, Melik Arslan'ı Elbistan'da camide ibadet ederken bıçaklayarak öldürdü (Ekim 1465). Melik Arslan'ın 11 yıllık hâkimiyetinin on yılı sulh ve sükûn içinde, son bir yılı ise karışıklıklar ve mücadeleler içinde geçti.

Şahbudak Bey

Kardeşi Melik Arslan'ın öldürülmesinden sonra, Memluk Sultanı Hoşkadem'den aldığı menşurla Elbistan'a gelerek beyliğin başına geçti. Fakat kendisini kardeş katili olarak suçlayanların muhalefeti ile karşılaştı. Şahbudak'ı Dulkadir Beyi olarak başlarında görmek istemeyen Dulkadirli Türkmenlerinin ileri gelenleri Fatih Sultan Mehmed'e müracaat ederek Melik Arslan'ın diğer kardeşi olan Fatih'in yanına sığınmış olan Şehsuvar'ı beyliğin başına geçmek üzere Elbistan'a göndermesini istedi. Şehsuvar Bey, Fatih'in yapmış olduğu seferlere katılmış ve hizmetlerine mukabil olarak Trakya'da Çirmen Sancak beyliğine atanmıştı. Fatih, Şehsuvar Bey'i bir miktar askerle Şahbudak'a karşı mücadeleye gönderdi. 4 Aralık 1465 tarihini taşıyan bir fermanla Dulkadir Beyliğine tayin edilen ve desteklenen Şehsuvar kardeşinin üzerine yürüdü. Şahbudak, Osmanlı destekli kardeşi Şehsuvar'a karşılık Memlukluların yardımını elde etmek için selefleri gibi Mısır'a tâbi olduğunu, kendisine yöneltilecek herhangi bir saldırının Memluklulara yapılmış sayılacağını ilan etti. Bu sebeple Memluk Sultanı Hoşkadem Şahbudak'a yardım için Halep valisini

görevlendirdi. Fakat Şehsuvar Memluk kuvvetlerinin yetişmesine fırsat vermeden Zamantı kalesi önlerinde kardeşini büyük bir mağlubiyete uğrattı, yolda bu gelişmeden haberdar olan Halep valisi geri döndü (Nisan 1466). Böylece 1 yıl 4 ay süren Dulkadir beyliği sona ermiş oldu.

Şehsuvar Bey

Dulkadir Beyliğinin Osmanlılara tâbi olmasını istemeyen Memluk Sultanı Hoşkadem, Şehsuvar Bey'e rakip olması için amcası Rüstem Bey'i Dulkadirli tahtını elde etmeye teşvik ve tahrik etti. Bu amaçla Halep valisini Rüstem Bey'e yardım etmekle görevlendirdi. Şehsuvar Bey, Osmanlıların Arnavutluk fethini tebrik için gönderdiği elçisi vasıtasıyla Fatih'i durumdan haberdar etti. Fatih, Mısır'a karşı Şehsuvar Bey'in haklarını savundu ve destek oldu. Memluk sultanı olduktan sonra Osmanlılar ile diplomatik ilişkilere girişen Sultan Kayıtbay, Fatih'e elçi göndererek Şehsuvar'ı himaye etmemesini rica etti, Dulkadir beyinden intikam alınmasına müsaade edilmesi halinde onun ülkesini Osmanlılara bırakmayı vaaad etti. Son zamanlarda Osmanlı padişahının uyarılarına kulak asmayan, sefer zamanlarında Osmanlılara bir miktar askerle yardım etmeyi taahhüd ettiği halde Karaman seferine katılmayan Şehsuvar'a kızan Fatih, Dulkadir beyini himaye etmekten vazgeçti. Memluk sultanı Kayıtbay, Yeşbek komutasında hazırladığı büyük bir orduyu Dulkadirli topraklarına gönderdi. Memluk ordusuyla savaşılan ancak sığındığı Zamantı Kalesi'nde zor durumda kalan Şehsuvar Bey otuz kişilik maiyeti ile Memluk kumandanına teslim oldu (4 Haziran 1472). Kahire'ye götürülen Şehsuvar Bey ve yanındakiler öldürüldü. 6 sene beylik etti.

Şahbudak Bey (İkinci Defa)

Kardeşi Şehsuvar Kahire'ye götürülürken, Şahbudak Memluklar tarafından ikinci defa Dulkadirli tahtına oturtuldu. Kendisine rakip olabilecek kardeşleri Kahire'de idam edilmek veya hapsedilmek suretiyle bertaraf edilmişti. Ertesi yıl Fatih Sultan Mehmed'in Otlukbeli'nde Uzun Hasan'a karşı kazandığı zafer,

Dulkadir ülkesine doğudan gelecek tehlikeyi tamamen uzaklaştırmış oldu. Şahbudak'ın Dulkadirli beyi olmasından bir süre sonra Şehsuvar Bey'in idam edilmesine üzülen kardeşi Alaüddevle Bey, amcası ve bir kısım Dulkadirli cemaati ile ülkelerini terk ederek Amasya'da Şehzade bayezid'in yanına sığınmışlardı. Alaüddevle Bey kızı Ayşe Hatun'u şehzade Bayezid'e vermiş ve bu evlilikten 1467 yılında geleceğin padişahı Selim dünyaya gelmişti. Ancak Alaüddevle Bey bir süre sonra ülkesine geri döndü ama etrafına topladığı Türkmenlerle Sivas civarında yağma yaptı. Osmanlı topraklarına yaptığı saldırıların cezasız kalmayacağını düşünerek İstanbul'a gidip Fatih Sultan Mehmed'ten af diledi. Osmanlı padişahı, Alaüddevle Bey'i affetti ve onu yanında tutup ona Çirmen sancakbeyliğini verdi. Bu gelişmeler yaşanırken Fatih, Memluk Sultanı Kayıtbay'a Şehsuvar Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra Dulkadir ülkesini Osmanlılara terk edeceğine dair yaptığı vaadi hatırlattı ise de ondan soğuk bir cevap aldı. Bunun üzerinde yanında bulunan Alaüddevle'yi Şahbudak'ın yerine Dulkadirli tahtına geçirmeye karar verdi. Alaüddevle Bey'e Dulkadir Beyliği menşuru veren Fatih Sultan Mehmed, Alaüddevle Bey'i kuvvetli bir ordu ile Dulkadir ülkesine gönderdi. Alaüddevle'ye mağlup olan ve Mısır'a kaçan Şahbudak'ın Dulkadir beyliği 8 yıl 8 ay sürdü.

Alaüddevle (Bozkurt) Bey

Alaüddevle Bey'in Fatih Sultan Mehmed'in yardımı ile Dulkadirli tahtını ele geçirmesi, zaten bozulmaya başlamış olan Osmanlı Memluk ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Fatih'in ölümünden sonra Alaüddevle Bey takip ettiği siyasetle Memluk tehlikesini giderdi. Mısır'a "kendisinin kardeşinden daha bağlı ve itaatkâr olduğunu" bildirerek Sultan Kayıtbay'ı yatıştırmayı başardı. Alaüddevle'nin itaatinden emin olan Memluk sultanı, Şahbudak Bey'i Şam kalesine haps ettirdi. Bununla beraber Alaüddevle Bey, Mısır sultanına karşı davranışının Osmanlılar tarafından yanlış anlaşılmaması için yeni padişah II.Bayezid ile dostluk münasebetine girişmeyi de ihmal etmedi. Bir müddet sonra Temmuz 1473'te Alaüddevle Bey Memlukların elinde olan Malatya'yı kuşattı. Sultan Kayıtbay Suriye valilerine Alaüddevle Bey'i cezalandırmak üzere

sefer çıkmalarını emretti. Alaüddeve Bey üzerine ordular sevk edilmekte Dulkadirli ile Memluklular savaşmakta iken Osmanlıların Çukurova’da ilerlemeye başlaması Alaüddeve Bey üzerine çevrilmiş olan Memluk silahlarının yönünü değiştirdi. Osmanlı ordusuna komuta eden Karagöz Paşa, Alaüddeve Bey’e inandığı güvendiği ve onu beklediği için Memluk kuvvetlerinin baskınına uğradı ve büyük bir yenilgiye uğradı, Çukurova Memluklar’ın eline geçti (Kasım 1485). Memlukların Osmanlılara karşı aldığı galibiyetler sonrası Alaüddeve Bey Memluk Sultanı Kayıtbay’ın gözüne girmek gayret etti ve her fırsatı değerlendirdi. Mart 1488’de Osmanlılar Çukurova bölgesini yeniden elde etti. 1490’da Osmanlı Memluk barışı yapıldı. 1492’de Kayıtbay’ın ölümünden sonra Mısır, devletin yüksek kademelerinde bulunan kumandanların birbirleriyle çekişmesi yüzünden karıştı. Alaüddeve Bey’in son Akkoyunlu şehzadesine yapmış olduğu yardım şah İsmail’in ona karşı duyduğu kini bir kat daha arttırdı, ordu ile gelip Elbistan ve Maraş’ı yakıp yıktı. Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferi esnasında Osmanlı ordusunu arkadan vuran Alaüddeve Bey’i zafer sonrası cezalandırmaya karar verdi. Çaldıran seferinde büyük hizmet ve gayret göstermiş olan şehsuvar oğlu Ali Bey’i Kayseri sancakbeyliğine tayin ederek Alaüddeve’ye karşı mücadele eder ve başarılı olursa Dulkadirli topraklarının kendisine verileceğini vaad etti. Ali Bey mücadeleye başladı Alaüddeve durumu Mısır’a bildirdi. Yavuz Selim ile Kansu Gavri arasında elçiler gidip geldiği ve her iki taraf birbirlerine Dulkadirli ülkesi üzerinde teklifler sunduğu sırada Alaüddeve Bey Osmanlı ordusunun iafe kollarını vurdu. Bu son olay Yavuz Selim’in sabrının tükenmesine sebep oldu. 5 Haziran 1515 tarihinde Sinan Paşa komutasında Elbistan’a ordu sevk etti. Ali Bey klavuzluğunda Elbistan’a yaklaşan Osmanlı ordusu ile gelen tehlikeyi sezen maiyyetinin Yavuz Selim ile uzlaşması yönündeki uyarılarını dinlemeyen Alaüddeve Bey savaşa çıktı. 13 Haziran 1515 tarihinde Ördekli Mevkii’nde yapılan savaşta Alaüddeve Bey, Dulkadirli boy beylerinden otuzu ve Alaüddeve’nin akrabasından bir haylisi öldürüldü, dört oğlu ve eşleri de esir düştü. Ölümüne “merg-i hain” deyimini tarih düşülmüş olan Alaüddeve Bey 34 yıl 4 ay beylik etti.

Ali Bey

Alaüddeve'den sonra Ali Bey'in Haziran 1515 tarihinde Dulkadirli tahtına çıkması ile beyliğin üzerindeki Memluk nüfuzu son verilmiş ve Yavuz adına hutbe okutularak Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir. Ali Bey, babası Şehsuvar'ın Memluklar tarafından Kahire'de öldürülmesinden sonra Osmanlı Padişahı II.Bayezid'in yanına sığınmış ve Yavuz Selim'in cülusunu müteakip Trakya'da Çirmen Sancakbeyliğine tayin edilmişti. Yavuz Selim'in 1514'te Şah İsmail'e karşı açtığı savaşa katılan, Osmanlı ordusunda keşif ve öncü kuvvetleri komutanı olarak görev yapan Ali Bey'e sefer dönüşü Dulkadirli ülkesinin verileceği vaad edilmişti ve bu gerçekleşti. Ali Bey'in hâkimiyetini tanımak istemeyen Şahrüh Bey'in oğulları isyan ettilerse de başarılı olamadılar. Osmanlı padişahı tarafından himaye edilen ve onun desteği ile beyliği ele geçiren Ali Bey, her fırsatta Osmanlı Devleti'ne sadakatini ispata çalıştı. Ancak o vefa borcundan dolayı Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla birlikte güvenliği için Memluk Devleti ile de iyi geçinmek gerektiğini gözden uzak tutmuyordu. Bu sebeple Kansu Gavri ile de dostluk ilişkileri kurmak için gayret ediyordu. Yavuz Selim'in Mısır'ı fethi esnasında Diyarbakır'daki Osmanlı ordusuna iâşe temin eden Ali Bey, Mısır'ın fethinden iki yıl sonra ortaya çıkan isyanın bastırılmasında da büyük rol oynadı. Yavuz Selim'in ölümünü fırsat bilen ve Şam'da ayaklanarak isyan eden Şam valisi Canberdi Gazali isyanının bastırılmasında da (27 Ocak 1521) Ferhad Paşa ile birlikte Osmanlı Devleti'ne büyük hizmette bulundu. Ancak bu isyanın bastırılmasında gösterdiği başarı Ferhad Paşa'nın kendisine duyduğu kıskançlığı arttırdı. Onun halkına baskı ve zulüm ettiği şeklinde İstanbul'a ulaşan haberler üzerine Osmanlı Devleti durumu yerinde tahkik etmek istedi. Fakat Ali Bey buna müsaade etmeyerek teftişe gelenleri öldürttü. Bu durum öteden beri Ali Bey'in başarılarını kıskanan Ferhad Paşa'ya onun aleyhinde bulunması için bir fırsat verdi. Şehsuvaroğlu'nun öldürülmesi için fermanı elde eden Ferhad Paşa Tokat'a giderek oradan doğuya sefer yapılacağı bahanesiyle Ali Bey'i çocukları ile yanına davet etti. Ali Bey'i Artukova'da ilgi ve güler yüzle karşılayan Ferhad Paşa ona mükellef bir ziyafet verdi. Ziyafet esnasında Ali Bey'i ve oğullarını maiyeti ile birlikte öldürttü (Temmuz 1522). Şehsuvaroğlu Ali Bey 7 yıl beylik etti.

OSMANLI TAŞRA YÖNETİMİ VE XVI. YÜZYILDA MARAŞ KAZASI YÖNETİCİLERİ*

Alaaddin AKÖZ-İbrahim SOLAK**

Giriş

Osmanlı devlet yönetiminin niteliğini, merkezi hükümet ile taşra ilişkisini anlamak için, şehrin yönetim birimlerinin yapısını bilmek gerekir. Osmanlı Sultanları bir bölgeye iki yönetici göndermişlerdir; Yürütmenin temsilcisi bey (beylerbeyi-sancakbeyi) ve yargının temsilcisi kadı, birbirine muhtaç ve birbirini tamamlayan iki kurum.¹ Yerel yönetimin² başı olan idarecilerin yanlarına yardımcı olarak subaşı, şehir kethüdası, dizdar, miralay, çeribaşı (serasker) gibi farklı görevler icra eden alt yöneticiler diyebileceğimiz insanlar da atanmıştır. Bu çalışmada Maraş ve çevresinde XVI. yüzyıl içerisinde görev yapan idareci zümreyi tespit etmeye çalışacağız.

A- Beylerbeyi

Osmanlı Devletinde temel idârî birim sancaktır, sancaklardan beylerbeylik ya da eyalet³ denilen büyük idârî birimler oluşmuştur.

---

* Bu makale Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 9, s. 29-45’de yayımlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Konya.

¹ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s.665.

² Osmanlı taşra idaresinde yerel yöneticilerin konumu ile ilgili bakınız; Y. Yücel, “XVI XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler”, *Bellekten*, XLI/163, Ankara 1977, s.495-506; Zekâi Mete, “Osmanlı Taşrasında Bürokratik Muâmelât: Sancakbeyi Belge ve Defterleri” *Osmanlı Araştırmaları*, S.XIX, İstanbul 1999, s.181-221.

³ Osmanlılarda en büyük idârî birim, Halil İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, C.XI, İstanbul 1995, s.548.

Eyaletlerde padişahın mutlak otoritesini temsil eden en yüksek yönetici beylerbeyidir.⁴

Beylerbeyi'ne kaynaklarda mîrî mirân, emîrû'l-ümerâ ve vali de denilmektedir.⁵ Eyaletin her sancağına ayrı ayrı sancakbeyleri atanırken paşa sancağı diye adlandırılan sancağın yönetimi de beylerbeyine bırakılmıştır. Beylerbeyi, yönetimi kendisine bırakılan paşa sancağında oturmaktadır.⁶ Osmanlı kuruluş döneminde genelde Türk kökenli komutanlar bu göreve atanırlarken, Fatih'ten sonra devşirme kökenli olup, kul sistemi içerisinde yetişerek, liyakatleri ve bağlılıkları daha önceki görevlerinde denenmiş olanlar atanır olmuştur.⁷

Beylerbeyi maiyeti altındaki görevlilerle birlikte beylerbeyi divanı ile eyaleti yönetmektedir. Beylerbeyi divanında timar defterdârı, defter kethüdâsı, hazine defterdârı, beylerbeyi kethüdâsı, tezkireci, çavuşlar, ruznâmecî ve katipler bulunmaktadır.⁸ Beylerbeyi divanı askerî hususlarla ilgili meseleleri halletmek bölgesinde güvenliği sağlamak, padişahın emîrlere ve kanunlarına karşı gelenleri takip etmek ve yönetimi altındaki timarları merkezi hükümetin verdiği yetki çerçevesinde tevcih etmek gibi işleri yürütmektedir.⁹

⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1994, C.II, s.581; Halil İnalçık, *The Ottoman Empire Classical Age 1300-1600*, London 1997, s.104.

⁵ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, İstanbul 1992, C.VI, s.69; V.L.Menage, "Beglerbegi", *EI*, London 1991, C.I, s.1159; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı*, C.II, s.581; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun idâri Taksimatı*, Ankara 1988, s.35.

⁶ Yücel, "Desantralizasyon" s.665; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.65; İlhan Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler (Tebliğler)*, İstanbul 1997, s.241.

⁷ İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı" *Osmanlı Devleti Tarihi I*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s.227; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.65.

⁸ İpşirli, "Beylerbeyi", s.72; Uzunçarşılı, *Osmanlı*, II, s.582; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, C.XII, s.368; Şahin, "Taşra Teşkilatı" s.242.

⁹ İnalçık, "Eyalet", s.550; İpşirli, "Beylerbeyi", s.71; Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368.

Maraş ve çevresi Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra müstakil bir eyalet kurulmadan önce 1522 yılında Rum Eyaleti'ne ilhak edilir.¹⁰ Kısa bir süre Rum Eyaleti'ne bağlanan Maraş ve Elbistan bir süre sonra, Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne bağlanır.¹¹ Maraş 1523 yılından 1531 yılına kadar Karaman Eyaleti'ne bağlı kalır.¹² 1531 yılına kadar kaynaklarda Maraş veya Dulkadir Beylerbeyine rastlanmazken 1531 yılından itibaren Dulkadir beylerbeyinin isminin bazı kayıtlarda geçtiği görülmektedir.¹³

¹⁰ Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi, nr.1969, vr.120b- 121a.

¹¹ Liva-i Maraş ve Elbistan sene 929 Cemaziyel ahiresinin 23. Günü Rum'dan ifraz olunub Karaman'a ilhak olundu ve bugünde Karaman'a Kayseri taht tayin olunub beylerbeyi onda oturmak emr olundu." Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.969, vr.120b-121a; "Ve haliya Karaman Beyleri ilhak olunan Zülkadriyelü taifesi", Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b; M. Akıf Erdoğan, Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584,1, s.22.

¹² H.934-M.1527 tarihli timar defterinde Maraş ve civarında Karaman Beylerbeyinin hassı ve hisseleri bulunmaktadır, BA TD 142 s. 56,147; Bayezid Devlet Kütüphanesi. Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969 vr.120b-121a; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b-55b; İ. Metin Kunt, Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi, İstanbul 1978, s.128.

¹³ Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1734, vr.202b-203a; İsmail Altınöz, Bostan'ın Süleymanname'sine atfen, (vr.127â) "Ol esnada rây-i â'lem padişâhî şöyle iktizâ eyledi ki, Zülkadriye vilayetine müstakil beylerbeği nasb olunub ol diyarın riyâz-ı ahvâlî bâr-ı taarruzu fiteden bâli olub zillî himayetde olalar. Avâtıf-ı aliye mucabince ol vakt Trablus sancağı beği sülâyman paşa zikrolan diyarı beylerbeyi olub ve mahlul olan sancaklar dahi lâyıq-ı devlet olanlara ihsân ve kerâmet olundu", Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s.50, n.105; Veliyüddin Efendi nr.1970 de bulunan kanunnâmeden ilk beylerbeyi Süleyman beyin bu görevde fazla kalmadığı anlaşılmaktadır; 14 Ramazan 939 senesinde Zülkadriye Beylerbeyine, eyalet içindeki sipahilere timar tevcihi ile ilgili gönderilen fermanında, beylerbeyinin Ahmet Paşa olduğunu görüyoruz. Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b-56b; BA TD 402'nin 414. sahifesinde sonradan düşüldüğü yazı şeklinden anlaşılan H.938/M.1531 tarihli kayıta; Dulkadirli Türkmenlerinin çıkaracakları çeri sayısından bahsedilirken burada da Dulkadirli beylerbeyi zikrediliyor ama bu beylerbeyinin kim olduğunu ilgili yer çürük olduğu için çıkaramıyoruz.

Bu bilgiler ışığında Dulkadir Beylerbeyliğinin 1531 yılından sonra kurulduğu görülmektedir.¹⁴

Maraş'ta Dulkadirli eyaleti kurulduktan sonra tespit edebildiğimiz beylerbeyiler şunlardır: Dulkadirli Eyaleti'ne ilk defa beylerbeyi olarak atanan Süleyman Bey'dir, H.937/M.1531.¹⁵ Daha sonraları atanan beylerbeyiler; Ahmet Paşa H.939/M.1533.¹⁶ Mehmet Paşa 1535,¹⁷ Rüstem Paşa 1536.¹⁸ Rüstem Paşa'nın Karaman Beylerbeyliğine atanmasından sonra yerine İlyas Paşa Dulkadir Beylerbeyi olarak atanmıştır.¹⁹ Muhammed Paşa H.946/M.1539,²⁰ Ali Paşa H.947-949/M.1540-1542,²¹ Muhammed Paşa H.951/M.1544,²² Saadettin Paşa H.954/M.1547,²³ Mustafa Paşa²⁴, Mehmet Paşa H.955/M.1548,²⁵ Cafer Paşa H.959/ M.1551,²⁶ Hızır Paşa H.960/M.1552,²⁷ İskender Paşa H.961/M.1554,²⁸ Haydar Paşa H.961/

¹⁴ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazâsı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 5.0. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s.11-12.

¹⁵ Süleyman Bey Trablus sancakbeyi iken buraya atanmıştır, Altınöz, Dulkadir s.52.

¹⁶ Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b; Ahmet Bey Avlonya sancak beyliğinden atanmıştır, Altınöz, Dulkadir, s.52.

¹⁷ Mehmet Paşa Halep sancak beyliğinden gelmez, Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, C.X, s.121; Altınöz, Dulkadir, s.52.

¹⁸ Gökbilgin, "Süleyman I", s.121.

¹⁹ Gökbilgin, "Süleyman I", s.121.

²⁰ İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Kataloğu (=MC) 05/40.04. 11.

²¹ MC 05/40.04, 11-12.

²² MC 05/40.04, v.10.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Kataloğu (=KT Ruus 208, s.156.

²⁴ 24 Eski Zülkadriye beylerbeyliği yapmış ve 3 S 956 tarihinde Trabzon sancağına atanmıştır, Feridun Emecen- İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri " Belgeler XIX/23, 1998, Ankara 1999, s.114.

²⁵ 25 KK Ruus 209, s.40; Mehmet Paşa İskenderiye beyliğinden atanmış olup üç yıl Maraş'ta beylerbeylik yaptıktan sonra 29 B 958 tarihinde Sivas sancağına atanmıştır. Emecen- Şahin, "Sancak Tevcih "s.76, 111.

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri (MD) IA, s.331, Cafer Paşanın bu göreve ne zaman geldiği ve ne kadar bu görevde kaldığı hakkında bilgiye sahip değiliz.

²⁷ Hızır Paşa sâbık Maraş beylerbeyi olarak zikredilmektedir, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emîri Tasnifi I. Süleyman sıra no 122.

M.1554,²⁹ Rüstem Paşa H.963/M.1555,³⁰ Ali Paşa H.968/M.1560,³¹ İskender Paşa H.969/M.1561,³² Ahmet Paşa H.972/M.1564,³³ Hasan Paşa H.974/M.1566,³⁴ Abdurrahman Bey H.978/M.1570,³⁵ Mehmet Paşa H.980/M.1572,³⁶ Ahmet Paşa H.980/M.1572,³⁷ Mustafa Paşa H.981/M.1573,³⁸ Mehmet Paşa H.981/M.1574,³⁹ Derviş Bey H.985/M.1577,⁴⁰ Gazanfer Paşa H.985/M.1577,⁴¹ Mustafa Paşa H.987/ M.1579,⁴² Ahmet Paşa H.989/M.1581,⁴³ Murad Paşa

-
- ²⁸ Kapıcıbaşı İskender Paşa H.25 L 961/ M. 9 Eylül 1554 tarihinde atanmıştır, MD 1, 43/201.
- ²⁹ Haydar Paşanın ne zaman beylerbeyi olduğunu bilmemekle beraber mazul, sâbık Dulkadirli Beylerbeyi olarak zikredilmektedir, MD 1, 64/334,68/363; MD 2, 25/218.
- ³⁰ MD 2, 68/620,69/625; MD 4, 82/841.
- ³¹ MD 3, 564/1649; MD 4, 16/143; Peçevî 1, s.423.
- ³² İskender Paşa eski Mısır Beylerbeyi iken buraya H.14 Ra 969/ M.11 Kasım 1561 tarihinde atanmıştır ve yaklaşık üç yıl bu görevde kalmıştır, Başbakan Osmanlı Arşivi Ruznamçe Defteri (=Ruznamçe) nr.14 s.862.
- ³³ Ahmet Paşanın ne zaman atandığı ve ne kadar görev yaptığı hakkında bilgiye sahip değiliz, sâbık beylerbeyi olarak zikredilmektedir, MD 6, 477/1034; MD 8, 92/1021 Ruznamçe nr.22, s. 9.cüz.
- ³⁴ Hasan Paşa ile ilgili bilgimiz sadece beylerbeyi olduğuna dairdir, Ruznamçe nr.22, s. 9.cüz.
- ³⁵ MD 12,383/622; Abdurrahman Bey Maraştan önce Mısır Defterdalığı ve Bursa Beylerbeyliği yapmıştır. Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanlı İstanbul 1308, C.III, s.312.
- ³⁶ Ruznamçe nr.38 s.498; MD 15, 251/2113; KK 305 Divan-ı hümayun tahvil kalemi s.34. Evahiriri C sene 979; Peçevî Tarihi I, Ankara 1999, s.424; Mehmet Paşa Maraş'tan önce Musul Beylerbeyliği yapmıştır. M.Süreyya, Sicil c.4, s.121.
- ³⁷ Ruznamçe nr.38 s.692; MD 25, 244/2248,252/2324; MD 37, s.162; MD 69, 247/488.
- ³⁸ Mustafa Paşa Nişancılıktan buraya 1-1.3 N 981 / M.12 Aralık 1573 tarihinde atanmıştır, MD 25, 16/143, s.652; MD 8, 96/1065; MD 15, 92/805; Ruznamçe nr.33.
- ³⁹ Dulkadiye Beylerbeyliği Nişancı Mehmed Bey'e buyruldu, H.14 L 981/M.2 Şubat 1574, MD 25,16/143, 51/521; MD 24, 203/537; Ruznamçe nr.39 s.2.cüz; KK Ruus 262, s.46.
- ⁴⁰ Derviş Bey daha önce Şam Beylerbeyliği yapmıştır, H.8 R 985/M.6 Haziran 1577 yılında Dulkadirli Beylerbeyliğine atanmıştır, MD 16, 280/535; MD 30, 305/703, 304/701.
- ⁴¹ Ruznamçe nr.50 s.613; KK Ruus 262 s.193.
- ⁴² Ruznamçe nr.53; MD 37, 92/1053,105/1206; MD 42, 109/395; MD 45, 95/1122; Mustafa Paşanın H.989/M.1581 yılında da beylerbeyliği görevinde olduğunu görmekteyiz, MD 44,17/43.
- ⁴³ MC 05/40.04, v.10; Ahmet Paşa bu göreve atanmadan önce baş defterdarlık yapmıştır. M. Süreyya, Sicil, C.I, s.202.

H.991/M.1583,⁴⁴ Mehmet Paşa H.992/1584,⁴⁵ Yusuf Paşa
H.993/M.1585,⁴⁶ Davud Han H.993/M.1585,⁴⁷ Ali Paşa
H.995/M.1586, Osman Paşa H.998/M.1589,⁴⁸ Sinan Paşa
H.1001/M.1593,⁴⁹ Mahmud Paşa H.1001/M.1593,⁵⁰ Haydar Paşa
H.1003/M.1595,⁵¹ Muhammed Paşa H.1004/M.1596⁵² ve son olarak
İbrahim Paşa H.1009/M.1600.⁵³ İncelenen dönem içerisinde 39
beylerbeyi Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeylik yapmıştır. (Tablo 1)

Bunlardan bazılarının göreve başlama tarihleri ve ne kadar süre görev yaptıkları tespit edilebilirken, bir kısmının ise görev tarihleri belli değildir. İsimleri tespit edilebilen bu beylerin atanma tarihleriyle, ne kadar süre bu görevi ifa ettikleri hususunda da net bilgi bulunamamıştır. Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeyilik yapan beylerin daha önce devlet idaresinde önemli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu raya atananların bir kısmı daha önceden sancakbeyliği, kapıcıbaşılık, defterdarlık, baş defterdarlık, nişancılık ve beylerbeylik gibi çok önemli görevlerde bulunmuşlardır.⁵⁴ Bu da bize eyaletin Osmanlı merkezi yönetimi için önem taşıdığını

⁴⁴ Murad Paşa sâbık Karaman Beylerbeyi iken H.4 C 991/M.6 Haziran 1583 yılında bu göreve atanmıştır, KK Ruus 262 s.193; MD 53, 112/313; MD 56, 1/1.

⁴⁵ KK Ruus 262 s.193.

⁴⁶ MD 56, 45/154.

⁴⁷ MD 59. 78/353.

⁴⁸ Ruznamçe nr.116 s.264.

⁴⁹ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.65; Sinan Paşa Maraş'tan önce Anadolu ve Mısır defterdarlığı, Mısır ve Diyarbakır beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, C.III, s.110.

⁵⁰ MD 72, s.126; MD 73, 35/84.

⁵¹ Haydar Paşa Amid'den mazul olup H.15 C 1003/M.2 Şubat 1595 yılında buraya atanmıştır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsâfi Defter Katoloğu, Bâb-ı Âsâfi Nişancı (Tahvil) Kalemi (=A.NŞT) 1141 s.65; MD 73, 377/829; Haydar Paşa Maraş Beylerbeyliğinden önce sırayla, Bağdat, Kefe, Rumeli ve Sivas beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, C.II, s.261.

⁵² MD 73, 355/779; Mehmet Paşa daha önce Adana Beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, C.IV, s.134.

⁵³ İbrahim Bey'in atanma tarihi H.18 M 1009/M.7 Temmuz 1600'dür, Ruznamçe nr.237 s.1.cüz.

⁵⁴ Bu görevlilerin bazılarının daha önce hangi görevlerde buldukları beylerbeylerin isimleri verilirken aktarılmıştır.

göstermektedir. Çünkü buraya atanan görevlilerin çoğunluğu tecrübeli devlet adamlarıdır.

B-Sancakbeyi

Osmanlı Devleti'nde sancak, temel idârî birimin adıdır ve başında da yönetici olarak sancakbeyi bulunur. Padişahın kulları arasından yararlılık gösterenler bu makama atanırlar.⁵⁵ Padişahın mutlak otoritesinin sancaktaki temsilcisi olan sancakbeylerinin askeri ve idârî olmak üzere iki asli görevi bulunmaktadır.⁵⁶ Bu görevlerden askerî olanı daha önemlidir.⁵⁷ Sancakbeyi⁵⁸ yönetimi altındaki timarlı sipahilerin doğal komutanı olduğundan kendi kapı halkı, zaim, cebelü ve sipahilerle birlikte çağrıldığı seferlere katılmak zorundadır. İdârî görevi ise, maiyeti altındaki reâyanın her türlü huzur ve güven ortamında hayatını sürdürebilmesi için gerekli şartları sağlamaktır. Bu vesile ile şehrin düzen ve güvenliğinin sağlanması, adaletin uygulanması suçluların cezalandırılması, özel görevler için sancağına gelen devlet memurlarına gerekli yardımların yapılması, sınırda görevli ise komşu devletle ilişkilerin anlaşmalara uygun şekilde yürütülmesi, “şer'e” ve “örf'e” aykırı durumları önleme hususunda kadı ile birlikte hareket etmesi sancakbeyinin önemli görevleri arasındadır.⁵⁹

Maraş ve civarında Dulkadirli Beylerbeyliği kurulmadan önce Maraş Sancağı'nda sancakbeyi olarak görev yapanlardan tespit edilenler şunlardır. Maraş, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra

⁵⁵ Yücel, “Desantralizasyon” s.665; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.66; M. Ali Ünal, *XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s.19.

⁵⁶ İnalçık, *Classical Age* s.104; M. Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998, s.45.

⁵⁷ Gezâ David, *16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, İstanbul 1999, s.22.

⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin en önemli alt idârî ve askerî birimi olan sancakların (paşa sancakları hariç) idârî ve askeri meselelerinin görüşülüp karara bağlandığı divanlarının varlığı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Z. Mete, “Sancakbeyi Belge ve Defterleri” s.181-221.

⁵⁹ Kunt, *Sancak*, s.20-26; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi II*, İstanbul 1995, s.66; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.41; G. David, *Simontornya*, s.22 vd.

yapılan ilk tahrirde Vilayet-i Zülkadriye'ye bağlı sancak konumunda ve başında sancakbeyi bulunmaktadır. 451.199 akçelik has geliriyle İskender Bey Maraş'ın ilk sancakbeyidir.⁶⁰ 1527 tarihli sancak tevcih listesinde Karaman Eyaleti sancakları içerisinde yer alan Maraş'ın Sancakbeyi olarak 400.000 akçe gelire Mirahur Uveys Beyi görmekteyiz.⁶¹ Yine 1527 tarihli timar defterinde Maraş Sancakbeyi olarak 101.105 akçelik gelire Mehmet Bey görev yapmıştır⁶² (Tablo 1) Sancakbeylerinin kazâda herhangi bir kültürel eserine rastlanmamakla birlikte, şehir mahallelerinden Ferrâş İskender mahallesinin ismini Sancakbeyi İskender Bey'den almış olabileceği düşünülebilir.

C- Alaybeyi

Sancakbeyinden sonra sancağın en yetkili askerî amiri olan alaybeyiler, vilayette bulunan sipahilerin arzuları dikkate alınmak şartıyla beylerbeyi ve sancakbeyi arzı üzerine tayin edilir ve kadının yahut beylerbeyinin arzı üzerine de görevlerine son verilir.⁶³

Alaybeyilerin, timar tevcihi esnasında sipahilerin yarar olup olmadıkları hakkında, diğer bazı sipahilerin de şahadetiyle bir rapor hazırladığı ve bu rapora (arza) göre sipahiye timar tevcihi yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁴ Alaybeyiler zeâmet sahipleri olup bölgelerindeki sancakbeyine bağlı idiler, sefer esnasında çeribaşılar bölgelerindeki sipahi ve cebelileri toplayıp alaybeyinin yanına getirirler, alaybeyi de bunları sancakbeyinin kumandası altına sevk eder.⁶⁵ H. 8 Rebiülahir

⁶⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 124, s.50/1.

⁶¹ Kunt, Sancak, s.128; Adınöz, Dulkadir, s.41; 16. Asırda Karaman ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Alâaddin Aköz, XVI. Asırda Karaman Kazâsı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s.1 vd.; Gökbilgin, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, S.VII. İstanbul 1968, s.29-38.

⁶² BA TD 142 s.1.

⁶³ Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara 1991, s.50; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990, s.32.

⁶⁴ MD 1, s. 400; MD 11,92/651; MD 42,455/1771, Ünal, *Harput*, s.46.

⁶⁵ Miroğlu, *Kemah-Erzincan*, s.32; Mehmet Taştemir, XVI.yy.da Adıyaman (Behisni, Hisn-ı Mansur, Gerger, Kâhta,) *Sosyal ve İktisâdî Tarihi*, Ankara 1999, s.22; David, *Simontornya*, s. 34.

985/M. 6 Haziran 1577 tarihinde Maraş Alaybeyi'ne gönderilen hükümde bölgesindeki züema ve erbâb-ı timarı toplayıp Halep muhafazasına gitmesi istenmektedir.⁶⁶

Maraş'ta XVI. yüzyıl içerisinde tespit edilebilen alaybeyiler şunlardır. Ahmet Çelebi v. Mektupzâde, Ahmet Çelebi'ye daha önce Şam'da 8995 akçelik timar tasarruf ettiği için Maraş'ta 8073 akçelik timar verilmiş ve Maraş kadısının oğlu olması hasebiyle H. Zilkade 929/M. Ekim 1523'de alaybeyilik tevcih olunmuştur.⁶⁷ Minnet Çelebi 1526 yılında Maraş Livası'nın miralay (alaybeyi) olarak görülmektedir.⁶⁸ Bişanoğlu H.11 Safer 954/M.4 Nisan 1547 yılında alaybeyiliğe atanır.⁶⁹ Mestan H. 961/M. 1553 tarihinde 20200 akçelik zeâmetle,⁷⁰ Mirza 31000 akçelik zeâmetle H.14 Şaban 965/M. 6 Haziran 1558'de göreve başlayıp⁷¹ muhtemelen H.970/ M.1563 yılına kadar alaybeyilik yapmıştır.⁷² Mestan v. Hacı Pir Veli Süleyman 20700 akçelik zeâmetle H.10 Cemaziyel evvel 966/M.2 Şubat 1559 tarihinde Maraş alaybeyidir.⁷³ Mennan H.967/M.1559,⁷⁴ Ali H.978/M.1570,⁷⁵ Murad v. Kaya 31000 akçe zeâmetle H.980/M.1572,⁷⁶ Kaya v. Veli Bey 33366 akçelik zeâmetle H.985/M.1577,⁷⁷ Murad 33000 akçelik zeâmetle H.987/M.1579,⁷⁸ Mustafa b. Dündar 30000 akçelik zeâmetle H.989/M.1581'de alaybeyiliğe başlamış ve H.1004/M.1595 tarihine kadar 14 yıl gibi uzun bir süre bu görevi

⁶⁶ MD 30, 304/702, 305/703.

⁶⁷ BA TD 124 s.54.

⁶⁸ BA TD 402, s.771.

⁶⁹ KK Ruus 208, s.27.

⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver (MAD) 17642, s.661.

⁷¹ BATD 331, s.18;TK 329, s.15b.

⁷² Ruznamçe nr.15, s.340; MD 1,s.400; MD 4, 206/2167; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, C.I, s.54.

⁷³ BA TD 331, s.24; Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TK) 329, s.18b.

⁷⁴ MD 4, 37/367.

⁷⁵ MD 11, 92/651; MD 15, 27/233

⁷⁶ Ruznamçe nr.38, s.555; MD 26, 323/929; Hüseyin Özdeğer, "Antep'te Pazar Ekonomisi (16. Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.20, İstanbul 1982, s.173, Murad Beyin 7000 akçalık zeâmet hissesi de Antep sancak gelirleri içerisinde bulunmaktadır.

⁷⁷ Ruznamçe nr.50, s.643.

⁷⁸ KK 315, s.2.

yapmıştır⁷⁹ ve son olarak tespit edilen alaybeyi 22399 akçelik zeâmetle H.1005/M.1596 tarihinde Ömer Bey'dir⁸⁰ (Tablo II).

D- Çeribaşı (Serasker)

Komutan, başbuğ, serdar, serasker⁸¹ gibi anlamlar taşıyan çeribaşı, Osmanlı Devleti'nde sipahi müselleme, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fatihin, voynuk ve akıncı gibi askerî teşekküllerin zabitlerinden birisine verilen isimdir.⁸²

Serasker olarak zikredilen çeribaşılar sancakların bir nahiyelik bölgesinin amiridirler ve görevli oldukları yerin asayişini sağlamak, suçluları yakalamak, sefer zamanında gerekli askerleri toplamak, savaş sonrası gereken muafiyetleri tahsil etmek gibi vazifeleri ifa ederler.⁸³ Sancakta alaybeyinden sonra en yüksek rütbeli sipahi subayı olan çeribaşılar serbest timar tasarruf ederler.⁸⁴

Maraş Kazâsı'nın tespit edilebilen çeribaşıları (seraskerleri) şunlardır. Güğercinlik Nâhiyesi seraskeri Emin 4000 akçelik timar tasarruf etmektedir, H. 17 Zilhicce 929/M.10 Ekim 1523,⁸⁵ Kazâ-i Maraş seraskeri Ali v. Hazinedar 4500 akçelik timar tasarruf etmektedir, H.21 Zilhicce 929/M.10 Ekim 1523,⁸⁶ Nâhiye-i Bertiz çeribaşısı Dündar v. Hamza 7107 akçelik timara mutasarrıf H.961/1553,⁸⁷ Nâhiye-i Pazarcık Çeribaşısı Murad v. Ahmed ikinci kez 5186 akçelik timara mutasarrıf H.961/M1553,⁸⁸ Nâhiye-i Göynük çeribaşısı Mustafa v. Arapşah Veli 6124 akçelik timara mutasarrıf

⁷⁹ MD 45, 88/1048, 98/1 159; Ruznamçe nr.174 s.7.cüz.

⁸⁰ Ruznamçe nr.191, s.107.

⁸¹ Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü, Ankara 1996, C.II, s. 864.

⁸² Abdülkadir Özcan, "Çeribaşı", *DİA*, C.VIII, s.270; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, C.I, s. 353.

⁸³ Özcan, "Çeribaşı", s. 270; Pakalın, *Tarih Deyimleri I*, s. 353; Erdoğan, *Beyşehir*, s. 30.

⁸⁴ İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s.XXVIII, n.162; Ünal, *Harput*, s. 47.

⁸⁵ BA TD 124, s. 58.

⁸⁶ BA TD 124, s. 61.

⁸⁷ MAD 17642, s. 487.

⁸⁸ MAD 17642, s. 507.

H.961 /M1553,⁸⁹ Nahiye-i Pazarcık çeribaşısı Murad v. Ahmed ikinci kez 5186 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555,⁹⁰ Nahiye-i Bertiz çeribaşısı Hamza v. Dündar 3644 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555,⁹¹ Nahiye-i Göynük çeribaşısı Şehriyar v. Hacı Hasan b. Pehlivan 5198 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555,⁹² Nahiye-i Maraş çeribaşısı Feyyaz H.964/1556,⁹³ Nahiye-i Pazarcık çeribaşısı Şeyh Minnet 7428 akçelik timara mutasarrıf H.979/1571,⁹⁴ Nahiye-i Maraş çeribaşısı Uveys 7000 akçelik timara mutasarrıf H.980/M.1572,⁹⁵ Nahiye-i Pazarcık çeribaşısı Şeyh Minnet 8427 akçelik timara mutasarrıf olup önce H.982/M.1574⁹⁶ sonra 10961 akçelik timarla H.985/M.1577,⁹⁷ daha sonra 10027 akçelik timarla H.986/M.1578⁹⁸ ve son olarak da 12626 akçelik timarla tekrar H.987/M. 1579 yılında çeribaşı olmuştur.⁹⁹ Şeyh Minnet'in farklı zamanlarda Pazarcık Nâhiyesinde uzun bir süre çeribaşılık yaptığı görülmektedir. Nâhiye-i Bertiz çeribaşısı Şah Veli v. Taşmur 8200 akçelik timara mutasarrıf H.985/M.1577,¹⁰⁰ Nâhiye-i Maraş seraskeri İsmail v. Süleyman 5000 akçelik timar murasarrıf H.986/M.1579¹⁰¹ son olarak H.987/M.1580 tarihinde tespit edilebilen çeribaşı Bertiz Nâhiyesinin olup 5517 akçelik timara mutasarrıf olan Süleymanverdi v. Mestan'dır¹⁰² (Tablo II)

---

⁸⁹ HAD 17642, s. 547.

⁹⁰ Ruznamçe nr.7, s. 610.

⁹¹ Ruznamçe nr.7, s. 774.

⁹² Ruznamçe nr.7, s. 803.

⁹³ MD 2, 207/1871.

⁹⁴ Ruznamçe nr.33, s. 685.

⁹⁵ Ruznamçe nr.38, s. 702.

⁹⁶ Ruznamçe nr.39, s.3.cüz; MD 25, 243/2235 ve 244/2253.

⁹⁷ Ruznamçe nr.50, s. 577.

⁹⁸ KK 315 s.9.

⁹⁹ Ruznamçe nr.52, s.290.

¹⁰⁰ Ruznamçe nr.50 s.630.

¹⁰¹ KK 315, s.5.

¹⁰² Ruznamçe nr.52, s.366.

E- Kale İdaresi

Kale, bir bölgeyi korumak için içine asker konularak değişik yerlerde muhkem ve metîn bir şekilde yapılan etrafı kalın duvarlarla çevrili müstahkem binadır.¹⁰³ Kalelerin şehirlerde çok önemli yerleri vardır. Kale'ye ve kaledeki görevlilere askerî, idârî ve adlî değişik görevler yüklenmiştir.¹⁰⁴

İncelenen dönemdeki tahrir defterinde Maraş kalesi ile ilgili kayda rastlanılmamakla birlikte mühimme defterlerinde bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar sadece Maraş Kalesi diye geçmektedir.¹⁰⁵ Maraş mufassal defterlerinde kale hakkında bilginin bulunmamasına rağmen kalenin Anadolu'nun eski kalelerinden biri olduğu bilinmekte ve Hititler döneminde yapılmış olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁰⁶ Anadolu'da süren Haçlı-İslam mücadelesi zamanlarında her iki taraf için de önemli konuma sahip olan Maraş ve kalesi¹⁰⁷ birçok kez tahribata uğramış, yıkılmış¹⁰⁸ ve farklı tarihlerde tamirat görmüştür.¹⁰⁹ Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey'in Osmanlılara yenilip öldürülmesinden sonra kalenin anahtarları Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiştir.¹¹⁰ Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle kale yapıldığını ifade etmektedir. Çelebi'nin ifadesi muhtemelen bu dönemde yapılan kale tamiratına işaret etmektedir, çünkü kalenin Kanuni döneminde tamir ettirildiğine dair (tarihinde yanlışlık olması ihtimali yüksek) bir kitabe bulunmaktadır.¹¹¹ Kalenin etrafı altı yüz adım ve dört köşe

¹⁰³ M. Streck, "Kale", İA, C.VI, İstanbul 1993, s.124, Pakalın, Tarih Deyimleri II, s.143.

¹⁰⁴ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s.43; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.77; Kalenin Osmanlı şehirlerindeki önemi hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Tuncer Baykara, "Ulucami" Belleten LX/227, Ankara 1996, s.36-44.

¹⁰⁵ MD 7,32/95; MD 14, 279/401; MD 31, 131/310; MD 37,91/1044; MD 40,159/350.

¹⁰⁶ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, C.I, s.257; Kahramanmaraş İl Yıllığı 1973, s.166.

¹⁰⁷ Guy. L. Strance, "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", Türk Yurdu IV/20, İstanbul 1926, s.150.

¹⁰⁸ 632 yılında Maraş'ı Bizanslılardan alan Halid bin Velid Maraş kalesini yıktırılmıştır, Yurt Ansiklopedisi VIII s.56-58.

¹⁰⁹ Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği*, Ankara 1986, s. 75.

¹¹⁰ Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevârih*, Ankara 1999, C.IV, s. 242.

¹¹¹ Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn Sultan Süleyman Han ibni Selim Han sene 915", Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, s.257.

olup, etrafında hendeği yoktur, kapısının dışında birbiri ne bakan dört tane arslan olup, kale içinde bir mahalle, 100 ev ve Süleyman Han Camisi bulunmaktadır.¹¹² Evliya Çelebi'nin de görüp zikrettiği, “siyahça taştan yapılmış dört arslan heykeli kalenin güneye bakan kapısı dışında idi”, bugün İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan Maraş Arslanı, Hitit dönemine aittir. Bu arslanın Hititler dönemine ait olması kalenin bu dönemde yapılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.¹¹³

1. Dizdar

Türk-İslam devletlerinde kalenin korunmasından ve idaresinden sorumlu kişi, kütüval¹¹⁴, kale komutanıdır.¹¹⁵ Dizdarın kale komutanlığı haricinde, kaledeki değerli eşyaların korunması,¹¹⁶ hapisane sorumluluğu gibi görevleri de bulunmaktadır. Dizdarlar genelde kapıkulu askerleri arasından tayin edilmektedirler.¹¹⁷ Görevi gereği beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya karşı sorumludur ve bunların denetimi altındadır. Başarısızlığı ve görevi kötüye kullandığı tespit edildiği zaman sorumlu olduğu yöneticilerin arzıyla görevden alınabilir.¹¹⁸

Maraş kalesinde görev yapan dizdarlardan sadece Maraş'tan mazul Hızır Bey'in tespiti mümkün olmuştur.¹¹⁹ Hızır Bey haricindeki dizdarlar ile ilgili elimizde bilgi olmamakla birlikte sadece Maraş dizdarına gönderilen birkaç hükümden dizdarların varlığını öğrenebiliyoruz.¹²⁰ Evliya Çelebi de dizdardan bahsetmektedir.¹²¹

¹¹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1996, C.IX-X, s.45-46.

¹¹³ Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, s.257; Kalenin genel planı ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Maraş İl Yıllığı 1973, s.166-167.

¹¹⁴ Baykara, “Ulucami”, s. 37.

¹¹⁵ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar” *DİA*, İstanbul 1993, C.IX, s.480; Pakalın, *Tarih Deyimleri II*, s.469; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul 1986, s.89.

¹¹⁶ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976, s.101.

¹¹⁷ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.78; Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA* s.481; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s.154.

¹¹⁸ Ergenç, *Ankara-Konya*, s. 79; Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA* s. 481.

¹¹⁹ “Maraş'tan mazul Hızır Bey haliye Birecik dizdarı”, *MD* 15, 20/218.

¹²⁰ *MD* 14, 279/401 ve 299/428.

2. Kale Kethüdası ve Kaledeki Diğer Görevliler

İncelenen dönemde kalede görev yapanlardan, sadece kale kethüdası ve mustahfız kethüdası ile ilgili birer kayda rastlayabildik. 1563 tarihli mufassal defterde bir kale hizmetçisi olduğu kayıtlı olup, bu kişinin Maraş kalesinin mi yoksa başka bir kalenin mi hizmetçisi olduğu belli değildir.¹²²

Kale kethüdası dizdarın yardımcısıdır¹²³ kale evlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması ve diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile beraber sorumludur.¹²⁴ H.987/M.1579 yılında Maraş kalesi kethüdalığını Ali Bey yapmaktadır.¹²⁵ Mustahfız, genel olarak kale ve hisar korumasında görevli kişilere denmektedir.¹²⁶ 1578 tarihli bir hükümde sadece Maraş mustahfizler kethüdasından bahsedilmektedir, kim olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹²⁷

F- Şehir Kethüdası

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren şehirlerde oturan halkın hükümetle olan ilişkilerini düzenleyen kimseye mahalle kethüdası denir ve mahalle kethüdalarının üzerinde de şehir kethüdası (şehir emini) bulunur. Selçuklulardaki *iğdişbaşına* denk olan şehir kethüdası, iğdişbaşının Selçuklu protokolünde birinci dereceden kişiler arasında yer almasına karşılık, Osmanlı da aynı protokol içinde yer alamamışlardır.¹²⁸

Osmanlı Devleti'nde her şehirde devletle halk ilişkilerini düzenleyen, hem halkın temsilcisi durumunda olan hem de devlet

---

¹²¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX-X, s. 46.

¹²² R. Yinanç, -M. Elibüyük, *Maraş I*, s. 24.

¹²³ Miroğlu, *Kemah-Erzincan*, s. 32; Özdemir, *Ankara*, s. 155.

¹²⁴ Ergenç, *Ankara-Konya*, s. 79.

¹²⁵ MD 37, 91/1044.

¹²⁶ Ünal, *Harput*, s. 48; Kale Mustahfizliği hakkında daha geniş bilgi için bakınız, İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Mustahfizliği Hakkında Bazı Bilgiler", *Prof Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s. 389-412.

¹²⁷ MD 37, 20/218.

¹²⁸ Akdağ, *İktisad II*, s. 31.

emîrlerinin uygulanmasında resmi memurlara yardım eden vücuh-ı memleket, şehir ileri gelenleri, eşraf-ı a'yan diye adlandırılan bu grup, zengin tüccarlardan, tecrübeli esnaflardan, âlim, imam, hatip gibi tanınmış din adamlarından ve ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmaktadır.¹²⁹

Bu grubun içerisinde kadının huzurunda şehir kethüdası veya şehir emini gibi değişik adlarla anılan halk temsilcileri seçilmektedir.¹³⁰ Şehir kethüdası şehri ilgilendiren her konuda, özellikle devletle olan münasebetlerde halkın temsilcisidir. Yerine getirdiği görevler bakımından kısmen de olsa bugünkü belediye başkanlarına benzetilebilir.¹³¹ 1790 yılında yayınlanan bir fermanla şehir kethüdaları görevlerini tamamen ayanlara bıraktıklarından, yönetimde bunlara gerek kalmamıştır.¹³²

Şehir kethüdalarının yapmakla yükümlü oldukları başlıca görevleri şunlardır: Şehrin dirlik ve düzenliğini korumak, şehre uğrayan bütün kamu görevlilerinin konaklama işlerini sağlamak, halkın devlete ödemesi gereken vergilerini toplamak, şehre gelen yiyeceklerin ve üretilen ürünlerin pazar fiyatlarının tespitinde kadıya yardımcı olmak.¹³³ Şehir kethüdalarının görev süreleri ile ilgili belirli bir sınırlama olmayıp, görevi kötüye kullanma gibi bir durum olmadığı sürece ömür boyu görevlerini yapmaktadırlar.¹³⁴ İncelenen dönemde Maraş şehrinin kethüdası ile ilgili kayıtlara rastlanmadığı için burada kimlikleri hakkında bilgi verilememiştir.

---

¹²⁹ İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu" *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.93, İstanbul 1994, s.171; Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, S.2, İstanbul 1982, s.106; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.32; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1994, s.7 vd.; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997, s.1 vd.

¹³⁰ Akdağ, *İktisad I*, s.326; Ünal, *Harput*, s.49; Özdemir, *Ankara*, s.157.

¹³¹ Ergenç, "Eşraf ve A'yan", s. 107; Ünal, *Harput*, s.49.

¹³² Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s. 34; Özdemir, *Ankara*, s.157.

¹³³ Ergenç, "Eşraf-A'yan", s.106 vd.; Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.41; Özdemir, *Ankara*, s.158.

¹³⁴ Ünal, *Harput*, s. 50.

G- Kadı

Osmanlı taşra idaresi yukarıdan aşağıya doğru, eyalet, sancak, kaza, nahiyeye ve köy şeklinde teşkilatlanmıştır. İdari teşkilatta en çok yere sahip birimler sancaklar ve kazalardır. Nahiyelere bağlı köyler ve bunların oluşturduğu idari birlikten de kazalar meydana gelmektedir. Osmanlılarda kaza, hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi terim özelliği gösterir.¹³⁵ İncelenen dönemde Maraş Kazası'nın coğrafi sınırları şöyledir: Maraş Nahiyesi; Ahır Dağı'nın güneyindeki Maraş Ovası çevresi, Camustil Nahiyesi; Maraş Ovası'nın batısında Aksu Çayı'nın güneyinde, Kuru Pınar Nahiyesi; Camustil Nahiyesi'nin güneyinde, Kemer Nahiyesi, Maraş Ovası'nın güneyindeki çukur sahada, Sağlık Ovası'nı içine alarak Karagöl Ovası'na kadar olan yerler, Keferdiz Nahiyesi, Kartal (Sof) Dağının kuzeyinde bugünkü Sakçagözü çevresinde, Kara Hayıt Nahiyesi, Maraş Ovası ile Keferdiz arasında, Pazarcık Nahiyesi, Maraş'ın güney doğusunda Aksu Vadisi boyunca, Aladinek Nahiyesi, Pazarcık Nahiyesi'nin doğusunda, Göynük, Aksu Çayı boyunca ve Gölbaşı batısında, Bertiz Nahiyesi, (bugünkü Ağabeyli ve çevresi) Engizek ve Ahır dağları arasında, Zeytun Nahiyesi, (bugünkü Süleymanlı) Ceyhan Nehri batısı, Beritdağı güneyinde, Yenice Kale Nahiyesi Ceyhan-Aksu kavşağı ile Çimen ve Çınar Pınar dağları arasında yer almaktadır.¹³⁶ Yani bugün Maraş iline bağlı merkez ilçe ile Türkoğlu, Pazarcık, Çağlayanerit ilçelerinin yayıldığı alanı kapsamaktadır.

Osmanlı taşra idaresinin yönetiminde çok önemli bir yere sahip olan yöneticilerden birisi de adli ve idari-sivil amir olarak görev yapan kadıdır.¹³⁷ Kadı, şer'i ve hukuki hükümleri tatbik edici, hâkim, demek

¹³⁵ Akdağ, *İktisad II*, s. 60-64; Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s. 366; Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, C.25, Ankara 2002, s. 119.

¹³⁶ Solak, Maraş, s. 8.

¹³⁷ Ortaylı, "Kadının Rolü s.1 vd.;" Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCF Dergisi*, XIII/1-2, Ankara 1955, s.48; Ebü'l-ula Mardin, "Kadı", *İA*, C.VI, İstanbul 1993, s.45; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s.124.

olup aynı zamanda merkezi hükümetin emîrlerinin uygulanmasını temin eden makamdır.¹³⁸

Kadılar medrese tahsili görüp icazet alarak mülazemet edenler arasından Anadolu veya Rumeli kazaskerliklerinden birisi tarafından tayin edilir. Kadı olarak tayin edilecek kişide önemli bir takım özelliklerin olması gerekir. Kadı olabilmenin şartları denebilecek vasıflar şunlardır: Reşid olmak, erkek olmak, iyi bir hukuk bilgisine sahip olmak, imanlı ve adaletli olmak, tarafsız olmak¹³⁹ soyu temiz olmak.¹⁴⁰

Buldukları bölgelerde hukuki, beledi, askeri ve örfî işlerin yürütülmesinden sorumlu olan kadıların görev ve yetkileri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kadının başkanlığını yaptığı mahkeme, meclis-i şer, ahali arasında ortaya çıkan her türlü meselelerin çözüm yeridir. Osmanlı şehirlerinde resmi bir mahkeme binası olmamakla beraber genelde kadıların evi mahkeme binası olarak kullanılmıştır.¹⁴¹

Kadının hukuki görevinin haricindeki görevleri şunlardır: Kaza dâhilindeki bütün askerîlerin denetlenmesi, ilmiye sınıfına mensup görevlilerin (müderris, müteveli, vakıf görevlileri) tayin ve azil işlerinin yürütülmesi¹⁴² tedavüldeki paraların kontrolü¹⁴³ avarız vergilerinin toplanması¹⁴⁴ ordunun ihtiyaçlarının temin edilmesi¹⁴⁵,

¹³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.83; Akdağ, *İktisad II*, s. 70; Said Oztürk, *Askeri Kasama Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo Ekonomik Tahlil)*, İstanbul 1995, s.45.

¹³⁹ Dulkadirli Beylerbeyine gönderilen 11 Muharrem 982 tarihli ferman vilayet kadılarının tarafgirliklerinden şikayet eden reayanın başka bir kadıya davayı gördürmek istemeleri üzerine olay için yeni bir kadının davet edilmesi hakkındadır, MD 24, 203/537.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.VIII, İstanbul 1985, s.213-218; Ortaylı, "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *AÜSBF Dergisi*, XXX/1-4, Ankara 1977, s.118.

¹⁴¹ İnalçık, "Mahkeme" C.VII, İstanbul 1993, s.149; Ortaylı, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme" *Prof Dr. Nuri Esen Armağanından Ayrı Basım*, Ankara 1977, s.246; Yücel, "Desantralizasyon" s.667.

¹⁴² MD 54,66/222.

¹⁴³ H. Sahillioğlu, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Raici" *Belgeler I/2*, Ankara 1964, s.228.

¹⁴⁴ MD 14, 279/401; MD 70, 249/484.

yol ve konaklama yerlerinin kontrol edilmesi, toplanan vergilerin orduya acele olarak yetiştirilmesi, belediye hizmetlerinin yürütülmesi, şehrin imar düzeninin denetlenmesi, şehrin düzen ve temizliği, pazarların düzenli bir şekilde kurulması,¹⁴⁶ pazarlarda satılan malların narh fiyatlarının belirlenmesi ve teftişi¹⁴⁷ mukataa ve iltizam işlerinin yürütülmesi¹⁴⁸, nikah, miras, noter işleri, yetim mallarının korunması¹⁴⁹ harap olan yerlerin mamur hale getirilip şenlendirilmesi için tedbirlerin alınmasıdır.¹⁵⁰

İncelenen döneme ait Maraş Şer'iyeye sicilleri, yanmış veya kaybolmuş olduklarından günümüze kadar gelememişlerdir. Bu yüzden Maraş'ta görev yapan kadılar hakkındaki bilgileri tespit edebildiğimiz kadarıyla diğer kaynaklardan öğreniyoruz. 1523 yılında Maraş Kadısı Mektupzade Ali¹⁵¹, 1526 yılında Mevlana Mehmed v. Evliya Halife¹⁵², 1563 yılında Mevlana Alaaddin¹⁵³, 1565 yılında Mevlana Mehmed¹⁵⁴, muhtemelen 1570 yılından önce Mevlana Abdullah¹⁵⁵, 1576 yılında Muslihiddin Musa¹⁵⁶, 1583 yılında Ali b. Bali¹⁵⁷ ve son olarak kaynaklarda ismi tespit edilebilen Maraş kadısı

---

¹⁴⁵ MD 32,116/240; MD 63, 6/9.

¹⁴⁶ Ortaylı, "Osmanlı Kadısı" s.102 vd.; Akdağ, *İktisad II*, s.68-69; Faroqhi, *Osmanlı Kültürü*, s.147.

¹⁴⁷ Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.1, Ankara 1967, s.38; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s.12; Aköz, "XVI. Yüzyıl Sonunda Karaman", *Osmanlı Araştırmaları*, S.X, İstanbul 1989, s.344.

¹⁴⁸ MD 28, 327/823; Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü", IV.Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1948, s.433-444; A. Aköz, "Karaman", s.332.

¹⁴⁹ Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1445-1659)" *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1968, s.2; Taştemir, *Adıyaman*, s.25.

¹⁵⁰ MD 19, 321/649; MD 73, 272/621.

¹⁵¹ BA TD 124, s. 54.

¹⁵² BATD 402, s. 791.

¹⁵³ R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s. 24.

¹⁵⁴ R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s. 36.

¹⁵⁵ MD 14, 279/401.

¹⁵⁶ MD 29, 18/39.

¹⁵⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara 1992, s. 125.

1593 yılında Hüsam Efendi'dir. Hüsam Efendi'nin önündeki sabık kelimesinden daha önce Maraş kadılığı yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ (Tablo 1)

H- Subaşı

Türkçe'de *sü* ve *baş* kelimelerinden meydana gelen *ordu kumandanı*, *asker başı*¹⁵⁹, *zâim*¹⁶⁰, *zâimü'l-vakt*¹⁶¹ az kullanılmakla birlikte *emin*¹⁶² gibi değişik tabirlerle anılan subaşı, Osmanlı Devleti'nde beylerbeyi veya sancakbeyinin kendi görev bölgesinde asayiş sağlamaya görevlendirdiği kimsedir.¹⁶³ Bunlar vilayet merkezlerinde olup asayiş sağlamanın yanında savaş zamanlarında kazâ, nâhiye ve köylerdeki timarlı sipahilere de komutanlık etmektedirler.¹⁶⁴

Subaşılardan görevleri mali ve kolluk olmak üzere iki noktada toplanmaktadır. Mali görevi, bâd-i havâ adı altında toplanan, resm-i arusâne, niyâbet ve cürm-i cinayet vergilerinin toplanması. Kolluk görevi ise, hükümetin emirlerinin ve kadı hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, suç işlenmesine engel olmak, suç işleyenin gerekli cezayı alabilmesi için yakalanmasını sağlamak.¹⁶⁵ Subaşının belirtilen bu kolluk görevlerini yerine getirmesinde emri altında askerlerden oluşan bir emniyet gücü bulunmaktadır. Subaşılardan askerlerle birlikte bölgelerinde hem huzur ve sükûnu sağlıyorlar hem de toplanması gereken vergileri topluyorlardı.¹⁶⁶

¹⁵⁸ ANŞT No.1141.

¹⁵⁹ J.H.Kramers, "Sü-Başı", *İA*, C.XI, İstanbul 1993, s.79.

¹⁶⁰ İnalçık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu" *Türk Kültürü*, S.34, Ankara 1965, s.140; Akdağ, *İktisad II*, s.62.

¹⁶¹ Miroğlu, *Kemah-Erzincan*, s.29.

¹⁶² Akdağ, *İktisad II*, s.62.

¹⁶³ Mücteba İlgürel, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, S.7, 1983, s. 252; Miroğlu, *Kemah-Erzincan*, s.29.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s.103.

¹⁶⁵ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.69-70; Ortaylı, "Osmanlı Kadısı" s.100-101.

¹⁶⁶ Akdağ, *İktisad II*, s. 63.

İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazası'nda görevli iki subaşının ismi tespit edilebilmiştir. Bunlardan Bekir Bey oğlu 1555 yılında¹⁶⁷ Ümmet ise 1576 yılında¹⁶⁸ subaşılık yapmıştır. (Tablo II)

Sonuç

İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazası yöneticilerinin kimler olduğunu kaynaklar elverdiği ölçüde tespit etmeye çalıştık. Ama bu konu araştırılırken çalışılan bölgenin 16. yüzyıla ait Şer'iyet Sicillerinin olmaması eksikliğini bir hayli hissettirdi. Buna rağmen diğer kaynaklardan mümkün olduğu kadarıyla bu eksiklik giderilmeye çalışıldı.

Maraş'ta görev yapan idareciler içerisinde en çok beylerbeyiler tespit edilebilmiştir. Diğer taraftan incelenen döneme ait Şer'iyet Sicillerinin günümüze kadar ulaşmaması en başta kadılar olmak üzere görevlilerin birçoğunu tespit etme imkânını kısıtlamıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivi kayıtlarında¹⁶⁹ ise daha çok beylerbeyiler karşımıza çıkmaktadır. Toplam 39 beylerbeyinin 1531 ile 1600 tarihleri arasında görev yaptığı, bunlardan bazılarının eğer isim benzerliği değil ise kısa aralıklarla tekrar bu göreve geldiği görülmektedir. Beylerbeyilerin haricinde kazada görev yapan 3 sancakbeyi, 8 kadı, 13 alaybeyi, 14 çeribaşı, 2 subaşı ve 1 dizdar belirlenmiştir. Kazada görev alan yerel idarecilerin kimlikleri incelendiğinde görev süresi dolan ile bu göreve yeni başlayan arasında herhangi bir akrabalık ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Sadece 1523 yılında alaybeyilik görevi verilen Ahmet Çelebi, bu göreve babasının Maraş Kadısı olmasından dolayı getirilmiştir.

Dulkadirli Eyaletine idareci olarak atananların daha önce önemli devlet görevlerinde bulunmuş olmaları Osmanlı merkez yönetiminin eyalete ayrı bir önem vermesinden olsa gerek. Eyaletin coğrafya olarak Safevî Devletine yakın olması sebebiyle burada sürekli hareket halinde yaşayan büyük Türkmen cemaatlerinin

---

¹⁶⁷ MD 2, 144/1400.

¹⁶⁸ MD 28, 376/977.

¹⁶⁹ Bu kayıtlar, daha önceki dipnotlarda numaraları verilen mühimme, tahrir, ruznamçe ve ruus defterlerindedir.

dışarıdan gelebilecek tahriklere açık olmaları ve kontrol altında tutulmaları gerekir. Bu da ancak tecrübeli yöneticilerle mümkündür. İncelen kayıtlar eyalette görev yapan idarecilerin Maraş ve çevresinde yaptırdığı sosyal ve kültürel yapılarının olmadığını göstermektedir. Bunun sebebi belki Dulkadirli Beyliği zamanında bu tür yapıların şehir ve çevresinde yeterince yapılmış olmasındandır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi I-II, İstanbul 1995.
- AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCF Dergisi*, XIII/1-2, Ankara 1955, s.47-59
- AKÖZ, Alâaddin, *XVI. Asırda Karaman Kazâsı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- AKÖZ, "XVI. Yüzyıl Sonunda Karaman", *Osmanlı Araştırmaları*, S.X, İstanbul 1989.
- ALTINÖZ, İsmail, Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- BABİNGER, Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara 1992.
- BARKAN, Ö.Lütfi, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1445-1659)" Belgeler, III/5-6, Ankara 1968.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emîri Tasnifi I. Süleyman sıra no 122.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Katalogu (=KT Ruus) 208.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver (MAD) 17642.
- Başbakan Osmanlı Arşivi Ruznamçe Defteri (=Ruznamçe) nr.14.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 124.
- BAYKARA, Tuncer, "Kaza", *DİA*, C.25, Ankara 2002.
- BAYKARA, Tuncer, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1 Anadolu'nun idârî Taksimatı, Ankara 1988.
- BAYKARA, Tuncer, "Ulucami" *Bellekten* LX/227, Ankara 1996, s.36-44.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.VIII, İstanbul 1985.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- DAVİD, Gezâ, *16.Yüzyılda Simontornya Sancağı*, İstanbul 1999.
- EBU'L-ULA Mardin, "Kadı", *İA*, C.VI, İstanbul 1993.
- EMECEN, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, İstanbul 1996, C.IX-X.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998.

- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.65;
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.2, İstanbul 1982, s.105-111.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü”, *IV.Türk Tarih Kongresi*, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1948, s.433-444.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII. İstanbul 1968, s.29-38.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, “Süleyman I”, *İA*, C.X, s.121-126.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.
- GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Mustahfizliği Hakkında Bazı Bilgiler”, *Prof Dr. Bayram Kodaman’a Armağan*, Samsun 1993, s. 389-412.
- GÜNDOĞDU, Hamza, *Dulkadirli Beyliği*, Ankara 1986.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Devlet Teşkilatı, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, C.XII, s.367-382.
- HOCA SADETTİN, *Tacü’t-Tevârih*, Ankara 1999, C.IV.
- İLGÜREL, Mücteba İlgürel, “Subaşılık Müessesesi”, *Journal of Turkish Studies*, S.7, 1983, s. 251-259.
- İNALCIK, Halil İncik, “Eyalet”, *DİA*, C.XI, İstanbul 1995, s.548-553.
- İNALCIK, Halil, *The Ottoman Empire Classical Age 1300-1600*, London 1997.
- İNALCIK, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu” *Türk Kültürü*, S.34, Ankara 1965.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı İmparatorluğu” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.93, İstanbul 1994.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Beylerbeyi”, *DİA*, İstanbul 1992, C.VI, s.67-70.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı” *Osmanlı Devleti Tarihi I*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s.225-238.
- KAZICI, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.
- KRAMERS, J.H.Kramers, “Sü-Başı”, *İA*, C.XI, s.79-83.
- KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul.

- MENAGE, V.L., “Beglerbegi”, *EI*, London 1991, C.I, s.1159-1161.
- METE, Zekâî, “Osmanlı Taşrasında Bürokratik Muâmelât: Sancakbeyi Belge ve Defterleri” *Osmanlı Araştırmaları*, S.XIX, İstanbul 1999, s.181-221.
- MİROĞLU, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Dizdar” *DİA*, İstanbul 1993, C.IX.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *AÜSBF Dergisi*, XXX/1-4, Ankara 1977, s.118.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme” *Prof Dr. Nuri Esen Armağanından Ayrı Basım*, Ankara 1977.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Çeribaşı”, *DİA*, C.VIII, s.269-274.
- ÖZDEĞER, Hüseyin, “Antep’te Pazar Ekonomisi (16. Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.20, İstanbul 1982.
- ÖZDEMİR, Rifat, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara 1998.
- ÖZTÜRK, Said, Askeri Kasama Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo Ekonomik Tahlil), İstanbul 1995.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’da Tedavüldeki Sikkelerin Raici” *Belgeler* I/2, Ankara 1964, s.228-237.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul’da Fiyatlar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.1, Ankara 1967, s.38-45.
- SEVGİN, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959.
- SOLAK, İbrahim, XVI. Asırda Maraş Kazası, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 5.0. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.
- STRANCE, Guy. L., “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, *Türk Yurdu*, IV/20, İstanbul 1926, s.114-155.
- STRECK, M., “Kale”, *İA*, C.VI, İstanbul 1993.
- SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmani*, İstanbul 1308.
- ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri”, *Belgeler*, XIX/23, 1998, Ankara 1999.
- ŞAHİN, İlhan, “ XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler (Tebliğler)*, İstanbul 1997.

- TAŞTEMİR, Mehmet, XVI.yy.da Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta,) Sosyal ve İktisâdî Tarihi, Ankara 1999.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1994.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- ÜNAL, M. Ali, *XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999.
- ÜNAL, M. Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989.
- YİNANÇ Refet-ELİBÜYÜK Mesut, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988.
- YUZU, Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.
- YÜCEL, Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1994.
- YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara 1974.
- YÜCEL, Yaşar, "XVI XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Belleten*, XLI/163, Ankara 1977, s.495-506;

ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN HAYATI VE ESERLERİ*

Selim KAYA**

Yaşadığı dönemde çok iyi tanınan ve çevresinde bulunanlar tarafından “asır asır, sene sene, gün be gün tarihi yaşayan adam” olarak tavsif edilen Mükrimin Halil Yinanç; kıymetli çalışmalara imza atmış, yurt ve dünya çapında tanınan meşhur bir âlimdir.

M.Halil Hoca, rivayetlere göre 1897 veya 1898, resmi kayıtlara göre de 1900 yılında Elbistan'da doğdu.¹ Dedesi ulemâ sınıfından olup, müderrislik ve kadılık yaptı. Âlim bir zât olan babası Halil Kâmil Efendi de, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde (Malatya, Mardin ve Diyarbakır) kadılık görevinde bulundu.²

M.Halil, ailesinin tek erkek çocuğu idi. İlk tahsilini pederinin nezâretinde ve onun memur olarak dolaştığı şehirlerde tamamladı.

---

* Bu makale, *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri* başlığıyla yayına hazırlanarak neşr edilen (K.Maraş 2004) eserin 7-18. sayfalarında yer alan bölümün yeniden gözden geçirilerek genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Antakya/Hatay

¹ M.Halil Yinanç'ın doğum tarihi ve doğum yeri hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Faruk Sümer, M.Halil Yinanç'ın doğum tarihini 1897 olarak belirtirken, H.Dursun Yıldız 1898 olarak belirtmiştir. Bedi N. Şehsuvaroğlu da, M.Halil Yinanç'ın kendisine “pederimin memuriyeti esnasında Dersim'in Çarşacak Kazasında 1898 senesinde doğmuşum. Künyem İbrahim Mükrimin b. Halil Kâmil b. Mehmet Sâkib Elbistanî'dir” dediğini belirtmiştir. Ancak M.Halil, *Maraş Emîrleri* isimli eserinde Ashab-ı Kehf ve Afşin hakkında bilgi verirken düştüğü dipnotta “muharrir-i âciz maskat-i re'sim olan Elbistan kasabasının yirmi beş kilo metro şimâl-i garbisinde bulunan Efsus Kasabasını müteaddid defalar gördüm” demektedir. Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere M.Halil Yinanç'ın doğum yeri Elbistan'dır. Yeğeni Refet Yinanç, kendisinde bulunan M.Halil Yinanç'a ait nüfus cüzdanında doğum yerinin Elbistan, doğum tarihinin de 1900 olarak yazılı olduğunu söylemektedir.

² Dursun Gürlek, *Ayaklı Kütüphâneler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003, s. 298-299.

Sekiz dokuz yaşlarında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Sıbyan Mektebi'ne gitmeyip Elbistan rüştiyesine girdi, daha sonra da babasının memuriyeti nedeniyle Malatya rüşdiyesine ve idadisine, bir süre de Mardin ve Diyarbakır idadisine devam etti. 1913 yılında idadilerin liseye çevrilmesiyle birlikte Diyarbakır Lisesi ve İstanbul Gelenbevî Sultânîsi (Lisesi)nde tahsilini sürdüren Yınanç, 1916 yılında Darü'l-Fünun Edebiyat Fakültesi Tarih şubesine kaydoldu ve 1919'da "pekiyi" derece ile mezun oldu. Edebiyat Fakültesi'nden başka Mülkiye Mektebi'nden (Siyasal Bilgiler Fakültesinden) 1921'de mezun oldu. M.Halil İstanbul'da ilim tahsil etmekte iken ailesinin tüm fertleri babasının son görev yeri olan Adana'nın Haçin (Saimbeyli) ilçesinde katli-âmm yapan Ermeniler tarafından şehit edildi.³

Küçük yaşlardan itibaren aileden aldığı ilmî bilgilerin ve yine devrin önemli şahsiyetlerinden olan Şerafettin Yaltkaya, İsmail Sadeddin, Ali Emîri Efendi, Ahmed Tevhid, Necip Asım, Mehmet Arif, Kilisli Rıfat ve İsmail Saib Hoca gibi önemli ilim adamlarının da teşvik ve destekleriyle erken yaşlarda İslam tarihi ve Türk tarihiyle ilgili derinlemesine çalışmalar yapmaya başladı.

Bedi N.Şehsuvaroğlu, Mükrimin Halil Hoca'nın ilk tahsil yılları ile ilgili olarak anlattığı şu ifadelerini nakletmiştir: *"İlk tahsilimi hususi olarak baba ocağında yaptım. İlkokula gitmedim. Sekiz dokuz yaşlarında hâfız-ı Kur'an oldum. Babamın her cüzü hıfz ettikçe verdiği bir sarı lira beni bu hususta çok teşvik etmiştir. Sonra Elbistan'da rüşdiyeye başladım ki bugünkü ilkokul dördüncü sınıf karşılığıdır. Böylece dört ve beşinci sınıfları Elbistan'da okudum. Babam Malatya'ya tayin edildiğinden rüşdiye üçüncü sınıfla idadi ikiyi Mardin'de, üçü de Diyarbakır'da okudum. O sene yani 1913'te idadilerin adı liseye çevrildi. İdadi üç, onuncu sınıfa karşılık tutuldu. Demek ki 1913'te lise ikinci sınıfta idim. O sıralarda liseler oniki sene olduğundan son iki sınıfı İstanbul'da Gelenbevî Sultanisi'nde bitirerek lise mezunu oldum. Prof. Şemseddin Günaltay Sultanî'de müdürümüz idi. Bilahare babamı ikna ederek 1916'da Edebiyat fakültesi Tarih şubesine girdim ve 1919'da da mezun oldum. Aynı sene Mülkiye'ye kaydolarak 1921'de de oradan mezun oldum. Prof. Ali Nihad Tarlan*

³ Mustafa Onar, *Haçin Dosyası*, Adana 1981, s. 187; Gürlek, *a.g.e.*, s. 299.

Edebiyat Fakültesi'nden, Prof. Hilmi Ziya Ülken de Mülkiye'den arkadaşımды.

Evvelce okulda ve evde aldığım derslerle Arapça ve Farsça'yı öğrenmiştim. Bu sebeple Edebiyat Fakültesi'nde iken hep İslam tarihi ile meşgul oluyor ve mümkün olduğu kadar eski kaynaklara inmek istiyordum. Bu hususta Şerafettin Yaltkaya, İsmail Sadeddin ve Şirvanlı Sadreddin efendilerden aldığım derslerin büyük faydası oldu.”⁴

1921 yılında Davutpaşa Orta Mektebi ve 1922'de Nişantaşı Orta Mektebi Tarih muallimi olan M.Halil Hoca, 1923'den itibaren Tarih-i Osmani Encümeni Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb (kütüphaneye memuru) olarak çalışmaya başladı. 1925'te Maarif Vekâleti teftiş heyeti başkanı Rıdvan Nafiz Bey tarafından Paris'e gönderildi. Görevi; Fransız kütüphanelerini dolaşmak, İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan Arapça, Farsça yazmaları istinsâh etmektir. İki buçuk yıl Fransa'da kaldıktan ve İstanbul'a döndükten sonra kütüphanedeki memuriyeti devam ederken aynı zamanda Kabataş ve Galatasaray liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 1930 yılında kurulan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu'nun) kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1933 yılı Eylül'ünde Üniversite reformu ile İstanbul Darülfünunu'nun İstanbul Üniversitesine dönüştürüldüğü sırada Tarih Bölümü'nde “Doçent” unvanı ile göreve başladı. Darülfünun döneminde, Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'nde Abdurrahman Şeref, Necib Asım ve Ahmet Refik beylerin anlatmakta olduğu Ortaçağ Tarihi derslerini artık Ord. Prof. Şemseddin Günaltay ile Doç. Mükrimin Halil Yinanç vermeye başladı. 1941 yılında Profesör olan M.Halil Hoca, 1946'da çıkan Üniversiteler Kanunu ile Edebiyat Fakültesi tarih Bölümü'nde kürsüler kurulunca, yıllardır çalışmakta olduğu alanın yani Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nün ilk başkanı oldu. 1957 yılında Ordinaryüs pâyesini kazandı. 21 Aralık 1961 Perşembe günü sabahı hayata gözlerini kapadı. 23 Aralık 1961

---

⁴ İbn Bîbî, *Selçukname*, (Çev. M.Halil Yinanç, Yayına Hazırlayanlar: Refet Yinanç-Ömer Özkan), Kitabevi Yayını, İstanbul 2005, s. 2-3 (yayınlayanların verdiği bilgiler).

Cumartesi günü düzenlenen cenaze törenlerinin ardından Merkez Efendi Mezarlığı'na defn olundu.⁵

M.Halil hocanın hayatını incelediğimizde, onun İstanbul'da geçen hayatının hemen neredeyse tamamının Fatih ile Sultanahmet semtleri hatta Laleli ile Nuruosmaniye arasında geçtiğini söyleyebiliriz. Okulların, fakültelerin, kütüphanelerin yoğun olduğu bu semt için: “Medenî insan bu çevrede yaşar” demiştir. Gençliğinde bir süre görev yaptığı Galata ve Beyoğlu taraflarını kütüphaneleri, cami ve çeşme gibi Türk-İslam eserleri olmadığı yani tarih kokmadığı için hiç sevmez, bu yerler için “Ahâd-ı nâs yatağı” der, bu tabiri ise hiçbir özelliği olmayan alelâde kimseler için kullanırdı.⁶

M.Halil hoca için dünya malının ve giyim-kuşamanın hiç ehemmiyeti yoktu. Nitekim Bedii Şehsuvaroğlu hocanın bu özelliği ile ilgili olarak: “35 senedir onu şöyle bir yeni veya süslü bir şey giymiş gördüğümü pek hatırlamıyorum. Buna rağmen giyiminden, hatta boğazından esirgediğini kitaplara seve seve harcardı” demiştir. Kendisini ilme vermiş, servetini de bu yolda harcamış hocanın daha Sultanî'de okuduğu dönemden tanıyıp arkadaş olduğu ve Kabataş Lisesi'nde beraber öğretmenlik yaptığı sonraki yıllarda da yakın arkadaşı olan Ord. Prof. Ali Nihad Tarlan “M.Halil, aile saadeti tanımadı. Bütün ihtirasını kitaplara verdi (...) kitapları onun ailesi ve çocukları idi”⁷ diyerek onun meşguliyetinin sadece ilim olduğunu belirtmişti.

Hayatı okumakla ve ilmî araştırmalarla, kütüphânelerde ve kitapların arasında geçen M.Halil hoca hiç evlenmedi. Vefatından üç gün önce ziyaret ettiği eski bir öğrencisi ve sohbetlerinin müdavimi Mithad Sertoğlu'na şöyle söylemişti⁸: “Ben gençliğim dâhil, bütün ömrümü kütüphanelerde ve kitaplar arasında geçirdim. Dost

---

⁵ H.Dursun Yıldız, “Ord. Prof. M. Halil Yinanç ve Eserleri”, *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 25, İstanbul 1971, s. 190; Fahameddin Başar, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri I, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Hocaların Hocası”, *Popüler Tarih*, İstanbul 2006, Sayı 76, s. 79, Gürlek, *a.g.e.*, s. 300.

⁶ Başar, *a.g.m.*, s. 78-79; Mithad Sertoğlu “Mükrimin Halil Yinanç Hocamıza Dair Bazı Hatıralar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 26, İstanbul Şubat 1989, s. 40.

⁷ Başar, *a.g.m.*, s. 79.

⁸ Sertoğlu, *a.g.m.*, s. 40.

sohbetlerinden başka eğlence ve avunma bilmedim. Hayatımı yalnız öğrenmek ve öğretmekle geçirdim, başka hiçbir emelim de olmadı...”

M.Halil, derslerinde tarihî olayları anlatmazdı, yaşardı ve yaşattırdı, olayları âdeta temsil ederdi.⁹ Bedi Şehsuvaroğlu¹⁰ onun tarih öğretmedeki başarısını şöyle anlatmaktadır: Mükrimin Bey Anadolu'nun fethini anlatırken sağ elinin işaret ve orta parmağını ters bir V gibi açıp sol elinin işaret parmağı üzerine koyarak -“atlara bindiler, tiki tak tiki tak gittiler”- şeklinde olayı canlandırarak ders anlatırdı. O, tarihî olayları anlatırken laf kalabalığı yapmak yerine gerçekçi, kısa ve öz anlatım tarzını benimsemişti.

M.Halil hocanın tarihe karşı merakı çocukluk yıllarında başlamıştı. Tarihçi olmasını şöyle ifade etmektedir: “Sekiz yaşından dokuz yaşına kadar Kur'an'ı hıfz etmişim. Babam medreseye gitmemi, Tefsir ve Hadis alanında çalışmamı isterdi. Üniversiteye devam etmeme ancak tarih okumak şartıyla müsaade etti. Çünkü onun görüşüne göre Tarih, Hadis'in bir şubesi idi. Filhakika zamanla İslâm tarihine girdikçe babamın isteği de yerine gelmiş oldu. Peygamberimizin, sahabelerin hayatlarını incelemek için Hadis-Tefsir kitaplarını hatta Kur'an-ı Kerim'i baştan başa incelemem gerekti. Böylece babamın kırılan kalbini hoşnut ettim, sanırım. Fakat gene babam: “Tarih çok veballi bir ilimdir. Bir insanın yapamadığını kendisine izafe etmek günahtır”, derdi. Daima “el-uhdetü ale'r-râvî” yani “mesuliyet nakl edene aittir” sözünü söylerdi.¹¹

Tarihçiliği kadar güzel konuşması, geniş bilgisi ve kuvvetli hafızası ile de ünlü olan M.Halil hoca, dönemindeki diğer hocalarla mukayese edildiğinde çok zor yazan, çok az yazan, fakat bıkmadan okuyan ve konuşan birisi idi. Ondandır ders almış ya da sohbetine katılmış kişilere göre M.Halil hoca bir “sohbet adamı”ydı. Ele aldığı her tarihî olayı büyük bir vukûfiyet ve heyecanla anlatırdı ki bu yüzden onun için “Tarihi takrir etmez âdeta temsil ederdi” denilmiştir. Yıllar boyunca bilgi birikimini etrafındakilere cömertçe açmış, sadece Üniversite kürsüsünde değil; halkevleri, kahvehaneler ve muhtelif

⁹ Faruk Sümer, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, *Yeni İstanbul*, 18 Ocak 1962.

¹⁰ Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi: Mükrimin Halil Yinanç”, *Vatan*, 4-5 Ocak 1962

¹¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m.

sohbet meclislerinde insanlara tarih zevki aşlamıştı. Öyleki bu bol sözlü neşriyat belki de yeterince yazılı eser vermesine mani oldu. Yada yazmaktan çok anlatmaktan hoşlanan biri olması, her türlü kaynağa ulaşma tutkusu, kılı kırk yarması ilmiyle mütenasip eserler kaleme almasına engel oldu. Belki de o, “ilim satırda değil, sadırdadır” sözünü yaşamı ile de göstermek istemişti.

Yazılı eserlerinin sayısı az olmakla birlikte M.Halil hocanın yazmış olduğu makalelerle ansiklopedi maddelerini ve kitaplarını incelediğimizde, her yazısının, her monoğrafisinin zengin kaynak bilgisine dayanan metodlu ve çok kıymetli çalışmalar olduğunu görürüz. O ilk yazılarını 1924 yılında *Anadolu Mecmuası*'nda neşretmiş, bu makaleler daha sonra *Milli Tarihimizin Adı* başlığı ile 1969 yılında küçük bir kitap olarak yayımlanmıştır. Hocanın ilk ilmî araştırmaları ise Türk Tarihi Encümeni adını alan Tarih-i Osmani Encümeni'nin yayın organı *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*'nda neşredilmiştir. M.Halil hocanın en çok bilinen tanınan çalışması ise 1015'ten 1085'e kadar Anadolu'nun Türkleşme tarihini anlatmış olduğu *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I: Anadolu'nun Fethi* başlıklı kitap olmuştur. İlk defa 1934'te Akşam Matbaasında yayımlanan bu eser daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından 1944'te yeniden yayımlanmıştır. Bu kitap, o zaman kadar sahasında yazılmış olan tek eserdir. Onun İslâm Ansiklopedisi'ne yazmış olduğu maddeler arasında, özellikle “Akkoyunlular”, “Bayezid I (Yıldırım)”, “Cihanşah”, “Danişmendliler”, “Dulkadiroğulları” ve “Ertuğrul Gazi” maddeleri onun tarih ilminde derin bilgi sahibi olduğunun şahitleridir.¹²

M.Halil hocanın hafızası çok kuvvetli idi. İki-üç yüz sadrazamın adlarını, nereli olduklarını, doğum yıllarını ve hizmet ettikleri padişahları bir çırpıda sayardı. Anadolu'daki şehirlere hükmetmiş olan bütün vâlileri adları ile bilirdi. İslâm tarihini, Arap bey ve oymaklarını da çok iyi bilmekteydi. Onun bir defa okuduğu bir şey aklında kalırdı.¹³ Gerek ders verirken gerekse özel sohbetlerde konuşurken en küçük ayrıntıları bile ihmâl etmez, târihi savaşlara

¹² Başar, a.g.m, s. 80-81.

¹³ Ahmet Kabaklı, “M.Halil Yinanç Hocamız”, *Tercüman*, 25 Aralık 1961; İbn Bibi, *Selçukname*, s. 1 (sunuş).

öncülük yapan komutanlarla onların maiyyetinde bulunan diğer kahramanların adlarını, babalarının ve dedelerinin isimlerini, kabilelerini, ünvânlarını, hatta kullandıkları kılıçların şekillerini bile dinleyicilerin gözlerinde âdeta canlandırır, olayları sanki tablolaştırır, dinleyicileri heyecanlandırır. Bir defasında onunla yolda karşılaşan ve birlikte yürüyen târih meraklısı bir doktor “Hoca Abbâsî halifelerinden söz açınca, Aksaray’dan Beyazıt’a tam üç buçuk saatte geldik” demişti.¹⁴ Hafızasının çok güçlü olduğu efsanevî bir hikâyeye şeklinde şöyle dilden dile dolaşmaktaydı: Fransa’da iken Bibliothèque National’de çalışmaları esnasında, gördüğü çok kıymetli ve tek nüsha olan *Nusretnâme* isimli eserden bir tane edinmek istemişti. Fakat eserin fotoğrafını çekmek, fotokopisini almak, dışarı çıkartmak mümkün olmayınca her gün eserden beş-on sahife ezberleyerek akşam kaldığı otele gittiğinde onları yazıya geçirdiği ve böylece kitabı tamamen istinsah ettiği söylenir. Hatta onun yazdığı bu eser daha sonra İzmir’de ortaya çıkan tam bir *Nusretnâme* ile karşılaştırılınca aralarında hiçbir fark olmadığı¹⁵ dilden dile anlatılagelmiştir.

Kütüphâneci Muzaffer Gökman bir yazısında, “madem şiir vadisinde yıllarca at koşturup birinci gelenler sultan-ı şuarâ yani şâirler sultanı ilân ediliyor. Mademki eli kalem tutmaktan nasırlaşan yarım yüzyıllık yazarlar şeyhu’l-muharrirîn ünvânına lâyük görülüyor; öyleyse ömrünü kitapların arasında geçiren, kütüphânelerin loş ve izbe köşelerinde huzur bulan, ilim merkezlerini kendine mesken edinen Mükrimin Halil Hoca’yı da şeyhü’l-kütüb yani kitapların şeyhi makâmına yükseltmek icab ediyor” demişti.¹⁶

İstanbul Üniversitesi’nin eski rektörlerinden Ord. Prof. Kazım İsmail Gürkan da 28 Aralık 1961 tarihli Cumhu

riyet Gazetesi’nde yayımlanan bir yazısında “Herkes kitap okur, fakat Mükrimin kütüphâne okur” demiş, onun bir “kitap kurdu” olduğunu, kütüphanelerden çıkmadığını belirtmişti. Yine o, M.Halil Hoca için “eminim ki Mükrimin’i bir daha Paris’e götürüp şehrin ortasında bıraksa idiniz yolu bulamaz kaybolurdu. Zira Bibliothèque

---

¹⁴ Gürlek, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁵ Gürlek, *a.g.e.*, s. 302.

¹⁶ Gürlek, *a.g.e.*, s. 306.

National’ın dışında onun Paris ile hiçbir alışverişi olmamıştır” diyerek hocanın çalışma azmini ifade etmişti.¹⁷

Mithad Sertoğlu, M.Halil hoca ile ilgili yazısında¹⁸ şöyle demektedir: “Türk ilim âleminin ve tabii neticede bütün Türk milletinin her zaman iftihar edeceği kişilerden biri olan büyük âlim M.Halil Yinanç hocamızı ben 1932 yılında tanıdım. Ben o sırada henüz lise talebesi idim, o da tarih hocamızdı. Bize İslam tarihini okutuyordu. Ama öyle bir ders anlatışı vardı ki hepimiz heyecan içinde kalıyor ve o devrin olaylarını, özellikle de savaşlarını aynen yaşıyorduk. Dersini bir kere dinleyen, onu bir daha çalışma ihtiyacını hissetmezdi. Çünkü bu heyecan içinde dinlediklerimiz, zihinlerimize nakşolunurdu”.

M.Halil hocanın yaşadığı dönemde İstanbul’da okur-yazar insanların devam ettiği bazı sohbet meclisleri oluşmuştu. Halet Çelebi, Ali Nihad Tarlan, Rıfki Melul Meriç, Hilmi Ziya Ülken, Arif Dino, Münib Tunç, Ahmed Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Sabri Esat Siyavuşgil, Kamil Akdik, Abdülbaki Gölpınarlı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal gibi dönemin ilim adamları, şâirleri, yazarları ve edebiyatçıları bu sohbet meclislerinde bulunmakta ve saatlerce tarihten, edebiyattan, kültür ve sanattan bahsedilmekte idi. Şüphesiz bu resmî olmayan ilmî toplantıların belki de en çok aranılanlarından biri M.Halil Hoca idi. Çünkü “hoca” gerçekten tarihi en iyi anlayan ve anlatan; bilhassa İslâm ve Anadolu Türk tarihini çok iyi bilen ve bildiklerini başkalarına öğretmekten zevk alan büyük bir âlimdi. Bu sohbetler sırasında bahis dönüp dolaşıp İslam ve Selçuklu tarihine gelince, Mükrimin Halil Hoca meşhur telâkatiyle coşup olayları hepimize yeniden yaşatarak anlatır, anlatırdı. Onu dinlemeye doyum olmadı. Bir gece Rıfki Melul’un evinde Sa’d İbn Ebi Vakkas’ın kumandasındaki İslâm ordusu ile Sasanî ordusu arasında geçen meşhur Kadisiye Savaşı’nı anlatırken coşup yerinden fırladığını ve elindeki hayalî kılıcı savurarak İslâm âleminin o günkü düşmanlarına, âdeta hamle ede ede savaşın bitip de nefes nefese yerine oturduğu zaman ise, bizler de kalplerimiz heyecan çarpıntılarında nefes nefese kalmıştık. Hoca bu gibi anlatışlarında

---

¹⁷ Başar, a.g.m, s. 78.

¹⁸ Sertoğlu a.g.m, s. 37.

savaşa katılan bütün kumandanların ve maiyetlerinde görev alanların baba adlarıyla birlikte isimlerini ve lakablarını, kavim ve kabilelerini birer birer sayarak hepimizi hayretler içinde bırakırdı”¹⁹.

Sabri Esat Siyavuşgil,²⁰ M.Halil hocayı anlatırken “.... O asır asır, sene sene, hatta gün be gün tarihi yaşayan adamdı. Her günü mazi idi. Hiçbir hadise olmazdı ki, hafızasının derinliklerine daldığı dikkatle, altı yüz yıl öncesine ait benzerlerini bulup çıkartmasın. Yaşadıklarımızla onun anlattıklarını karşılaştıranlar, tarihin bir tekerrürden ibaret olduğuna inanmak zorunda kalırlardı...” demiş ve bu sözleriyle onun hafıza gücünü ve tarihçiliğini vurgulamıştı.

Bedii Şehsuvaroğlu’na göre²¹ “Ortaçağ, bilhassa Selçuklu âlemi sanki M.Halil hocanın adım adım, gün gün tanıdığı bir dünya idi (...) M.Halil hoca için tarih okunulan, öğrenilen, ders alınan bir geçmiş değil, bilakis yaşanan, duyulan bir şeydi”

Osman Turan da “Bir Tarihçi Gitti” başlıklı makalesinde Mükrimin Halil hoca için şunları söylemektedir: “Türk Milletinin en büyük eseri, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuvvet kaynağı Anadolu’yu en iyi duyan ve anlayan Mükrimin Halil Bey idi. Bu sebeple o bu ülkenin tarihine, medeniyetine, kahramanlarına ve evliyasına âşık idi. Ona göre vatan olmanın ilk şartı bu zengin hâtıralar, bunların tapu senetleri âbideler ise, ikinci şartı da bu târihî şuura sahip olmak, bu hâtıraları yaşamak ve yaşatmaktır. Mükrimin Halil Bey konuşmalarında daima Kur’an, Hadis, büyük mütefekkir ve şâirlerin sözlerini alabildiğine kullanırdı. O, tarihin izahında folklor mahsullerini kullanacak kadar da modern tarih metodlarına başvururdu. Mesela, “at ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır” atasözünü imparatorluk cemiyetinin yüksek ahlâk ve şeref duygularının bir in’ikâsı ve “devlet malı deniz, yemeyen domuz” tekerlemesini de son devir ahlâk sükûtunun bir delili sayardı, ki bunda ne kadar haklı idi. Onun siyasî görüşleri de dikkate şayan idi. Siyaset adamlarında gördüğü istikrarsızlık ve karakter zaaflarını güzel bir

---

¹⁹ Başar, a.g.m, s. 78-79; Sertoğlu, a.g.m, s. 38-39.

²⁰ Sabri Esat Siyavuşgil “Mükrimin Hoca da Gitti”, *Yeni Sabah*, 25 Aralık 1961.

²¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m.

formüle bağlamıştı; “İyi bir siyasetçinin önünde masa ve arkasında kasa olması lâzımdır”.

M.Halil hocanın vefatının 44.yılında, 25 Kasım 2005 Cuma günü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kurul Odası’nda düzenlenen anma toplantısında bir konuşma yapan rahmetli hocam Prof. Dr. Işın Demirkent, “M.Halil hocanın ders verdiği son talebelerinden biri olduğunu” ifade ettikten sonra M.Halil hocayı bugünkü kuşaklara şöyle tanıtmıştı: “Bize Ortaçağ tarihi dersleri vermeye başlamıştı. İlk defa sınıfa girdiğinde, karşımızda ufak tefek ve duruşu ciddi bir kişi görmüştük. Ancak ders anlatmaya aştıktan sonra kürsüde görünüşü gittikçe büyümüşü. Tatlı dilli, olayları verdiği başka örneklerle süsleyen, sakin bir sesle konuşurken kendisini olayın akışına kaptırarak heyecanlanan ve birdenbire yüksek sesle konuşmaya, el kol hareketleri ile konuşmasını canlandırmaya başlardı...”²²

Işın Demirkent konuşmasının akışı içinde, M.Halil hocanın kürsüde ders anlatma tarzına ilişkin oldukça renkli örnekler de verdi: “Mesela Justinianus’un Nika İsyanı sırasında kaçmaya kalkıştığını fakat onu Theodora’nın nasıl durdurduğunu, bir tiyatro sanatçısı edasıyla anlatmış ve sanki o olayı gözümüzün önünde sahnelemişti”.²³

Işın Demirkent’in M.Halil hocaya ilişkin olarak aktardığı başka bir anekdot da şöyle: “Mükrimin Halil Bey bir gün derste uzunca süre kalmış; o gün de İ.Hakkı Uzunçarşılı hoca ile öğle yemeğine gitmek için sözleşmişler imiş. Uzunçarşılı hoca randevu saatinde M.Halil Bey’in odasına gelmiş fakat onun henüz dersten çıkmadığını öğrenmiş. Kendisini beklerken biraz dolaşmış, fakat zaman geçiyor; M.Halil Bey gelmiyormuş. Nihayet sabrı taşmış, M.Halil Bey’in ders verdiği sınıfın önüne gitmiş ve dayanamayıp kapıyı açmış. M.Halil Bey talebelere İslâm tarihini anlatıyor ve bir savaşın hikâyesini naklediyormuş: “Kumandan kılıcını çekti” diye yüksek sesle ve el kol hareketleri ile konuşmasını sürdürürken, kapıda

---

²² Başar, a.g.m, s. 80-81.

²³ Başar, a.g.m, s. 81.

Uzunçarşılı'yı görmüş ve duraklamış. Bunu fırsat bilen Uzunçarşılı da, "Mükrimin, koy o kılıcı yerine de, yemeğe gidelim!" demiş..²⁴

M. Halil hoca iyi bir kadı ve ümmet devrinin mümessili olan babasından da bazen güzel fikirler naklederdi. Gerçekten babasına göre, Türkler hukuk ve devlet işlerinde; Araplar ilimde, İranlılar da edebiyatta temayüz etmekle kuvvetli bir İslâm birliği ve medeniyeti vücuda gelmişti.

M. Halil hoca, cehâlet ve tecrübesizlikleri dolayısıyla imparatorluğun süratle yıkılmasına ve felaketselere sebep olduklarından dolayı İttihatçıları çok tenkid ederdi. O her zaman "devlet adamının kıymeti eseriyle ölçülür" sözünü söylerdi. Hoca için bugünle ilgili olmak üzere tarih, sohbet ve dostluk hayatın esası idi.

Mükrimin Halil hoca, insanları şu dört gruba ayırmıştı: 1- Şişçiler, 2-Nizâm-ı Âlemciler, 3-Irz Ehli, 4-Esâfil-i Şark (Doğu Paryaları=Sefilleri). Şişçiler, aksiyon adamlarıydı. Nizâm-ı âlemciler, fiiliyâta geçmeye takati olmayan ıslâh-ı âlemcilerdi. Irz ehlini, kimseye kötülüğü dokunmayan masum insanlar oluşturuyordu. Esâfil-i Şark'ı temsil edenler ise tenbel ve parazit adamlardı. O, işte bu enteresan tasnifin mucidi idi.²⁵

Mükrimin Halil Yinanç eski deyimle "ilim ve maârif ile meşhur, özellikle de tarih ve edebiyat alanında mâhir, maârif bahçesinin gülü, zerâfet ve letâfet bahçesinin süsü, sohbet-i yârâne düşkün, ehl-i himmet ve kerîm, sahib-i gayret, fûnûn-ı edebiyede ve ilm-i tarihte emsâlinin üstünü idi". *Maraş Emîrleri ve Anadolu'nun Fethi* adlı eserleri ve ansiklopedi maddeleri ile de "fenn-i tarihte mehâreti zâhir ve aşikâr" olduğunu gözler önüne sermişti.

Bütün ömrünü kütüphâne, üniversite ve sohbet meclislerinde geçiren Mükrimin Halil Yinanç'ın kaleme aldığı birçok eser hâlen tarihçilerin sıklıkla müracaat ettikleri kaynaklar arasındadır.

---

²⁴ Başar, a.g.m, s. 81.

²⁵ Gürlek, a.g.e, s. 295, 322.

M. HALİL YİNANÇ'IN BAZI ESERLERİ

FERİDUN BEY MÜNŞEÂTI (Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 77, 79, 80, 81. sayılarından ayrı basım) Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341 (1925).

MARAŞ EMİRLERİ, (Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 82, 83, 85. sayılarından ayrı basım) Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341 (1925).

DÜSTURNAME-İ ENVERÎ'YE MEDHAL, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1929.

DÜSTURNÂME-İ ENVERÎ, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

ANADOLU'NUN FETHİ, (Türkiye Târihi, Selçûklular Devri), İstanbul 1934.

XII. ASIR TARİHÇİLERİ VE MÜVERRİH AZİMİ, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1937.

TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYET'E KADAR BİZDE TARİHÇİLİK, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

MUSUL VE EL-CEZİRE'DE OĞUZ TÜRKLERİ, Başvekâlet Matbaası, Ankara târihsiz.

M. HALİL YİNANÇ'TAN İNCİLER²⁶

Halife Me'mun'un da dediği gibi üç çeşit insan vardır: Bir kısmı gıda gibidir, her zaman lâzımdır. Bir kısmı devâ gibidir, icabında lâzımdır. Bir kısmı illet gibidir, hazer edip kaçmak lâzımdır.

Moğol istîlasında Semerkand, Buhara, Merv, Belh, Tirmiz, Nesa, Serahs, Herat, Tus, Nişabur, Rey, Eski Tahran, Meraga, Bilkan, Gazne; bu taraflarda Bağdat, Vâsıt, Erbil, Musul ve Harran şehirlerinin kökü kazınmış ve bütün kitaplar mahvolmuştur. İstanbul yangınları da bizi mahvetmiş. Bugün bütün bunlardan arta kalabilen kitaplar yüzde birdir.

Eskiden kuvvetimiz tarîkatlerden gelmiş. İnhilâl eden cemiyeti toplamış, Moğol istîlasının yıktığını, tarîkatler toplamıştır. İslâm âlemi yeniden tarîkatler sayesinde yeni hamle ve fütuhât yapıyorlar. Hindistan'ı ve Rumeli'ni feth ediyorlar. İnhilâl eden cemiyeti kurtarıırken, içine kör taassubu sokuyor. İki taraflı şilte gibi. Bir tarafı güzel bir tarafı kötü. İlme değil mükâşefeye kıymet veriyor. Bir taraftan kuvvet topluyor, bir taraftan cehâleti telkîn ediyor. Avrupa tarîkatleri de böyle.

İslâm âlemini tutan Hilâfet Müessesesi'dir. Büyük fakih ve müctehidler tutmuş. Bu mevzu tükenmiş. Cemiyeti hilâfete bağlayan müesseseler olarak büyük tarîkatleri halîfeler teşci' ve teşvîk etmiş.

Fatih (Sultan II.Mehmet) on iki (12) Hristiyan devletini yıkmıştır.

Uzun Hasan, Türkmen. Fâtih, Türk. Ecdâdı Türkmen lâkin Türkleşmiş. Türkmen Türkün aşîret kısmı.

Eyüp Sultan'da Piyer Loti (Gümüşsuyu) kahvesinin civârında medfûn bulunan "*Heşt Behişt*" müellifi İdris-i Bitlisî, müsecca' üslûbu (seci'lendirilmiş, cümlelerinin sonu kâfiyeli olan söz) İran'dan bize getirmiştir.

²⁶ Süheyl Ünver, "Mükrimin Halil'den Hâtıralar", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Nisan 1967.

Sultan Hamid devrinden sonra: “Kim Sultan Hamid devrinde gadre uğradı, çocuğu öldürüldü, bir fenalık yaptı ise gelsin tazminat vereceğiz” diye ilân olunduğu halde kimse çıkmamıştır. Sultan Hamid’in bütün sadrazamları namusludur.

Mehmed Vahideddin harikulâde mûsikîşinaslardandır. Çok ince ve hassas bir bestekârdır. Hânedânlar içinde bizim Osmanlı hânedânı kadar kuvvetli ve kıymetlisi yok. İçlerinde bestekâr, hattat, asker ve şâir var.

Hal’ meş’ûmdur. Ne zaman bir padişah hal’ edildiy se memleketimizin bir kısmı bizden çıkıyor...

İstanbul’dan çingeneleri def’ ederek bu şehri kurtarmalı. Taşları ve kurşunları hep onlar yok eder.

Anadolu’yu kuran adamlar, padişahların yüzüklerini ve küpelerini çalmak için Konya katakomblarını açarak tahrip etmişler. Konya’ya gittiğimizde Selçuklu hükümdarlarının mumyalarını ıskaralar üzerinde görmüştük. Şimdi eseri kalmamış. İspanya’da sekiz asırlık Müslüman hayatı var. Şimdi iki üç mezardan başka bir şey kalmamıştır.

En çok tekke ve cami Üsküb’tedir.

Türk milletinin çobanında bile mîzah vardır, Türk milletinin eşkiyası bile merhametlidir.

KAYNAKÇA

BAŞAR, Fahmeddin Başar, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri I, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Hocaların Hocası”, *Popüler Tarih*, İstanbul 2006, Sayı 76, s. 78-86.

GÜRLEK, Dursun, *Ayaklı Kütüphaneler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003.

İBN BÎBÎ, *Selçukname*, (Çev. M.Halil Yinanç, Yayına Hazırlayanlar: Refet Yinanç-Ömer Özkan), Kitabevi Yayını, İstanbul 2005.

KABAKLI, Ahmet, “M.Halil Yinanç Hocamız”, *Tercüman*, 25 Aralık 1961.

KAYA, Selim, *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004, s. 7-18.

ONAR, Mustafa, *Haçın Dosyası*, Adana 1981.

SERTOĞLU, Mithad, “Mükrimin Halil Yinanç Hocamıza Dair Bazı Hatıralar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 26, İstanbul Şubat 1989, s. 37-41.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, “Mükrimin Hoca da Gitti”, *Yeni Sabah*, 25 Aralık 1961.

SÜMER, Faruk, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, *Yeni İstanbul*, 18 Ocak 1962.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N., “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi: Mükrimin Halil Yinanç”, *Vatan*, 4-5 Ocak 1962.

ÜNVER, Süheyl, “Mükrimin Halil'den Hâtıralar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Nisan 1967.

YILDIZ, H.Dursun, “Ord. Prof. M. Halil Yinanç ve Eserleri”, *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 25, İstanbul 1971, s. 189-198.

YİNANÇ, M. Halil, “Maraş Emîrleri”, *TTEM*, 1 Eylül 1340 (1924); 1 Teşrîni Sâni 1340 (1 Kasım 1924); 1 Mart 1341 (1925); Sayı 82, 83 ve 85. Daha sonra bir bütün halinde yayımlandı (*Matbaa-i Âmire*, İst.1341/1925).

MARAŞ YÖNETİCİLERİ LİSTESİ

- 1- Hâlid b. Velid
- 2- Abbas b. Velid b. Abdülmelik
- 3- Kevser b. Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî
- 4- Velid b. Hişam
- 5- Salih b. Ali
- 6- İsa b. Ali
- 7- Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhilî
- 8- Ebû Firas
- 9- Çavuldur
- 10- Philaretos
- 11- Buldacı
- 12- Thatul
- 13- Joscelin de Courtenay
- 14- Kogh Vâsil (Bazil)
- 15- Diğâ Vâsil
- 16- Baudouin du Borg
- 17- Richard de Salerne
- 18- Geoffroy
- 19- Baudouin de Mares
- 20- Renaud
- 21- Melik Kılıç Arslan
- 22- Nureddin Mahmud b. Zengî

- 23- II.Thoros
- 24- Sultan II.Kılıç Arslan
- 25- Hüsameddin Hasan Bey
- 26- İbrahim Bey
- 27- Nusretüddin Hasan Bey
- 28- Muzafferüddin Bey
- 29- İmadüddin Bey
- 30- Kral I.Hetum
- 31- Sultan Halil b. Kalavun
- 32- Seyfeddin Toğan
- 33- Kral II.Hetum
- 34- Seyfeddin Bilban et-Tabahî
- 35- Zeyneddin Karaca Bey
- 36- Halil Bey
- 37- Sevli Bey
- 38- Sadaka Bey
- 39- Nasreddin Mehmed Bey
- 40- Süleyman Bey
- 41- Melik Arslan Bey
- 42- Şahbudak Bey
- 43- Şehsuvar Bey
- 44- Şahbudak Bey (ikinci defa)
- 45- Alaüddevle (Bozkurt) Bey
- 46- Ali Bey (Şehsuvaroğlu)

	Beylərbeyi	Görev Tarihi	Sancak beyi	Görev Tarihi	Alay beyi	Görev Süresi	Kadı	Görev Tarihi
47			İskender Bey	1523			Mektupzade Ali	1523
48			Üveys Bey	1527	Minnet Çelebi	1526	Mevlana Mehmed veledi Evliya Halife	1526
49			Mehmet Bey	1527				
50	Süleyman Bey	1531						
51	Ahmet Paşa	1533						
52	Mehmet Paşa	1535						
53	Rüstem Paşa	1536						
54	İlyas Paşa	--						
55	Muhammed Paşa	1539						
56	Ali Paşa	1540						
57	Saadettin Paşa	1547						
58	Mehmet Paşa	1548						
59	Mustafa Paşa	1549						
60	Cafer Paşa	1551						
61	Hızır Paşa	1552						
62	İskender Paşa	1554						
63	Haydar Paşa	1554						
64	Rüstem Paşa	1555						
65	Ali Paşa	1560						
66	İskender Paşa	1561						

67	Ahmet Paşa	1564					Mevlana Alaeddin	1563
68	Hasan Paşa	1566					Mevlana Mehmed	1565
69	Abdurrahman Paşa	1570					Mevlana Abdullah	1570
70	Mehmet Paşa	1572			Murad v. Kaya	1572		
71	Ahmet Paşa	1572						
72	Mustafa Paşa	1573						
73	Mehmet Paşa	1574						
74	Derviş Bey	1577					Muslihiddin Musa	1576
75	Gazanfer Paşa	1577						
76	Mustafa Paşa	1579			Murad	1579		
77	Ahmet Paşa	--						
78	Murad Paşa	1583					Ali b. Bali	1583
79	Mehmet Paşa	1584						
80	Yusuf Paşa	1585						
81	Davud Han	1585						
82	Ali Paşa	1586						
83	Osman Paşa	1589						
84	Sinan Paşa	1593					Hüsam Efendi	1593
85	Mahmud Paşa	1593						
86	Haydar Paşa	1595						
87	Muhammed Paşa	1596			Ömer Bey	1596		
88	İbrahim Paşa	1600						

BÖLGE DEVLETLERİNİN HÜKÜMDÂR LİSTESİ

Hulefâ-i Râşidîn

632-634 Hz. Ebû Bekr

634-644 Hz. Ömer

644-656 Hz. Osman

656-661 Hz. Ali

Emevîler

661-680 Muâviye I.

680-683 Yezid I.

683-684 Muâviye II.

684-685 Mervan I.

685-705 AbdülMelik

705-715 Velid I.

715-717 Süleyman

717-720 Ömer II.

720-724 Yezid II.

724-743 Hişam

743-744 Velid II

744 Yezid III

744-750 Mervan II.

811-813 Mikhail I.

Rangabe

Bizans İmparatorları

610-641 Herakleios

641 Konstantinos III ve
Heraklonas

641-668 Konstans II.

668-685 Konstantinos IV.

685-695 Iustinianos II.

695-698 Leontios

698-705 Tiberios II.

705-711 Iustinianos II.
(ikinci defa)

711-713 Philippikos

713-715 Anastasios II.

715-717 Theodosios III.

717-741 Leon III.

741-775 Konstantinos V.

775-780 Leon IV.

780-797 Konstantinos VI.

797-802 Irene

802-811 Nikephoros I.

811 Stavrakios

Abbasîler	813-820 Leon V.
750-754 Seffâh	820-829 Mikhail II.
754-775 el-Mansur	829-842 Theophilos
775-785 el-Mehdî	842-867 Mikhail III.
785-786 el-Hâdî	867-886 Basileios I.
786-809 Harun er-Reşid	886-912 Leon VI.
809-813 el-Emin	912-913 Aleksandros
813-833 el-Me'mun	913-959 Konstantinos VII.
833-842 el-Mu'tasım	920-944 Romanos I.Lakapenos
842-847 el-Vâsık	959-963 Romanos II.
847-861 el-Mütevekkil	963-969 Nikephoros II. Phokas
861-862 el-Muntasır	969-976 Ioannes I. Çimiskes
862-866 el-Mu'tez	976-1025 Basileios II.
866-869 el-Mühtedî	1025-1028 Konstantinos VIII.
869-892 el-Mu'temid	1028-1034 Romanos III.Argyros
892-902 el-Mu'tadid	1034-1041 Mikhail IV.
902-908 el-Müktefî	1041-1042 Mikhail V.
908-932 el-Muktedir	1042 Zoe ve Theodora
932-934 el-Kâhir	1042-1055 Konstantinos IX.Monoma
934-940 el-Razi	1055-1056 Theodora (İkinci defa)
940-943 el-Müttakî	1056-1057 Mikhail VI.
943-946 el-Müstekfî	1057-1059 Isaakios I.Kommenos
946-974 el-Mu'tî	1059-1067 Konstantinos X. Dukas

974-991 et-Ta'i

1068-1071
IV.Diogenes

Romanos

991-1031 el-Kadir

1071-1078 Mikhail VII.Dukas

1031-1075 el-Kaim

Anadolu Selçuklu Sultanları

1077/8-1086 Süleyman I.

1092-1107 Kılıçaslan I.

1107-1116 Melikşah

1116-1156 Mesud I.

1156-1192 Kılıçaslan II.

1192-1196 Keyhüsrev I.

1196-1204 SüleymanşahII.

1204 Kılıçaslan III.

1204-1210 Keyhüsrev I.

1210-1220 Keykâvus I.

1220-1237 Keykubad I.

1237-1245 Keyhüsrev II.

1246-1257 Keykâvus II.

1248-1265 Kılıçaslan IV.

1249-1257 Keykubad II.

1265-1282 Keyhüsrev III.

Bizans İmparatorları

1078-1081 Nikephoros III.
Botaneiat

1081-1118 Aleksios I.Komnenos

1118-1143 Ioannes II.Komnenos

1143-1180 Manuel I.Komnenos

1180-1183 Aleksios II.Komnenos

1183-1185 Andronikos
I.Komnenos

1185-1195 Isaakios II.Angelos

1195-1203 Aleksios III.Angelos

1203-1204 Isaakios II.ve
Aleksios

1204 Aleksios V.Murtzuphlos

1204-1222 Theodoros I.Laskaris

1222-1254 Ioannes III.Dukas
Vatatz

1254-1258 Theodoros II.Laskaris

1258-1261 Ioannes IV.Laskaris

1259-1282 Mikhail VIII
Palaiologos

1282-1328 Andronikos
II.Palaiologo

1282-1304 Mesud II.

1284-1307 Keykubad III.

1307-1308 Mesud III.

Osmanlı Padişahları (ilk 10)

1299-1326 Osman Bey

1326-1362 Orhan Bey

1362-1389 Murad I.

1389-1402 Bayezid I. (Yıldırım)

1402-1413 Fetret dönemi Mehmed, Süleyman, Musa.

1413-1421 Mehmed I.

1421-1451 Murad II.

1451-1481 Mehmed II. (Fatih)

1481-1512 Bayezid II.

1512-1520 Selim I. (Yavuz)

1520-1566 Süleyman I. (Kanuni)

OSMANLI EĞEMENLİĞİNDE ZÜLKADRIYE EYALETİ VALİLERİ*

Şehsüvaroğlu Ali Bey	1515-1522	(H. 921-929)
(1522'den 1756 tarihine kadar geçen valiler tesbit olunamamıştır)		
Hüseyin Paşa	1756	(H.1170)
Sadullah Paşa	1756-1757	(H. 1170-1171)
Numan Paşa	1757-1758	(H. 1171-1172)
Hamis Paşa	1758	(H. 1172)
Vezir İbrahim Paşa	1758	(H. 1172)
Mısrî İbrahim Paşa	1758-1759	(H. 1172-1173)
Vezir Süleyman Paşa	1759	(H. 1173)
Emin Mehmet Paşa (Abdülcelil zâde)	1759-1760	(H.1173-1174)
Sadullah Paşa	1760	(H. 1174)
Vezir Sadr-ı Esbak Sait Mehmet Paşa	1760	(H. 1174)
Vezir Elhaç Hüseyin Paşa (Mekki zâde)	1761-1762	(H. 1175-1176)
Süleyman Paşa (Rişvan zâde)	1762-1763	(H. 1176-1177)
Ahmet Paşa	1763-1765	(H. 1177-1179)
Vezir Mehmet Paşa	1765	(H. 1179)
Abdi Paşa	1765	(H. 1179)
Vezir Mehmet Paşa	1765-1766	(H. 1179-1180)
Vezir Mehmet Paşa (Adana eyâleti ile)	1766-1767	(H. 1180-1181)
Hasan Paşa	1767	(H. 1181)
Ali Paşa	1767-1768	(H. 1181-1182)
Mehmet Paşa	1768	(H.1182)

---

* Maraş 1967 il yillığı

Moldavancı Ali Paşa	1768-1769	(H. 1182-1183)
Abaza Mehmet Paşa	1769	(H. 1183)
Haznedarlı Ali Paşa (Vezir)	1769	(H. 1183)
Ahmet Paşa zâde Ömer Bey(Mir-i miran)	1769-1771	(H. 1183-1185)
Hüseyin Paşa Hafidi İbrahim Bey	“1772-1773	(H. 1185-1187)
Karaca Ali Paşa	1773	(H.1187)
Elhaç Osman Paşa	1773-1774	(H. 1187-1188)
Vezir Abdurrahman Paşa	1774-1775	(H. 1188-1189)
Çerkez Hasan Paşa	1775	(H. 1189)
Vezir Mehmet Paşa (İbrahim Paşa zâde)	1775	(H. 1189)
Vezir Mustafa Paşa	1775-1776	(H. 1189-1190)
Abdi Paşa	1776-1777	(H. 1190-1191)
İbrahim Paşa (Rumeli Beylerbeyi)	1777	(H. 1191)
Haznedarlı Ali Paşa	1777	(H. 1191)
Süleyman Paşa	1777-1778	(H. 1191-1192)
Çerkez Hasan Paşa	1778-1779	(H. 1192-1193)
Haznedarlı Ali Paşa	1179-1180	(H. 1193-1194)
Vezir Mehmet Paşa (Osman Paşa zâde)	1780	(H. 1194)
Osman Paşa	1780	(H. 1194)
Vezir Abdi Paşa	1781	(H. 1195)
Rişvan zâde Ömer Paşa	1781	(H. 1195)
Haznedarlı Ali Paşa	1781-1782	(H. 1195-1196)
Osman Paşa (Mir-i miran)	1782-1783	(H. 1196-1197)
Zülkadir zâde Ömer Paşa (Mir-i miran)	1783-1784	(H. 1197-1198)
Mustafa Paşa (Mir-i miran)	1784-1785	(H. 1198-1199)
Yusuf Paşa (Mehmet Paşa zâde)	1785-1786	(H. 1199-1200)

Zülkadir zâde Ömer Paşa (Adana Valisi)	1786-1787	(H. 1200-1201)
Vezir Mustafa Paşa (Seyyidül Haç)	1787-1788	(H. 1201-1202)
Zülkadir zâde Ömer Paşa	1788	(H. 1202)
Vezir Selim Sırrı Paşa	1788	(H. 1202)
Vezir Ahmet Paşa	1788-1789	(H. 1202-1203)
Zülkadir zâde Ömer Paşa	1789-1790	(H. 1203-1204)
Çevre zâde Vezir Ahmet Paşa	1790-1791	(H. 1204-1205)
Vezir Esseyyit Vezir Ahmet Paşa	1791-1792	(H. 1205-1206)
Kayserili zâde İbrahim Paşa	1792-1794	(H. 1206-1208)
Derviş Hasan Paşa	1795-1796	(H. 1209-1211)
Şerif Mehmet Paşa	1796-1798	(H. 1211-1213)
İbrahim Paşa oğlu Mehmet Paşa	1798-1800	(H. 1213-1215)
İsmail Paşa	1800-1801	(H. 1215-1216)
Hasan Paşa	1801-1802	(H. 1216-1217)
Kalender Paşa (Bayazıt Oğullarından)	1802-1805	(H. 1217-1220)
İbrahim Paşa zâde Mehmet Paşa (2. defa)	1806-1807	(H. 1221-1222)
1807-1814 arasındaki valiler tesbit olunamamıştır		
Kalender Paşa (2. defa)	1814	(H. 1230)
1814-1822 arasındaki valiler tesbit olunamamıştır		
Mehmet Fevzi Paşa	1822-1823	(H. 1238-1239)
Abdülcelil zâde Ahmet Paşa	1823	(H. 1239)
1823-1825 arasındaki valiler tesbit olunamamıştır		
Ali Paşa	1825	(H. 1241)
1825-1839 arasındaki valiler tesbit olunamamıştır		
Süleyman Paşa (Bayazıt oğullarından)	1835-1840	(H. 1251-1256)

Süleyman Paşa zâde (vesikada ismi yoktur) Süleyman Paşa'nın oğlu olmak ihtimali vardır 1840-1841 (H. 1256-1257)

Kenan Paşa (Bayazıt oğullarından) 1841 (H. 1257)

1841-1866 arasındaki valiler tesbit edilememiştir

1866'da Maraş Halep vilayetine bağlanmıştır.

Halep Vilâyeti Maraş Mutasarrıflığı Mutasarrıfları:

Âşir Paşa 1866 (H. 1283)

Nâşit Paşa (Beylerbeyi) 1867 (H. 1284)

Veysi Paşa 1868 (H. 1285)

Ali Aslan Paşa 1869 (H. 1286)

Hasan Paşa 1870-1871 (H. 1287-1288)

Hacı Ali Paşa 1872 (H. 1289)

Ahmet Bey 1873 (H. 1290)

1874-1875 tarihlerindeki isimler tesbit edilememiştir.

Halil Sami Paşa 1876 (H. 1293)

1877-1881 arasındaki valiler tesbit edilememiştir.

Münif Paşa (Beylerbeyi) 1882 (H. 1300)

Dede Paşa (Asıl adı Yahya'dır) 1883-1889 (H. 1301-1307)

Mehmet Salih Paşa 1890 (H. 1308)

Ahmet Nazım Paşa 1891-1893 (H. 1309-1311)

Abdül Vahap Paşa 1894-1895 (H. 1312-1313)

Salih Paşa 1896 (H. 1314)

Hacı Ârifi Paşa 1897-1899 (H. 1315-1317)

Galip Paşa 1900-1901 (H. 1318-1319)

Süleyman Nuri Bey 1902-1903 (H. 1320-1321)

Hasan Hüsnü Paşa	1904-1906	(H. 1322-1324)
1907 yılındaki mutasarrıfın kim olduğu tesbit edilememiştir		
Reşit Paşa	1908	(H. 1326)

Müstakil Maraş Mutasarrıflığı Mutasarrıfları:

İsmail Fevzi	04.07.1909 – 10.09.1911
Nahit	27.10.1911 – 05.06.1912
Hlmi	24.07.1912 – 29.05.1914
Haydar	13.07.1914 – 23.11.1914
Mümtaz	03.12.1914 – 06.05.1915
İsmail Kemal	28.05.1915 – 15.03.1917
Cevdet	İşe başlamadan vefat etmiştir
Ata	04.05.1917 – 14.12.1919
Cemil	18.12.1919

Maraş Valiliği Valileri:

Cevdet	20.04.1920 – 03.09.1920
Remzi	03.09.1920 – 27.06.1921
Refet	11.07.1921 – 10.09.1022
Ekrem	25.09.1923 – 23.10.1923
Aziz	Burada işe başlamamıştır
Ekrem	01.04.1924 – 27.04.1925
Halit	15.06.1925 – 13.06.1926
Sabri	13.06.1926 – 01.02.1931
Bekir Sami	01.02.1931 – 18.07.1932
Arif	18.07.1932 – 25-12.1932

Fahrettin	05.01.1933 – 31.12.1934
Mustafa Adlı	20.06.1935
Ş. Cemal Gülen	30.08.1936
Osman Şahinbaş	04.06.1937
Sabri Çıtak	01.12.1938
S. Özdemir Günday	12.06.1939
Kudret Kantoğlu	07.05.1942
Refik Noyan	05.02.1944
Recâi Türelî	02.05.1946
O. Nuri Tekeli	09.11.1946
Nuri Atay	21.08.1947 – 26.07.1949
Nurettin Özcöbek	30.07.1949 – 20.06.1950
Rauf İnan	30.06.1950 – 04.05.1951
Şevket Ozanalp	08.05.1951 – 06.02.1952
Cemal Babaç	22.02.1952 – 08.08.1953
Ahmet Tekelioğlu	08.08.1953 – 06.03.1954
Safaettin Karanakçı	03.04.1954 – 12.05.1954
Zühtü Öner	17.08.1954 – 22.11.1955
İbrahim Öztürk	05.12.1955 – 20.06.1959
Kâzım Atakul	12.07.1959
İhsan Atınc	14.06.1960 – 31.08.1960
Orhan Akbay	31.08.1960 – 22.10.1962
Ahmet Gümüşlü	01.11.1962 – 24.06.1964
A. Kemalettin Koray	01.07.1964 – 30.01.1966
Necmettin Karaduman	30.01.1966

SÖZLÜK

- add : Sayma, sayılma, îtibâr etme, edilme.
add etmek : Saymak, îtibâr etmek.
adem : Yokluk, bulunmama.
adem-i emniyet : Güvensizlik
Ağaç-eri ulusu : Ağaç-eriler: XIII-XV.yy.larda Maraş, Elbistan ve Malatya yörelerinde yaşayan büyük bir Türkmen topluluğu.
ahâlî : Halk
ahd : Söz verme, and, yemin.
ahfâd : Torunlar, oğul oğulları, yardımcılar.
ahz : Alma, kabul etme.
ahz-i sâra : Öç alma.
akd : Bağ, bağlama, kararlaştırma, sözleşme.
akd-i sulh : Barış, uzlaşma sözleşmesi
akîm : Kısır, neticesiz.
âlât : Vâsıtalar, aygıtlar.
aleyh : Karşı, zıt.
Âl-i Abbas : Abbâsîler: 750-1258 yılları arasında hüküm süren hanedan.
Âl-i Hamdân : Hamdânîler: 905-1004 yılları arasında Musul ve çevresiyle Kuzey Suriye'de hüküm süren bir Arap hanedanı.
a'mâl : İşler.
âmme : Umûma mahsus olan.
âmil : İslâm târihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terim. Emevîler, Abbâsîler vd. ba'zı devletlerde vali için de kullanılmıştır.
arz : Bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.
arz-ı i'tizâr : Özür dileme, özrünü bildirme.
asâkir : Askerler, erler.
asdikâ : Samîmî dostlar.
asdikâ-yı umerâ : Sâdik emîrler.
Ashâb-ı Kehf : Bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları Kur'an-ı Kerim'de haber verilen arkadaş grubu.
Ashâb-ı Rakîm : Ashâb-ı Kehf.

âşikâr	: Belli, açık, meydanda.
Atabeg	: Selçûklularda ve daha sonraki Türk Devletlerinde kullanılan bir unvân. Devlet başkanlarının erkek çocuklarını her konuda eğitmekle ve onun adına eyaleti yönetmekle görevlendirilen kimse.
avdet	: Geri gelme, dönme, dönüş.
azl	: İşinden çıkarma, yol verme.
ba'dehû	: Ondan sonra.
bâhir	: Belli, açık, apaçık, ışıklı, parlak.
Bahr-i Siyâh	: Karadeniz.
bahis	: Konuşulan şey, söz,
bahşetmek	: Bağışlamak, vermek.
Bakıyye	: Artan, geri kalan, artık.
bakıyyetü's-suyûf	: Kılıçtan kurtulanlar, arta kalanlar.
bâliğ olmak	: Erişmek, varmak, yetişmek, Son mertebeyi bulmak.
belde	: Şehir, kasaba, memleket.
ber-hayât	: Sağ, diri.
ber-taraf	: Bir yana atılan, şöyle dursun.
ber-vech-i âtî	: Aşağıda olduğu gibi.
ber-vech-i zîr	: Aşağıda olduğu gibi.
beyân	: Anlatma, açık söyleme, bildirme.
bezl	: Bol bol verme, saçma.
bidâyeten	: Başlangıçta, başta, ilkin.
bilâd	: Memleketler, şehirler.
bil'âhare	: Sonra, sonradan, sonunda.
bi-l-vâsıta	: Araçlı, aracı ile, araçla.
binâen-aleyh	: Bunun üzerine, bundan dolayı.
birâder	: Erkek kardeş, dost.
bi-tarîkı'l-irs	: Miras yoluyla, verâset yoluyla.
bîzâr	: Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.
bürhân	: Delil, ispat, tanık.
cârî	: Ceryan eden, akan, geçen, yürüyen.
cebren	: Zorla.
cedîd	: Yeni, kullanılmamış.
celb	: Kendine çekme, yazı ile çağırma.
cem'	: Toplama, yığma, çoğul.
cenûb	: Güney.
cesâmet	: Büyüklük, irilik.
cülûs	: Tahta çıkma, oturma.
cür'et	: Cesaret, atılganlık, yiğtlük.

çâr-nâ-çâr	: Çaresiz, ister istemez.
darb	: Vurma, döğme.
darb-ı sikke	: Para basma.
darb ettirmek	: Para bastırmak.
derbend	: Boğaz, dar geçit, sınır kalesi, geçit karakolu. Yolların ve seyahat emniyetinin sağlanması için küçük bir kale şeklinde kurulmuş karakollara verilen ad.
Derebeg	: Toprak soylusu. Ortaçağ Avrupasında feodal hükümdâr.
deruhde	: Üstüne alma, yüklenme.
derûn	: İç, içeri, dâhil.
domestikos	: Başkumandan.
dûçâr	: Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.
duhûl	: İçeri girme, içine girme.
duka	: dük: Avrupa ülkelerinde prensten sonra gelen en büyük asalet unvânı.
dük unvânı.	: Avrupa ülkelerinde prensten sonra gelen en büyük asalet unvânı.
eâzîm	: Pek büyük olanlar, büyük adamlar.
ecel	: Ömrün sonu, hayâtın son demi.
ecel-i mev'ûd	: Tabîî olarak gelen ecel.
efrâd	: Ferdler, tek olanlar.
ehl-i Salîb	: Haçlılar.
eimme	: İmamlar.
ekâbir	: Rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricâli.
ekser	: En çok, daha ziyade.
el-hâletü hâzihi	: Şimdiki zamânda, henüz, hâlâ, bugü
emân	: Yardım isteme, aman dileme.
emâret	: Emîrlik, beğlik, prenslik.
emîn	: Emniyet sahibi, kendisine güvenilen.
emîr kimse.	: Bir kavmin, bir şehrin başı, Büyük bir hanedana mensup
emvâl	: Mallar, para ile alınan şeyler.
erkân	: Esaslar, destekler, direkler, reisler.
erkân-ı devlet	: Devletin ileri gelenleri.
erkân-ı hükûmet	: Bakanlar.
esâret	: Esîrlik, tutsaklık.
evâhir	: Sonlar, son günler.
evâhir-i ömr	: Hayatın son günleri.
fâhiş	: Mübalağalı, aşırı, ahlâksız, kötü, çirki
fâik	: Üstün olan.

fâikîyet	: Üstünlük.
fârîğ	: Boş, boş kalmış, işini bitirmiş.
fasl	: Ayrıntı, ayırma, bölüm.
fecâyi'	: Musibetler, öfkeler, belalar.
ferâğat	: Vazgeçme, el çekme.
Fersah	: Muhtelif mesafelere tekabül eden değerinde bulunan bir uzunluk ölçüsü. Denizde üç millik bir mesafe.
fırka-i askeriyye:	Tümen
fidye	: Can kurtarma karşılığı verilen akçe vs
fîrâr	: Kaçma, ortadan kaybolma.
fîrârî	: Kaçak, kaçkın.
fûtûhât	: Zaferler, fethedilen, zaptedilen.
gâile gaile	: Uğraştırıcı ve sıkıntılı iş, savaş.
ganâim	: Düşmandan alınan mallar, ganimetler.
garb	: Güneşin battığı taraf, batı.
Gâsıb	: Gasb eden, zorba, yağmacı, çapulcu, Bir şeyi hile veya zorla alan.
gâret	: Çapul, yağma, akın, düşman toprağına yağma için yapılan saldırı.
gazâ	: Din uğruna savaş.
giritfâr	: Tutulmuş, yakalanmış, uğramış, tutku
güzîn	: Seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş.
ğadab (gazab)	: Dargınlık, kızgınlık, hiddet, öfke.
galat	: Yanlış, yanlışlık.
hâiz	: Mâlik, sâhip, taşıyan.
hâiz-i ehemmiyet:	Ehemmiyetli, önemli.
hal'	: Tahttan indirme, soyma.
halâs	: Kurtulma, kurtuluş.
halef	: Babadan sonra kalan oğul, Memur lukta birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.
hâlî	: Tenha, boş, sahipsiz yer, açık yer.
hâl-i intizâr	: Bekleme hâlî.
hâmil	: Taşıyan, götüren, mâlik, hâiz, gebe.
hâmilen	: Taşıyarak, taşıyor olduğu halde.
harâc-güzâr	: Haraç verici.
harb	: Savaş, döğüş, cenk, kavga.
harâb	: Yıkık, viran.
hâsıl	: Husûle gelen, olan, peydâ olan, çıkan, Üreyen, türeyen, biten.
hasm	: Düşman, muhâlif, karşı taraf.

hasm-âne	: Düşmancasına.
havâlî	: Etraf, civar, çevre, yöre.
havâşî	: Hâşiyeler, derkenarlar, kuyruklar, Maiyyet adamları.
havza	: Bir hükûmetin idâresi altında bulunan ülkelerin bütünü
hedâyâ	: Armağanlar, hediyeler.
hezîmet	: Bozgun, savaşta bir taraf askerinin bo
hıtta	: Memleket, diyar, ülke.
hıyânet	: Hayınlık, hâin, güveni kötüye kullanm
hicret	: Memleketten memlekete göç.
hidmet	: İş, hizmet, vazife, görev, iş görme.
hilâfet	: Birinin yerini tutma
hîn	: An, zamân, vakit, sıra.
hitâm	: Son, nihayet, bitme, tükenme.
hulf	: Verdiği sözü tutmama.
hurûc	: Çıkış, çıkma, ayaklanma.
husûl	: Üreme, çıkma, türeme.
husûmet	: Düşmanlık, çekememezlik.
hürmet	: Saygı.
hüsn	: Güzel, iyi, güzellik, iyilik.
ıskât	: Düşürme, düşürülme.
iâşe	: Yaşatma, besleme, geçindir(il)me.
ibtidâ	: Başlama, başlangıç.
icbâr	: Zorlama, zorlanma.
iclâ'	: Uzaklaştırma, sürme, nefy, teb'îd.
iclâs	: Oturtma, oturtulma (cülûs'dan).
icra etmek	: Yerine getirmek, yapmak, Bir işi yürütmek.
icrâ-yı emâret	: Devlet işlerinin îfâsı.
ictimâ'	: Toplanma, biraraya gelme, toplantı.
idhâl	: Dâhil etme, içeri sokma.
ifnâ'	: Yok etme, tüketme,
ihâta	: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma.
ihdâs	: Meydana getirme, ortaya çıkarma.
ihrâk	: Yakma, yakılma.
ihrâk bi'n-nâr	: Ateşte yakma, yangın.
ihtilâfât	: Ayrılıklar, uymayışlar, uymamalar, Anlaşmazlıklar, aykırılıklar.
ihtilâl	: Bozukluk, karışıklık, düzensizlik.
ihtimâm	: Dikkatle çalışma, özenle iş görme.
ihzâr	: Hazırlama, hazır etme-edilme, Huzura getirme.
ikâme	: Meydana koyma, oturma, kaldırma, Ayakta durdurma.

ikmâl	: Kemâle erdirme, tamamlama, bitirme, Eksiğini doldurma.
iknâ'	: Razi etme-edilme, inandır(ıl)ma.
iktâ'	: İslâm devletlerinde, devlete ait tarım arazisinde, işleyenlere devamlı ve irsî bir kiracı gibi tasarruf hakkı verilmesi esasına dayanan toprak sistemi.
i'lâm	: Bildirme, bildirilme, anlatma, Bir davanın mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesîka.
i'lân	: Açığa vurma, meydana çıkarma, belli etme, yayma.
ilhâk	: Katma, katılma, katıştırma.
ilhân	: Moğol hükümdârlarına verilen unvan.
ilticâ'	: Sığınma, barınma.
iltihâk	: Katılma, karışma.
iltizâm	: Kendi için lüzumlu sayma, birinin tarafını tutma, gerektirme.
i'mâr	: Bayındır hale getirme, şenlendirme.
imtinâ'	: Çekinme, geri durma, imkânsızlık.
imtisâl	: Gerekeni yapma, alınan emre boyun eğme, uyma, bağlı olma.
inhizâm	: Hezîmete uğrama, bozulma, yenilme, bozgunluk.
intihâb	: Seçme, seçilme, seçim.
intikâl	: Bir yerden başka bir yere geçme, göçme, birinden diğerine geçme.
intikâm-cû	: İntikam almaya çalışan.
intisâb	: Bir kimseye mensup olma, bir yere bağlanma, birinin adamı olma.
intizâm	: Nizamlı, düzgün olma, düzgünlük.
intizâr	: Bekleme, beklenilme.
irtihâl	: Göçme, göç etme, ölme.
irtikâb	: Kötü bir iş işleme.
is'âf	: Birinin isteğini kabul edip yerine getir
iskân	: Sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme.
iskât	: Sükût ettirme, susturma, ağzını kapatma.
istiâne	: Yardım isteme.
istidlâl	: Bir delîle dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.
istihlâf	: Birinin yerine geçme.
istikbâl	: Birini karşılama, birine karşı çıkma.
istîlâ'	: Bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme, yayılma, kaplama.
istilhâk	: Filanca oğlumdur diye bildirip dava etme.
istimdâd	: Yardım, imdâd isteme, kuvvet isteme.

istinkâf	: Kabul etmeme, reddetme, yüz çevirme, vazgeçme.
istirdâd	: Geri alma-alınma, geri isteme.
istirhâm	: Merhamet dileme, yalvarma, yalvarış.
istishâb	: Yanına al(in)ma, beraber götürme.
iş'âr	: Yazı ile bildirme, haber verme.
iştigâl	: Meşgul olma, bir şeyle uğraşma.
iştirâk	: Ortak olma, ortaklık, birliktelik.
i'tâ	: Verme, verilme, ödeme
i'timad	: Güvenme, dayanma, emniyet, güven.
i'tizâr	: Özür dileme.
itlâf	: Telef etme, mahvetme, öldürme, yoketme, bozma.
itmâm	: Tamamlama, bitirme, tamam etme.
ittifâk	: Birleşme, uyuşma, sözleşme.
ittihâz	: Edinme, edinilme, kabul etme, itibar etme, kullanma,
kurma.	
izdivâc	: Evlenme, birbirine eş olma.
izhâr	: Gösterme, meydana çıkarma
kadîm	: Eski.
kâffe	: Hep, bütün, cümle.
kâid-i emâret	: Kumandan, yönetici.
kâim	: Birinin yerine geçen, bir işte sebat eden, ayakta duran.
kâmilin	: Noksansız, tam olarak, hep, bütün, tamamen.
karâr-gâh	: Bir yerde oturup karar kılınacak, dinlenilecek yer. Bir ordu kurmay heyetinin bulunduğu yer, merkez.
kat'	: Kes(il)me, sona erdirme, bitirme.
katl	: Öldürme.
katl-i âmm	: Zapt olunan bir yerin bütün halkını kılıçtan geçirme.
kebîr	: Büyük, ulu, yaşlı.
kemâ-fi's-sâbık	: Eskisi gibi, geçtiği gibi.
kerîme	: Kız evlâd.
kesâfet	: Kalabalık, çokluk, yoğunluk, kalınlık, saydam (şeffaf) olmama.
kesb	: Çalışıp kazanma.
kıyâm	: Kalkma, ayağa kalkma, bir işe kalkışma, ayaklanma, isyan.
kibâr	: Büyükler, ulular, görgülü, nazik.
kitâbe	: Yazıt, kazılmış yazı.
kuvâ	: Kuvvetler, güçler, tâkatler.
külliyen	: Büsbütün, çok olarak, tamamıyla, toptan, kökünden.
liyâkat	: Lâyık olma, değerlilik, fazilet, hüner, iktidar.
mâ-adâ	: Başka, gayrı, fazla.

maa-mâ-fih	: Bununla beraber, böyle iken, böyle ise de.
ma'dûd	: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.
ma'mûr	: Bayındır.
ma'mûre	: İnsan bulunan bayındır yer, şehir, kasaba.
mahall	: Yer, mekân.
ma(u)habbet	: Sevgi.
mahkûk	: Doğrultulmuş, doğru yapılmış.
mahsûr	: Muhâsara edilmiş, kuşatılmış, sınırlanmış, sıkıştırılmış.
maîşet	: Yaşama, yaşayış, geçinme, geçiniş.
maiyyet	: Beraberlik, arkadaşlık, bir büyük memurun emri altında bulunma.
maiyyet-i sultaniye	: Hükümdârın yanında bulunanlar.
makarr-ı hükûmet	: Hükûmet merkezi.
maksad	: Kasdolunan, istenilen şey.
ma'lûmât	: Bilinen şeyler, bilgi.
mâ-melek	: Nesi varsa, varı yoğu, olanı biteni, olanca şey.
ma'mûriyyet	: Bayındırlık.
menâsıb	: Devlet hizmeti, me'muriyet.
mâni'	: Men eden, geri bırakan, alıkoyan, eng
ma'rûf	: Herkesçe bilinen, tanınmış, meşhur.
ma'rûz	: Arz olunmuş, yayılmış, sunulmuş,
masârif	: Harcanan paralar, harcamalar, giderler, masraflar, sarfolunanlar.
mebânî	: Binalar, yapılar.
mebnî	: Bina olunmuş, yapılmış, kurulmuş, bir şeye dayanan.
mecmû	: Toplanmış, bir araya getirilmiş şey.
medh	: Övme, birinin iyi şeylerini söyleme.
medîne	: Şehir
me'haz	: Kaynak, bir şeyin alındığı-çıkarıldığı
melce'	: İltica edecek-sığınacak yer.
memâlik	: Memleketler, ülkeler.
memlûk	: Birinin malı olan, kul, köle.
menâbi'	: Kaynaklar.
menâfi'	: Menfaatler, yararlar, çıkarlar.
menâzia	: Niza, kavga edilecek yerler.
menhûbe	: Yağma edilmiş, talan edilmiş.
menkûlât	: Ağızdan ağıza yayılarak duyulan bilinen şeyler.
merbût	: Bağlanmış, bağlı, bitişmiş, bitişik.
merhûm	: Allah'ın rahmetine kavuşmuş, ölü.
merkûm	: Yazılmış, adı geçmiş.

mesâcid	: Mescidler, küçük câmiler.
meskûn	: İçinde insan oturan yer.
meskût	: Sükût edilmiş, söylenmemiş.
meşâhir	: Teşhir olunacak yerler, sergiler.
Meşâhîr	: Ünlü kimseler.
meşkûk	: Şüpheli, yarılmış, yarık.
metbû'	: Kendisine tabi olunan, uyulan.
metîn	: Sağlam, dayanıklı.
mevâlî	: Köleler.
mevki'	: Yer, nakil vasıtalarında yer sınıfı.
Mevsûk	: Vesikaya dayanan, sağlam, inanılır.
mezbûr	: Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.
mezkûr	: Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.
ma'hed	: Ahit, antlaşma yapılan, sözleşilen yer.
muâhede	: Karşılıklı and içme, andlaşma.
muâriz	: Karşı gelen.
muâsır	: Çağdaş, bir asırda yaşayanlardan her biri.
muâvenet	:Yardım, yardım etme.
muazzam	: Kocaman, koca, ulu, koskoca.
mûcib	: İcab eden, lâzım gelen, gereken, sebe
mufassal	: Tafsilatlı, uzun uzadıya anlatılan.
mufassalan	: Sözü uzatarak, etraflıca.
mufassıl	: Tafsil eden, uzun uzadıya anlatan.
muhâbere	: Haberleşme, mektuplaşma.
muhâceret	: Göç etme, göç.
muhâlefet	: Uygunsuzluk, aykırılık.
muhâlif	: Muhâlefet eden, aykırılık gösteren, zıt düşüncede bulunan.
muhârebe	: Savaşma, harb, savaşta yapılan çarpışmalardan her biri.
muharrer	: Tahrir olunmuş, yazılmış, yazılı.
muharrir	: Tahrîr eden, yazı yazan, kâtib, yazar, telif eder sâhibi.
muhâsama	: İki taraf arasındaki düşmanlık.
muhâsara	: Kuşatma, etrafını çevirme.
muhâsım	: Düşman olarak karşılaşılanlardan her b
muhât	: Etrafı çevrilmiş, kuşatılmış, bir şeyin içinde bulunan.
muhtell	: İhlâl edilmiş, bozulmuş, bozuk, karış
mukâbele	: Karşılık verme, karşı gelme.
mukâtele	: Vuruşma, birbirini öldürme, savaş.
mukâvemet	: Karşı durma, dayanma, karşı koyma.
mukîm	: İkâmet eden, oturan.
muktedir	: İktidarlı, gücü yeten, becerebilen.

mûmâ-ileyh	: İma edilen, adı geçen, yukarıda anılan.
munkalib	: Dönen, dönmüş, değişen, başka bir şekle giren.
muntazar	: Beklenen, gelmesi umulan.
muntazır	: Bekleyen, gözleyen.
musâlaha	: Barış.
mutasavvifin	: Sofi(u)ler, tasavvufla uğraşanlar.
muvâfakat	: Uygunluk, uyma, uzlaşma, razı olma.
muvaffak	: Başaran, beceren, işi rast gitmiş.
muvâsalat	: Varma, ulaşma, yetişme.
muzâfât	: Bir şeyin ilâveleri-ekleri, bir merkezin şubeleri-kolları.
Muztarr	: Çaresiz kalmış, ...zorunda kalmış.
mübâşeret	: Bir işe başlama, girişme.
mübîn	: Açık, besbelli, iyiyi ve kötüyü ayıran.
mücâvir	: Komşu.
müceddid	: Yeniliyen, yenileyici, yeni bir şekil ve suret veren.
müceddid-âne	: Yenileyene - yenilik yapana yakışır bir yolda.
müdâhale	: Karışma, araya girme, el katma.
mükâleme	: Konuşma, antlaşma
mükellef	: Bir şeyi yapmaya - ödemeye mecbur olan, külfetle süslenmiş.
mülhak	: İlhâk edilmiş, sonradan takılmış, katılmış.
mülhik	: İlhâk eden, katan
mülhakât	: Katmalar, ekler, bir merkeze bağlı olan yerler.
mülûk	: Hükümdârlar
mümtedd	: Uziyan, uzanan, süren, sürekli.
mün'akid	: Düğümlenmiş, bağlanmış, bağlı, teşkil olunmuş, İki taraf arasında resmî olarak kabul olunmuş.
münâsebât	: İlgiler, yakınlıklar, uygunluklar.
münâzaât	: Çekişmeler, ağız kavgaları.
münhezim	: Hezîmete uğrayan, bozguna uğrayan.
müntehâ	: Nihayet bulmuş, son derece, son uç.
münkati'	: Kesilen, kesik, aralıklı, arkası gelmeyen, son bulan, ayrılmış.
mürûr	: Geçme, geçit gitme, sona erme.
müsâdeme	: Çarpışma, tokuşma.
müsâdif	: Tesadüf eden, raslıyan, rasgelen.
müstahkem	: Sağlamlaştırılmış, sağlam.
müstakill	: Başlı başına, kendi başına, kendi kendine, bağımsız.
müşârik	: Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan, ortaklardan her biri.
müşârün-ileyh	: Kendisine işaret olunan, adı geçen, adı anılan.

müşâvere	: Danışma, Bir iş üzerinde konuşma.
müşterek	: İştirâk eden, ortak, ortaklaşa, birlik.
mütâreke	: Ateşkes, İki tarafın muvakkat bir zamân için ateşi durdurması.
müteaddid	: Çoğalan, çok, birçok, türlü türlü.
müteâkib	: Birbiri ardından gelen, arkası sıra beliren.
Mütecâviz	: Tecavüz eden, geçen, aşan, sataşan, saldıran, sarkıntılık eden.
müteellim	: Elemlenen, içi sızlayan, acı duyan.
müteessir	: Hüzünlü, kederli, üzüntülü.
mütehassın	: Kaleye istihkamlı bir yere kapanmış, tahassun eden.
mütemâdiyen	: Arkası kesilmeyerek, sürekli olarak.
mütemâyil	: Meyillenen, istekli görünen, gönlü yatmış, yönelen.
mütevakkıf	: Duran, bekliyen, bir şeye bağlı olan.
mütevâlî	: Birbiri ardınca giden, art arda gelen.
müteveccih	: Bir cihete bir tarafa dönen yönelen, bir tarafa gitmeye kalkan.
müttefik	: Bağlanmış, birleşmiş, anlaşmış, fikirce beraber olan.
müttefikân	: Elbirliğiyle, hep beraber, birlikte.
müverrih	: Târih yazan, târihçi.
müzâheret	: Arkalama, yardım etme, koruma.
Müzâkere	: Bir iş hakkında konuşma, danışma, bir konu üzerinde çalışma.
müzâkirât-ı sulhiye:	Bariş konusundaki konuşma ve uğraşlar.
nâib	: Vekîl, birinin yerine geçen, kadı vekîl
nâil	: Muradına eren, ermiş, ele geçiren.
nâm	: İsim, ad, ün, lakab, adres.
nasb	: Bir memurluğa tayin.
nâşî	: Neşet eden, ileri gelen, ötürü, dolayı.
nazar	: Bakma, göz atma, düşünme, gözdeğm
nazaran	: Göre, ...bakıma göre, bakarak, bakılırsa, nisbeten, kıyaslıyarak.
necât	: Kurtulma, kurtuluş.
nekbet	: Talihsizlik, bahtsızlık, düşkünlük, felaket.
nez'	: Bozma, halkı birbirine düşürme. Bir şeyi yerinden koparma, sökme.
nezd	: Yan, kat, göre, nazarında, fikrinde.
nifâk	: İki yüzlülük, bozuşukluk, münafıklık.
nüfûz	: İç geçme, sözü geçme, sözü dinlenm

ocaklık	: Devlet arazi sisteminde mirasçılara intikâline izin verilen mülk.
pây-ı taht	: Başşehir, başkent.
peder	: Baba.
pîş-dâr	: Önden giden, öne düşen, ön tarafı emniyete alan, tutan, öncü, piyâde. Yaya, paytak, askeri bir sınıf.
râbit	: Bağlıyan, bitişiren.
rabt	: Bağlama, bağlanma, ilişirme, bağlaç, disiplin.
ref'	: Yukarı kaldırma, kalkındırma, yüceltme, hükümsüz bırakma.
refâkat	: Arkadaşlık, yoldaşlık.
re'y	: Görme, görüş.
ribât	: Bağ, ip, sağlam yapı, konak han, tekke.
ric'at	: Geri dönme, gerileme, çekilme, geri kaçma.
rikâb	: Boyun, ense kökü, üzengi, büyük bir kimsenin önü.
risâlet	: Elçilik, sefâret.
rivâyet	: Söylenti, bir söz veya olayın hikayesi, söz veya olay.
rüfekâ'	: Arkadaşlar.
rüesâ'	: Reisler, başkanlar.
sâbık	: Geçici, geçen, geçmiş, ilerde bulunan, önde bulunan.
sadâkat	: Dostluk, vefâlılık, içten bağlılık.
saded	: Yakınlık, civar, fikir, teşebbüs, konuşulan madde, asıl mevzu.
sadr	: Göğüs, yürek, herşeyin önü, başı, en yukarı, en baş, başkan.
sahrâ	: Kır, ova, çöl.
salîbî	: Haça mensup, putla ilgili, Hıristiyan, Haçlı.
sâlifü'z-zikr	: Zikri geçen, bildirilen.
sebât	: Yerinde durma, vazgeçmeme.
sefâret	: Elçilik.
sefir	: Elçi.
sekene	: Sâkin olanlar, oturanlar, halk.
selâtîn	: Sultanlar.
Semere	: Fayda, verim, netice, meyva.
Senyör	: Ortaçağ Avrupasında büyük toprak ve mahalli güç sahibi kimse.
ser-asker	: Ordu kumandanı, harbiye nâzırı.
ser-dâr	: Asker başı, kumandan, komutan.
serhadd	: Hudut, sınır, serhat.
serîan	: Süratle, çabuk, hemen, çarçabuk.
serîr	: Taht, yatacak yer.

sikke	: Para üzerine vurulan damga, madeni para, akçe.
silsile	: Zincir, zincirleme olan şey, art arda gelen sıra.
sinn	: Yaş, diş.
sipâhiyân	: Sipâhiler, tımar sahibi süvari askerleri.
Sipe(â)h-sâlâr	: Askerlerin en büyüğü.
suğûr	: Sınırlar, düşman ağzı olan yerler, hudutlar.
sukût	: Düşme, aşağı inme, sarkma, büyük bir vazifeden ayrılma.
sulb	: Döldöş, zürriyyet, döl, sert, katı, taş gibi.
sulh	: Barış, barışma, barışıklık, uyuşma, uzlaşma.
sübül	: Yollar, caddeler
süvâri	: Atlı, atlı asker.
şahne (şihne)	: İnzibat memuru, emniyet memuru, nezâret eden.
şark	: Doğu
şâyi'	: Duyulmuş, herkesçe bilinmiş.
şekâvet	: Betbahtlık, eşkiyalık, bahtıkaralık.
şimâl	: Kuzey, sol, sol taraf.
şitâb	: Acele, sürat, çabukluk.
şürût	: Şartlar.
Taahhüd	: Üstüne-üzerine alma, yapılması için söz verme. Bir işin yapılması için resmî olarak sözleşme.
taarruz	: İlişme, sataşma, takılma, düşmana saldırma.
tâbi'	: Birinin arkası sıra giden, ona uyan, boyun eğen, bağlı kalan.
tâbiyyet	: Tâbî olma, bir devletin tebasından bulunma.
tahaddüs	: Yok iken peydâ olma, ortaya çıkma, meydana çıkma, sezgi.
tahakküm	: Hâkimlik takınma, zorbalık etme.
tahassun	: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.
tahdis	: Söyleme, anlatma, rivâyet etme, teşekkür ile bildirme.
tahkîm	: Hakem tayin etme, sağlamlaştırma, berkitme.
Tahliye	: Boşaltma, boşaltılma, boş bırakma, serbest bırakma, salıverme.
tahrîb	: Harabetme, yıkıp bozma.
tahrîk	: Kımıldatma, oynatma, yırtma, yırtılma, yarma.
tahsis	: Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.
taht	: Alt, aşağı, hükümdârlık makâmı.
takarrür	: Karar bulma, kararlaşma, karar kılma, yerleşme.
takdîm	: Öne geçirme-geçirilme, Öne alma, ileriye sürme, sunma.
taksîm	: Bölme, parçalara ayırma, bölüm.
talan	: Yağma, çapul.
taleb	: İsteme, istenme, dileme, istek.

talîa	: Öncü, ordunun ilk kuvveti.
târâc	: Yağma, çapul, talan.
tard	: Koğma, sürme, uzaklaştırma.
tarîk	: Yol.
tarsîn	: Sağlamaştırma, takviye, tahkim.
târ-ü-mâr	: Karmakarışık, dağınık, perişan.
tasvib	: Doğru bulma, uygun görme.
tavassut	: Araya girme, aracılık, ara bulma, aracılık etme.
ta'ziyet	: Başsağlığı dileme.
tavzîf	: Vazifelendirme, işe alma, iş verme.
tazyîk	: Daraltma, darlaştırma, sıkıştırma, zorlama, baskı, sıkıntı verme.
tebaiyyet	: Tabi olma, uyma.
tebdîl	: Değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme.
Tecâvüz	: Ötesine geçme, sınırı aşma, atlama, saldırma, el uzatma.
tecemmu'	: Toplanma, yığılma, birikme.
te'dîb	: Edeplendirme, edeplendirilme, terbiyesini verme, haddini bildirme.
tedkîk	: Dikkatle araştırma, inceden inceye yoklama.
teessüs	: Temelleşme, yerleşme, kökleşme, kurulma.
tefevvuk	: Üste çıkma, üstün olma, yükselme.
tefrika	: Ayrılma, ayrılık, bozuşma.
tehdîd-âmiz	: Tehditle karışık.
te'hîr	: Sonraya geriye bırakma, geciktirme.
te'mîn	: Güvenlik hissi verme, elde etme, sağlamaştırma.
te'sîs	: Esas koma, temel atma, kurma, kuruluş.
teksîr	: Çoğaltma, çoğaltılma.
tekzîb	: Yalanlama, yalan olduğunu söyleme.
telakki	: Alma, kabul etme, şahsî anlayış, şahsî görüş.
telef	: Yok etme, öldürme, boş yere harcama, yıpratma.
temâyül	: Meyletme, eğilme, taraftarlık ve sevgi gösterme.
terâcim	: Tercümeleme, çevirmeler.
terhîs	: Ruhsat verme, izin verme.
termîm	: Ta'mir etme, onarma
tertîb	: Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma, dizgi, düzen.
teshîl	: Kolaylaştırma.
te'sîs	: Esas koma, temel atma, kurma.
teskîn	: Sakin kılma-kılınma, yatıştırma, yatıştırılma.
teşebbüsât	: Teşebbüsler, işe girişmeler, el atmalar, girişkenlikler.
teşekkül	: Şekillenme, kurulma, kuruluş, meydana geliş, oluşum.

teşettüt	: Şubelere ayrılma, çatallaşma, dağılma, perişan olma.
teşrîk-i mesâî	: İşbirliği.
teştît	: Dağıtma, dağıtılma, perişan etme-edilme.
teşvîk	: Şevke ve gayrete getirme, isteklendirme.
tevakkuf	: Durma, bekleme, bağlı olma.
tevbîh	: Tekdir, azarlama.
tevcîh	: Çevirme, yöneltme, döndürme, söz atma, mevki verme.
tevdî'	: Bırakma, emanet etme, vedâlaşma.
teveccüh	: Çevrilme, yönelme, doğrulma, bir yere doğru hareket.
tevessü'	: Genişleme.
tevkîf	: Durdurma, durdurulma, alıkoyma, tutuklu halinde bekletme.
tevsî'	: Genişletme, genişletilme.
tezyîd	: Ziyadeleştirme, arttırma, artırılma.
ubûr	: Bir suyun öte yakasına geçme, bir başka tarafa geçme.
uç	: Sınır, hudut, serhat, sınır eyaleti, sınır beyliği.
ulemâ	: İlim sahipleri, âlimler, bilginler.
ulûfe	: Askerlere üç ayda bir verilen maaş. Hayvan yemi.
umûr	: İşler, hususlar, maddeler, şeyler.
umûr-u devlet	: Devlet işleri
ümerâ	: Emîrlere, beyler.
üserâ	: Esîrlere, tutsaklar, kullar, köleler.
va'd	: Söz verme, üstüne alma, yapılmasına söz verilen şey.
vakâyi'	: Olaylar, hadiseler.
vak'a	: Olup geçen şey, olay, savaş, ceng.
vakf	: Durdurma, alıkoyma, duruş, durma, kıyıdanmama. Bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağış.
vâki'	: Olan, olagelen, geçen, geçmiş olan.
vâlîde	: Doğuran, ana.
vasat	: Orta, iki şeyin arası.
vâsıl	: Erişen, ulaşan, kavuşan.
vâsia	: Geniş, açık, enli, bol.
va'z	: Koyma, konulma.
vefâ	: Sözünde durma, dostluğu devam ettirme, kâfi gelme.
vefât	: Ölüm, ölme.
veled	: Çocuk, erkek evlad, oğul.
vikâye	: Kayırma, koruma, esîrgeme, önleyici tedbir alma.
vilâyet	: İl, şehir.
vukû'	: Olma, oluş, bir olayın çıkış şekli.
vürûd	: Geliş, gelme, varma, yetişme.
vusûl	: Ulaşma, gelme, varma, erişme.

yed	: El, kuvvet, kudret, güç, vasıta.
zabt	: İdâresi altına alma, kendine mal etme, Silah kuvveti ile bir yer alma.
zâhib	: Gidici, giden, bir fikir veya zanna uyan-kapılan.
zâir	: Ziyaret eden, görmeye-hatır sormaya giden
zarar-dîde	: Zarara uğramış olan.
zâyi'	: Elden çıkan, kaybolan, yitik, zarar.
zevât	: Kişiler, şahıslar, kimseler.
zevce	: Nikahlı kadın, eş.
Zımn	: Açıkça söylenmeyip dolayısıyla anlatılmak istenen söz, İç taraf.
zımnen	: Açıktan olmayarak, dolayısıyla.
zıkr	: Anma, anılma, bildirme, bildirilme.
zuhûr	: Görünme, meydana çıkma, türeme.

UKDE KİTAPLIĞI
YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

1. Anılar ve İbretler / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
2. Gönül Dostu / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
3. Kurtuluştan Bir Kesit / *Esmâ Yakar* (Mevcudu Yok)
4. Ruhların Parmakları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
5. Bu Sistemden İslama / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
6. Sultan Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelede / *Mehmet Fatişoğlu* (Mevcudu Yok)
7. Sorgulanması Gereken Kavramlar / *Mehmet Sertpolat* (Mevcudu Yok)
8. Necip Fazıl ve Mücadelesi / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
9. İslamlaşma Bilinci / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
10. Memleketime Dair / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
11. İslam Sancısı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
12. Delil ve Hikmetleriyle İslam Fıkhı / *Ramazan Pak* (Mevcudu Yok)
13. Hayatı ve Mücadelesi ile Hafız Ali Efendi / *Yıldırım Alkış-Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
14. Arş Gölgesi / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
15. Tasavvufun Anahtarı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
16. Kahramanmaraş'ta Bayazıtogulları / *Bekir Sami Bayazıt* (Mevcudu Yok)
17. Güz Yağmurları / *Kadir Tanır* (Mevcudu Yok)
18. Betül'ün Günlüğü / *Elif Betül Yakar* (Mevcudu Yok)
19. Kurtuluşumuzun Manevi Mimarları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
20. Kurtuluşa Dair Üç Eser / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
21. Kıssa-ı Eshab-ı Kehf / *Yaşar Alparslan* (Mevcudu Yok)
22. Bahçeci Hoca / *Ömer Kaya*
23. Kan Kırmızı Geceler / *M. Akif Baltutan*
24. Cahit Zarifoğlu / *Nazım Elmas*
25. Hac Yolunda Gördüklerimiz / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
26. Kabe Yolunda / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
27. Yüz Yaşın Sırrı / *Ömer Kaya*
28. Mısır'da Hüküm Süren Çerkez Sultanları / Tercüme: *Kemal Görücü* (Mevcudu Yok)
29. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri Kahramanmaraş Belediyesi Örneği / *Serdar Yakar*
30. Mahalli Kelimeler Sözlüğü / *Ömer Kaya – Hacı Abdullah Kozan*

31. Tarihi, Kültürü ve Sosyal Yapısı İle Kahramanmaraş'ta Ceridoğulları / *Serdar Yakar – Ömer Kaya*
32. Kalbime Sığdıramadıklarım / *Cuma Tahiroğlu*
33. Gül Medeniyeti Kurtlar Sofrasında / *Cuma Tahiroğlu*
34. Fıkıh Usulü / *Ramazan Pak*
35. Gönlümün Sesi / *Cuma Tahiroğlu*
36. Milli Hassasiyet ve Manevi Mesuliyet / *Cuma Tahiroğlu*
37. Alimin Önderliği / *Cemal Nar*
38. Münâcaât ve Na'tlar / *Yaşar Alparslan*
39. Tarihte Alcı - Tecirli (Beğdili – İlbeyli – Elbeyli) Türkmenleri Soykimlikleri / *Mehmet ADİL (ALCIOĞLU)*
40. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
41. Heşt Bihişt –Kuruluştan Yükselişe Osmanlı Tarihi- / *İdris-i Bitlisi. Hazırlayan: Mehmet KARATAŞ, Selim KAYA, Yaşar BAŞ*
42. Maraş Yollarında / *Hasan Reşit TANKUT*
43. İstiklâl Savaşında Maraş / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN – Serdar YAKAR*
44. Gül Medeniyeti Çölde Bir Pınardır / *Cuma TAHİROĞLU*
45. Maraş Tarihi ve Coğrafyası / *Besim ATALAY, Hazırlayanlar: İlyas GÖKHAN-Mehmet KARATAŞ*
46. Dulkadir Beyliği Araştırmaları II / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
47. Aşiretlerin İskanları / *Bekir Sami BAYAZIT*
48. Bir Hukuk Mücadelesi / *Serdar YAKAR*